ISSN 2079-6242

ПИТАННЯ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Випуск 50

У цьому випуску:

#фундаментальний аналіз трансформацій злочинності

#емпіричний вимір: живий зріз реальності

#національна безпека та «чистота» кваліфікації

#людиноцентричність правосуддя та захист прав

#діти у небезпеці! Як уникнути сексуальних пасток?

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ
імені АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА

Питання боротьби зі злочинністю

Issues of Crime Prevention

Збірник наукових праць

Виходить 2 рази на рік
Видається з грудня 1997 року

Випуск 50

Харків
«Право»
2025

DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50 ISSN 2079-6242

Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (постанова №6/2 від 24 грудня 2025)

Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2025. – Вип. 50. – 250 с.

Засновники:
Національна академія правових наук України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Редакційна колегія:
В. С. Батиргареєва *(головний редактор)*, Лапкін А. В. *(заст. головного редактора)*, П.-А. Альбрехт (Німеччина), Є. Ю. Бараш, Т. Бірмонтієне (Литва), В. І. Борисов, К. Віак (Польща), Т. Б. Вільчик, М. Галашка (Польща), Н. В. Глинська, І. В. Гловюк, В. В. Голіна, В. А. Журавель, С. Кайа (Латвія), В. Мамадов (Азербайджан), В. І. Маринів, В. В. Пивоваров

© Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2025
© Видавничий дім «Право», 2025

DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50 ISSN 2079-6242

Recommended for publication by the Academic Council of the Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Academy of Law Sciences of Ukraine (Resolution No 6/2 of December 24, 2025)

Issues of Crime Prevention : col. of sci. papers / editor. board: V. S. Batyrgareieva (ed. in chief) etc. – Kharkiv : Pravo, 2025. – Issue 50. – 250 p.

Founders:
National Academy of Law Sciences of Ukraine
Yaroslav Mudriy National Law University
Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
National Academy of Law Sciences of Ukraine

Editor board:
V. S. Batyrgareieva *(editor in chief)*, A. V. Lapkin (deputy editor in chief), P.-A. Albrecht (Germany), Ye. Yu. Barash, T. Birmontiene (Lithuania), V. S. Borysov, . K. Wiak (Poland), T. B. Vilchyk, M. Galazka (Poland), N. V. Glynska, I. V. Hloviuk, V. V. Golina, V. A. Zhuravel, S. Kaija (Latvia), V. Mamadov (Azerbaijan), V. I. Maryniv, V. V. Pyvovarov

Address of the editorial team: Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Academy of Law Sciences of Ukraine 49, Hrigory Skovorody St., Kharkiv, 61002, Ukraine
Tel.: +38 (057) 706-02-91; +38 (057) 700-65-81
E-mail: officemanager@aprnu.rol.net.ua
Website: https://ivpz.kh.ua

© Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Academy of Law Sciences of Ukraine, 2025
© Publishing House “Pravo” LLC, 2025

ЗМІСТ

Від головного редактора 8

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Батиргареєва В. С.
Злочинність в Україні у воєнний та повоєнний період: досвід емпіричного дослідження 12

Теплюк М. О., Тубелець О. С.
Колаборація з державою-окупантом у світлі кримінальної відповідальності: логіка створення тексту закону 23

Євтєєва Д. П.
Державна зрада vs посадовий колабораціонізм: проблеми розмежування та кваліфікації. 39

Пащенко О. О.
Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань 51

Гуторова Н. О., Гнедик Є. С., Стешенко Ю. О.
Кримінальна відповідальність за порушення порядку клінічних випробувань лікарських засобів в Україні: аналіз судової практики та перспективи розвитку законодавства 59

Гуторова Н. О., Пироженко О. С., Васильєв А. А.
Правове регулювання встановлення розмірів обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку: аналіз новел вітчизняного законодавства 66

Письменський Є. О.
Концептуальні засади вдосконалення кримінального законодавства про відповідальність за правопорушення проти довкілля у контексті міжнародно-правових інноваційних підходів 79

Пономаренко Ю. А.
Проблеми призначення покарання у виді позбавлення державної нагороди України 88

Голіна В. В.
Деякі питання запобігання криміногенним викликам у трансвоєнному соціумі України (прогностичний аспект). Частина 2 100

Кулик О. Г.
Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції та фактори, що їх зумовлюють 110

Блага А. Б.
Особливості стану та динаміки злочинності у період трансформацій, демократичних революцій та боротьби за незалежність України 121

Колодяжний М. Г.
Детермінація злочинності в Україні під час війни крізь призму глобалізації у сучасному світі 132

Кабанець В. О.
Окремі питання стану сучасної наукової розробленості проблем прогнозування та запобігання злочинності у постконфліктних державах 142

Новікова К. А.
Транскордонна злочинність, пов'язана з нелегальною міграцією: українсько-польський вимір в умовах війни 153

Глинська Н. В, Клепка Д. І.
Основні аспекти пріоритезації кримінального провадження: загальна характеристика 164

Гловюк І. В., Завтур В. А.
Невідкладне проникнення до житла чи іншого володіння особи за ч. 3 ст. 233 КПК України у контексті рішення ЄСПЛ «Корнієць та інші проти України» 174

Чекін Д. О.
Методи і засоби цифрової криміналістики у боротьбі з незаконним заволодінням транспортними засобами 184

Шамара О. В.
Розвиток Бюро економічної безпеки України в контексті реалізації дорожньої карти з питань верховенства права та комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки 192

ТРИБУНА ДОКТОРАНТА ТА АСПІРАНТА

Геник В. М.
Ухвала слідчого судді як правова підстава обмеження прав людини на стадії досудового розслідування: окремі питання визначення принципу пропорційності (співмірності) 203

Клепка О. Г.
Значення етапу завершення досудового розслідування 213

Копча В. В.
До питання розробки системи заходів запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436² КК України) 221

Куковинець Д. О.
Щодо розуміння поняття «дії сексуального характеру» у контексті мети домагання дитини для сексуальних цілей 229

Мілов Д. В.
Письмове касаційне провадження в кримінальному судочинстві vs право на справедливий суд 236

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Пономаренко Ю. А.
Про деякі кримінально-правові межі толерантності під час війни 246

CONTENS

From the editor-in-chief 8

SCIENTIFIC RESEARCH

Batyrgareieva V.
Crime in Ukraine during the war and post-war period: empirical research experience 12

Tepliuk M. O., Tubelets O. S.
Collaboration with occupying state in the light of criminal responsibility: logic of the text of law creating 23

Yevtieieva D. P.
High treason vs. collaborationism of officials: problems of differentiation and qualification. 39

Pashchenko O. O.
Social conditionality of criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations 51

Gutorova N. O., Gnedyk Ye. S., Steshenko Yu. O.
Criminal liability for violation of the procedure for clinical trials of medicines in Ukraine: analysis of judicial practice and prospects for the development of legislation 59

Gutorova N. O., Pyrozhenko O. S., Vasilyev A. A.
Legal regulation of determining the amount of income from providing marketing services in the pharmaceutical market: analysis of new developments in domestic legislation 66

Pysmenskyy Ye.
Conceptual Foundations for Improving Criminal Legislation on Liability for Environmental Offences in the Context of International Legal Innovative Approaches 79

Ponomarenko Yu. A.
Problems of imposing a punishment in the form of deprivation of a state award of Ukraine 88

Golina V.
Some issues of preventing criminogenic challenges in the post-war society of Ukraine (prognostic aspect). Part 2 100

Kulyk O. G.
The criminal situation in Ukraine during the war: the main trends and factors that determine them 110

Blaga A. B.
Features of the state and dynamics of crime during the period of transformations, democratic revolutions, and the struggle for Ukraine's independence 121

Kolodyazhny M. G.
Determination of crime in Ukraine during the war through the lens of globalization in the contemporary world 132

Kabanets V. O.
Certain Issues of the Current State of Scientific Development of Problems in Forecasting and Preventing Crime in Post-Conflict States 142

Novikova K. A.
Cross-Border Crime Related to Illegal Migration: The Ukrainian – Polish Dimension in the Context of War 153

Hlynska N. V., Klepka D. I.
Main aspects of prioritization of criminal proceedings: general characteristics. 164

Hloviuk I., Zavtur V.
Urgent Entry into a Person's Home or Other Possession under Part 3 of Article 233 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in the Context of the ECtHR Judgment in Korniyets and Others v. Ukraine..... 174

Chekin D. O.
Methods and Tools of Digital Forensics in Combating Vehicle Theft 184

Shamara O. V.
Development of the Bureau of economic security of Ukraine in the context of the implementation of the roadmap on the rule of law issues and the comprehensive strategic plan for the reform of law enforcement bodies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027 192

PH. D. STUDENTS' AND POSTGRADUATE STUDENTS' TRIBUNE

Henyk V. M.
The decision of the investigating judge as a legal basis for restricting human rights at the stage of pre-trial investigation: certain issues of determining the principle of proportionality 203

Klepka O. G.
The significance of the stage of completion of the pre-trial investigation...... 213

Kopcha V. V.
On the issue of developing a system of measures to prevent justification, recognition as lawful, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and glorification of its participants (article 436[2] of the Criminal code of Ukraine) 221

Kukovynets D. O.
Understanding the concept of 'acts of a sexual nature' in the context of the targeting of solicitation of a child for sexual purposes..... *229*

Milov D. V.
Written cassation proceedings in criminal justice vs the right to a fair trial..... 236

SCIENTIFIC LIFE

Ponomarenko Yu. A.
On some criminal-legal limits of tolerance during war 246

ВІД ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Кажуть, що цифра «п'ятдесят» у вимірі людського життя – це «золотий перетин» між досвідом минулого та енергією майбутнього. Збірники і журнали так само, як й люди, мають свій життєпис, власну історію становлення та зрілості, де цифри – більше, аніж кількісний показник. Вони є символом наукової виваженості та творчого розквіту. Тож перед вами, дорогі читачі, не просто черговий номер збірника наукових праць «Питання боротьби зі злочинністю», а своєрідний підсумок п'ятдесяти кроків складним шляхом пошуку істини, справедливості та правопорядку в нашому суспільстві, котрий набув викладу глибоких наукових текстів – роздумів, пропозицій і прогнозів.

Кожна сторінка цього ювілейного випуску – це відбиток інтелектуальної боротьби за безпечне українське суспільство, яку ми ведемо всі разом уже багато-багато років. Пройдена дистанція дорівнює понад двадцяти п'яти рокам, протягом яких окремі думки перетворилися на фундаментальні концепції, а дискусії – на державні стратегії й програми. Вихід 50-го випуску добре знайомого читачам збірника є свідченням того, що українська юридична думка вистояла перед багатьма викликами часу, загартувавшись у них. Разом із тим цей випуск під номером «50» – шана засновникам видання і водночас маніфест нового покоління дослідників, котрі напружено шукають вихід з лабіринту злочинного сьогодення, аналізуючи новітні виклики – від кіберзагроз до воєнних злочинів, від корупційних схем до транснаціональної організованої злочинності, від класичних кримінальних проявів до гібридних загроз національній безпеці, котрі вимагають негайного наукового переосмислення.

У витоків цього видання стояли наші видатні вчені – академіки Володимир Сташис, Вячеслав Борисов, Юрій Грошевий, Володимир Зеленецький, професори Володимир Голіна, Григорій Матусовський, Михайло Салтєвський та ін. Сьогодні редколегія збірника представлена потужною командою фахівців НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, членів Національної академії правових наук України та представників визнаних центрів юридичної науки. Одні прізвища чого варті! Володимир Журавель, Наталія Глинська, Андрій Лапкін, Ірина Гловюк, Володимир Пивоваров. Із корифеїв видання – вже згадані Володимир Голіна та Вячеслав Борисов. Це наш золотий фонд української науки сьогодення! А ще в нашому виданні, як й належить будь-якому солідному фаховому збірнику, присутні чимало членів редакційної колегії – представників зарубіжної науки Німеччини, Польщі, Латвії, Литви, Азербайджану.

Сьогодні випуск під номером «50» – свідчення міцності фундаменту, на якому ми будуємо архітектуру свого безпечного майбутнього. У цій цифрі пульсує велика вдячність тим, хто закладав перші цеглини нашої наукової фортеці, і відчувається впевнений рух тих, хто сьогодні тримає інтелектуальний фронт. Ця спадкоємність поколінь є нашою найбільшою силою, адже вона дозволяє поєднувати академічну мудрість патріархів права зі сміливим науковим словом їх послідовників. Відтак, 50-й випуск стає для нас точкою опори, що дає можливість, аналізуючи пройдені віхи, впевнено й послідовно проектувати контури прийдешнього правопорядку, де панування закону, віримо, ставатиме незаперечною аксіомою нашого життя.

Ювілейний 50-й випуск «Питань…» виходить у складні часи, коли право одночасно й регулятор, й щит. На сторінках цього випуску ми знов шукаємо формулу стійкості української нації у часи турбулентності. Як колись зауважував великий мислитель і правознавець Шарль Луї Монтеск'є: «Справедливість – це живий зв'язок, що об'єднує суспільство в єдине ціле». Сьогодні, на жаль, цей зв'язок випробовується на міцність кров'ю та надзусиллями всього українського народу. І завдання учених – бути голосом істини в часи великої напруги, конвертуючи науковий пошук у дієві важелі й стратегії захисту людини, суспільства та держави. Не побоюся сказати, що цей ювілейний випуск є внеском Інституту у спільну справу гартування того самого щита, що береже наше сьогодення і торує шлях у завтрашній день. Саме тому ювілейні «Питання…» подібні до маяка, чиє світло пробивається крізь туман невизначеності до сяйва Перемоги та торжества Справедливості. Ми вдячні кожному автору, чиє слово стало частиною цього променя, і кожному читачеві, хто шукає в науці не лише відповіді, а й опору! Впевнені,

що наукова думка, котра пройшла крізь вогонь лихоліття, стане тим дороговказом, який виведе нас до розквіту правової держави, де безпека кожного стане найвищою цінністю, а закон – непохитною основою нашого спільного майбутнього!

За доброю традицією нашого видання, дозвольте представити вам, шановні читачі, матеріали рубрики «Вибір головного редактора». Відверто зізнаюся: визначити статті, що заслуговують на місце в авангарді випуску, цього разу виявилося непросто. Кожна праця, опублікована в цьому номері, варта особливою уваги та фахового обговорення, оскільки їх автори представили глибокий аналіз та ґрунтовні дослідження, що мають вагоме значення для розвитку теорії і практики боротьби зі злочинністю. Однак «закони жанру» редакторської роботи все ж таки потребують того, щоб виокремити ті дослідження, які найгостріше резонують із викликами сьогодення та пропонують найбільш інноваційні шляхи вирішення складних проблем правопорядку.

Передусім хотіла б відзначити низку наукових статей, присвячених фундаментальному аналізу трансформації злочинності в Україні в умовах воєнного стану та у повоєнній перспективі. Цінність цих робіт полягає у поєднанні ґрунтовних емпіричних даних із теоретичним аналізом тих тектонічних зсувів, що відбуваються сьогодні у криміногенній ситуації. Серед таких наукових розвідок я просто не можу не звернути увагу читачів на статтю Володимира Голіни «Деякі питання запобігання криміногенним викликам у трансвоєнному соціумі України (прогностичний аспект)». До речі, ця праця продовжує масштабне полотно авторського дослідження, виклад якого розпочався у попередньому випуску нашого часопису з аналізу теоретичних аспектів проблеми. У другій частині дослідження автор переосмислює фундамент кримінології, зокрема через ефект «інтерференції» – складного накладання довоєнних, воєнних і післявоєнних чинників злочинності. Надзвичайно вагомим є професійний заклик автора чітко розмежувати стратегічне запобігання (як усунення самих причин злочинності) та тактичну протидію правоохоронців, оскільки змішування цих понять загрожує дискредитацією всієї кримінологічної політики держави.

Цю лінію продовжує талановитий дослідник Максим Колодяжний, аналізуючи детермінацію злочинності крізь масштабне дзеркало глобалізаційних процесів. Автор пропонує поглянути на причини злочинності в Україні як на складну дворівневу систему, де національні чинники нерозривно пов'язані з глобальними тектонічними змінами XXI століття. Особливий інтерес викликає те, як дослідник виводить криміногенні наслідки з великої геополітики: від кризи безпекових функцій ООН та біполярності світу до наслідків добровільної відмови України від ядерного статусу. Це не просто теоретичний аналіз, а розкриття змісту тих обставин, що негативно позначаються на кількісно-якісних показниках злочинності в період дії воєнного стану, та окреслення нового вектору для подальших наукових розвідок.

Логічним завершенням цього концептуального триптиха є й моя власна стаття, присвячена емпіричному виміру злочинності у воєнний та повоєнний періоди («Злочинність в Україні у воєнний та повоєнний період: досвід емпіричного дослідження»). Якщо попередні автори визначають теоретичні та глобальні рамки проблеми, то представлена мною у цьому номері праця фокусується на живому зрізі реальності, отриманому через масштабне анонімне опитування чотирьох репрезентативних груп – пересічних громадян, внутрішньо переміщених осіб, науковців і практиків. При цьому не можу не згадати той факт, що розробка методологічного інструментарію та збір цієї масштабної емпіричної бази стали результатом спільних зусиль усіх співробітників нашого кримінологічного інститутського осередку (В. Голіна, А. Блага, О. Кулик, М. Колодяжний, В. Кабанець, О. Новіков, А. Калініна). Разом із тим наявність такого солідного масиву колективно напрацьованих даних відкриває простір для індивідуального наукового пошуку, давши мені можливість представити власну авторську візію та самостійну інтерпретацію отриманих результатів. Особливу цінність репрезентованого матеріалу вбачаю у створенні своєрідної інформаційної матриці для прогнозного мислення. Проведення дослідження безпосередньо у розпал збройної агресії дозволило зафіксувати криміногенні чинники в момент їх найвищої інтенсивності, що споряджає відповідним знанням кримінологів для моделювання майбутніх сценаріїв розвитку криміногенної ситуації в Україні. Впевнена, що запропонований інструментарій та отримані результати стануть надійним дороговказом для корекції

державних стратегій запобігання злочинності у нашому повоєнному житті.

Питання захисту національної безпеки у широкому сенсі цього слова та «чистоти» кваліфікації відповідних злочинів стали центральними у розвідках Дарини Євтєєвої та Вадима Копчі.

Дарина Євтєєва – самобутня дослідниця, вихована у кращих традиціях школи метра кримінального права Вячеслава Борисова. Тому і недаремно її стаття, присвячена розмежуванню державної зради та посадового колабораціонізму, вирізняється ювелірною точністю юридичних конструкцій. Авторка майстерно розв'язує складний вузол конкуренції загальної (ст. 111 КК) та спеціальної (ст. 111^1 КК) норм, пропонуючи чіткий алгоритм для слідчих та суддів: від розмежування виконання трудових функцій в окупації до правил кваліфікації за сукупністю злочинів. Уявляється, це дослідження є необхідним інструментом для виправлення поточних помилок правозастосування та забезпечення «чистоти» кваліфікації у справах про захист національної безпеки.

У черговий раз порадував читачів наш молодий колега Вадим Копча, представивши ґрунтовну розвідку щодо запобігання виправдовуванню збройної агресії РФ проти України (ст. 436^2 КК України). Автор слушно зауважує, що в умовах гібридної війни фрагментарних кроків недостатньо, а тому він пропонує цілісну багаторівневу систему захисту нашого інформаційного простору. Водночас особливої уваги заслуговують пропозиції щодо формування «інформаційного імунітету» суспільства та впровадження моніторингу медіаполя за допомогою штучного інтелекту. Такий комплексний підхід дозволяє як реагувати на факти пропаганди, так і створювати умови, за яких ворожі наративи втрачатимуть свою дієвість.

Вагомий блок випуску присвячений людиноцентричності правосуддя та процесуальним гарантіям. Колективні та індивідуальні пошуки Наталії Глинської, Дар'ї Клепки, Ірини Гловюк, Віктора Завтура, Віталія Геника, Олександра Клепки та Дмитра Мілова спрямовані на те, щоб навіть у найтемніші часи право залишалося справедливим. Від невідкладних слідчих дій до касаційного провадження – у такому діапазоні автори шукають тонкий баланс між ефективністю розслідування та дотриманням принципу пропорційності.

У цьому блоці рекомендую до прочитання статтю Наталії Глинської і Дар'ї Клепки під назвою «Основні аспекти пріоритезації кримінального провадження: загальна характеристика», в якій пропонується ґрунтовний аналіз пріоритезації кримінального провадження як ключової відповіді на виклики сучасності. Автори майстерно поєднують ціннісні орієнтири правосуддя з технологічними та економічними реаліями, обґрунтовуючи необхідність раціонального розподілу ресурсів та мінімізуючи корупційні ризики через прозорі критерії відбору справ. Це дослідження є особливо актуальним в умовах воєнного стану, коли ефективність системи кримінальної юстиції стає питанням національної стійкості. Отже, стаття є обов'язковою для тих, хто цікавиться реформуванням кримінальної юстиції та впровадженням новітніх стандартів ефективності в українське законодавство.

Замикає мій фаховий огляд публікацій гостра та соціально значуща тема захисту прав дитини у науковій розвідці Дар'ї Куковинець. Стаття Дар'ї «Щодо розуміння поняття «дії сексуального характеру» у контексті мети домагання дитини для сексуальних цілей» є взірцем того, як глибокий теоретико-правовий аналіз може надати прикладні інструменти для вирішення надскладних завдань кримінальної кваліфікації. Талановита вчена, аналізуючи термінологію, виводить концептуальне бачення трьох моделей сприйняття сексуального як соціально-поведінкового феномену: від вузької біологічної до комплексної змішаної моделі із доведенням переваги останньої для захисту інтересів потерпілих. Таке дослідження, безумовно, є необхідним орієнтиром для науковців, суддів та слідчих.

Отже, шановні читачі, запрошую вас до ознайомлення із новітніми науковими здобутками, які, переконана, не лише збагатять вас знаннями, а й спонукатиме до власних роздумів та наукових пошуків!

… Двадцять п'ять років позаду, але це лише розбіг перед справжнім злетом. Попереду – нові горизонти, де право перемагає хаос, а істина – кривду. Нехай цей випуск стане для всіх нас джерелом натхнення та віри у невідворотність справедливості. А ще мені спала на думку одна паралель – символічна і водночас надзвичайно реальна. Символічно, що ми видаємо 50-й, «золотий» випуск на-

шого збірника «Питань…» саме в Харкові. Адже наше місто позначене особливим географічним знаком, реальним і майже осяжним, – 50-ю паралеллю. І сьогодні я бачу в цьому глибокий сенс: наша наука і наше місто-залізобетон мають спільну систему координат. Як 50-та паралель є непохитною константою, що визначає рівновагу нашої планети, так і наша фахова спільнота крізь десятиліття тримає інтелектуальний фронт. Ми утверджуємо верховенство права там, де ворог намагається посіяти зневіру. Ми залишаємось у своїй точці сили там, де відкривається шлях до нових вершин.

З глибокою повагою до минулого
та вірою у майбутнє
головний редактор
Владислава Батиргареєва

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 343.9.01
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-12

Батиргареєва В. С., доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID ID 0000-0003-3879-2237

ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ*

Постановка проблеми. Процес формування наукового знання про те чи інше явища правової дійсності є цілісною послідовною системою пошуку, накопичення, узагальнення, осмислення й пояснення фактів цієї дійсності, які мають важливе значення для вдосконалення й покращення останньої, у подальшому закріплюючись у правових доктринах, концепціях, поглядах, теоріях, ученнях, а так само у нормативно-правовій матерії. Як зазначив ще у 1989 р. Вернон Л. Сміт – американський економіст, лауреат премії з економіки пам'яті Альфреда Нобеля 2002 року, «теорія має бути дедалі вимогливішою до наших емпіричних ресурсів. Водночас дані мають бути дедалі вимогливішими до емпіричної релевантності теорії та досвіду теоретика в творчій роботі над проблемами світу, а не над стилізованими проблемами уяви»[1]. На наш погляд, у цій тезі лаконічно й ємно передається сутність й логіка діалектичного взаємозв'язку теоретичного пізнання та емпіричного дослідження в науці, обопільного збагачення теорії та емпірії, а також взаємної корекції доктринального знання й практичного досвіду, що забезпечує прогрес науки і взагалі прогрес людства.

Таким чином, відправним пунктом розумового руху у науковій сфері осмислення правової дійсності є насамперед факти, аналіз яких, у свою чергу, дозволяє згенерувати первинні гіпотези з метою їх подальшої перевірки. У суспільних науках, зокрема в юриспруденції, гіпотетичне знання нерідко потребує попереднього опрацювання значних обсягів інформації за допомогою певних правил й прийомів, сформульованих методологією наукового пізнання. Висловлене безпосередньо стосується й кримінології, в якій розробка жодної фундаментальної теми не обходиться без звернення до так званих кількісних методів збору, узагальнення й аналізу даних, що «припускають наявність конкретного стандартизованого інструменту (опитувальника, анкети), який, у свою чергу, припускає стандартизовані відповіді респондента на чітко поставлені запитання»[2].

Отже, у кримінології питання застосування кількісних, або емпіричних, методів прирощення нового знання виникає кожного разу, коли дослідник ставить завдання, як-от: а) оцінити масштаби злочинності; б) виявити зв'язки і залежності між явищем злочинності і чинниками, що мають будь-який вплив на стан цього явища; в) спрогнозувати можливу динаміку злочинності на майбутнє; г) з'ясувати ефективність наявних заходів запобігання; д) верифікувати наукові гіпотези, що стосуються, наприклад, детермінант злочинності та згенеровані на основі аналізу статистичних даних; е) тощо.

* *Примітка.* Стаття підготовлена в межах виконання теми фундаментального дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

[1] Vernon L. Smith 'Theory, experiment and economics' (1989) 3 (1) Journal of Economic Perspectives 151–169

[2] Чиглінцев С 'Якісні методи дослідження' (2012) 1 Маркетинг в Україні 16

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика вибору адекватного методологічного інструментарію для роботи з емпіричним матеріалом має довгу історію, яка почалася із філософських дебатів кілька століть тому і продовжується у сучасній науці. Вона сягає своїм корінням питань методології науки, традиції в якій формувалися ще в епоху так званого Раннього Нового часу. Видатними методологами-емпіриками відтоді стали Р. Декарт (заклав засади позитивізму та використання кількісних методів для отримання об'єктивного та вимірюваного знання), О. Конт (наголошував на важливості емпіричних даних для вивчення суспільства), П. Лазарсфельд (довів пізнавальний потенціал кількісних методів для аналізу даних у соціології) та ін.

В Україні методологія соціальних досліджень стала активно розвиватися з 90-х років XX ст. Серед дослідників, які зробили значний внесок, у тому числі у розвиток кількісних методів дослідження, слід згадати таких, як: В. Г. Вербець («Методологія та методика соціологічних досліджень» (2018)), А. П. Ладанюк, Л. О. Власенко, В. Д. Кишенько («Методологія наукових досліджень» (2021)), В. І. Паніотто та Н. М. Харченко (Методи опитування: підручник (2017)), Д. М. Стеченко та О. С. Чмир («Методологія наукових досліджень» (2007)), М. А. Яценко («Методологія та методи соціологічних досліджень» (2019) та ін.

У площині сучасної української кримінологічної науки насамперед слід згадати про таких методологів, як О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, В. О. Туляков, В. І. Шакун, Ю. В. Орлов та ін. Разом із тим на сьогоднішній день потужна плеяда сучасних методологів кримінологічної науки зосереджена в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. У зв'язку із цим не можна не відмітити доробок В. В. Голіни, О. Г. Куліка, А. Б. Благої, М. Г. Колодяжного, А. В. Калініної, О. В. Новікова та ін. Фундаментом власних розробок групи дослідників згаданого НДІ у цій сфері так само є праці зарубіжних учених – кримінологів, соціологів та представників деяких інших наук, таких як: Enas A. A. Abuhamda, Islam Asim Ismail та Tahani R. K. Bsharat[1], Maurizio C. Agodi[2], Enrica Amaturo та Biagio Aragona[3], Ellie Atayee-Bennett[4], Richard A. Berk[5], Renu Bisht[6], Giuseppe Masullo[7], Albine Moser та Irene Korstjens[8], Judith Schoonenboom[9] та ін.

Одразу зауважимо, що в цій публікації не ставиться завдання у дискурсі «кількісні методи vs якісні методи» визначити «переможця», або довести свою приналежність до групи non-неофітів кримінологічної течії. Як правильно зазначив Maurizio C. Agodi, « … поляризація між якісним та кількісним підходами не враховує того факту, що внутрішня диверсифікація в межах обох підходів також є сукупністю конвергенцій, які роблять майже неможливим віднести багато дослідницьких напрямів виключно до одного з них: контент-аналіз виник у межах мейнстримної соціології, хоча пізніше його, як правило, протиставляли йому як «якісний» (…). Дискурс-аналіз (…) вивчення соціальних уявлень, навпаки, з'явився як опозиція до мейнстримної соціології, але тепер використовує абсолютно кількісні методи аналізу»[10].

[1] Enas A. A. Abuhamda, Islam Asim Ismail, Tahani R. K. Bsharat 'Understanding quantitative and qualitative research methods: A theoretical perspective for young researchers' (2021) 8 (2) International Journal of Research 71–87

[2] Agodi M. C. 'Qualità e quantità: un falso dilemma e tanti equivoci.' *In: Il sociologo e le sirene. La sfida dei metodi qualitativi* Cipolla C. & De Lillo A. (Eds.) (Franco Angeli, 1996) 106–133.

[3] Amaturo E., Aragona B. 'Methods for big data in social sciences' (2019) 26 (2) Mathematical Population Studies 65–68

[4] Atayee-Bennett E. 'The advantages of social media-based diary methods: Using WhatsApp and Facebook groups to collect diary data on everyday lived experience' (2025) 18 (3) Methodological Innovations <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/20597991251365279> (Accessed: 01.08.2025)

[5] Berk R *Criminal Justice Forecasts of Risk: A Machine Learning Approach* (Springer, 2012) 115

[6] Bisht R. 'Qualitative vs. Quantitative Research: Differences, Examples & Methods' (The Fullstory Team Blog) <https://www.scribbr.com/methodology/qualitative-quantitative-research> (Accessed: 01.08.2025)

[7] Giuseppe Masullo. 'The Phases of Qualitative and Quantitative Methods in Italian Sociology: Institutionalisation, Social Engagement, and Emerging Problems' (2025) 56 The American Sociologist 50–75.

[8] Moser A., Korstjens I. 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 1: Introduction' (2017) 23 (1) The European Journal of General Practice 271–273; Korstjens I., Moser A. 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 2: Context, research questions and designs' (2017) 23 (1) The European Journal of General Practice 274–279; Moser A., Korstjens I. 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 3: Sampling, data collection and analysis' (2017) 24 (1) The European Journal of General Practice 1–10

[9] Schoonenboom J. 'The Fundamental Difference Between Qualitative and Quantitative Data in Mixed Methods Research' (2023) 24 (1) Art. 11. Forum: Qualitative social research <https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/3986/4917> (Accessed: 01.08.2025)

[10] Agodi M. C. 'Qualità e quantità: un falso dilemma e tanti equivoci.' *In: Il sociologo e le sirene. La sfida dei metodi qualitativi* Cipolla C. & De Lillo A. (Eds.) (Franco Angeli, 1996) 108.

Метою статті є ілюстрація на одному з наукових «полів» розробки фундаментальної теми під назвою «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» сили евристичного потенціалу прийомів збору даних у великих групах населення, представників правоохоронних і судових органів, науковців та ін. У цій публікації йдеться про такий методологічний інструмент, як опитування у формі анкетування. Результати, отримані у такий спосіб, виступають своєрідною інформаційною матрицею для прогнозного мислення, адже вони (результати) здатні виявити тенденції та чинники, що впливають на стан злочинності. Крім того, такі результати дають можливість не просто констатувати наявні проблеми, а й моделювати майбутні сценарії розвитку криміногенної ситуації. Отже, ця матриця за підсумками дослідження має стати, по-перше, основою для системного кримінологічного аналізу, дозволяючи спрогнозувати динаміку як усієї злочинності, так й окремих її видів, а також зростання або зменшення кількості кримінально караних правопорушень у різних регіонах країни; а, по-друге, орієнтиром для оцінки ефективності існуючих стратегій, програм, планів та ін., що діють у сфері запобігання кримінально караним правопорушенням, сигналізуючи про слабкі місця цих документів, та розробки більш «адресних» і дієвих заходів протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. У технічному завданні за означеною вище фундаментальною темою одним з очікуваних результатів на початковому етапі її розробки має стати «емпіричне пізнання проблеми прогнозування і запобігання злочинності в Україні в умовах повоєнної соціальної трансформації». Тут доцільно внести одну корективу щодо визначення умов, в яких відбувається прирощення нового наукового знання. На момент написання цієї публікації можна стверджувати, хіба що про підготовчий етап моделювання системи запобіжних заходів за отриманими матеріалами емпіричного дослідження. При цьому зазначений етап дослідження відбувається в розпал рішучої відсічі агресору, що дозволяє зафіксувати й проаналізувати динаміку та унікальні чинники, що формують злочинність саме в умовах збройної агресії, хвилі якої спостерігатимуться, напевно, ще тривалий час після настання справедливого миру. Що стосується повоєнної соціальної трансформації, то вимірюванню піддаватиметься, скоріше за все, вже підсумки реалізації спроектованої у наші дні моделі запобіжної системи відповідних заходів.

Отримання первинної інформації з окреслених аспектів проблеми – стану злочинності в Україні під час війни та ймовірну криміногенну ситуацію у повоєнний період, а також заходів убезпечення суспільства від кримінально караних правопорушень – на етапі організації наукового дослідження потребувало визначення того інструментарію, за допомогою якою стає можливим сформувати емпіричну базу, придатну у подальшому для її осмислення. Із цією метою групою дослідників-кримінологів нашого НДІ проведено серію онлайн-опитувань у вигляді анонімного анкетування серед: а) переселених громадян України; б) внутрішньо переміщених осіб; в) співробітників Національної поліції та г) експертів у галузі боротьби зі злочинністю.

При цьому необхідно відмітити, що практика збору даних про стан злочинності у світі та окремих країнах за допомогою використання різних опитувань стала вже поширеною. Наприклад, останніми роками в нашому НДІ у такий спосіб проведено опитування громадськості щодо корисливої злочинності в період пандемії COVID-19[1]; глорифікації збройної агресії рф в Україні та протидії цьому явищу[2]; порушення недоторканності приватного життя[3]; домашнього насильства в Україні[4]; проблем реалізації концепції перехідного правосуддя[5] тощо. Крім того, слід згадати й про досвід незалежного

[1] Анкета з опитування громадськості щодо корисливої злочинності в період пандемії COVID-19. <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSffY_du_c7dOqPWdX5OxdzWbwMpRGdRqQ_g4LPAcq7 m6hDtbg/viewform> (дата звернення: 5.08.2025)

[2] Анкета Анкета для опитування громадян щодо глорифікації збройної агресії рф в Україні та протидії цьому явищу <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSelCU8CLjvk4QK1LWItiZnCueeUHl1qLaVRL7aJC1L477SJbQ/viewform> (дата звернення: 5.08.2025)

[3] Анкета соціологічного опитування громадськості з проблем порушення недоторканності приватного життя <https://docs.google.com/forms/d/1vqKzghI_7yApoDengJ0Rwb8zCPBrBcKV9tKHhiAMdU/closedform> (дата звернення: 5.08.2025)

[4] Анкета «Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScXUKF4V_zo69Do7XiSnYPCxHHefBKLfDEvgZJScmC6v6c2_A/closedform> (дата звернення: 5.08.2025)

[5] Анкета для опитування внутрішньо переміщених осіб щодо проблем реалізації концепції перехідного правосуддя. <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfL0Jf98e6JO0rCNrv7AgS70j9W0VTf6QWbtiZn4zpLXKbaLA> (дата звернення: 5.08.2025)

аналітичного центру «Український інститут майбутнього», який у червні 2021 р. проводив серед українців опитування стосовно посилення кримінальної відповідальності за домашнє насильство[1]; міжнародної соціологічної компанії «Ipsos Group S. A.», яка у 2024 р. здійснювала опитування, присвячене ставленню населення до злочинності, безпеки та діяльності правоохоронних органів[2]; Міністерства внутрішніх справ Великої Британії (Home Office), яке у 2022 р. склало звіт, що базується на даних, зібраних в рамках національно репрезентативного опитування дорослих у Великій Британії, метою якого було вивчення громадської думки щодо шахрайства та кіберзлочинності та з'ясування рівня довіри до правоохоронних органів[3]; американської аналітичної та соціологічної кампанії Gallup Inc., що є однією із найвідоміших у світі, стосовно думки американців про рівень й тенденції злочинності у містах (2025)[4] та ін.

Повертаючись до організації нашого власного дослідження, насамперед пояснимо, по-перше, чому як інструмент отримання інформації обрано інтернет-опитування, а, по-друге, чому дослідники зупинилися саме на цих групах респондентів, про які йшлося вище?

Відповідаючи на перше запитання, доречно нагадати, що ще на початку нульових років XXI ст. фахівці в галузі маркетингу Heath J. McDonald та Adam Stewart зазначали, що існує чотири методи опитування: пошта, телефон, особисті інтерв'ю та електронні мережі[5]. В останньому випадку, вочевидь, автори мали на увазі онлайн-опитування (web-опитування, web-based surveys) за допомогою інтернет-сервісів, що на той час тільки-но набирали обертів. У теперішній час така практика накопичування емпіричних даних є нормою. Це стало можливим завдяки широкому доступу користувачів до Інтернет-мережі[6]. Так, ще 20 років тому у західній соціології із посиланням на джерело National Statistics Omnibus Survey (2005) зазначалося, що якщо у 1998 р. лише 9% дорослого населення Великої Британії мали доступ до Інтернету вдома, то у 2004 р. цей показник збільшився до 52%, а на початок 2005 р. уже 59% дорослого населення цієї країни користувалися Інтернетом[7]. За даними Simon Kemp – засновника і генерального директора консалтингової фірми з цифрової «поведінки» людини «Kepios», у квітні 2025 р. кількість користувачів соціальних мереж у світі становила 5,31 млрд, що дорівнює 64,7% від загальної чисельності населення світу. Причому загальна кількість користувачів із квітня 2024 р. зросла на 4,7%, що склало 241 млн нових користувачів (принаймні стільки осіб почали використовувати соціальні платформи)[8].

Говорячи про спосіб опитування за допомогою інтернет-сервісів, слід підкреслити, що до переваг використання зазначеного кількісного методу збору соціологічної/кримінологічної інформації належать: висока швидкість збору даних; відсутність впливу інтерв'юера; широта охоплення предмета дослідження; організаційна гнучкість; сувора логіка опитування; використання більш складних опитувальників з аудіо- чи відеоматеріалами та графічними зображеннями[9]. Свідомо залишивши поза дужками критику цього способу збору первинних відомостей (із посиланням на Duffy C., Smith K., Terhanian G., Bremer J.), про що ми наголошували

[1] 'Близько 60% українців вважають посилення кримінальної відповідальності за домашнє насильство дієвим інструментом для запобігання йому – UIF' (Interfax-Україна) <https://ua.interfax.com.ua/news/general/755166.html?utm_source=chatgpt.com>; 'Домашнє насильство: 2 млн українців стверджують, що стали жертвами жорсткого поводження у побуті' (Український інститут майбутнього) <https://uifuture.org/publications/domashnye-nasylstvo-2-mln-ukrayinciv-stverdzhuyut-shho-staly-zhertvamy-zhorstkogo-povodzhennya-u-pobuti/> (дата звернення: 5.08.2025)

[2] 'IPSOS Crime polling' (June, 2024). <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2024–06/ipsos-crime-poll-june-2024-charts.pdf?utm_source=chatgpt.com> (Accessed: 01.08.2025)

[3] 'Research and analysis. Public attitudes to cyber crime and fraud' (GOV.UK) <https://www.gov.uk/government/publications/public-attitudes-to-cyber-crime-and-fraud?utm_source=chatgpt.com> (Accessed: 01.08.2025)

[4] 'Majority of Americans believe crime in American cities is unacceptably high' (IPSOS) <https://www.ipsos.com/en- us/majority-americans-believe-crime-american-cities-unacceptably-high?utm_source=chatgpt.com> (Accessed: 01.08.2025)

[5] McDonald, H., & Adam, S. 'A comparison of online and postal data collection methods in marketing research' (2003) 21 (2) Marketing Intelligence & Planning 85–9

[6] Батиргареєва В. С. 'Наслідки пандемії COVID-19 та шляхи їх усунення: результати опитування громадян України' (2021) 41 Питання боротьби зі злочинністю 40

[7] Duffy C., Smith K., Terhanian G., Bremer J. 'Comparing data from online and face-to-face surveys' (2005) 47 (6) International Journal of Market Research 615 <http://www.ipsos-rsl.com/Download Publication/235_comparing-data.pdf.> (Accessed: 01.08.2025)

[8] Kemp S. 'Digital 2025 April Global Statshot Report' (Datareportal) <https://datareportal.com/reports/digital-2025-april-global-statshot.> (Accessed: 01.08.2025)

[9] Казанжи А. П. 'Поняття і значення «ефекту від методу» в «mixed-mode» дослідженнях' (2015) 2 (27) Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки 77–78

у своїй публікації 2021 р.[1], тут лише відмітимо, що використання web-based surveys на початкових етапах дослідження забезпечує високу швидкість «рекрутингу» та дозволяє оперативно сформувати цільову, інформативну вибірку респондентів, що є значно ефективнішим за часовими та ресурсними затратами, ніж традиційні face-to-face опитування.

Таким чином, за стислий проміжок часу творчим колективом кримінологів НДІ ВПЗ імені академіка Сташиса було реалізовано інформаційний зріз (скринінг) щодо досліджуваної проблеми злочинності в Україні у воєнний та повоєнний періоди, який охопив усі адміністративні регіони нашої країни та забезпечив широку географічну репрезентативність отриманих даних.

Ще одним значущим аспектом в організації збору емпіричної бази є визначення груп респондентів, що є носіями відповідних знань. Слід наголосити на тому, що обґрунтування тієї чи іншої вибірки респондентів є критично важливим завданням для валідності будь-якого кримінологічного дослідження. Дослідники-кримінологи у цьому разі пішли «класичним» шляхом, визначивши такими «носіями»: 1) пересічних громадян; 2) співробітників Національної поліції; 3) експертів із числа учених і практиків та 4) внутрішньо переміщених осіб. Вибір саме цих чотирьох груп респондентів у дослідженні стану злочинності та заходів запобігання їй ґрунтується на необхідності отримання багатоаспектного погляду на одну й ту саму проблему. Кожна з обраних груп виконує у дослідженні свою унікальну методологічну функцію, що забезпечує як широке соціальне бачення формату сьогоднішнього буття українців та його перспектив, так й глибоке розуміння саме конкретної проблеми, що перебуває у фокусі уваги дослідників. Отже, є сенс розкрити пізнавальний потенціал перелічених груп респондентів.

Через колективну думку (оцінку) пересічних громадян дослідники отримують уявлення про суспільне сприйняття ними явища злочинності в цілому та окремих її проявів, а так само про сприйняття «поведінки» останньої (наприклад, тенденцій злочинності у теперішній час та можливих її рухів у майбутньому, процесів латентизації, живлення злочинності за рахунок певних фонових явищ тощо). Особливо цінним при цьому є той факт, що ця група є носієм інформації про так звану «темну цифру» злочинності та рівень віктимізації населення України. Відповіді зазначених респондентів дозволяють «виміряти» ступінь страху перед злочинністю, скласти уявлення про ефективність роботи правоохоронних і судових органів, установити рівень довіри українського населення до державних інституцій та ін.

У свою чергу, співробітники Національної поліції є потужним джерелом інформації – як офіційної, так й відомчої (оперативної), а так само джерелом практичного досвіду приборкання злочинності, адже вони – основний суб'єкт запобігання злочинності та реєстрації вчинених кримінально караних правопорушень. Ця група респондентів здатна визначити особливості поточної криміногенної ситуації (наприклад, територіальну специфіку злочинності, динаміку правопорушень, тенденції тощо), показати реальну картину ефективності застосування запобіжних заходів та проблемні аспекти в цій сфері тощо.

Думка експертів із числа учених і практиків із багаторічним досвідом є важливою для нашого дослідження у плані критичного аналізу та прогнозної оцінки криміногенної ситуації, теоретичного обґрунтування вживання тих чи інших заходів запобігання та ін. З'ясування позиції вчених, зокрема, є необхідним для забезпечення методологічної глибини наукової розвідки, а їх конкретні знання – для прогнозування нових кримінологічних загроз і трендів, формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо застосування відповідних заходів на основі попереднього досвіду й отриманих емпіричних даних. Таким чином, наукове співтовариство кримінологів та фахівців у галузі кримінального права допомагає забезпечити перехід від інтуїтивної (спонтанної) протидії злочинності до системного і навіть планового підходу. Недаремно, у спеціальній літературі зазначається, що кримінологічна політика є науково обґрунтованою стратегією і тактикою запобігання злочинності[21].

Нарешті, внутрішньо переміщені особи здатні зорієнтувати дослідників щодо оцінки впливу соціальної дезорганізації та екстремальних умов

[1] Батиргареєва В. С. 'Наслідки пандемії COVID-19 та шляхи їх усунення: результати опитування громадян України' (2021) 41 Питання боротьби зі злочинністю 40

[2] Голіна В. В. *Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб* (Нац. юрид. акад. України, 2011) 7

на стан злочинності. На наш погляд, сьогодні ця група респондентів є унікальним носієм специфічних знань у контексті пізнання соціальних криз і гуманітарних катастроф, якою, без сумніву, є війна, Їх думка, з огляду на сучасні виклики, дозволяє науковцям дослідити специфічні (особливі) ризики віктимізації у місцях компактного проживання переселенців або взагалі на нових територіях. Так само внутрішньо переміщені особи проливають світло стосовно впливу окремих ситуацій та економічної вразливості на рівень правопорушень, доступність та ефективність будь-якої, у тому числі й правової, допомоги соціально вразливим групам населення України.

Обрання перелічених вище чотирьох груп респондентів дозволяє дослідникам здійснити, образно кажучи, перехресну верифікацію отриманих відомостей щодо певних фокусів проблеми. Іншими словами, перевірити результати, отримані від однієї групи респондентів (наприклад, результати опитування співробітників Національної поліції) крізь призму досвіду інших груп (громадян, експертів, внутрішньо переміщених осіб). Уявляється, такий підхід значно підвищує об'єктивність і достовірність остаточних висновків. Висловлене стосується, наприклад, таких «маркерів» проблеми, як стан злочинності на різних етапах суспільного життя (поточний, до повномасштабної агресії, повоєнний), вплив на правопорушення тих чи інших факторів, латентність злочинності, окремих її видів та процеси, що впливають на латентизацію злочинності, «номенклатура» заходів щодо зниження рівня злочинності, соціальний портрет злочинця та ін. Під час опитування в усіх чотирьох групах респондентів з'ясовувалася думка стосовно цих позицій.

Тут вважаємо за потрібне проілюструвати отримані результати, якими характеризується рівень злочинності зараз та характеризуватиметься у наступні три-п'ять років. Але насамперед зазначимо, що в опитуванні взяли участь 6 054 співробітники Національної поліції (при цьому найактивнішими виявилися поліцейські Дніпропетровської (24,5%), Тернопільської (14,2%), Херсонської (10,3%) та Одеської (9,3%) областей); 3 752 пересічні громадяни (велику активність проявили мешканці Вінницької (51,6%), Одеської (13,2%) та Дніпропетровської областей (11,3%)); 1 587 внутрішньо переміщених осіб (при найактивнішій участі переселенців із Харківської (34,8%), Донецької (22,4%) та Херсонської (13,0%) областей) та 125 експертів із числа науковців, що зайняті дослідною або/та освітньою діяльністю, а так само правоохоронною чи правосудною діяльністю, з яких 93,6% мають стаж професійної діяльності понад 10 років; 12,8% є кандидатами наук / докторами філософії та ще 6,4% – докторами наук.

Отже, переважна більшість поліцейських висловила припущення, що у теперішній час, порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення рф в Україну, рівень злочинності скоріше підвищився (36,4%). Удвічі менше, навпаки, вважають, що її рівень скоріше знизився (18,0%). Як бачимо, перше припущення (про зростання злочинності) переважає над думкою про скорочення показників злочинності у понад два рази. Це свідчить про внутрішнє відчуття правоохоронців щодо зростання кримінальних загроз і викликів. Відповідно, це не дає підстав для оптимістичного прогнозу стосовно позитивного розвитку ситуації із дотриманням стану правопорядку у майбутньому. До того ж значна частина поліцейських зазначили, що відповісти на поставлене запитання достатньо складно (16,2%).

Песимістичний тренд, на жаль, проглядається й у прогнозних оцінках, адже, на думку 36,8% поліцейських, у наступні три-п'ять років рівень злочинності скоріше підвищиться порівняно з поточним, аніж залишиться на тому самому рівні. Ще 28,8% висловити категоричну позицію щодо значного погіршення кількісних показників кримінально караних правопорушень. Отже, сумарно понад 65% поліцейських очікують погіршення криміногенної ситуації у майбутньому. При цьому обережним у своїх прогнозах щодо визначення руху злочинності є приблизно кожен сьомий поліцейський. Так, 14,5% заявили, що «на це запитання важко відповісти». Уявляється, що така відповідь вказує на складність та динамічність будь-якої оцінки криміногенної ситуації на перспективу в умовах війни. Крім того, лише 12,2% респондентів заявили, що злочинність залишиться приблизно на тому самому рівні, що й зараз.

Таким чином, ті з поліцейських, хто зазначили, що відбулося підвищення рівня злочинності стосовно довоєнних показників, впевнені, що й у подальшому продовжиться тренд на її зростання.

Серед опитаних експертів 44,8% вважають, що після досягнення сталого миру протягом на-

ступних трьох-п'яти років спостерігатиметься продовження розвитку песимістичного сценарію зі станом злочинності, що матиме вигляд істотного зростання рівня останньої. Ще 31,2% стверджують, що відбуватиметься зростання злочинності, яке можна позначити як помірне.

У плані доповнення отриманих результатів наведено думку як пересічних українців, так й внутрішньо переміщених осіб. І перші, і другі демонструють дуже високий рівень хвилювання через стан криміногенної обстановки в Україні. Так, 65,3% респондентів із числа пересічних громадян відмітили, що їх дуже сильно хвилює стан криміногенної обстановки у країні. Серед внутрішньо переміщених осіб відповідний показник склав 58,3%. Такий високий показник щодо рівня хвилювання серед обох груп кореспондує з припущенням поліцейських про погіршення стану правопорядку, підтверджуючи, що населення відчуває напругу криміногенної ситуації у першу чергу.

Далі. Достатньо вагомими групами в обох вибірках є ті особи, котрі не визначилися зі своєю позицією щодо ставлення до напруженості криміногенної обстановки (серед пересічних громадян – 10,1%, серед внутрішньо переміщених осіб – 21,9%). Дворазове перевищення респондентів із числа внутрішньо переміщених осіб, що не мають чіткої позиції, означає значно вищий ступінь невизначеності та, ймовірно, емоційної або інформаційної розгубленості з приводу оцінки криміногенної ситуації. На наш погляд, це відбувається через травматичний досвід вимушеного переміщення таких осіб на нове місце проживання та їх меншу інтегрованість в інформаційний, соціально-економічний, культурний та ін. простір нових громад.

Отже, отримані результати демонструють певну узгодженість у сприйнятті криміногенної обстановки: правоохоронці фіксують та прогнозують підвищення рівня злочинності, а населення відчуває цю напругу, висловлюючи сильне занепокоєння стосовно подібної ситуації (особливо з огляду на вразливість та невизначеність майбутнього внутрішньо переміщених осіб). Таким чином, перехресна верифікація підтверджує, що проблема злочинності є надактуальною та гострою як для професійної спільноти, так і для широких верств українського населення.

Крізь призму отриманих результатів опитування так само цікаво поглянути й на характер злочинності станом на зараз й у часовій проекції. Насамперед звернемося до узагальненої інформації, отриманої від пересічних громадян і внутрішньо переміщених осіб. Так, на думку пересічних громадян, під час воєнного стану частіше стали вчинялися вбивства і поранення мирного населення внаслідок ведення агресивної війни з боку рф проти України (61,6%); шахрайство, у тому числі й те, що вчиняється в Інтернеті (50,3%); співпраця з ворогом та дії на користь ворога (49,4%); злочини корупційної спрямованості (49,1%), а так само розкрадання і продаж гуманітарної допомоги (15,1%). На ці самі кримінально карані діяння вказали й внутрішньо переміщені особи: вбивство і поранення мирного населення (51,6%); шахрайство, у тому числі й те, що вчиняється в Інтернеті (50%); розкрадання і продаж гуманітарної допомоги (44,1%); співпраця з ворогом та дії на користь ворога (43,7%); злочини корупційної спрямованості (43,5%).

Разом із тим цікаво подивитися на характер злочинності й у проекції. Для цього ми звернулися до результатів опитування співробітників Національної поліції. У майбутньому поліцейськими констатовано повну зміну «картини» злочинності, що, вочевидь, пов'язується із настанням сталого миру. Серед злочинів превалюватиме: домашнє насильство (51,6%), тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (49,0%), незаконний обіг зброї (48,0%); крадіжки (47,3%), грабежі та розбої (44,1%). У свою чергу, експертам було поставлено запитання про області України, в яких спостерігатиметься складна криміногенна ситуація після досягнення сталого миру. «Лідерами» в цьому аспекті, на думу експертів, стали: Донецька (68,8%), Харківська (64,8%), Дніпропетровська (60,0%) області та м. Київ (59,2%).

Таким чином, на думку як пересічних громадян, так і внутрішньо переміщених осіб, поточна ситуація визначає злочинність як таку, що має переважно воєнно-орієнтований характер. Це дозволяє дійти висновку, що війна стала неординарним й до того ж основним чинником, який впливає на характер злочинності в Україні, зміщуючи її фокус на кримінально карані правопорушення, пов'язані з бойовими діями, зловживаннями фінансовими та іншими матеріальними ресурсами та за-

гальною морально-психологічною дестабілізацією ситуації у країні, тоді як у мирний час очікується переформатування структури злочинності із поверненням до традиційної криміногенної моделі, хоча й з новими ризиками – насильством у сім'ї, розповсюдженням зброї та соціальною напругою в суспільстві у цілому.

Серед запитань, що ставилися до різних груп респондентів, так само мали місце й ті, що стосувалися латентності різних видів кримінально караних правопорушень та особливостей процесу латентизації, виявлення тенденцій в учиненні окремих правопорушень та з боку окремих груп правопорушників, чинників, що впливатимуть на стан криміногенної ситуації після настання сталого миру, рівня довіри громадян до поліції, визначення найбільш ефективних заходів запобігання злочинності, необхідних змін до законодавства, спрямованого на боротьбу зі злочинністю, тощо. Але експозиція отриманих результатів, їх аналіз та інтерпретація потребують самостійного висвітлення у подальших публікаціях.

Висновки. Дослідження картини злочинності «в емпіричних відтінках», що стало початковим етапом під час реалізації фундаментальної теми «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання», дозволяє дійти певних висновків та зробити деякі припущення.

1. Дослідження, розпочате у розпал збройної агресії рф проти України, дає можливість зафіксувати й проаналізувати неординарні і, можна сказати, унікальні чинники, що формують злочинність саме в цей період, а також оцінити ступінь їх потенційної дії після настання в Україні сталого миру. Разом із тим одержані результати виступають інформаційною матрицею для прогнозного мислення, оскільки вони не лише фіксують поточний стан криміногенної ситуації та проблем, що пов'язані із нею, а й дозволяють виявити ключові чинники та встановити визначальні тенденції, якими характеризуватиметься ситуація із відповідним феноменом у майбутньому. При цьому матриця, про яку йдеться, у кримінологічному аналізі та вдосконаленні практики запобігання злочинності відіграє подвійну роль. По-перше, вона дозволяє спрогнозувати як динаміку злочинності у цілому та її окремих видів, так й кількісно-якісні зміни кримінально караних правопорушень у розрізі тих чи інших регіонів (областей) України. По-друге, вона дає можливість здійснити оцінку результативності існуючих стратегій, програм, планів запобігання злочинності та виявити їх недоліки з тим, щоб розробити дієві й своєчасні заходи реагування на протиправні виклики.

2. Із метою формування необхідної емпіричної бази, здатної забезпечити ґрунтовне осмислення стану злочинності під час війни та у повоєнний період, а також своєчасної розробки заходів убезпечення суспільства від злочинних загроз було обрано метод онлайн-опитування за попередньо розробленою анкетою. Такий вибір методологічного інструментарію обґрунтовується, по-перше, розповсюдженістю практики подібних опитувань у кримінологічних і соціологічних дослідження як в Україні, так й у світі, а, по-друге, методологічними перевагами зазначеного методу – швидкістю збору інформації, відсутністю впливу інтерв'юера, організаційною гнучкістю, оперативністю формування цільової вибірки тощо. Одержані емпіричним шляхом вихідні дані в цілому підтвердили високий евристичний потенціал онлайн-опитування значних груп респондентів (населення, представників правоохоронних органів, науковців та ін.) та стали важливим внеском у розуміння криміногенної ситуації в умовах соціальної трансформації українського суспільства, спричиненої збройною агресією рф проти України.

3. Обрання під час проведення емпіричної частини дослідження чотирьох груп респондентів (пересічних громадян, співробітників Національної поліції, експертів (учених і практиків) та внутрішньо переміщених осіб) забезпечило комплексний підхід до вивчення стану злочинності та заходів запобігання їй. Крім того, обрання цих чотирьох груп дозволило здійснити перехресну верифікацію отриманих відомостей, звіряючи у такий спосіб дані однією групи із даними, що характеризують відповідний досвід інших. Подібний підхід значно підвищив об'єктивність та достовірність остаточних висновків щодо ключових маркерів проблеми, як-от: стан злочинності (поточний та повоєнний), вплив певних чинників на цей стан, рівень латентності та види заходів щодо зниження рівня кримінального тиску на українське суспільство.

REFERENCES

Bibliography

Aythored books

1. Berk R Criminal Justice Forecasts of Risk: A Machine Learning Approach (Springer, 2012) 115 (in English)
2. Holina V. V. Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka): navch. posib [Crime prevention (theory and practice): a teaching aid] (Nats. yuryd. akad. Ukrainy, 2011) 120 (in Ukranian)

Part of the books

3. Agodi M. C. 'Qualità e quantità: un falso dilemma e tanti equivoci.' [Quality and quantity: a false dilemma and many misunderstandings]. In: Il sociologo e le sirene. La sfida dei metodi qualitativi Cipolla C. & De Lillo A. (Eds.) (Franco Angeli, 1996) 106–133 (in Spanish)

Journal articles

4. Amaturo E., Aragona B. 'Methods for big data in social sciences' (2019) 26 (2) Mathematical Population Studies 65–68 (in English)
5. Atayee-Bennett E. 'The advantages of social media-based diary methods: Using WhatsApp and Facebook groups to collect diary data on everyday lived experience' (2025) 18 (3) Methodological Innovations <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/20597991251365279> (in English)
6. Duffy C., Smith K., Terhanian G., Bremer J. 'Comparing data from online and face-to-face surveys' (2005) 47 (6) International Journal of Market Research 615 (P.615–639) <http://www.ipsos-rsl.com/Download Publication/235_comparing-data.pdf.> (in English)
7. Giuseppe Masullo. 'The Phases of Qualitative and Quantitative Methods in Italian Sociology: Institutionalisation, Social Engagement, and Emerging Problems' (2025) 56 The American Sociologist 50–75 (in English)
8. McDonald, H., & Adam, S. 'A comparison of online and postal data collection methods in marketing research' (2003) 21 (2) Marketing Intelligence & Planning 85–9 (in English)
9. Moser A., Korstjens I. 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 1: Introduction' (2017) 23 (1) The European Journal of General Practice 271–273 (in English)
10. – 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 2: Context, research questions and designs' (2017) 23 (1) The European Journal of General Practice 274–279;
11. – 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 3: Sampling, data collection and analysis' (2017) 24 (1) The European Journal of General Practice 1–10 (in English)
12. Schoonenboom J. 'The Fundamental Difference Between Qualitative and Quantitative Data in Mixed Methods Research' (2023) 24 (1) Art. 11. Forum: Qualitative social research <https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/3986/4917> (in English)
13. Vernon L. Smith 'Theory, experiment and economics' (1989) 3 (1) Journal of Economic Perspectives 151–169 (in English)
14. Chyhlintsev S 'Iakisni metody doslidzhennia' [Qualitative research methods] (2012) 1 Marketynh v Ukraini 15–18 (in Ukranian)
15. Enas A. A. Abuhamda, Islam Asim Ismail, Tahani R. K. Bsharat 'Understanding quantitative and qualitative research methods: A theoretical perspective for young researchers' (2021) 8 (2) International Journal of Research 71–87 (in English)
16. Batyrhareieva V. S. 'Naslidky pandemii COVID-19 ta shliakhy yikh usunennia: rezultaty opytuvannia hromadian Ukrainy' [Consequences of the COVID-19 pandemic and ways to eliminate them: results of a survey of Ukrainian citizens] (2021) 41 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 38–55 (in Ukranian)
17. Kazanzhy A. P. 'Poniattia i znachennia «efektu vid metodu» v «mixed-mode» doslidzhenniakh' [The concept and meaning of «method effect» in mixed-mode studies] (2015) 2 (27) Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky 73–81 (in Ukranian)

Analytical materials

18. 'Research and analysis. Public attitudes to cyber crime and fraud' (GOV.UK) <https://www.gov.uk/government/publications/public-attitudes-to-cyber-crime-and-fraud?utm_source=chatgpt.com> (in Ukranian)
19. 'Anketa z opytuvannia hromadskosti shchodo koryslyvoi zlochynnosti v period pandemii COVID-19' [Public survey questionnaire on self-serving crime during the COVID-19 pandemic]<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSffY_du_c7dOqPWdX5OxdzWbwMpRGdRqQ_g4LPAcq7 m6hDtbg/viewform> (in Ukranian)
20. 'Anketa Anketa dlia opytuvannia hromadian shchodo hloryfikatsii zbroinoi ahresii rf v Ukraini ta protydii tsomu yavyshchu' [Questionnaire Questionnaire for surveying citizens regarding the glorification of the armed aggression

of the Russian Federation in Ukraine and counteraction to this phenomenon] <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSelCU8CLjvk4QK1LWItiZnCueeUHl1qLaVRL7aJC1L477SJbQ/viewform> (in Ukranian)
21. 'Anketa sotsiolohichnoho opytuvannia hromadskosti z problem porushennia nedotorkannosti pryvatnoho zhyttia' [Questionnaire for a sociological public survey on the problems of violation of privacy] <https://docs.google.com/forms/d/1vqKzghI_7yApoDengJ0Rwb8zCPB-rBcKV9tKHhiAMdU/closedform> (in Ukranian)
22. 'Anketa «Obmezhuvalni zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru, shcho zastosovuiutsia do osib, yaki vchynyly domashnie nasylstvo»' [Questionnaire «Restrictive measures of a criminal nature applied to persons who have committed domestic violence»] <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScXUKF4V_zo69Do7XiSnYPCxHHefBKLfDEvgZJScmC6v6c2_A/closedform> (in Ukranian)
23. 'Anketa dlia opytuvannia vnutrishno peremishchenykh osib shchodo problem realizatsii kontseptsii perekhidnoho pravosuddia' [Questionnaire for surveying internally displaced persons on the problems of implementing the concept of transitional justice] <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfL0Jf98e6JO0rCNrv7AgS70j9W0VTf6QWbtiZn4zpLXKbaLA> (in Ukranian)

Websites

24. Bisht R. 'Qualitative vs. Quantitative Research: Differences, Examples & Methods' (The Fullstory Team Blog) <https://www.scribbr.com/methodology/qualitative-quantitative-research> (in English)
25. Kemp S. 'Digital 2025 April Global Statshot Report' (Datareportal) <https://datareportal.com/reports/digital-2025-april-global-statshot.> (in English)
26. 'Majority of Americans believe crime in American cities is unacceptably high' (IPSOS) <https://www.ipsos.com/en-us/majority-americans-believe-crime-american-cities-unacceptably-high?utm_source=chatgpt.com> (in English)
27. 'Blyzko 60% ukraintsiv vvazhaiut posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti za domashnie nasylstvo diievym instrumentom dlia zapobihannia yomu – UIF' [About 60% of Ukrainians consider strengthening criminal liability for domestic violence an effective tool for preventing it – UIF] (Interfax-Ukraina) <https://ua.interfax.com.ua/news/general/755166.html?utm_source=chatgpt.com> (in Ukranian)
28. 'Domashnie nasylstvo: 2 mln ukraintsiv stverdzhuiut, shcho staly zhertvamy zhorstkoho povodzhennia u pobuti' [Domestic violence: 2 million Ukrainians claim to have been victims of domestic abuse] (Ukrainskyi instytut maibutnoho) <https://uifuture.org/publications/domashnye-nasylstvo-2-mln-ukrayincziv-stverdzhuyut-shho-staly-zhertvamy-zhorstkogo-povodzhennya-u-pobuti/> (in Ukranian)
29. 'IPSOS Crime polling' (IPSOS, June, 2024) <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2024–06/ipsos-crime-poll-june-2024-charts.pdf?utm_source=chatgpt.com> (in English)

Батиргареєва В. С.

Злочинність в Україні у воєнний та повоєнний період: досвід емпіричного дослідження

Статтю присвячено опису організації й проведення емпіричної частини кримінологічного дослідження, присвяченого стану злочинності в Україні у воєнний та повоєнний періоди. Водночас у статті наводяться й деякі результати емпіричного вивчення проблеми та робиться їх інтерепетація. При цьому автором аргументуються переваги такого збору первинних відомостей щодо стану злочинності, як анонимне опитування у формі анкетування за допомогою онлайн-сервісів. Опитуванням охоплювалося чотири групи респондентів, до числа яких увійшли пересічні українські громадяни, співробітники Національної поліції, експерти (учені і представники органів прокуратори, судової влади та ін.), а також внутрішньо переміщені особи. Обрання цих чотирьох груп респондентів дозволяє здійснити верифікацію отриманих відомостей, звіряючи у такий спосіб дані однією групи із даними, що характеризують відповідний досвід інших.

Разом із тим серед переваг використання такого методологічного інструментарію автором зазначається, зокрема, швидкість збору первинної інформації, відсутність впливу інтерв'юера, організаційна гнучкість, оперативність формування цільової вибірки та ін. Крім того, підкреслюється значення моменту проведення такого дослідження – у розпал збройної агресії рф проти України, що дає можливість зафіксувати та проаналізувати чинники, які формують злочинність у теперішній час, а також оцінити ступінь їх впливу після настання в Україні сталого миру.

У статті підкреслюється, що одержані у результати проведеного опитування різних груп респондентів результати слід розцінювати як інформаційну матрицю для прогнозного мислення, яка дозволяє виявити ключові чинники та встановити визначальні тенденції, якими характеризуватиметься стан злочинності у майбутньому. Водночас значення цієї матриці полягає в тому, що вона дає можливість оцінити ефективність чинних

стратегій, програм, планів запобігання злочинності та виявити їх недоліки з метою вдосконалення відповідних заходів реагування на протиправні виклики. Таким чином, використання потужних інструментів збору первинної інформації є надзвичайно важливим для науково обґрунтованого моделювання майбутніх сценаріїв розвитку криміногенної ситуації в Україні та формування дієвої політики боротьби зі злочинністю у повоєнний період.

Ключові слова: *злочинність, стан злочинності, запобігання злочинності, емпіричне дослідження, опитування, анкетування, респонденти, війна.*

Batyrgareieva Vladyslava

Crime in Ukraine during the war and post-war period: empirical research experience

The article is devoted to describing the organization and conduct of the empirical part of a criminological study on the state of crime in Ukraine during the war and post-war periods. At the same time, the article presents some results of empirical research on the problem and interprets them. The author argues for the advantages of collecting primary data on the state of crime through anonymous surveys using online services. The survey covered four groups of respondents, including ordinary Ukrainian citizens, National Police officers, experts (scientists and representatives of the prosecutor's office, the judiciary, etc.), as well as internally displaced persons. The selection of these four groups of respondents allows for the verification of the information obtained by comparing the data of one group with the data characterizing the relevant experience of others.

Разом із тим серед переваг використання такого методологічного інструментарію автором зазначається, зокрема, швидкість збору первинної інформації, відсутність впливу інтерв'юера, організаційна гнучкість, оперативність формування цільової вибірки та ін. Крім того, підкреслюється значення моменту проведення такого дослідження – у розпал збройної агресії рф проти України, що дає можливість зафіксувати та проаналізувати чинники, які формують злочинність у теперішній час, а також оцінити ступінь їх впливу після настання в Україні сталого миру.

The article emphasizes that the results obtained from the survey of various groups of respondents should be regarded as an information matrix for predictive thinking, which allows identifying key factors and establishing defining trends that will characterize the state of crime in the future. At the same time, the significance of this matrix lies in the fact that it makes it possible to assess the effectiveness of existing strategies, programs, and plans for crime prevention and to identify their shortcomings in order to improve the relevant measures for responding to illegal challenges. Thus, the use of powerful tools for collecting primary information is extremely important for scientifically based modeling of future scenarios for the development of the crime situation in Ukraine and the formation of an effective policy to combat crime in the post-war period.

Keywords: *crime, crime rate, crime prevention, empirical research, survey, questionnaire, respondents, war.*

Стаття надійшла до редакції:25.10.2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 161/162:340.13:343.4
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-23

М. Теплюк, доктор юридичних наук, заступник Керівника Апарату Верховної Ради України – Керівник Головного юридичного управління, заслужений юрист України, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України
ORCID ID: 0000-0001-6340-1352

О. Тубелець, кандидат юридичних наук, головний консультант Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України
ORCID ID: 0009-0006-0992-2433

КОЛАБОРАЦІЯ З ДЕРЖАВОЮ-ОКУПАНТОМ У СВІТЛІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЛОГІКА СТВОРЕННЯ ТЕКСТУ ЗАКОНУ

Істинна думка – це така думка, яка відповідає тому, що є насправді. Істинна думка правильно, адекватно відтворює об'єктивну дійсність[1].

Постановка проблеми. Наразі на відповідних щаблях публічної влади вже піднімається питання стосовно необхідності формування концепції післявоєнної відбудови територій як тих, де відбувалися бойові дії, так і тих, що знаходились під окупацією. Важливою частиною такої відбудови є встановлення взаємодії між особами, які залишились проживати на тимчасово окупованих територіях у період окупації, та законними органами державної влади України. Мова не лише про запобігання проявам посягання на національну безпеку держави, а й про відновлення довіри місцевого населення до органів публічної влади, які у своїй діяльності покликані реалізовувати концепцію правової держави.

Питання законодавчого врегулювання відповідальності за колабораційну діяльність останнім часом постає все гостріше й гостріше. Від початку збройної агресії Російської Федерації проти України минуло понад одинадцять років, а з початку повномасштабного вторгнення – понад три роки. Хоча безпосередня криміналізація колабораційної діяльності відбулася лише у березні 2022 року, тобто лише після повномасштабного вторгнення, проте на сьогодні вже одержані практичні результати реалізації цього владного рішення. Однією з рекомендацій Україні, зазначених у звіті Верховного комісара з прав людини ООН щодо ситуації з правами людини під час російської окупації території України та її наслідків, опублікованому наприкінці березня 2024 року, є приведення законодавства у сфері протидії колабораціонізму у відповідність до міжнародних стандартів[2].

Питання соціального і правового визначення колабораціонізму, формування державної політики щодо цього явища є надзвичайно чутливими. Комплексних фахових досліджень надзвичайно мало. До того ж виконані вони переважно в історичній науці. У свою чергу, концептуальні підходи до розв'язання цього питання в науковій юридичній літературі розкриті недостатньо. Так, малодослідженою й досі залишається правова природа колабораціонізму. Відсутня цілісна концепція протиправності колабораційної діяльності (законодавчого визначення її меж), а, відтак, незавершеною

[1] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 14

[2] 'Human rights situation during the Russian occupation of territory of Ukraine and its aftermath'(United Nations Ukraine) <https://ukraine.un.org/en/264057-human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and-its-aftermath>

є концепція законодавчого регулювання, зокрема притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність.

Відповідні дослідження у сфері юриспруденції, як правило, окреслюють питання встановлення караності діянь. Дослідження же регулятивної складової законодавчого механізму є епізодичними та фрагментарними. Чи не єдиним джерелом інформації про зміст відповідної державної політики є кримінальний закон. Водночас і науковці, і практики звертають увагу на значні недоліки запропонованих редакцій як диспозицій, так і санкцій. Переважно йдеться про проблеми розмежування уже чинних диспозицій або тих, що передбачені у проектах, а так само про проблеми застосування чинних санкцій, або тих, що визначені у проектах.

Разом із тим комплексний аналіз цього явища не можливо зробити виключно інструментами кримінального права. Окреслена проблема потребує всебічного розгляду так само й з точки зору конституційного права, міжнародного права, теорії державного управління, соціології, психології тощо.

Мета статті. У цьому дослідженні зроблено спробу проаналізувати чинні положення Кримінального кодексу України (далі – КК України), що стосуються проявів колабораційної діяльності, з огляду на закони логіки як науки про закони і правила, яким підлягає мислення людини в процесі пізнання нею істини[1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз відповідних положень КК України виконано з використанням напрацювань провідних закладів вищої освіти в Україні: Київського національного університету імені Тараса Шевченка[2], Національної академії внутрішніх справ[3], Київського університету імені Бориса Грінченка[4], Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого[5], Харківського національного університету внутрішніх справ[6], Львівського державного університету внутрішніх справ[7], Національного університету «Одеська юридична академія»[8], Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича[9], Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»[10].

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Є. Письменський, з посиланням на інших авторів, назву кримінально караного діяння «Колабораціонізм» у літературі називають невдалою через те, що кримінальна відповідальність за колабораціонізм як явище взагалі неможлива. Вона може наставати лише за конкретні злочинні діяння, в яких проявляється колабораціонізм[11].

Поняття «колаборант» та пов'язані з ним «колабораціонізм», «колабораціоніст» тощо, будучи похідними з лат. *«collaborare»* (співпраця), загалом можуть набувати як позитивного, так і негативного значення. У позитивній конотації колаборація передбачає спільну діяльність або співробітництво. У негативній – зрадницьку співпрацю з ворогом[12]. Колабораціонізм (у значенні кримінального права) необхідно розмежовувати із співіснуванням – соціальною взаємодією особи, що перебуває на окупованій території, та держави-окупанта, яка характеризується потенційною та реальною нездатністю спричинити шкоду національній безпеці, інтересам свого народу та держави. Із суб'єктивної точки зору така взаємодія – елемент стратегії виживання,

---

[1] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 17.

[2] Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 536; Хоменко І. В. *Логіка: теорія та практика: підручник* (Центр учбової літератури, 2010) 400

[3] Бандура О. О., Гвоздік О. І., Кравець В. М. *Логіка для правознавців : навч. посіб (*Нац. акад. внутр. справ, 2016) 144

[4] Шепетяк О. М. *Логіка: підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Фенікс, 2015) 256

[5] Данильяна О. Г. (ред) *Логіка: підручник* (Право, 2022) 220; Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006); – *Логическая структура состава преступления (текст лекции) (*Харьков, 1974); – *Оценочное понятия права (текст лекции).* (Харьков, 1976)

[6] Бандурка О. М., Тягло О. В. *Юридична логіка : підручник. 2-е вид., переробл. і доповн* (Золота миля, 2017) 216

[7] Бліхара В. С. (ред) *Юридична логіка: підручник* (ЛьвДУВС, 2016) 248; Бліхара В. С. (ред) *Логіка юридична: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях)* (ПП «Арал», 2018) 172

[8] Матюшина І. *Логіка : практикум* (Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Фенікс, 2023) 70

[9] Грекул-Ковалик Т. А., Донченко О. П. *Юридична логіка : навч. посібник* (Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023) 240

[10] Бліхар В. С., Левкулич В. В., Олексюк М. М., Шандра Б. Б., Свищо В. Ю., Матвієнко О. І. *Логіка для юристів: підручник* Вид. 2-ге, перероб. та доп. (Вид-во УжНУ «Говерла», 2022) 316

[11] Письменський Є. О. *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)* (Сєвєродонецьк, 2020) 60

[12] Gordon, Bertram M. 'The Morphology of the Collaborator: The French Case' (1993) 23 (1) Journal of European Studies – Цит. за Письменський Є. О. *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)* (Сєвєродонецьк, 2020) 8

що є вимушеною й недобровільною за своєю природою[1]. Отже, назва статті закону про кримінальну відповідальність не може стосуватися соціального явища в цілому, а повинна містити вказівку на його небажаний аспект чи аспекти[2].

Підхід, за якого назва статті вказує на соціальне явище загалом, може створити хибне враження, що, по-перше, окреме соціальне явище є негативним у цілому, по-друге, воно містить виключно прояви, описані у КК України.

Стосовно першого аргументу слід зазначити, що проживання на тимчасово окупованій території – це дійсність, буденність громадян України, котрі з різних причин не покинули свої домівки на зазначених територіях. Україна визнає та поширює свою юрисдикцію на території та осіб, що перебувають під тимчасовою окупацією. Відповідно, там повинні реалізовуватись положення статей 1 та 3 Конституції України в частині ствердження України як правової держави та відповідальності держави перед особою за свою діяльність. Крім того, повинні функціонувати відповідні правові механізми, що покликані забезпечувати реалізацію зазначених статей. Із цього випливає, що окремі прояви «колабораціонізму» (у широкому значенні), що сприятимуть успішному відновленню державної влади, територіальної цілісності, конституційного ладу в період деокупації, повинні заохочуватись та підтримуватись на рівні держави (охорона здоров'я, освіта, окремі види господарської діяльності тощо).

Подібна позиція випливає також і з міжнародних документів. Так, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. гарантує низку прав для осіб, що знаходяться під її захистом, а також покладає на державу-окупанта низку обов'язків (статті 6, 47–78). Загалом з аналізу тексту зазначеної Конвенції можна зробити висновок, що дотримання прав особи має пріоритет, навіть якщо реалізація цих прав вимагає контакту з державою-окупантом. Більш детально автори розглядали це питання у науковій публікації «Криміналізація колабораційної діяльності у світлі статті 3 Конституції України»[3].

В аспекті другого аргументу необхідно звернути увагу на те, що на основі такого законодавчого підходу суспільство отримує викривлене уявлення про це соціальне явище. Крім того, відбувається стигматизація частини населення, а відповідно і його штучний поділ на окремі групи з наступним протиставленням, що створює підґрунтя для маніпуляцій. Тут необхідно згадати радянський підхід у ставленні до розглядуваного явища, що знайшов відображення, зокрема, в Академічному тлумачному словнику української мови, котрий виходив друком у 1970–1980 роках. Так, у зазначеному виданні колабораціонізм визначався як зрадницьке співробітництво з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під час Другої світової війни. І наводився такий приклад: «*Він лишався в Києві. І знаєте, .. кажуть, що він мав справи з німцями, лікував їх.. Це ж колабораціонізм. (Натан Рибак, Час, 1960, 345)*»[4].

Приведений наратив варто порівняти з відсутністю практики кримінального переслідування за колабораціонізм, зокрема під час Другої світової війни, в європейському законодавстві[5]. Крім того, знов постають запитання: а наскільки коректно визначено коло відповідних проявів? Чи не виникає ситуація пробільності у регулюванні або надмірної репресії?

Передусім необхідно визначити коло норм, що уже передбачають кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Так, М. Пашковський зазначає, що наразі КК України включає

---

[1] Письменський Є. О., Головкін С. В., Коваленко А. В., Коваленко В. В. *Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник* (Дакор, 2023) 33

[2] Примітка. Термін «колабораційна діяльність» є недосконалим і з лінгвістичної точки зору. Як зазначено вище, буквальний переклад слова «collaborare» це «співпраця». За свою природою співпраця реалізується через діяльність, отже словосполучення «колабораційна діяльність» містить смислову тавтологію. Водночас, оскільки це словосполучення включено у систему юридичної термінології та введено в законодавчий обіг, наразі відмовитись від нього чи замінити іншими відповідниками не можливо. Проте, подібна ситуація лише підкреслює необхідність системної роботи над удосконаленням юридичної термінології та створенням відповідників, що змістовно та граматично враховували б правила української мови. На сьогодні прикладом початку такої роботи можна вважати Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів, укладений спільно фахівцями Конституційного Суду України та Інституту української мови НАН України. – https://ccu.gov.ua/library/movnyy-komentar-do-konstytuciyi-ukrayiny-ta-inshyh-normatyvnyh-aktiv-2025-roku

[3] Теплюк М. О., Нижник А. І., Тубелець О. С., Кучмар О. О. 'Криміналізація колабораційної діяльності у світлі статті 3 Конституції України' (2023) 11–12 Юридична Україна

[4] *Словник української мови: в 11 томах. Том 4* (1973) 216

[5] Іларіонов О. 'Захист від колабораціонізму: спроба друга' <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/29863>; Письменський Є. О. *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)* (Сєвєродонецьк, 2020) 101–102

несистематизований корпус кримінально-правових норм щодо співпраці з ворогом. Зокрема, за широкого підходу взаємодія з ворогом може охоплюватись ознаками, передбаченими: ст. 109 («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»); ст. 110 («Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»); ст. 110[2] («Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»); ст. 111 («Державна зрада»); ст. 111[1] («Колабораційна діяльність»); ст. 111[2] («Пособництво державі-агресору»); ст. 112 («Посягання на життя державного чи громадського діяча»); ст. 114[1] («Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань»); ст. 114[2] («Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»); ст. 436[2] («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників»)[1].

Загалом погоджуючись із тезою про «багатоликість» форм співпраці з ворогом, насамперед слід зупинитись на вузькому підході до питання відповідальності за колабораціонізм за КК України, яким відповідно до предмета назви охоплюється лише ст. 111[1] («Колабораційна діяльність»), і визначити місце цієї статті у системі норм про кримінальну відповідальність за співпрацю з ворогом.

Як відомо, однією з форм мислення, що вивчаються та якими оперує логіка, є поняття, котре відтворює предмети та явища в їх істотних ознаках[2]. «Колабораційна діяльність» – поняття КК України, і як будь-яке поняття воно має зміст й обсяг. У свою чергу, зміст поняття – це сукупність суттєвих ознак предметів, на підставі яких їх узагальнюють та виокремлюють у класи. Обсяг поняття – це клас предметів, які узагальнюють у понятті і кожному з яких притаманні ознаки, що складають зміст поняття[3]. З огляду на загальноприйняту класифікацію понять «колабораційна діяльність» за обсягом є збірним, загальним поняттям, а за змістом – абстрактним, відносним.

Збірним називається поняття, в обсязі якого узагальнюються не окремі предмети, а деякі множини, що мисляться як окремі предмети[4], тобто кілька або багато предметів одночасно, що спільно утворюють нову дійсність[5]. Такими, наприклад, є поняття «ліс», «бібліотека», «клас», «натовп», «банда» та ін. Особливістю збірного поняття є те, що воно відображає істотні ознаки сукупності предметів, а не ознаки предмета, що створює цю сукупність. Наприклад, поняття «бібліотека» відображає істотні ознаки бібліотеки як сукупності книг, а не ознаки книг. Тому збірне поняття не застосовується до окремих предметів сукупності. Так, не можна одну книгу називати бібліотекою. Цим збірні поняття відрізняються від загальних понять, які застосовуються до кожного окремого предмета, що відображається загальним поняттям. Наприклад, поняття «стіл» застосовується до кожного окремо взятого стола[6].

Загальним є поняття, в обсязі якого узагальнюється більше ніж один предмет[7]. Так, поняття «факт», «явище», «подія» є загальними, оскільки кількість предметів, що підлягають під кожне з них, не піддається обліку[8].

Абстрактним є поняття, що відображає не предмет, а його властивість чи відношення, взяте як са-

[1] Пашковський М. 'Науково-правовий висновок щодо законопроєктів 10136 та 10136–1. Удосконалення правового регулювання щодо відповідальності за колабораціонізм' <https://www.helsinki.org.ua/publications/naukovo-pravovyy-vysnovok-shchodo-zakonoproiektiv-10136-ta-10136–1-udoskonalennia-pravovoho-rehuliuvannia-shchodo-vidpovidalnosti-za-kolaboratsionizm/.> 12

[2] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 25; Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 130–131

[3] Хоменко І. В. *Логіка: теорія та практика: Підручник* (Центр учбової літератури, 2010) 36

[4] Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 148

[5] Бліхара В. С. (ред) *Логіка юридична: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях)* (ПП «Арал», 2018) 167; Бліхар В. С., Левкулич В. В., Олексюк М. М., Шандра Б. Б., Свищо В. Ю., Матвієнко О. І. *Логіка для юристів: підручник* Вид. 2-ге, перероб. та доп. (Вид-во УжНУ «Говерла», 2022) 120.

[6] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 34

[7] Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 148.

[8] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 33.

мостійний об'єкт думки («тягар», «хоробрість», «вартість», «провина», «талант», «успішність» тощо)[1].

Співвідносними називають пари понять, що відображають такі предмети, існування одного з яких немислиме без існування другого. Зміст такого поняття не має автономного смислу, його зміст є осмисленим тоді і тільки тоді, коли воно похідне відносно будь-якого іншого поняття: «злочин» і «кара», «позивач» і «відповідач», «батьки» і «діти», «причина» і «наслідок» тощо[2].

Зазначене стосується загальної класифікації понять. Водночас необхідно звернути увагу, що поняття «колабораційна діяльність» відбиває кілька явищ, що тісно пов'язані між собою: 1) соціальне явище, притаманне будь-якому випадку окупації території держави; 2) протиправне кримінально каране діяння. У даному випадку зміст і обсяг поняття залежатиме від того, яке саме явище воно відображає.

Змістом поняття, що відображає розглядуване соціальне явище, буде взаємодія населення окупованих територій із державою-окупантом (її представниками). Обсяг становитимуть усі випадки такої взаємодії. Зміст поняття «колабораційна діяльність» у межах кримінально-правового регулювання складатимуть ознаки, що вказують на протиправність діяння у сфері регулювання відносин щодо національної безпеки України. Обсяг становитимуть випадки вчинення діянь, що містять склади відповідних кримінальних правопорушень.

Із нормопроектувальної точки зору необхідно звернути увагу також на назву відповідної статті КК України, оскільки назва теж є поняттям, але не про протиправне діяння, а про відповідну статтю КК України. Зміст назви статті становлять істотні ознаки складів кримінальних правопорушень, що містяться у цій статті, а обсяг – усі такі склади.

Перед тим, як перейти безпосередньо до аналізу положень КК України, що регламентують кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, варто звернутись до питання про те, яким чином норми з'являються у тексті КК України з огляду на логічні прийоми? Як поняття, що описує соціальне явище, стає поняттям кримінального закону? Як формуються поняття, що містяться у КК України?

Із точки зору аналізу кримінально-правового регулювання, кожен склад злочину є юридичним поняттям про суспільно небезпечний вчинок[3]. З огляду на природу і завдання науки логіки, склад кримінального правопорушення, побудований відповідно до її законів, повинен відтворювати істинну думку. Тобто істинним буде такий склад кримінального правопорушення, який максимально точно (без прогалин та ненадмірно) описує небажану поведінку, що посягає на нормальний (чи бажаний) стан суспільно важливих відносин, котрі не можуть бути захищені в менш репресивний спосіб. Максимально точний опис кримінального правопорушення, в свою чергу, забезпечує достатність та ненадмірність застосування заходів кримінальної репресії до правопорушника, що, відповідно, призводить до ефективної реалізації індивідуальної та загальної превенції. Відсутність надмірної репресії як інструменту державного управління є однією з ознак демократичної держави, тобто сприяє реалізації положень ст. 1 Конституції України.

«Істинність» складу кримінального правопорушення закладається в процесі криміналізації діяння. Юридична енциклопедія визначає криміналізацію як віднесення тих чи інших дій (бездіяльності) до злочинних, якщо раніше вони такими не вважалися, з визначенням в Особливій частині кримінального законодавства (нормі) конструктивних ознак складу злочину та можливого покарання за його вчинення. Найважливішими критеріями криміналізації є: 1) оцінка поведінки особи як суспільно небезпечної; 2) визнання поведінки такою, що суперечить моралі та засуджується більшістю громадян; 3) констатація факту, що боротьба з такою поведінкою можлива лише шляхом застосування кримінального покарання і що вжиття інших заходів примусу та заходів переконання для цього є недостатніми; 4) встановлення факту, що зазначене покарання здатне забезпечити загальну та спеціальну превенцію[4].

---

[1] – 34; Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 148.

[2] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 35; Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 149

[3] Бліхар В. С., Левкулич В. В., Олексюк М. М., Шандра Б. Б., Свищо В. Ю., Матвієнко О. І. *Логіка для юристів: підручник* Вид. 2-ге, перероб. та доп. (Вид-во УжНУ «Говерла», 2022) 87; Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 31.

[4] Шемшученко Ю. С. (ред) *Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.]* (Укр. енцикл., 2001) Т. 3 : К-М. 392–393.

Як вбачається із зазначеного, визначення терміна «криміналізація» робиться саме через поняття «дія» та «бездіяльність», тобто через поняття поведінки. Таким чином, після здійснення криміналізації у межах окремого виду суспільних відносин існує дозволена (можлива) поведінка та недозволена. Тобто у множині видів і проявів поведінки, що може мати місце у суспільних відносинах, між її різними видами (стосовно окремого об'єкта суспільних відносин) виникає протиріччя: дозволена поведінка та недозволена (заборонена) поведінка.

У відношенні протиріччя знаходяться поняття, зміст одного з яких повністю заперечує зміст іншого поняття, а сума обсягів цих понять вичерпує обсяг родового поняття[1]. Серед прикладів понять, що перебувають у відношенні протиріччя, називають: «винний» і «невинний», «осудний» і «неосудний», «законний» і «незаконний», «злочинний» і «незлочинний», «караний» і «некараний»[2]. У підручниках із логіки вказане співвідношення понять ілюструється схемою, де «А» – це ключова ознака:

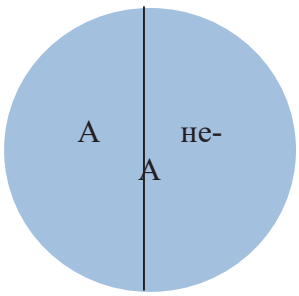

Із зазначеного вище випливає важливий висновок: щоб окреслити коло понять, що заперечують окремо взяту ключову ознаку («не-А»), необхідно передусім окреслити коло усіх понять, що мають «спірну» ознаку (як «А», так і «не-А»), і лише розуміючи обсяг усіх понять, їх можна розмежувати за критерієм наявності чи заперечення цієї ознаки.

Склад кримінального правопорушення – це окремий випадок складу правовідносин. Отже, якщо склад кримінального правопорушення є поняття про суспільно небезпечний вчинок, то можна стверджувати, що склад правовідношення є поняття про суспільно значущу поведінку (позитивну або негативну). При цьому слід звернути увагу, що якщо всі юридичні склади кримінальних правопорушень зібрані й описані в єдиному документі (Кримінальному кодексі України як єдиному джерелі законодавства про підстави кримінальної відповідальності), а також оформлені візуально і стилістично в єдиному стилі, то склади суспільних відносин не мають такого спеціального оформлення і можуть як міститися у спеціальних законах, так і визначатися шляхом системного тлумачення норм різних актів. Проте структура їх складу буде аналогічною структурі складу кримінального правопорушення: визначення права, свободи чи обов'язку, що забезпечується регулюванням (об'єкт відносин), кола суб'єктів, на які поширюється регулювання (суб'єкт відносин), виду поведінки, що є належною, дозволеною або заохочуваною (об'єктивна сторона). Суб'єктивна сторона може проявлятися як в усвідомленому використанні чи реалізації своїх прав або виконанні обов'язків, так і в конформістському ставленні до них. В охоронних галузях права увага приділяється встановленню і доказуванню складу правовідношення, оскільки саме його наявність є підставою для притягнення особи до відповідальності. У регулятивних галузях правовідносини реалізуються переважно вільно, а, отже, немає постійної потреби в установленні і фіксації усіх складових елементів складу правовідношення та їх доказуванні.

І лише на основі законодавчо закріплених уявлень про дозволену і належну поведінку можна визначати неналежну. У випадку криміналізації діяння це означатиме необхідність законодавчого окреслення усіх значимих для правового регулювання проявів поведінки, що може реалізовуватись у суспільних відносинах, і наступного їх розмежування за критерієм протиправності, зокрема кримінальної. Натомість, наявність лише охоронного акта, не забезпеченого регулятивними актами, завжди супроводжується сумнівом щодо повноти та системності охоронних норм (як у частині можливих прогалин, так і в частині надмірної зарегульованості). Без ретельно напрацьованого регулятивного законодавства якісного охоронного законодавства бути не може. Отже, на сьогодні однією з ключових проблем у визначенні відповідальності за колабораціонізм є відсутність відповідного регулятивного законодавства, що могло б чітко окреслити межі бажаної чи дозволеної поведінки.

[1] Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 152

[2] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006)40.

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що саме такий підхід при написанні юридичного документа, за якого регулювання становить гармонійну систему регулятивних та охоронних норм, враховуватиме принцип юридичної визначеності та передбачуваності нормативних положень для суб'єктів реалізації відповідних норм. Саме таке системне законотворення здатне забезпечити реалізацію ст. 3 Конституції України в частині відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а також утвердження й забезпечення прав і свобод людини як головного обов'язку держави.

У наведеному контексті виникає ще одне запитання: так де ж повинні описуватися заборонені діяння – у регулятивному акті чи охоронному? Тут прикладом може служити ст. 12 Закону України «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 р. № 1192-XIV, відповідно до змісту частини другої якої порушеннями законодавства про гуманітарну допомогу, що тягне за собою кримінальну або адміністративну відповідальність згідно із законом, є: використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням; використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку; нерозміщення та/або несвоєчасне розміщення спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної допомоги рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою на своєму офіційному веб-сайті; ненаправлення та/або несвоєчасне направлення спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної допомоги рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою до митних органів, податкових органів та інших державних органів; порушення органами, які безпосередньо проводять заходи офіційного контролю щодо товарів (предметів) гуманітарної допомоги, строків проведення відповідних видів контролю товарів (предметів) гуманітарної допомоги.

Як у цьому випадку визначити, які порушення законодавства про гуманітарну допомогу мають наслідком кримінальну відповідальність, а які адміністративну? В чому полягає реалізація державної кримінально-правової політики, і чи може вона реалізовуватись через регулятивні акти? Напевно, це питання варте окремого дослідження.

Стаття 111[1] («Колабораційна діяльність») була внесена до КК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» від 3 березня 2022 р. № 2108-IX. Згідно з Пояснювальною запискою до відповідного законопроекту «колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, тому має наставати відповідальність, встановлена законом. Крім того, постконфліктне врегулювання є неможливим без відновлення справедливості та обмеження низки прав осіб, причетних до колабораціонізму…»[1].

Щодо назви статті слід зазначити, що відповідно до вимог техніки нормопроектування назва статті законодавчого акта повинна відповідати змісту її тексту, а також відображати предмет регулювання відповідної норми. Вище були наведені аргументи, чому така назва є невдалою. Тут слід звернути увагу, що зауваження про невідповідність назви статті її змісту доволі часто зустрічається у висновках юридичної експертизи Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України. Тобто юридична техніка формулювання назв статей на практиці є доволі слабкою, і це стосується не лише кримінального законодавства.

Яке ж значення для нормопроектування загалом та для формулювання закону про кримінальну відповідальність, зокрема, має логічна класифікація понять?

За своїм змістом формування тексту закону з точки зору логіки означає створення системи понять, що описує окремі відносини, якими на практиці оперують суб'єкти правозастосування. Чим точніше сформульоване і наповнене необхідним змістом те чи інше поняття, тим ефективніше відбуватиметься його застосування. Визначення змісту й обсягу юридичного поняття є тим інструментом, що дозволяє створити максимально точні механізми управління суспільством. Класифікація понять дозволяє проаналізувати та спрогнозувати на основі притаманних поняттю властивостей (що залежать від їх групової приналежності) можливості точно відображати необхідне явище.

[1] Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» від 21.02.2021 реєстр. № 5144 https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5144&conv=9

Отже, щодо віднесення поняття «колабораційна діяльність» до загальних слід зазначити, що за своєю правовою природою закон розрахований на багаторазове застосування, тобто у контексті техніки нормопроектування використання загальних понять у тексті закону є загальноприйнятим.

Стосовно віднесення зазначеного поняття до відносних слід зазначити, що у науковій літературі йдеться про те, що кримінально карані діяння, які охоплюються поняттям «колабораційна діяльність», містять привілейовані або кваліфіковані склади державної зради. Отже, при здійсненні розмежування на практиці ці два поняття («колабораційна діяльність» та «державна зрада») розглядатимуться разом, особливо враховуючи використання оціночних понять у текстах диспозицій відповідних статей. При цьому віднесення поняття «колабораційна діяльність» до збірних та абстрактних понять є суттєвим «недоліком» у контексті формулювання диспозиції та наступного її застосування. Мовою кримінального закону збірне поняття означатиме сукупність різних проявів суспільно небезпечної поведінки, спрямованої на той самий або однорідні об'єкти посягання. Проте саме зазначена особливість збірних понять являє собою суттєву проблему у контексті створення кримінально-правової норми. Оскільки збірне поняття не відображає ознаки предметів, що створюють сукупність, то зі змісту й обсягу збірного поняття не можливо встановити коло, а також зміст й обсяг понять, що його утворюють. Наприклад, із такими поняттями, як «бібліотека» чи «ліс», це не складно, оскільки сучасна людина добре знайома з поняттями «книжка» чи «дерево». Ці предмети оточують нас у повсякденному житті від народження, а, отже, не є проблемою уявити та описати ознаки, що будуть притаманні сукупностям таких предметів. А тепер спробуємо уявити людей, які ніколи не бачили дерев або книжок. Чи здатні вони на основі істотних ознак збірних понять «ліс» чи «бібліотека» визначити істотні ознаки понять «дерево» чи «книжка»? Навіть коли ми стикаємося з подібними збірними поняттями без контексту, ми потребуємо уточнень, щоб визначитися остаточно з обсягом та змістом відповідних понять. Наприклад, про що йдеться – про змішаний ліс чи буковий праліс? А може мається на увазі ліс рук у класі загальноосвітнього навчального закладу? Так само і з бібліотекою: дитяча, Національна, Олександрійська, медична, особиста. Тобто індуктивні умовиводи у такому випадку зробити простіше, ніж дедуктивні.

Право – це соціальний конструкт. Юридичні закони принципово відрізняються від законів природи тим, що створюються людьми. Відповідно, по-перше, їх створення переслідує заздалегідь визначену мету і повинно сприяти бажаному результату, по-друге, їх можна змінювати. Штучність норм права означає, що вони не можуть мати власного об'єктивного змісту. Змістом їх наділяє людина, суспільство. Тут варто згадати всесвітньо відомого норвезького кримінолога Нільса Крісті, якій зазначав, що злочинів не існує. Існують вчинки, які в умовах того чи іншого суспільства стають злочинами[1]. Тобто, використовуючи у кримінальному законі поняття «колабораційна діяльність», ми не маємо об'єктивних критеріїв для визначення переліку проявів суспільно небезпечної поведінки, що її складають, а, отже, не можемо судити, наскільки зміст законодавчо окреслених діянь, що утворюють юридичний склад кримінального правопорушення, відповідає правовій природі негативного явища. Тим більше не можемо судити, наскільки правовій природі негативного явища відповідає судова практика, заснована на застосуванні збірного поняття, зміст й обсяг якого чітко не окреслені. А це знов відсилає нас до питання існування регулятивного акта.

Аналогічною є й проблема з абстрактними поняттями. В. Є. Жеребкін свого часу зазначав, що конкретному поняттю в дійсності відповідає конкретний предмет або явище. Властивість же, що відтворюється абстрактним поняттям, не володіє предметністю, вона існує сама по собі поза річчю. У світі немає тягаря, вартості, провини самих по собі, а є предмети, що володіють тягарем, вартістю, провиною. Тому, коли ми оперуємо абстрактними поняттями, то можемо називати предмет, який володіє властивістю, що відображається в абстрактному понятті. Але цю властивість не можливо продемонструвати саму по собі як таку[2]. З урахуванням зазначеного, «колабораціонізм», «колабораційна діяльність» – це передусім поведінка, якісь дії, що самі по собі можуть бути

[1] Нильс Кристи *Удобное количество пре ступлений* (2006) 15

[2] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 34.

цілком нейтральними, проте вони мають специфічну властивість, що робить їх небажаними у суспільстві. І знов таки, надзвичайно важливо, щоб зміст цієї властивості був чітко описаний у регулятивному акті. При цьому уявлення про цю властивість має формуватися з урахуванням останніх фахових об'єктивних наукових досліджень та досягнень ідеалів свободи, верховенства права та правової думки цивілізованих націй. До того ж воно має бути закріпленим у регулятивному законі.

Два останніх види понять тісно пов'язані з таким явищем правової дійсності, як оціночне поняття. Це явище є явищем саме правової дійсності, оскільки логіка не знає такого терміна[1]. Основний зміст оціночних понять ані законодавець, ані правова теорія не встановлюють. Суб'єкту пізнання надано право вирішувати, що необхідно розуміти у кожному окремому випадку використання оціночного поняття[2]. Крім того, зміст такого поняття має відкриту незамкнену структуру. Ознаки такого поняття, скільки б їх не було виділено, ніколи не вичерпують всього змісту поняття. Останній залишається відкритим, до нього завжди може бути додано ще одну нову істотну, раніше невідому ознаку, на підставі якої окремий одиничний предмет відносять до класу, що позначається даним поняттям. Такі істотні ознаки можуть встановлюватись безпосередньо суб'єктом, який застосовує відповідне поняття[3]. Таким чином, можливість чіткого визначення змісту й обсягу понять, що застосовуються при формулюванні юридичного складу кримінального правопорушення, гарантує точність і правильність тлумачення, запобігає застосуванню кримінального закону за аналогією.

Як уже зазначалося вище, склад кримінального правопорушення – це юридичне поняття про суспільно небезпечний вчинок[4]. Отже, з точки зору логіки кожен склад кримінального правопорушення повинен мати властивості поняття як категорії науки логіки, тобто мати обсяг і зміст. Зміст цього поняття складатиме сукупність ознак елементів складу відповідного правопорушення. Обсяг – сукупність усіх випадків, що відповідають закріпленим ознакам складу кримінального правопорушення.

Таким чином, Особлива частина КК України – це система понять, що знаходяться між собою у логічному відношенні. При створенні цієї системи та формуванні тексту КК України важливо враховувати природу логічних відношень між поняттями і вимагати дотримання одних відношень, уникаючи інших.

У логіці усі поняття поділяють на порівнювані та непорівнювані. Наразі йдеться про порівнювані поняття, тобто такі, у змісті й обсязі яких наявне дещо спільне («закон» і «указ», «договір» і «угода» тощо). Порівнювані поняття бувають сумісні і несумісні. Сумісними називають поняття, обсяг яких цілком або частково збігається. Зміст сумісних понять різний, але деякі ознаки можуть бути спільними. Серед сумісних понять розрізняють три види відношень: 1) тотожності; 2) підпорядкування; 3) перехрещення (або часткового збігу)[5].

Тотожними називаються поняття, що відображають один і той самий предмет. Обсяг тотожних понять збігається повністю, але зміст різний. Різними є не всі ознаки, а тільки специфічні, видові. Родова ж ознака тотожних понять є спільною[6]. З огляду на зазначене стає очевидним, що немає сенсу створювати різні склади кримінальних правопорушень, котрі регулювали б однакові прояви поведінки.

Відношення підпорядкування існує між такими поняттями, одне з яких входить як частина до обсягу іншого, воно фіксує збіг родового і видового поняття[7]. Наука кримінального права розглядає конкретний склад кримінального правопорушення як видове поняття про кримінальне правопорушення[8]. Відношення підпорядкування реалізується у процесі криміналізації діяння, який означає встановлення відносин підпорядкування між складом нового кримінального правопорушення (як поняттям про таке кримінальне правопорушення) і загальним поняттям «кримінальне правопорушення» (як суспільно небезпечним винним діянням, учиненим суб'єктом кримінального правопорушення).

---

[1] Жеребкин В. Е. *Оценочное понятия права (текст лекции)* (Харьков, 1976) 4

[2] – 11

[3] – 12–13

[4] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 31; Бліхар В. С., Левкулич В. В., Олексюк М. М., Шандра Б. Б., Свищо В. Ю., Матвієнко О. І. *Логіка для юристів: підручник* Вид. 2-ге, перероб. та доп. (Вид-во УжНУ «Говерла», 2022) 87

[5] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 36; Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 150

[6] – 37; – 150.

[7] – 37; – 151.

[8] Жеребкин В. Е. *Логическая структура состава преступления (текст лекции)* (Харьков, 1974) 13.

Також відношення підпорядкування реалізується при розміщенні окремих складів кримінальних правопорушень у відповідних розділах Особливої частини КК України залежно від родового об'єкта посягання.

Перехресними називають поняття, обсяг яких лише частково входить один в одного, наприклад, «свідок» і «родич»[1]. Фактична наявність відношення перехрещення між різними складами кримінальних правопорушень свідчить про недотримання техніки нормопроектування і може створювати на практиці колізії у застосуванні відповідних норм.

Несумісними називають поняття, обсяг яких не збігається в жодній своїй частині. Тут видові ознаки одного поняття виключають видові ознаки іншого. Але родова ознака несумісних понять є спільною. Серед несумісних понять розрізняють три види відношень: 1) супідрядності; 2) протиріччя та 3) протилежності[2].

Відношення супідрядності існує між поняттями, які однаково входять до одного і того самого роду. Обсяг супідрядних понять не збігається у жодній своїй частині. Це означає, що немає предметів, які входили б до обсягу двох супідрядних понять одночасно. Це положення логіки має важливе значення для кримінально-правової теорії та судової практики. Те чи інше конкретне суспільно небезпечне діяння може бути кваліфіковане тільки за якоюсь однією супідрядною статтею Кодексу[3].

Відношення протиріччя було розглянуте вище, коли розглядалося питання логічних процесів, що відбуваються при відмежуванні кримінально протиправних діянь від усіх інших.

Відношення протилежності (супротивності) існує між двома поняттями, з яких одне заперечує друге при допомозі утвердження нових ознак, несумісних з ознаками заперечуваного поняття. Це означає не лише неспівпадання їх обсягів, а й те, що у сумі вони не вичерпують обсягу родового поняття[4].

Окремо слід звернути увагу на кваліфіковані та привілейовані склади кримінальних правопорушень. За своєю природою з основним складом вони перебувають переважно у відношенні підпорядкування, оскільки в межах основного складу мають більше істотних ознак (мають більш широкий зміст у порівнянні з основним складом і, відповідно, менший обсяг). Водночас диспозиція повинна бути сформульована у такий спосіб, щоб й основний, й похідний склади кримінального правопорушення перебували у відношенні супідрядності.

В. Є. Жеребкін зазначав, що формальна логіка досліджує лише одну сторону мислення – його структуру. Формальна логіка, вивчаючи мислення з боку його логічної структури, відхиляється від конкретного змісту думки. Але формальна логіка не байдужа до змісту думки взагалі; вона вивчає логічні форми як змістовні, а не як чисті форми. Формальна логіка відокремлюється від конкретного змісту, щоб виявити структуру логічних форм, розкрити закони будови і зв'язків думки. У самому ж процесі мислення закони і правила формальної логіки настільки тісно пов'язані з конкретним змістом, що ми не можемо перевірити їх дію, не звернувшись до конкретного змісту думки[5].

Що є первинним: назва статті чи її зміст? Очевидно, що зміст статті є ключовим, оскільки застосовується саме норма, а не її назва. Проте у тексті закону чи кодексу ми орієнтуємося і шукаємо інформацію, передусім спираючись на назви статей[6]. Отже, за умови належного формулювання назви (відповідно до вимог техніки нормопроектування) про зміст статті можна судити за її назвою.

Назва статті – це поняття, змістом якого є предмет регулювання відповідної статті, а обсягом – усі предмети регулювання, що охоплюються окремою статтею. Таким чином, можна стверджувати, що співвідношення окремих складів кримінальних правопорушень та назв відповідних статей повинні бути пропорційними. Особливо це стосується привілейованих і кваліфікованих складів криміналь-

[1] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 39; Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 152

[2] – 37, 39; – 152.

[3] – 40; – 153.

[4] – 41; – 153.

[5] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 17–18

[6] *Примітка*. У вітчизняному законодавстві є приклади текстів, що не містять назв статей. Так, текст Конституції України не містить назв статей, проте її статті достатньо короткі, текст викладено надзвичайно концентровано, цілком зручно при пошуку необхідної норми послуговуватись назвами розділів. Натомість, як негативний приклад можна навести текст Регламенту Верховної Ради України, введений у дію постановою Верховної Ради України від 27 липня 1994 р. №130/94-ВР, що мав великий обсяг та складну нумерацію великих за обсягом статей.

них правопорушень, що передбачені окремими статтями.

Із введенням до тексту КК України складу кримінального правопорушення «Колабораційна діяльність» відбулася диференціація кримінальної відповідальності за державну зраду, за якої більшість діянь, що розглядаються як колабораційні (частини 1–6 ст. 111[1] КК України), утворили привілейовані склади державної зради (ст. 111 КК України), а колабораційна діяльність у формі, передбаченій ч. 7 ст. 111[1] КК України, – кваліфікований склад державної зради[1]. Водночас, оскільки відсутня регулятивна складова, то наразі не можливо зробити висновок про вид відношення понять «державна зрада» та «колабораційна діяльність» виключно на основі назв статей. Висновок про вид логічного відношення у цьому випадку можна зробити лише на основі аналізу диспозицій відповідних норм.

Співвідношення назв статей 111[1] («Колабораційна діяльність») та 111[2] («Пособництво державі-агресору») також потребує додаткового аналізу.

Із визначення колабораціонізму, наданого Академічним тлумачним словником української мови[2], про що йшлося вище, для цілей кримінального закону можна взяти такі основні ознаки цього явища: (1) співробітництво з (2) державою-окупантом чи державою-агресором (3) задля завдання шкоди (4) державі громадянства суб'єкта відповідальності. При цьому співробітництво – спільна діяльність, спільні дії[3], у свою чергу, пособництво – сприяння, допомога[4]. Отже, пособництво можна розглядати як спосіб чи форму здійснення співробітництва. Таким чином, поняття «колабораційна діяльність» та «пособництво державі-агресору» як соціальні явища знаходяться у відношенні підпорядкування.

Стосовно назви ст. 436[2] КК України («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників») слід зазначити, що дії, перераховані у назві цієї статті, так чи інакше дублюють дії, що містяться у диспозиціях статей 111[1] та 111[2]. Отже, в цьому випадку так само вбачаються ознаки відношення підпорядкування. До того ж слід звернути увагу, що ст. 436[2] знаходиться не в розділі I («Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України») Особливої частини КК України, а в розділі XX («Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»). Тобто родовий об'єкт посягання у відповідних кримінальних правопорушень є різним, але диспозиції відповідних норм частково дублюються, що вказує на тісний зв'язок із діяннями, які охоплюються поняттям «колабораційна діяльність». У цьому зв'язку виникає запитання: для чого створювати додаткові склади кримінального правопорушення, які з огляду на зміст назви відповідної статті є привілейованими складами аналогічного привілейованого складу іншого правопорушення (у свою чергу, ст. 111[1] («Колабораційна діяльність») КК України містить привілейовані склади державної зради[5])? Питання, звісно ж, риторичне. Проте його наявність свідчить про проблему побудови системи та ієрархії понять, що використовуються при описі юридично значущих проявів колабораціонізму.

З урахуванням зазначеного вбачається доцільним розглянути те, як на практиці сформульовано склади кримінальних правопорушень, що можуть розглядатися як прояви колабораціонізму, і в якому вони перебувають співвідношенні з іншими відповідними складами в системі Особливої частини КК України.

Поняття «умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора … з метою завдання шкоди Україні» є найширшим за обсягом серед понять, що містяться у відповідних статтях КК України. Проте у диспозиції статті 111[2] КК України воно обмежується лише кількома способами: «шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора». Тобто відбувається обмеження абстрактного поняття за обсягом,

[1] Письменський Є. О., Головкін С. В., Коваленко А. В., Коваленко В. В. *Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник* (Дакор, 2023) 24–25

[2] *Словник української мови: в 11 томах. Том 4* (1973) *216.*

[3] *– 520*

[4] *– 351*

[5] Письменський Є. О., Головкін С. В., Коваленко А. В., Коваленко В. В. *Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник* (Дакор, 2023) 24–25

і таке поняття фактично зведене до низки начебто визначених дій. Проте поняття «реалізація» та «підтримка» (а так само «пособництво» або «допомога», «співпраця») є за обсягом збірними, а за змістом абстрактними. Як було зазначено вище, використання подібних понять у нормативних актах потребує додаткових уточнень, тлумачень, роз'яснень і на практиці призводить до неоднакового застосування розглядуваних норм. У контексті ж норм кримінального закону подібний законодавчий підхід призводить до непрогнозованого і, відповідно, некерованого застосування кримінальної репресії, про ефективність якої годі й вести мову. Отже, хоча звуження обсягу об'єктивної сторони формально відбувається, проте її зміст не набуває ясності.

Також невизначеним є обсяг і зміст поняття «шкода Україні», тобто неможливо встановити критерії для її визначення та вимірювання.

Поняття «допомога» використано також у ч. 7 ст. 111^1 КК України: «надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України».

Відповідно до ч. 1 ст. 111^1 КК України кримінально караним визнається «публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України». Водночас згідно з положеннями ч. 1 ст. 436^2 КК України кримінально караним є «виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України». При цьому зі структури речення не можливо точно встановити, чи є слова «виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації» окремим діянням, чи має останнє відношення до слів «у тому числі шляхом», тобто є формою виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році. Відношення зазначених понять встановити не уявляється можливим. Відповідно неможливо встановити й співвідношення в цій частині статей 111^1 та 436^2 КК України.

З точки зору ознаки публічності переліку діянь у диспозиції норми, положення ч. 1 ст. 111^1 КК України є вужчими за аналогічні положення ст. 436^2 КК України. Водночас, із точки зору обсягу і суб'єктів здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України, положення ч. 1 ст. 111^1 КК України є ширшими за обсягом. Отже, зазначені склади є порівнюваними між собою. Проте представлені набори дієслів, що мали б відображати кримінально каране діяння (наприклад, «публічне висловлювання ідей, покликаних сформувати у цільової аудиторії уявлення про відповідні події в Україні, відмінні від офіційної позиції держави Україна, з метою завдання шкоди її національній безпеці»), між собою перебувають у складних логічних відношеннях (перехрещення, підпорядкування, можливо, тотожності). Їх варто було б замінити спільним поняттям, розробленим спеціально для цілей КК України, що максимально точно відображало б істотні ознаки відповідного явища. Створення спеціальних складних понять для цілей закону, зокрема КК України, повинно бути частиною культури нормопроектування, щоб запобігти зазначеним вище небажаним ситуаціям.

Крім того, у наведеному випадку надзвичайно складно встановити логіку виокремлення кваліфікованого (за ознакою виду та розміру покарання) складу кримінального правопорушення. Передбачена ч. 1 ст. 111^1 КК України кримінальна відповідальність за «публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора» кореспондує із передбаченою у ч. 1 ст. 111^2 КК України кримінальною відповідальністю за «підтримку рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора». Хоча ці дві норми за змістом і пов'язані між собою, проте становлять різні склади кримінальних правопорушень. У першому випадку криміналізовано підбурювання

до діяння (це стадія підготовки), у другому – саме діяння. Тобто наразі існують й усічений, й формальний склади кримінального правопорушення стосовно тих самих діянь, що розміщені у різних статтях КК України. При цьому виникає ще одне запитання: хіба заклики до підтримки не можуть бути формою підтримки як такої?

У частині закликів до співпраці слід зазначити, що поняття «співпраця» у тексті КК України використовується лише два рази, і обидва – у статті 111^1. Як поняття «співпраця» співвідноситься з поняттями «пособництво», «допомога», «взаємодія» чи «реалізація рішень»? У чому особливості змісту й обсягу цього поняття, що законодавець вирішив використати його у тексті закону? Які саме види діянь приховує в собі це збірне поняття? Можна сподіватися на те, що коментарі та судова практика дадуть відповідь на це запитання. Проте найкращу відповідь міг би дати лише регулятивний закон.

Крім того, «виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України» (ст. 436^2 КК України) можуть бути розцінені як форма «реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора» (ст. 111^2 КК України). Отже, ці поняття перебувають у відношенні підпорядкування. Так само формою реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора можуть бути й глорифікація визначеного переліку осіб та виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році (ч. 2 ст. 436^2 КК України).

Таким чином, наразі до законодавчого обігу введено три доволі широких поняття: 1) «колабораційна діяльність», що визначається у КК України через зміст диспозицій норм ст. 111^1 КК України, 2) «пособництво державі-агресору», що визначається через диспозицію ст. 111^2 КК України як безпосередньо пособництво (умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору), та 3) умисні дії, спрямовані на допомогу збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Останнє свідчить, що назва статті 111^2 за змістом вужча за диспозицію статті.

Зазначені абстрактні поняття покликані узагальнено відображати кримінально карану взаємодію громадян України із державою агресором (державою-окупантом), що не може бути кваліфікована як державна зрада. Проте на підставі зазначеного вище можна стверджувати, що у цьому разі не дотримується принцип супідрядності понять, що є основою формування системи норм КК України. Для чого вводити до КК України три невизначені абстрактні поняття, зміст яких неможливо точно встановити та які так чи інакше перетинаються і спрямовуються на врегулювання однотипних суспільних відносин?

Ще одна проблема використання понять «допомога», «колабораціонізм», «співпраця» тощо полягає в тому, що більшість із цих слів нам добре знайомі, будучи весь час на слуху. Проте використання цих слів у текстах диспозицій Особливої частини КК України має свою специфіку у порівнянні із загальним вживанням. І це стосується як прийняття рішення про їх використання у тексті закону, так й застосування норм, що містять такі поняття.

Фактично дублюються між собою положення ч. 4 ст. 111^1 КК України щодо «передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора» та положення ст. 111^2 КК України в частині «передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора». Навряд чи хтось стверджуватиме, що зазначені переліки адресатів отримання таких ресурсів переслідують мету описати принципово різних суб'єктів і що ця різниця настільки велика, що потребує створення окремого складу кримінального правопорушення. Здається, різниця у цих випадках лише в описі – здебільшого це проблема нормопроектувальна, ніж концептуальна. Отже, можна зробити висновок, що зазначені поняття є тотожними.

Також варто зазначити, що поняття «матеріальні ресурси» та «інші активи» є збірними, а тому будь-яке тлумачення фахівцями чи судами буде сумнівним з точки зору повноти, об'єктивності визначення переліку предметів, що входять до цього поняття, їх кількості.

Цікавий випадок описує у своїй праці Є. Письменський. Так, вироком Буринського районного суду Сумської області у діях громадянина України було встановлено склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111[1] КК України (передача матеріальних ресурсів збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора).

Відповідно до фабули справи наприкінці березня 2022 р. громадянин України з метою безперешкодного переміщення через російський блок-пост добровільно вступив у контакт з представниками держави-агресора. Під час спілкування з ними повідомив, що він працює кочегаром у котельні Буринської центральної районної лікарні та кожного дня їздить на роботу. З метою уникнення перевірки документів та спрощеного перетину блок-посту він домовився передавати їм матеріальні ресурси. Далі він «не одноразово добровільно передавав матеріальні ресурси: воду та цигарки, в яких мали потребу збройні чи воєнізовані формування держави-агресора, для забезпечення їх окупаційної діяльності на території Буринської ОТГ», а так само «за власні кошти придбав для невстановленого під час слідства представника збройного чи воєнізованого формування держави агресора сім- картку мобільного оператора «ВФ Україна» (!)[1].

Крім того, Є. Письменський звертає увагу на те, що у цій справі могло мати місце помилкове незастосування до громадянина України норми про малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України). Проте аналіз даних судової статистики щодо застосування норм про малозначність діяння при винесенні вироків, пов'язаних із колабораціонізмом, свідчить про відсутність такого застосування в принципі. Так, авторами в Єдиному державному реєстрі судових рішень було сформовано запит на пошук усіх видів рішень щодо застосування статей 111[1], 111[2] та 436[2] КК України судами усіх інстанцій за весь період існування зазначених статей, що містять слова «малозначне діяння» у відповідних відмінках. Станом на 2 червня 2025 р. були відсутні будь-які рішення щодо застосування малозначності.

Висновки. Аналіз співвідношення понять КК України стосовно колабораційної діяльності, що визначають істотні ознаки як відповідних складів кримінальних правопорушень, так й елементів складів кримінальних правопорушень, свідчать про відсутність їх чіткої системи та ієрархії. З урахуванням зазначеного вважаємо, що юридична визначеність – це не просто абстрактна вимога дотримання положень ст. 8 Конституції України. Вона покликана забезпечувати точне розуміння кожної норми, коли будь-яке використане в тексті норми поняття повинно мати чітко окреслені зміст і обсяг. Особливо це актуально саме для КК України, де чітке розуміння змісту й обсягу понять дає можливість визначити наявність чи відсутність підстав для притягнення особи до найбільш репресивного виду відповідальності.

Колабораціонізм – це соціальне явище, що потребує не лише усвідомлення та констатації факту його існування, а й створення відповідного поняття, визначення його ознак та властивостей, вивчення впливу на функціонування та розвиток суспільства, вирішення питання щодо необхідності його правового врегулювання, в тому числі інструментами кримінального закону. Позитивне вирішення питання щодо необхідності правового врегулювання колабораціонізму означає необхідність створення юридичного поняття, що передбачає розробку юридичної концепції та включає опис істотних із точки зору права ознак відповідного явища й обґрунтування необхідності правового регулювання проявів цього явища.

Проведене у цій статті дослідження має своєю метою привернути увагу до проблеми створення тексту нормативно-правового акта, що повинен належним чином відображати як відповідне явище, так і його законодавче унормування.

Автори висловлюють глибоку вдячність за небайдуже та уважне ставлення до проблематики, висвітленої у статті, Павлу Юхимовичу Грищенку, доктору філологічних наук, професору, директору Інституту української мови НАН України, чия щира зацікавленість та фахові рекомендації допомогли авторам прискіпливіше поглянути на проблему, уникнути помилок, переосмислити деякі аргументи і зробити дослідження більш досконалим.

[1] Письменський Є. О., Головкін С. В., Коваленко А. В., Коваленко В. В. *Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник* (Дакор, 2023) 64–65; Вирок Буринського районного суду Сумської області від 21 грудня 2022 року справа № 574/369/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107991214

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv (shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist)» vid 21.02.2021 reiestr. № 5144 https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5144&conv=9 (in Ukrainian)

Cases

2. Vyrok Burynskoho raionnoho sudu Sumskoi oblasti vid 21 hrudnia 2022 roku sprava № 574/369/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107991214 (in Ukrainian)

Bibliogrsphy

Authored books

1. Bandurka O. M., Tiahlo O. V. *Yurydychna lohika : pidruchnyk. 2-e vyd., pererobl. i dopovn* [Legal logic: textbook. 2nd ed., revised and supplemented] (Zolota mylia, 2017) 216 (in Ukrainian)
2. Bandura O. O., Hvozdik O. I., Kravets V. M. *Lohika dlia pravoznavtsiv : navch. posib* [Logic for lawyers: a textbook] (Nats. akad. vnutr. sprav, 2016) 144 (in Ukrainian)
3. Blikhar V. S., Levkulych V. V., Oleksiuk M. M., Shandra B. B., Svyshcho V. Iu., Matviienko O. I. *Lohika dlia yurystiv: pidruchnyk Vyd. 2-he, pererob. ta dop.* [Logic for lawyers: textbook 2nd ed., revised and supplemented.] (Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 2022) 316 (in Ukrainian)
4. Hrekul-Kovalyk T. A., Donchenko O. P. *Yurydychna lohika : navch. posibnyk* [Legal logic: textbook] (Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha, 2023) 240 (in Ukrainian)
5. Khomenko I. V. *Lohika: teoriia ta praktyka: pidruchnyk* [Logic: Theory and Practice: Textbook] (Tsentr uchbovoi literatury, 2010) 400 (in Ukrainian)
6. Konverskyi A. Ye. *Lohika (tradytsiina ta suchasna): Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Logic (traditional and modern): Textbook for students of higher education institutions] (Tsentr uchbovoi literatury, 2008) 536 (in Ukrainian)
7. Matiushyna I. *Lohika : praktykum* [Logic: practical] (Nats. un-t «Odes. yuryd. akademiia». Feniks, 2023) 70
8. Nyls Krysty *Udobnoe kolychestvo pre stuplenyi* [A good amount of criminals] (2006) 184
9. Pysmenskyi Ye. O. *Kolaboratsionizm yak suspilno-politychne yavyshche v suchasnii Ukraini (kryminalno-pravovi aspekty)* [Collaborationism as a socio-political phenomenon in modern Ukraine (criminal legal aspects)] (Sievierodonetsk, 2020) 121 (in Ukrainian)
10. Pysmenskyi Ye. O., Holovkin S. V., Kovalenko A. V., Kovalenko V. V. *Rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti : prakt. posibnyk* [Investigating collaborative activities: a practical guide] (Dakor, 2023) 260 (in Ukrainian)
11. Shepetiak O. M. *Lohika: pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Logic: a textbook for students of higher education institutions] (Feniks, 2015) 256 (in Ukrainian)
12. Zherebkin V. Ie. *Lohika: pidruchnyk* [Logic: textbook] (T-vo «Znannia», 2006) 14 (in Ukrainian)
13. – *Lohycheskaia struktura sostava prestuplenyia (tekst lektsyy)* [Logical structure of the composition of the crime] (Kharkov, 1974) (in Russian)
14. – *Otsenochnoe poniatyia prava (tekst lektsyy)* [Evaluative concept of law] (Kharkov, 1976) (in Russian)

Edited books

15. Blikhara V. S. (red) *Lohika yurydychna: navchalno-metodychnyi posibnyk (u skhemakh i tablytsiakh)* [Legal Logic: A Teaching and Methodological Guide (in Diagrams and Tables)] (PP «Aral», 2018) 172 (in Ukrainian)
16. – *Yurydychna lohika: pidruchnyk* [Legal Logic: Textbook] (LvDUVS, 2016) 248 (in Ukrainian)
17. Danyliana O. H. (red) *Lohika: pidruchnyk* [Logic: textbook] (Pravo, 2022) 220 (in Ukrainian)
18. Shemshuchenko Yu. S. (red) *Yurydychna entsyklopediia* : [Legal Encyclopedia] [v 6-ty t.] (Ukr. entsykl., 2001) T. 3 : K-M. 392–393 (in Ukrainian)

Non-authored books

19. *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. Tom 4* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes. Volume 4] (1973) 216 (in Ukrainian)

Journal articles

20. Gordon, Bertram M. 'The Morphology of the Collaborator: The French Case' (1993) 23 (1) Journal of European Studies (in English)

21. Tepliuk M. O., Nyzhnyk A. I., Tubelets O. S., Kuchmar O. O. 'Kryminalizatsiia kolaboratsiinoi diialnosti u svitli statti 3 Konstytutsii Ukrainy' [Criminalization of collaborative activities in the light of Article 3 of the Constitution of Ukraine] (2023) 11–12 Yurydychna Ukraina (in Ukrainian)

Websites

22. 'Human rights situation during the Russian occupation of territory of Ukraine and its aftermath'(United Nations Ukraine) <https://ukraine.un.org/en/264057-human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and-its-aftermath> (in English)
23. Ilarionov O. 'Zakhyst vid kolaboratsionizmu: sproba druha [Defense against collaborationism: a friend's attempt] <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/29863> (in Ukrainian)
24. Pashkovskyi M. 'Naukovo-pravovyi vysnovok shchodo zakonoproiektiv 10136 ta 10136–1. Udoskonalennia pravovoho rehuliuvannia shchodo vidpovidalnosti za kolaboratsionizm [Scientific and legal opinion on draft laws 10136 and 10136–1. Improving legal regulation regarding liability for collaborationism] <https://www.helsinki.org.ua/publications/naukovo-pravovyy-vysnovok-shchodo-zakonoproiektiv-10136-ta-10136–1-udoskonalennia-pravovoho-rehuliuvannia-shchodo-vidpovidalnosti-za-kolaboratsionizm/.> (in Ukrainian)

Теплюк М. О., Тубелець О. С.

Колаборація з державою-окупантом у світлі кримінальної відповідальності: логіка створення текст закону

У статті висвітлюються актуальні питання формування тексту закону про кримінальну відповідальність через призму застосування законів логіки. На прикладі норм про колаборaційну діяльність розглянуто проблеми практики нормопроектування: визначення та нормативного опису видів суспільно небезпечної поведінки, співвідношення регулятивних та охоронних актів, формування понять Кримінального кодексу України, створення їх системи та ієрархії.

Проаналізовано властивості понять, що використовуються у статтях 111^1, 111^2, 436^2 Кримінального кодексу України, з огляду на їх логічну класифікацію, логічні відношення, що утворюються між ними, та вплив використання абстрактних, збірних та оціночних понять на практику застосування відповідних норм.

На основі розглянутих прикладів практики нормопроектування обґрунтовано необхідність системного перегляду підходів щодо правового регулювання у сфері боротьби із колаборaціонізмом з урахуванням законів логіки як при формуванні концепції кримінально-правового захисту суспільних відносин, так і при безпосередньому формуванні тексту закону про кримінальну відповідальність.

***Ключові слова**: колаборaціонізм, колаборaційна діяльність, закони логіки, закони логіки в процесі криміналізації діяння та формування тексту закону, поняття, система понять, ієрархія понять.*

Tepliuk M. O., Tubelets O. S.

Collaboration with occupying state in the light of criminal responsibility: logic of the text of law creating.

The article is devoted to the actual issue of creating of the text of law on criminal responsibility in accordance with laws of logic on the examples of rules on collaboration activity.

The article examines the problem of law text making practice: definition and legal description of different kinds of socially dangerous behavior, relation between regulatory laws and protective laws, creating of the terms of Criminal code of Ukraine, building of their system and hierarchy.

On the basic of logic theory it is considered main logic characteristics of terms, described logic characteristics of legal terms, justified the impact of logic characteristics of legal terms on efficiency of the mechanisms of legal regulation and predictability of the law enforcement.

The authors analyzed characteristics of legal terms which are used in the articles 111^1, 111^2, 436^2 of Criminal code of Ukraine in accordance with their logic classification, logic relations between them, influence of using abstract terms, umbrella terms and evaluative terms on the practice of law provisions fulfilling.

On the basic of examples of the law text making practice the authors justified necessity of systemic review of the approaches of the legal regulation in the sphere of fighting against collaborationism in accordance with laws of logic in creating of criminal legal defense of social relations as well as in creating of the text of law on criminal liability.

***Key words**: collaboration, collaboration activity, laws of logic, laws of logic in the process of criminalization, laws of logic in the process of creating of the text of law, term, system of term s, hierarchy of terms.*

Стаття надійшла до редакції:28.10.2025 р.

Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.3
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-39

Д. П. Євтєєва, *кандидат юридичних наук, старший дослідник, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України*

ДЕРЖАВНА ЗРАДА VS ПОСАДОВИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ*

Постановка проблеми. Війна України з рф спонукала вітчизняного законодавця скорегувати політику боротьби зі злочинністю в напрямі протидії, зокрема й кримінально-правовими засобами. Висловлене стосується й протидії небезпечним посяганням держави-агресора та її пособників. Внаслідок цього у Кримінальному кодексі України (далі – КК, КК України) з'явилася низка нових статей. Так, у перші дні повномасштабного вторгнення було введено статтю 111[1] «Колабораційна діяльність»[1]. У частинах 2, 5 та 7 цієї статті встановлено відповідальність за низку проявів, у тому числі й за так званий «посадовий колабораціонізм», який відбивається в добровільному працевлаштуванні у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у таких формах, як:

− зайняття посад, не пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (ч. 2), – умовно позначимо такі дії як «загальний посадовий колабораціонізм»;

− зайняття посад, пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (шляхом призначення на відповідні посади) (ч. 5), – умовно позначимо це як «службовий колабораціонізмом»;

− обрання до незаконних органів влади (ч. 5) – умовно позначимо такі дії як «виборний колабораціонізм»;

− зайняття посад у незаконних судових або правоохоронних органах (ч. 7), – умовно позначимо це «правоохоронним колабораціонізмом».

У свою чергу, у ст. 111 КК України ще з початку прийняття Кодексу було передбачено відповідальність за державну зраду. Цей злочин відбивається в діянні, умисно вчиненому громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, та втілюється в таких формах, як: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України[2].

Існування відповідальності за розглядувані правопорушення в рамках окремих норм обумовило складнощі щодо їх розмежування, що виникли в процесі кваліфікації на практиці. Як убачається, проведення наукового аналізу окресленої проблеми може посприяти судовим та правоохоронним органам у здійсненні належної кримінально-правової оцінки дій осіб, які вчинили відповідні правопорушення, та уникненні помилок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співвідношення та розмежування розглядуваних правопорушень висвітлювалися у працях таких науковців, як Н. О. Антонюк, К. Ю. Гончаренко, О. О. Книженко, О. О. Кравчук та М. С. Бон-

* Примітка. Публікація підготовлена в межах виконання теми фундаментального дослідження «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборайційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. №2108-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108–20#Text.

[2] Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text.

даренко, З. А. Загиней-Заболотенко, О. В. Зайцев, І. О. Медицький, Р. О. Мовчан, Є. О. Письменський, М. А. Рубащенко, А. С. Малетова та А. О. Глущенко, Н. В. Нетеса, М. І. Хавронюк та ін.

Проводячи співвідношення зазначених норм, переважна більшість дослідників указують на те, що норми стосовно колабораціонізму, зокрема й посадового, є спеціальними щодо норми про державну зраду. Зокрема, Є. О. Письменський та Р. О. Мовчан відмічають, що з певними застереженнями (стосовними ч. 1 та ч. 6 ст. 111[1] КК) колабораціонізм утворює спеціальний склад кримінального правопорушення стосовно державної зради як складу, що виступає основним. На їх переконання, законодавець заклав у норму щодо колабораційної діяльності ідею пом'якшити відповідальність за певні форми державної зради[1]. Позицію, що колабораціонізм є спеціальною та привілейованою нормою щодо державної зради, висловлюють М. А. Рубащенко та О. В. Зайцев[2]. Такі ж погляди притаманні О. О. Кравчуку й М. С. Бондаренко[3], а також іншим дослідникам. І хоча питання співвідношення вказаних норм як загальної та спеціальної можливо вважати фактично вирішеним, однак питання їх розмежування та правильної кваліфікації залишається проблемним, на що зверталася увага в літературі. Так, в аналітичній записці, підготовленій коаліцією громадських організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, на підставі аналізу слідчої та судової практики виокремлено основні труднощі застосування ст. 111[1], серед яких зазначено, зокрема, про відсутність критеріїв розмежування правопорушень за статтями 111 та 111[1], що створює проблеми подвійної кваліфікації та порушує принцип правової визначеності[4].

На підставі викладеного основні спірні питання правозастосовної практики в цьому контексті можливо звести до таких: в яких випадках дії, що підпадають під ознаки норм із відповідальністю за посадовий колабораціонізм та за державну зраду, необхідно кваліфікувати лише за ст. 111[1] КК, в яких – лише за ст. 111 КК, а в яких – за сукупністю відповідних норм? Ураховуючи відсутність єдності слідчої та судової практики з цих питань та нагальну потребу у виробленні науково обґрунтованого підходу з чітким рішенням, дослідження проблеми співвідношення та розмежування посадового колабораціонізму та державної зради вбачається актуальним та своєчасним.

Метою цього дослідження є установлення співвідношення посадового колабораціонізму (частини 2, 5, 7 ст. 111[1] КК України) та державної зради (ст. 111 КК України), проведення їх розмежування, а так само вироблення правил кваліфікації у випадку конкуренції між цими нормами.

Виклад основного матеріалу.

Щодо співвідношення та розмежування посадового колабораціонізму та державної зради.

Співставлення зазначених норм дозволило виявити у державної зради та посадового колабораціонізму низку спільних та відмінних ознак. Основними спільними ознаками є такі: усі діяння посягають на основи національної безпеки України, вони мають формальний склад, вчиняються громадянами України з прямим умислом та на користь (в інтересах) інших держав. У свою чергу, відмінні ознаки, за якими може проводитися розмежування, відображені в таблиці 1.

Окрему увагу слід приділити таким розмежувальним ознакам, як характер та обсяг діяння. Норма за ст. 111 КК сформульована дуже широко в частині таких діянь, як перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, а також надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. У наукових джерелах перехід на бік ворога визначають як вступ громадянина України в контакт із державою, що перебуває з нею в стані війни; її організаціями чи їх представниками з метою надання допомоги в проведенні ворожої діяльності проти України; проведення такої діяль-

[1] Письменський Є. О., Мовчан Р. О. 'Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання' (2022) 6 Юридичний науковий електронний журнал 357 <http://lsej.org.ua/6_2022/79.pdf>.

[2] Рубащенка М. А. (ред) *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій : монографія* (Право, 2024) 418, 426 <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20314>.

[3] Кравчук О. О., Бондаренко М. С. 'Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111–1 КК' (2022) 3 Юридичний науковий електронний журнал 202 <https://doi.org/10.32782/2524–0374/2022–3/45>.

[4] Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства: Аналітична записка (2022) 22 <https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf>.

Табл. 1

Відмінні ознаки посадового колабораціонізму та державної зради

Ознаки	Посадовий колабораціонізм (частини 2, 5 та 7 ст. 111[1] КК)	Державна зрада (ст. 111 КК)
Характер та обсяг діяння	Зайняття певних посад у незаконних органах влади (діяння в диспозиціях описані конкретно; вузький обсяг дій)	Перехід на бік ворога в період збройного конфлікту; надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (діяння в диспозиції описані абстрактно; широкий та невизначений обсяг дій)
Спрямованість дій	Не є обов'язковою	На шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України
Вигодонабувач	Держава-агресор	Будь-яка держава
Місце вчинення	Тимчасово окупована територія	Будь-яка територія

ності після встановлення контакту; вступ у контакт із військовими підрозділами, організаціями та представниками іноземної держави, що вступила у війну або збройний конфлікт з Україною, з метою надання допомоги цій державі в її бойових діях проти України після оголошення воєнного стану чи в разі збройного конфлікту[1]. При цьому виділяють такі види переходу, як фізичний (перетин державного кордону України на територію ворожої держави) та інтелектуальний (надання допомоги іноземній державі / організації або їх представникам на території України)[2].

У свою чергу, під поняттям підривної діяльності розуміють будь-яку діяльність, пов'язану зі спробою зміни системи вищих органів державної влади нелегітимним шляхом, із втручанням у міжнародну або внутрішню політику України, зі спробою змінити її територію або знизити обороноздатність, з ужиттям заходів щодо посилення економічної залежності України від інших держав тощо[3]. Щодо правозастосовної практики, то у постановах Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.12.2021 р. у справі № 756/4855/17 та від 04.10.2023 р. у справі № 759/9489/17 сформульована усталена позиція, згідно з якою в контексті положень ст. 111 КК України підривною діяльністю є дії іноземних держав, іноземних організацій або їх представників, спрямовані на підрив основ національної безпеки України та завдання істотної шкоди суверенітетові, територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України[4].

Ураховуючи неконкретизованість та широту обсягу обох зазначених форм державної зради, як їх різновиди фактично можна розглядати й прояви посадового колабораціонізму. Власне, зайняття тієї чи іншої посади в незаконних органах можливо вважати проявом такої форми, як перехід на бік ворога, на що звертається увага в літературі[5]. Водночас подальша робота на посаді може мати ознаки надання допомоги у здійсненні підривної діяльності проти України.

Таким чином, із наведеної таблиці випливає, що досліджувані норми можна розглядати як такі, що перебувають у співвідношенні загальної (ст. 111 КК) та спеціальних (частини 2, 5, 7 ст. 111[1] КК) (за ознаками характеру та обсягу діянь, їх спрямованістю, вигодонабувачем та місцем їх вчинення).

Важливим чинником, який слід ураховувати при проведенні співвідношення, є й розміри санк-

[1] Бантишев О. Ф. Шамара О. В. *Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія* (Віртуальна реальність, 2014) 91.

[2] Тація В. Я., Тютюгіна В. І., Борисова В. І. (ред) *Кримінальне право України. Особлива частина: підручник* (Право, 2020) 35.

[3] Дудоров О. О., Хавронюк М. І. *Кримінальне право : навч. посібник* (Ваіте, 2014) 820.

[4] Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21.12.2022 р. у справі № 759/5737/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225763; постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.10.2023р. у справі № 759/9489/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086683.

[5] Письменський Є. О. *Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності: монографія* (Алерта, 2024) 331; Загиней-Заболотенко З. 'До проблеми кваліфікації окремих проявів колабораційної діяльності' *Проблеми протидії колабораційній діяльності в умовах збройної та інформаційної агресії рф проти України* : зб. матер. наук. – практ. сем. (Київ, 04.11.2024) 55.

Табл. 2

Ступінь тяжкості державної зради та посадового колабораціонізму

Посадовий колабораціонізм (частини 2, 5 та 7 ст. 111[1] КК)	Державна зрада (ст. 111 КК)
ч. 2 (загальний посадовий колабораціонізм) – *кримінальний проступок:* позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.	ч. 1 (основний склад) – *особливо тяжкий злочин:* позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.
ч. 5 (колабораціонізм службових осіб та виборний колабораціонізм) – *тяжкий злочин:* позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої	ч. 2 (кваліфікуюча ознака – в умовах воєнного стану) – *особливо тяжкий злочин*: позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна
ч. 7 (правоохоронний колабораціонізм) – *особливо тяжкий злочин:* позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.	

цій за досліджувані правопорушення та ступінь їх тяжкості, виходячи з класифікації кримінальних правопорушень за ст. 12 КК України (таблиця 2).

Як убачається із санкцій, посадовий колабораціонізм за ч. 2 та ч. 5 ст. 111[1] КК виступає привілейованими складами щодо державної зради (за ч. 2 різниця в санкціях доволі суттєва, а за ч. 5 незначна – в одну позицію ступеня тяжкості). Також привертає увагу співвідношення правоохоронного колабораціонізму (за ч. 7 ст. 111[1] КК) та державної зради: при однаковому розмірі основного та додаткового факультативного покарань санкція за правоохоронний колабораціонізм (на відміну від санкції за державну зраду) передбачає обов'язкове додаткове покарання, а тому вона є більш суворою за державну зраду[1].

Отже, загальний посадовий колабораціонізм (ч. 2 ст. 111[1] КК) законодавець оцінює як найменш суспільно небезпечний вид державної зради й відносить його до проступків; виборний та службовий колабораціонізм (ч. 5 ст. 111[1] КК) є тяжкими злочинами та оцінюються законодавцем дещо менш суворо, ніж державна зрада. У свою чергу, правоохоронний колабораціонізм (ч. 7 ст. 111[1] КК), навпаки, є злочином, що карається навіть більш суворо, ніж державна зрада (за основним складом).

Щодо правил кваліфікації.

Стосовно правил кваліфікації у ситуації конкуренції загальних і спеціальних норм у вітчизняній судовій практиці застосовується традиційний підхід, що передбачає пріоритет спеціальної норми перед загальною. Так, згідно з абз. 3 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 04.06.2010 р. № 7, якщо за певне діяння передбачено відповідальність загальною і спеціальною (за об'єктом посягання, суб'єктом злочину тощо) нормами Особливої частини КК, таке діяння кваліфікується, як правило, за спеціальною нормою Особливої частини КК і додаткової кваліфікації за загальною нормою не потребує[2]. При цьому необхідно зауважити, що відступ від зазначеного правила вирішення конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм може порушити такий принцип кримінального права, як двічі за одне й те саме *(non bis in idem)*. Цей принцип відображається

[1] *Примітка.* Разом із тим для більшої об'єктивності такого порівняння слід відмітити, що за умов воєнного стану вчинення державної зради кваліфікується за ч. 2 ст. 111 КК за відповідною кваліфікуючою ознакою, яка передбачає два види основних покарань (максимальне строкове позбавлення волі або довічне позбавлення волі), що, певна річ, є кваліфікацією більш суворою за ч. 7 ст. 111[1] КК.

[2] Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10/conv#Text

в Конституції України, згідно зі ст. 61 якої ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Щодо цього питання в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Franz Fischer v. Austria» від 29 травня 2001 р. зазначено, що немає потреби в покаранні за правопорушення, яке повністю охоплюється іншим правопорушенням; для вирішення питання про порушення правила *«non bis in idem»* слід установити, чи мають ці правопорушення одні й ті самі суттєві ознаки[1].

У зв'язку із зазначеним можна вивести *правило, за яким кваліфікацію дій особи, які виразилися в зайнятті посади у створених на тимчасово окупованій території незаконних органах влади та діяльності на цій посаді, необхідно здійснювати лише за відповідними частинами ст. 111[1] КК як за спеціальними нормами.* Разом із тим важливо підкреслити, що при цьому мова йде про кримінально-правову оцінку саме діяльності особи *в межах виконання нею своїх трудових обов'язків, передбачених для її посади.*

У слідчій та судовій практиці можна спостерігати помилки при кваліфікації дій осіб у подібних ситуаціях. Так, у вироку Луцького міськрайонного суду Волинської області від 18.12.2024 р. у справі № 161/7789/24 особу було засуджено за правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 111 та ч. 5 ст. 111[1] КК України. Згідно з відбитими в судовому рішенні обставинами, ОСОБА_7, будучи громадянкою України, з власної ініціативи, перебуваючи на тимчасово окупованій території Мелітопольської територіальної громади, не пізніше 22.12.2022 р., зайняла посаду, мовою оригіналу «заместителя директора департамента культуры, спорта и молодежи военно-гражданской администрации г. Мелитополь», тобто посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих функцій у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території. Надалі ОСОБА_7, виконуючи свої функціональні обов'язки за цією посадою, упродовж тривалого періоду здійснювала покладені на неї окупаційною владою функції, у тому числі: реалізацію незаконної політики держави-агресора у сфері культури, мистецтва, охорони культурної спадщини, вивезення і повернення культурних цінностей, спорту, молодіжної політики й туризму, мовної політики, а також інших функціональних обов'язків для подальшого встановлення окупаційної влади, чим надала державі-агресору та її окупаційній адміністрації допомогу в проведенні підривної діяльності проти України.

У підсумку суд визнав винною зазначену особу в державній зраді (у формах переходу на бік ворога в умовах воєнного стану та наданні державі-агресору та її окупаційній адміністрації допомоги в проведенні підривної діяльності проти України), а також у посадовому колабораціонізмі[2].

З аналізу наведеного вироку випливає, що за сукупністю двох зазначених злочинів особу було засуджено за діяння, що виразилося в зайнятті відповідної посади та виконанні обов'язків у межах цієї посади. На нашу думку, цю особу було двічі засуджено за одне й те саме, а тому така кваліфікація є помилковою. За описаних у судовому рішенні обставин дії особи мають кваліфікуватися лише за ч. 5 ст. 111[1] КК України.

Аналогічну помилкову кваліфікацію, за якою особи за зайняття певних посад та діяльність на них у межах виконання їх трудових обов'язків одночасно були засуджені за посадовий колабораціонізм та державну зраду за сукупністю злочинів та внаслідок чого порушувався принцип *non bis in idem*, можна спостерігати й в інших судових рішеннях, зокрема, у вироках Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області у справі № 308/4920/23 від 06.12.2023 р.[3], Соснівського районного суду м. Черкаси від 01.05.2025 р. у справі № 712/4479/24[4], Херсонського міського суду Херсонської області від 14.04.2025 р. у справі № 766/11746/23[5] та ін.

Таким чином, доречно ще раз відмітити, що *кваліфікація дій особи, які виразилися лише у виконанні нею трудових функцій за посадою, що вона займає в незаконному органі влади на окупованій території, має відбуватися лише за відповідною частиною (2, 5 або 7) ст. 111[1] КК Украї-*

[1] Case of «Franz Fischer v. Austria». Judgment. 29 May 2001 (Application no. 37950/97). URL: http://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=001–59475.

[2] Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 18.12.2024 р. у справі № 161/7789/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123917796.

[3] Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 06.12.2023 у справі № 308/4920/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115534576.

[4] Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 01.05.2025 р. у справі № 712/4479/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127013973.

[5] Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 14.04.2025 р. у справі № 766/11746/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127046781.

їни. Кваліфікація таких дій за сукупністю кримінальних правопорушень за відповідними частинами ст. 111[1] КК та ст. 111 КК є помилковою.

Розглядаючи окреслені проблеми, вбачається за доцільне приділити окрему увагу кваліфікації такого кейсу, який умовно назвемо *«колабораціонізм державного службовця»*. Так, на практиці можна спостерігати відсутність єдиного підходу до кваліфікації дій осіб, які до окупації певної території працювали на державній службі в органах державної влади України, а під час її окупації стали працювати в незаконних органах влади.

Щодо цього викликає інтерес певна «формула», відзначена щонайменше у п'яти вироках Малиновського (Хаджибейського) районного суду м. Одеси від 11.12.2023 р. у справі № 521/8492/23[1], від 13.12.2024 р. у справі № 521/9506/23[2], від 24.12.2024 р. у справі № 521/9488/23[3], від 14.04.2025 р. у справі № 521/9499/23[4] та від 24.06.2025 р у справі № 521/5204/23[5]. В указаних рішеннях відбита позиція, що «у випадку, якщо державний службовець переходить на бік ворога, має місце державна зрада; якщо звичайний громадянин, то це колабораційна діяльність». У чотирьох указаних вироках (крім останнього) за ч. 2 ст. 111 КК України (як державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану) були засуджені чотири працівники однієї і тієї самої виправної колонії, які, працюючи в цій установі у статусі державних службовців правоохоронного органу до окупації певної території, під час окупації залишилися на цій території та стали працювати в незаконних органах у сфері виконання покарань. На нашу думку, із цим підходом погодитися неможна, ураховуючи такі обставини.

Статус державного службовця дійсно має свої особливості. Перебування на державній службі становить особливий вид праці, що оплачується з державного бюджету, має специфічне коло повноважень, пов'язане з виконанням функцій держави та підзвітністю державі. Окрім того, кожен державний службовець публічно складає присягу, в якій він зобов'язується вірно служити Українському народові, дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх у життя, поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси людини і громадянина, честь держави, з гідністю нести високе звання державного службовця та сумлінно виконувати свої обов'язки (ст. 36 Закону України «Про державну службу»)[6]. У зв'язку з цим перехід на службу в незаконні органи держави-агресора особи, яка мала статус державного службовця до моменту окупації та складала відповідну присягу, має помітно більший рівень суспільної небезпечності, ніж якщо його вчинив пересічний громадянин України (який не був державним службовцем).

Разом із тим, на наш погляд, кваліфікувати такі дії як державну зраду немає підстав із таких міркувань. Як зазначалося вище, посадовий колабораціонізм є спеціальним видом державної зради, що має свою специфіку, котра відбивається як у ступені суспільної небезпечності, так і характері таких дій (що виражається в зайнятті певних посад у незаконних органах держави-агресора на окупованій території). Відповідальність за нього виділена в окремі норми з привілейованими (ч. 2 та ч. 5) або кваліфікованим (ч. 7) складами. При цьому в нормах частин 2, 5 та 7 статті 111[1] та ст. 111 КК немає вказівок (ані безпосередніх, ані опосередкованих) на наявність або відсутність такої ознаки суб'єкта, як перебування на державній службі. Таким чином, зазначена особа може бути суб'єктом як посадового колабораціонізму, так і державної зради. Підстав до звуженого тлумачення норм щодо посадового колабораціонізму в цьому контексті немає.

Ураховуючи зазначене вище, вбачається, що *дії особи, яка до окупації перебувала на державній службі в органах державної влади України, а під час окупації зайняла посаду в незаконних органах влади та виконувала функції в межах трудових обов'язків за цією посадою, мають кваліфікуватися лише за відповідними частинами ст. 111[1]*

[1] Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11.12.2023 р. у справі № 521/8492/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115740967.

[2] Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 13.12.2024 р. у справі № 521/9506/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123740141.

[3] Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 24.12.2024 р. у справі № 521/9488/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124016391.

[4] Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 14.04.2025 р. у справі № 521/9499/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126556155.

[5] Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 24.06.2025 р. у справі № 521/5204/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128336556.

[6] Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889–19#Text

КК України як посадовий колабораціонізм, тобто лише за спеціальними нормами. Стосовно того, що такі дії вчиняються колишніми державними службовцями, то зазначена обставина може бути врахована при призначенні покарання.

Як ілюстрацію таких випадків можливо навести вищезазначений вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11.12.2023 р. у справі № 521/8492/23, за яким ОСОБУ_1 було засуджено за державну зраду за ч. 2 ст. 111 КК за таких обставин. Будучи громадянином України, займаючи посаду молодшого інспектора відділу нагляду та безпеки державної установи – виправної колонії, яка входить до осіб молодшого начальницького складу, будучи працівником правоохоронного органу, перебуваючи на території м. Херсона, порушивши присягу з власної ініціативи, добровільно у період часу з червня по листопад 2022 року, займав посаду у підпорядкованому окупаційній адміністрації РФ незаконно створеному органі – мовою оригіналу «младшего инспектора отдела надзора и безопасности Северной исправительной колонии Управлении службы исполнения наказаний по Херсонской области Федеральной службы исполнения наказаний», тим самим завдаючи своїми діями шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України шляхом становлення та дії правоохоронної гілки окупаційної влади РФ на території Херсонської області. Суд кваліфікував дії обвинуваченого ОСОБА_5 за ч. 2 ст. 111 КК як державну зраду у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту, вчиненого в умовах воєнного стану[1].

Таким чином, суд кваліфікував як державну зраду дії особи, яка працювала державним службовцем правоохоронного органу до окупації, а в період окупації стала працювати в незаконних органах, створених на окупованих територіях. Проаналізувавши чотири вищезазначені вироки Малиновського (Хаджибейського) районного суду м. Одеси (окрім останнього), можна стверджувати, що за аналогічних обставин як державна зрада були кваліфіковані дії й інших засуджених осіб. У цьому випадку з наведеною кваліфікацією погодитися неможна через аргументи, викладені нами вище, і такі дії мають кваліфікуватися як правоохоронний колабораціонізм за ч. 7 ст. 111[1] КК. Слід відмітити, що справа № 521/8492/23 привернула увагу й інших дослідників, зокрема й Є. О. Письменського, який у підсумку також дійшов висновку про помилковість рішення суду[2].

Приклади такого хибного підходу до кваліфікації можливо навести і зі слідчої практики. Так, відповідно до інформації на сайті Луганської обласної прокуратури, у вересні 2022 р. повідомлено про підозру у державній зраді заступнику начальника Старобільського райуправління ДСНС Луганщини, який у період протистояння російському агресору зрадив присязі та перейшов на бік ворога (ч. 2 ст. 111 КК України). Слідством встановлено, що підозрюваний пройшов співбесіду з представниками держави-агресора та добровільно обійняв «керівну посаду» у так званому «МЧС» тимчасово окупованого Старобільського району Луганської області. У травні 2022 року його призначили «начальником Старобельского государственного пожарно-спасательного отряда МЧС ЛНР»[3]. Таку ж кваліфікацію отримали й дії особи, яка в зазначеному незаконному органі обіймала посаду «заступника начальника загону – начальника відділення наглядово-профілактичної діяльності Старобільського державного пожежно-рятувального загону МНС ЛНР»[4]. Виходячи з вищенаведених аргументів, в обох випадках кваліфікація зазначених осіб мала б відбуватися лише за ч. 7 ст. 111[1] КК України.

Разом із тим на практиці можуть мати місце випадки, за яких допустимою є кваліфікація за сукупністю розглядуваних кримінальних правопорушень.

Приклад 1. Якщо особа, працюючи в створених на тимчасово окупованій території незаконних органах влади, здійснює певну діяльність, що підпадає під ознаки державної зради й виходить

[1] Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11.12.2023 р. у справі № 521/8492/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115740967.

[2] Письменський Є. О. *Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності: монографія* (Алерта, 2024) 331.

[3] 'Заступнику начальника райуправління ДСНС Луганщини, який почав працювати на ворога, повідомлено про підозру у держзраді' (Луганська обласна прокуратура. 15.09.2022) с. 79-83 <https://lug.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=319784&fp=60>.

[4] 'Зрадив Україну та обійняв керівну посаду у псевдоструктурі окупантів – посадовцю ДСНС Луганщини повідомлено про підозру' (Луганська обласна прокуратура 22.08.2022) <https://lug.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=318532&fp=30>.

за межі передбачених для її посади трудових обов'язків, то зазначені дії можуть бути кваліфіковані за сукупністю відповідної частини ст. 111[1] КК як посадовий колабораціонізм та ст. 111 КК як державна зрада (за відсутності ознак інших спеціальних щодо останньої норм). Варто відзначити, що на цей аспект звертають увагу також зокрема М. А. Рубащенко й О. В. Зайцев[1].

Приклад 2. Якщо особа в умовах окупації спочатку вчинила дії, що підпадають під ознаки державної зради, а вже після їх вчинення зайняла певну посаду в незаконних органах влади, то такі дії можуть бути кваліфіковані за сукупністю розглядуваних норм. Такий приклад описано у вироку Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 08.07.2024 р. у справі №331/4882/23, що був залишений без змін судами апеляційної та касаційної інстанцій, в якому ОСОБА_7 визнано винуватим у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111 та ч. 7 ст. 111[1] КК України. Відповідно до обставин справи, ОСОБА_7, будучи громадянином України, працівником правоохоронного органу – рибоохорони, перебуваючи на посаді провідного державного інспектора відділу рибоохоронного патруля Державного агентства меліорації та рибного господарства України, у період з 27.02.2022 р. по 04.03.2022 р. надав добровільну згоду на співпрацю з окупаційною владою рф та з 04.03.2022 р. перейшов на бік ворога в умовах воєнного стану й почав надавати допомогу окупаційній адміністрації рф: ОСОБА_7 добровільно виконував вказівки й розпорядження керівників окупаційної адміністрації рф у м. Бердянську, а саме: від імені та в інтересах окупаційної адміністрації рф здійснював чергування та контроль за забороною лову суб'єктами господарювання водних біоресурсів на тимчасово окупованій території України під Державним Прапором України; за використанням знарядь добування водних біоресурсів; за виловом, а також передачею виловлених суб'єктами господарювання водних біоресурсів на пункт прийому в інтересах та на користь окупаційної влади рф, у сукупності своїми діями завдаючи шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України. Крім того, ОСОБА_7, діючи умисно, з метою підтримання окупаційної влади, встановленої збройними формуваннями рф, 28 березня 2022 р. добровільно зайняв посаду інспектора незаконного правоохоронного органу, мовою оригіналу «Охраны окружающей природной среды и водных биоресурсов в г. Бердянске», створеного на тимчасово окупованій території[2].

Із зазначеного випливає висновок про те, що за сукупністю кримінальних правопорушень за частинами 2, 5 або 7 ст. 111[1] КК України та ст. 111 КК України кваліфікація є можливою у випадках: а) якщо особа, обіймаючи посаду в незаконних органах влади на окупованій території, вчинила дії, що підпадають під ознаки державної зради та виходять за межі передбачених для її посади трудових обов'язків; б) якщо особа в умовах окупації спочатку вчинила дії, що підпадають під ознаки державної зради, а вже після їх вчинення зайняла певну посаду в незаконних органах влади[3].

Висновки. Проведене дослідження надало можливість отримати такі результати.

1. Норми стосовно посадового колабораціонізму (частини 2, 5 та 7 ст. 111[1] КК України) є спеціальними щодо норми про державну зраду (с. 111 КК України).

Явними ознаками, за якими можуть бути розмежовані посадовий колабораціонізм та державна зрада, є такі:

− обсяг та характер діянь (у ст. 111 КК – широкий та невизначений обсяг дій; за частинами 2, 5, 7 ст. 111[1] КК – конкретизований та вузький обсяг дій, як-от: зайняття певних посад у незаконних органах влади);

[1] Рубащенка М. А. (ред) *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій : монографія* (Право, 2024) 426, 427 <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20314>.

[2] Постанова Верховного Суду у справі №331/4882/23 від 21.07.2025 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129086839.

[3] Висновки, наведені в цій публікації, були апробовані на науковому заході у доповіді: Євтєєва Д. П. 'До питання розмежування посадового колабораціонізму (частини 2, 5, 7 ст. 111[1] КК України) та державної зради (ст. 111 КК України) ' Правове забезпечення основ національної безпеки України в умовах війни: проблеми теорії та правозастосування: зб. матер. круглого столу. (Харків, 17.10.2025) < https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2025/12/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0-%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2_2025_%D0%9D%D0%94%D0%86-%D0%92%D0%9F%D0%97_%D0%BF%D0%B22. pdf >.

– спрямованість (у ст. 111 КК – на шкоду безпеці та інтересам України; за частинами 2, 5, 7 ст. 111[1] КК така спрямованість не є обов'язковою);

– місце вчинення діяння (у ст. 111 КК – будь-яка територія; за частинами 2, 5, 7 ст. 111[1] КК – тимчасово окупована територія);

– вигодонабувач (у ст. 111 КК – будь-яка держава; за частинами 2, 5, 7 ст. 111[1] КК – держава-агресор).

2. При конкуренції норм щодо посадового колабораціонізму та державної зради пропонуються такі правила кваліфікації.

А. Кваліфікація дій особи, що виразилися лише у виконанні нею трудових функцій за посадою, яку вона займає в незаконному органі влади на окупованій території, має відбуватися лише за відповідною частиною (2, 5 або 7) ст. 111[1] КК України. Як посадовий колабораціонізм за відповідною частиною ст. 111[1] КК України слід кваліфікувати також і дії особи, яка до окупації перебувала на державній службі в органах державної влади України, а під час окупації зайняла посаду в незаконних органах влади та виконувала функції у межах трудових обов'язків за цією посадою.

Б. За сукупністю кримінальних правопорушень за частинами 2, 5 або 7 ст. 111[1] КК України та ст. 111 КК України кваліфікація є можливою у випадках:

1) якщо особа, обіймаючи посаду в незаконних органах влади на окупованій території, вчинила дії, що підпадають під ознаки державної зради та виходять за межі передбачених для її посади трудових обов'язків;

2) якщо особа в умовах окупації спочатку вчинила дії, що підпадають під ознаки державної зради, а вже після їх вчинення зайняла певну посаду в незаконних органах влади.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 03 berez. 2022 № 2108-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108–20#Text (in Ukrainian).
2. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10 grud. 2015 № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889–19#Text (in Ukrainian).
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05 kvit. 2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text (in Ukrainian).

Cases

4. Pro praktyku zastosuvannia sudamy kryminalnoho zakonodavstva pro povtornist, sukupnist i retsydyv zlochyniv ta yikh pravovi naslidky [On the practice of courts applying criminal legislation on repetition, aggregation and recurrence of crimes and their legal consequences] : postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 04 cherv. 2010 r. № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10/conv#Text (in Ukrainian).
5. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 21.07.2025 p. (sprava № 331/4882/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129086839 (in Ukrainian).
6. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 21.12.2022 (sprava № 759/5737/17). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225763 (in Ukrainian).
7. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 04.10.2023 (sprava № 759/9489/17). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086683 (in Ukrainian).
8. Case of «Franz Fischer v. Austria». Judgment. 29 May 2001 (Application no. 37950/97). URL: http://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=001–59475 (in English).
9. Vyrok Lutskoho miskraionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 18.12.2024 r. (sprava № 161/7789/24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123917796. (in Ukrainian).
10. Vyrok Uzhhorodskoho miskraionnoho sudu Zakarpatskoi oblasti vid 06.12.2023 r. (sprava № 308/4920/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115534576 (in Ukrainian).
11. Vyrok Sosnivskoho raionnoho sudu m. Cherkasy vid 01.05.2025 r. (sprava № 712/4479/24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127013973. (in Ukrainian).
12. Vyrok Khersonskoho miskoho sudu Khersonskoi oblasti vid 14.04.2025 r. (sprava № 766/11746/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127046781 (in Ukrainian).

13. Vyrok Malynovskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 11.12.2023 r. (sprava № 521/8492/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115740967 (in Ukrainian).
14. Vyrok Malynovskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 13.12.2024 r. (sprava № 521/9506/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123740141 (in Ukrainian).
15. Vyrok Malynovskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 24.12.2024 r. (sprava № 521/9488/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124016391 (in Ukrainian).
16. Vyrok Malynovskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 14.04.2025 r. (sprava № 521/9499/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126556155 (in Ukrainian).
17. Vyrok Malynovskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 24.06.2025 r. (sprava № 521/5204/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128336556 (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

1. Bantyshev O. F., Shamara O. V. *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy (problemy kvalifikatsii): monohrafiia* [Criminal liability for crimes against the foundations of national security of Ukraine (qualification issues): monograph] (Virtualna realnist, 2014) 197 (in Ukrainian)
2. Dudorov O. O., Khavroniuk M. I. Kryminalne pravo : navch. posibnyk / za zah. red. M. I. Khavroniuka [Criminal law: a textbook] (Vaite, 2014) 944 (in Ukrainian)
3. Pysmenskyi Ye. O. *Kryminalno-pravovi problemy protydii kolaboratsiinii diialnosti: monohrafiia* [Criminal and legal problems of counteracting collaboration: monograph] (Alerta, 2024) 438 (in Ukrainian)

Edited books

4. Rubashchenka M. A. (red) *Kolaboratsionizm na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh: problemy pravovoi otsinky, harantuvannia prav i svobod liudyny ta reintehratsii* terytorii: monohrafiia [Collaborationism in temporarily occupied territories: problems of legal assessment, guaranteeing human rights and freedoms and reintegration of territories: monograph] (Pravo, 2024) 576 (in Ukrainian).
5. Tatsiia V, Borysova V, Tiutiuhina V (red) '*Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk*'. 6-te vydannia [Criminal law of Ukraine. General part: textbook. 6th edition] (Pravo, 2020) 768 (in Ukrainian).

Journal articles

6. Pysmenskyi Ye. O., Movchan R. O. 'Novely kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy pro kolaboratsiinu diialnist: dyskusiini pytannia ta sproba yikh rozviazannia' [Novels of the criminal legislation of Гkraine on collaborative activities: discussion questions and an attempt to resolve them] (2022) 6 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 356–360 <http://lsej.org.ua/6_2022/79.pdf > (in Ukrainian).
7. Kravchuk O. O., Bondarenko M. S. 'Kolaboratsiina diialnist: naukovo-praktychnyi komentar do novoi statti 111–1 KK' [Collaboration activity: scientific and practical commentary on the new Article 111–1 of the Criminal Code] (2022) 3 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 202 (in Ukrainian).

Analytycal reports

8. Prytiahnennia do kryminalnoi vidpovidalnosti za vchynennia kolaboratsiinoi diialnosti: analiz diiuchoho zakonodavstva, praktyky yoho zastosuvannia ta propozytsii shchodo zminy zakonodavstva: Analitychna zapyska [Criminal prosecution for collaborative activities: analysis of current legislation, practice of its application and proposals for amending the legislation: Analytical note]. 2022. 28 s. <https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf> (in Ukrainian).

Websites

9. 'Zastupnyku nachalnyka raiupravlinnia DSNS Luhanshchyny, yakyi pochav pratsiuvaty na voroha, povidomleno pro pidozru u derzhzradi' [The deputy head of the Luhansk region's regional department of the State Emergency Service, who began working for the enemy, was reported on suspicion of treason]. (Luhanska oblasna prokuratura. 15.09.2022). <https://lug.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=319784&fp=60 > (in Ukrainian).
10. 'Zastupnyku nachalnyka raiupravlinnia DSNS Luhanshchyny, yakyi pochav pratsiuvaty na voroha, povidomleno pro pidozru u derzhzradi' [Betrayed Ukraine and took a leading position in the pseudo-structure of the occupiers – an official of the State Emergency Service of Luhansk Oblast was informed of suspicion]. (Luhanska oblasna prokuratura. 22.08.2022). <https://lug.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=318532&fp=30 > (in Ukrainian).

Conference paper

11. Zahynei-Zabolotenko Z. 'Do problemy kvalifikatsii okremykh proiaviv kolaboratsiinoi diialnosti' [On the problem of qualification of individual manifestations of collaborative activity]. *Problemy protydii kolaboratsiinii diialnosti*

v umovakh zbroinoi ta informatsiinoi ahresii rf proty Ukrainy: zb. mater. nauk. – prakt. sem. (m. Kyiv, 4 kvit. 2024 r.) 55 (in Ukrainian).

12. Yevtieieva D. P. ' Do pytannia rozmezhuvannia posadovoho kolaboratsionizmu (chastyny 2, 5, 7 st. 111[1] KK Ukrainy) ta derzhavnoi zrady (st. 111 KK Ukrainy) ' [On the issue of distinguishing official collaborationism (parts 2, 5, 7 of Article 111[1] of the Criminal Code of Ukraine) and high treason (Article 111 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Pravove zabezpechennia osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny: problemy teorii ta pravozastosuvannia: zb. mater. kruhloho stolu* (m. Kharkiv, 17 zhovt. 2022 r.) c. 79-83 < https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2025/12/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0-%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2_2025_%D0%9D%D0%94%D0%86-%D0%92%D0%9F%D0%97_%D0%BF%D0%B22. pdf>in Ukrainian)

Євтєєва Д. П.

Державна зрада vs посадовий колабораціонізм: проблеми розмежування та кваліфікації.

Статтю присвячено дослідженню розмежування між посадовим колабораціонізмом (частини 2, 5, 7 ст. 111[1] Кримінального кодексу України) і державною зрадою (ст. 111 Кримінального кодексу України), а також виробленню правил кваліфікації у випадку конкуренції між відповідними нормами.

Виокремлюються спільні та відмінні ознаки посадового колабораціонізму та державної зради. З'ясовано, що досліджувані норми можна розглядати як такі, що перебувають у співвідношенні загальної (ст. 111 КК України) та спеціальних (частини 2, 5, 7 ст. 111[1] КК України) (за ознаками обсягу та характеру діянь, місця їх вчинення та вигодонабувача). Співставлено санкції зазначених норм, що дало можливість порівняти ступінь суспільної небезпечності цих злочинів de lege lata.

Виявлено помилки кваліфікації слідчих і судових органів при застосуванні вказаних норм. Запропоновані такі правила кваліфікації при конкуренції між ними:

1) кваліфікація дій особи, що виразилися лише у виконанні нею трудових функцій за посадою, яку вона займає в незаконному органі влади на окупованій території, має відбуватися лише за відповідною частиною (2, 5 або 7) ст. 111[1] КК України. Як посадовий колабораціонізм за відповідною частиною ст. 111[1] КК України слід кваліфікувати також і дії особи, яка до окупації перебувала на державній службі в органах державної влади України, а під час окупації зайняла посаду в незаконних органах влади та виконувала функції в межах трудових обов'язків за цією посадою;

2) за сукупністю кримінальних правопорушень за частинами 2, 5 або 7 ст. 111[1] та ст. 111 КК України кваліфікація є можливою у випадках: а) якщо особа, обіймаючи посаду в незаконних органах влади на окупованій території, вчинила дії, що підпадають під ознаки державної зради та виходять за межі передбачених для її посади трудових обов'язків; б) якщо особа в умовах окупації спочатку вчинила дії, що підпадають під ознаки державної зради, а вже після їх вчинення зайняла певну посаду в незаконних органах влади.

***Ключові слова**: кримінальне право, кримінальне законодавство, кримінальна відповідальність, злочини проти основ національної безпеки України, посадовий колабораціонізм, державна зрада, кваліфікація кримінальних правопорушень, конкуренція норм.*

Yevtieieva D. P.

High treason vs. collaborationism of officials: problems of differentiation and qualification.

The article is devoted to the study of the distinction between collaborationism of officials (parts 2, 5, 7 of Article 111[1] of the Criminal Code of Ukraine) and high treason (Article 111 of the Criminal Code of Ukraine), as well as the development of qualification rules in the case of competition between the relevant norms.

The common and distinctive features of collaborationism of officials and high treason are highlighted. It was found that the studied norms can be considered as those that are in the ratio of general (article 111 of the CC of Ukraine) and special (parts 2, 5, 7 of article 111[1] of the CC of Ukraine) (according to the signs of the scope and nature of the acts, the place of their commission and the beneficiary). The sanctions of the specified norms are compared, which made it possible to compare the degree of social danger of these crimes de lege lata.

Errors in the qualification of investigative and judicial bodies in the application of the specified norms were revealed. The following rules of qualification in competition between these norms are proposed:

1) the qualification of the actions of a person, expressed only in the performance of labor functions in the position he/she holds in an illegal authority in the occupied territory, should be carried out only under the relevant part (2, 5 or 7) of Art. 111[1] of the CC of Ukraine. As collaborationism of officials under the relevant part of Art. 111[1] of the Criminal

Code of Ukraine should also be qualified the actions of a person who was in the civil service in the state authorities of Ukraine before the occupation, and during the occupation took position in illegal authorities and performed functions within the scope of labor duties for this position;

2) under the cumulation of criminal offenses under parts 2, 5 or 7 of Art. 111[1] and Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine qualification is possible in cases: a) if a person while holding a position in illegal authorities in the occupied territory committed actions that have the signs of high treason and go beyond the scope of the labor duties prescribed for his/her position; b) if a person under conditions of occupation initially committed actions that fall under the signs of high treason, and after committing them, took a certain position in illegal authorities.

***Key words**: criminal law, criminal legislation, crimes against the foundations of national security of Ukraine, collaborationism of officials, treason, qualification of criminal offenses, competition of norms.*

Стаття надійшла до редакції:27.09.2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.326
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-51

О. О. Пащенко, доктор юридичних наук, доцент, завідувач відділу дослідження проблем кримінального права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID: 0000-0001-9640-0137

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ*

Постановка проблеми. Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» від 8 квітня 2014 р. Кримінальний кодекс України (далі – КК) було доповнено ст. 114[1], яка встановила кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань[1]. У пояснювальній записці (абз. 2 п. 1 «Обґрунтування необхідності прийняття законопроекту») зазначено, що його прийняття обумовлено ситуацією, що склалася в Криму та інших регіонах України, у зв'язку з поширенням фактів посягання на територіальну цілісність та недоторканність України[2]. При цьому таке обґрунтування стосується не окремо досліджуваної статті, а й необхідності зміни санкцій статей 110, 111, 113, 114, та 279 КК у частині збільшення строків позбавлення волі[3]. Тож навіть приблизного переліку суспільно небезпечних діянь, заради протидії яким у КК України було включено досліджувану статтю, пояснювальна записка не містить. Водночас загальновідомо, що приводом для криміналізації стали численні випадки перекриття окремими особами (групами осіб) шляхів сполучення, що вчинялися з метою завадити передислокації військової техніки на схід України та до її державних кордонів. Проте відсутність у пояснювальній записці конкретних вказівок щодо необхідності запровадження до КК нової ст. 114[1] не дозволяє визначити, який обсяг суспільно небезпечних дій прагнув криміналізувати законодавець: лише ці або, окрім них, ще якісь інші?

Відповідь на це питання набула особливої актуальності після початку повномасштабної агресії рф проти України, оскільки невідомо, чи відповідає сучасна правозастосовна практика ідеям законодавця, що закладалися ним під час доповнення КК статтею 114[1] у 2014 році. Справа в тому, що, аналіз судової практики застосування ст. 114[1] КК після початку подій 24 лютого 2022 р. дозволяє виявити, що вона стала застосовуватися зовсім в інших випадках порівняно із часом, що передував повномасштабній агресії рф проти України. Зазначене зумовлює необхідність проведення окремого дослідження соціальної обумовленості кримінально-правової норми, передбаченої ст. 114[1] КК, в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням кримінальної відповідальності за цей злочин присвятили свої роботи такі дослідники, як С. Г. Волкотруб, І. Б. Газдайка-Василишин,

* *Примітка*. Стаття виконана в межах фундаментальної теми «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України» (державний реєстраційний номер: 0124U005179; термін виконання: I кв. 2025 р. – IV кв. 2027 р.).

[1] Про внесення змін до Кримінального кодексу України: Закон України від 8 квітня 2022 № 1183-VII. *Відомості Верховної Ради.* 2014. № 23. ст. 867.

[2] Пояснювальна записка 24.03.2014 до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» (щодо відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України) URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4524–1&skl=8 (дата звернення 25.08.2025)

[3] –

О. М. Грудзур, Л. В. Дорош, В. Г. Кундеус, В. Д. Людвік, О. З. Мармура, А. С. Нерсесян, С. О. Нікішкіна, Д. О. Олєйнкінов, Є. В. Пилипенко, М. А. Рубащенко, В. В. Сичевський, С. С. Стецюк, В. Я. Тацій, В. В. Фєдосєєв, Є. І. Харитонов, Р. Л. Чорний, О. А. Чуваков, В. І. Шакун, П. В. Ясиновський. Водночас ніхто з них комплексно не досліджував обставини соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Метою статті є, по-перше, з'ясування того, чи є на сьогоднішній день криміналізація такого діяння, як перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, соціально обумовленою, і, по-друге, чи є соціально обумовленою норма-припис, що міститься в ст. 114[1] КК.

Виклад основного матеріалу. Соціальну обумовленість характеризує численна кількість різноманітних за своїм характером і значенням обставин, чинників, факторів тощо, перелік яких в кримінально-правовій доктрині прийнято пов'язувати з предметом дослідження. Для соціальної обумовленості кримінально-правової заборони перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, що міститься в ст. 114[1] КК, із нашої точки зору, першочергового значення набувають такі обставини: 1) суспільна небезпечність діяння (суспільна корисність кримінально-правової норми), 2) системно-правова несуперечливість; 3) повнота і ненадмірність заборони. Розглянемо ці обставини послідовно.

Суспільна небезпечність діяння та суспільна корисність кримінально-правової норми. Нами раніше вже зазначалося, що, якщо досліджувати соціальну обумовленість криміналізації діянь певного виду, то є сенс вести мову про небезпечність для суспільства таких діянь. У тому ж разі, коли йдеться про соціальну обумовленість, власне, кримінально-правової норми (а не діяння, відповідальність за яке нею передбачене), то про суспільну небезпечність вже мова не йде, оскільки норма не може бути «небезпечною» як така[1]. Оскільки переважна більшість дослідників розглядуваної проблеми говорить про діяння, а не про норму, в якій це діяння закріплено, вбачаємо за доцільне увагу приділити насамперед суспільній небезпечності, а не суспільній корисності.

У доктрині кримінального права загальновизнано, що суспільна небезпечність визначається характеристиками об'єкта кримінально-правової охорони, формою вини, ознаками спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Крім того, для криміналізації певних діянь вирішального значення можуть набувати й інші обставини, які згодом (після криміналізації) стають ознаками відповідних кримінальних правопорушень: спосіб, обстановка, мотив, мета тощо.

Першочергове значення для криміналізації має вибір об'єкта кримінально-правової охорони. Ця об'єктивна ознака кореспондує іншій – суспільно небезпечним наслідкам, що настають після вчинення відповідного посягання. Поки що не можемо характеризувати це посягання як суспільно небезпечне, оскільки не з'ясовано, наскільки цінним є досліджувати об'єкт, чи «заслуговує» він на кримінально-правову охорону. Водночас переважна більшість наслідків є типовими: смерть, тілесні ушкодження, майнова та інша матеріальна шкода тощо. У разі нетиповості наслідків, слід звернути увагу на назву розділу Особливої частини КК, де планується передбачити діяння, питання щодо доцільності криміналізації якого підлягає вирішенню. Як правило, з назви можна дізнатися про родовий об'єкт кримінальних правопорушень, що містяться у відповідному розділі, та визначити – чи є пропонований об'єкт охорони (основний безпосередній) частиною цього родового об'єкта, а також, які негативні зміни може викликати посягання на цей об'єкт. Тут доречно згадати ще про одну загальновизнану в кримінальному праві тезу: суспільно небезпечні наслідки – це ніщо інше як негативні зміни в об'єктах кримінально-правової охорони. Зазначене свідчить не лише про взаємообумовленість цих об'єктивних ознак, а й про їх жорстку взаємозалежність. Науковці, які в своїх дослідженнях звертаються до характеристики суспільної небезпечності перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань, зауважують про таке. На переконання Д. О. Олєйнікова, у тому випадку, коли ЗСУ та інші військові формування внаслідок певних цілеспрямованих дій не здатні в повній мірі виконувати свої функції, під загрозу спричинення шкоди ставиться зовнішня та внутрішня безпека України, її оборо-

[1] Пащенко О О *Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія* (Юрайт, 2018) 168

ноздатність, цілісність і недоторканність[1]. З точки зору Л. В. Дорош та В. В. Фєдосєєва, характер суспільної небезпечності перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань визначається можливими ризиками заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та обороноздатності України. Зазначене, на думку правників, свідчить про особливу цінність об'єкта посягання[2]. На наш погляд, аналізований злочин спричиняє або загрожує заподіянням шкоди суспільним відносинам у сфері забезпечення обороноздатності України як частини основ її національної безпеки[3]. Викладене свідчить про те, що рівень соціальної цінності охоронюваних ст. 114[1] суспільних відносин є достатнім для їх кримінально-правової охорони. Отже, діяння, які на них посягають, варто оцінювати як суспільно небезпечні. Інакше кажучи, наведені в літературі наслідки у виді спричинення шкоди зовнішній та внутрішній безпеці нашої держави, її цілісності і недоторканності, обороноздатності як частини основ національної безпеки України є настільки шкідливими, що діяння, які їх спричиняють або можуть спричинити, необхідно визнавати суспільно небезпечними. Останнє слугує підставою для формулювання в кримінальному законі (ст. 114[1] КК) перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань як злочину з формальним складом, який є закінченим із моменту вчинення суспільно небезпечного діяння.

Ще однією причиною для такого законодавчого рішення, з нашої точки зору, є складність встановлення та «підрахунку» суспільно небезпечних наслідків, які це діяння спричиняє. Шкода зовнішній та внутрішній безпеці нашої держави, її цілісності і недоторканності, обороноздатності є нематеріальною і не має чітких одиниць, в яких її можна було б обліковувати. Тому, у разі включення подібних наслідків до складу цього кримінального правопорушення, виникли б істотні складнощі із їх процесуальним встановленням і доказуванням, що могло б призвести до виникнення двох однаково небажаних ситуацій: 1) їх не вдалося б встановити та підрахувати, через що цей закон про кримінальну відповідальність неможливо було б застосовувати; 2) такі наслідки вважалися б рівнозначними діянню, і їх настання презюмувалося б, внаслідок чого кримінальний закон застосовувався б в усіх, без винятку, випадках, що, безумовно, негативно вплинуло б на авторитет законодавця. Завершуючи аналіз розглядуваної обставини соціальної обумовленості, зазначимо, що діяння, передбачене в ст. 114[1] КК, можна вчинити лише з прямим умислом, що випливає хоча б із того, що відповідний злочин має формальний склад. Викладене переконує в тому, що аналізоване діяння є суспільно небезпечним, а норма-припис, що міститься в ст. 114[1] КК, – суспільно корисною, оскільки її призначенням є забезпечення охорони таких значущих соціальних цінностей, як зовнішня та внутрішня безпека України, її цілісність і недоторканність, обороноздатність.

Системно-правова несуперечливість традиційно поділяється на зовнішньо-правову та внутрішньо-правову. Зовнішньо-правова несуперечливість положень 114[1] КК характеризується її повною узгодженістю із приписами цілої низки нормативних актів регулятивного законодавства, що діють у сфері забезпечення обороноздатності нашої держави. Зокрема, це положення ч. 1 ст. 16 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р.[4]; ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 р.[5]; ч. 1, абз. 4, 11 ч. 3 ст. 12 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р.[6]; ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р.[7]; ст. 20 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р.[8]; абз. 2 ч. 2

[1] Олєйніков Д О 'Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114[1] КК України' (2014) 27 Науковий вісник Ужгородського національного університету Т. 3. 55

[2] Дорош Л В., Фєдосєєв В В 'Перешкоджання законній діяльності збройних сил України та інших військових формувань: питання правозастосування'. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності:* збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Сєвєродонецьк, 23 грудня 2016 року) 109

[3] Пащенко О О 'Безпосередні об'єкти злочину, передбаченого ст. 114[1] КК України' (2025) 49 *Питання боротьби зі злочинністю* 174, 175.

[4] Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. №2469-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–19

[5] Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. №1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №9 ст. 108.

[6] Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. №1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932–12#Text.

[7] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. №389-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389–19

[8] Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. №2229-XII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229–12#Text

ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р.[1]; ст. 4 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р.[2]

У свою чергу, внутрішньо-правова несуперечливість характеризується, з одного боку, тим, що в розділі І Особливої частини КК немає статті, із положеннями якої ст. 114[1] КК знаходилася б у стані суперечності, з другого – інші розділи Особливої частини КК містять низку статей, які передбачають відповідальність за вчинення суспільно небезпечних діянь у формі перешкоджання: 157, 170, 171, 174, 180, 340, 351, 351[1], 351[2], 363[1], 382, 386, 447. Як бачимо, викладення ознаки суспільно небезпечного діяння у такий спосіб є непоодиноким у КК України.

Повнота і ненадмірність заборони, з нашої точки зору, має розглядатися в двох аспектах: перший полягає у пошуку відповіді на запитання: чи не дублює досліджувана норма положення інших норм?; другий – у встановленні того, чи повною мірою ознаки відповідного складу кримінального правопорушення викладено в досліджуваній нормі?[3] Щодо першого аспекту слід зазначити, що в КК, на нашу думку відсутні інші норми, які були б спеціальними щодо ст. 114[1] КК, і, навпаки, аналізована стаття не є спеціальною щодо жодної іншої статті КК. Тому питання про обґрунтованість виділення спеціальної норми (норм) у досліджуваних випадках не виникає. Водночас другий аспект потребує більш докладного аналізу. Слід зазначити, що точна вказівка в правових нормах підстав і меж юридичної відповідальності є однією з основних вимог, що ставляться суспільством до законотворчої діяльності. Лише за умови точної вказівки на те, які конкретно діяння забороняються, охоронні норми можуть виконувати свою функцію[4]. Як зазначає Ю. В. Баулін, необхідно чітко та ясно визначити ознаки й межі кримінально-протиправної поведінки, і водночас – не допустити прогалин у криміналізації.[5] З нашої точки зору, межі такої поведінки в ст. 114[1] КК визначені законодавцем не достатньо чітко. В одній із попередніх статей ми звертали увагу на те, що наукові підходи щодо визначення змісту поняття «перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» взагалі не мають нічого спільного між собою, якщо порівнювати публікації, що вийшли друком до повномасштабної агресії рф проти України та після її початку[6]. Тепер порівняємо між собою судову практику щодо ст. 114[1] КК залежно від часу застосування цього кримінального закону.

Київський районний суд м. Полтави засудив особу, яка протягом 2019–2020 рр. здійснювала запуски малого безпілотного літального апарату квадрокоптера у напрямку однієї із військових частин ЗСУ, що призводило до неможливості виконання вильотів підрозділами армійської авіації (у тому числі вильотів з метою виконання бойових завдань у районі проведення Операції об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей)[7].

Ще кілька прикладів. Октябрський (нині – Шевченківський) районний суд м. Полтави засудив особу, яка у період з 27.11.2017 р. до 19.06.2019 р. використовувала радіоелектронні засоби для несанкціонованого втручання в роботу мереж електрозв'язку спеціальних користувачів радіочастотного ресурсу України та створення перешкод у користуванні ними[8].

Сторожинецький районний суд Чернівецької області засудив двох осіб, які займалися протиправною діяльністю – переміщенням поза межами пункту пропуску та митного оформлення тютюнових виробів через державний кордон України до Румунії. Усвідомлюючи, що перед ними знаходяться військовослужбовці Державної прикордонної служби України, які у законний спосіб виконують свої

[1] Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію Закон України від 21 жовтня 1993 р. №3543-XII. *Відомості Верховної Ради України. 1993.* №44. ст. 416.

[2] Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 р. №4765-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765–17#Text

[3] Пащенко О О Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія (Юрайт, 2018) 316

[4] Пащенко О О *Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія* (Юрайт, 2018) 330

[5] Баулін Ю В 'Сучасне кримінальне право України: підсумки, тенденції, перспективи розвитку' (2012) 23 *Питання боротьби зі злочинністю* 35

[6] Пащенко О О 'Деякі питання застосування ст. 114[1] КК України' (2025) 1 *Вісник Асоціації кримінального права України* 154 URL : http://vakp.nlu.edu.ua/%20article/view/327399

[7] Вирок Київського районного суду м. Полтави від 02 червня 2020 року справа №552/2404/20 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/89566708

[8] Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 29 грудня 2020 року справа №554/1972/20 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/93934804

службові обов'язки, 07.11.2018 р., з метою перешкоджання виконанню таких обов'язків, зазначені особи вирішили перешкодити законній діяльності іншого військового формування, зокрема Державної прикордонної служби України, шляхом завдання тілесних ушкоджень військовослужбовцям зазначеного, військового формування, які є працівниками правоохоронного органу[1].

Як бачимо, в цих прикладах «перешкоджання» виразилося в застосуванні фізичної сили до відповідних суб'єктів та у влаштуванні технічних перешкод у роботі радіочастотного ресурсу.

Красногвардійський районний суд м. Дніпропетровська засудив особу, яка 26.03.2022 р. була зупинена на блок-посту інспекторами поліції, котрі у законний спосіб здійснили огляд автомобіля цієї особи. Під час огляду транспортного засобу поряд знаходились два військовослужбовця. Після проїзду блокпоста на власній сторінці у соціальній мережі «Інстаграм» ця особа поширила відеозапис, який містив образу честі і гідності військовослужбовців ЗСУ та працівників Національної поліції України, котрі здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації. Такі дії під час воєнного стану призводять до підриву морально-психологічного стану й бойового духу військовослужбовців ЗСУ та працівників Національної поліції України, створюють негативний образ військовослужбовців ЗСУ та працівників Національної поліції України у суспільстві і призводять до зниження рівня підтримки суспільством ЗСУ та Національної поліції України. Отже, як визначив суд, такі дії є перешкоджанням законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань України у період дії воєнного стану[2].

Придніпровський районний суд м. Черкас засудив особу, яка створила в інтернет-месенджері «Telegram» групу, де щоденно, у період з 13.01.2023 р. по 02.03.2023 р., розміщувала від 3 до 7 повідомлень з інформацією про час та місце вручення повісток, що давало можливість особам призовного віку уникати їх отримання в означених місцях. Як наслідок, такі дії створювали передумови для ухиляння від виконання ними військового обов'язку[3].

Слід відзначити, що переважна більшість випадків застосування ст. 114[1] КК, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, стосується саме розміщення у соціальних мережах інформації про місця роздачі повісток, що набуває підвищеного суспільного резонансу. Наведені приклади стосуються вже не фізичної протидії відповідним суб'єктам, а дискредитації діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, а також інформації про «місця роздачі повісток».

Викладене дозволяє зробити висновок про різний характер випадків, що охоплюються поняттям «перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» у сучасній правозастосовній практиці, порівняно із ситуацією, що мала місце під час застосування ст. 114[1] КК до повномасштабного вторгнення рф в Україну.

Якщо притримуватися позиції, що змістом відповідного діяння мають охоплюватися як випадки, що мали місце в судовій практиці до подій 24 лютого 2022 р., так і після початку повномасштабного вторгнення, то це призводить до висновку, що за ст. 114[1] кримінально-караним має визнаватися *будь-яке* перешкоджання. З нашої точки зору, така кримінально-правова заборона вже стає надмірною. Викладене свідчить про невідповідність цієї статті КК розглядуваній обставині соціальної обумовленості. Водночас існування та збереження кримінальної відповідальності за таке діяння, як перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, залишається соціально обумовленим (а от правова форма, в яку відповідне законодавче веління було втілено, перестала бути такою). Тому зазначене переконує у наявності соціальної обумовленості криміналізації такого діяння, як перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, і, водночас, у відсутності соціальної обумовленості норми-припису, що міститься в ст. 114[1] КК, через надмірність заборони, що нею встановлюється. Законодавцеві варто було б розтлумачити, які випадки він вважає за доцільне визнавати кримінально протиправними в сучас-

[1] Вирок Старожинецького районного суду Чернівецької області від 17 травня 2019 року справа № 723/341/19 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/81837770

[2] Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 20 червня 2022 року справа № 204/3247/22 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/104838516

[3] Вирок Придніпровського районного суд м. Черкас від 06 липня 2023 року справа № 711/3961/23 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/112016601

них умовах шляхом перелічення (хоча б за родовими ознаками) відповідних дій або шляхом доповнення цієї статті КК приміткою, де надавалося б визначення поняття «перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань».

Висновки. Викладене дозволяє стверджувати, що:

– встановлення та подальше збереження кримінальної відповідальності за таке *діяння,* як перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, є соціально обумовленим. Водночас *норма-припис,* що міститься в ст. 114[1] КК, соціально обумовленою не є через порушення такої обставини, як «повнота і ненадмірність заборони»;

– дослідження судових вироків свідчить про те, що ст. 114[1] КК застосовується на практиці зовсім не у тих випадках, заради протидії яким її було внесено у 2014 році;

– статтю 114[1] КК слід доповнити Приміткою, в якій законодавець має визначити поняття «перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань».

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Poiasniuvalna zapyska 24.03.2014 do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy» (shchodo vidpovidalnosti za zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy) reiestr. 4524–1 від 24.03.2014 URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4524–1&skl=8 (in Ukrainian»)
2. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 8.04.2022 № 1183-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2014. № 23. st. 867 (in Ukrainian)
3. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. № 2469-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–19 (in Ukrainian)
4. Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 r. № 1934-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 9 st. 108 (in Ukrainian)
5. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 r. № 1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932–12#Text (in Ukrainian)
6. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 389-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389–19 (in Ukrainian)
7. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 r. № 2229-XII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229–12#Text (in Ukrainian)
8. Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu Zakon Ukrainy vid 21 zhovtnia 1993 r. № 3543-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1993. № 44. st. 416 (in Ukrainian)
9. Pro peredachu, prymusove vidchuzhennia abo vyluchennia maina v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 17 travnia 2012 r. № 4765-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765–17#Text (in Ukrainian)

Cases

10. Vyrok Kyivskoho raionnoho sudu m. Poltavy vid 02 chervnia 2020. Sprava № 552/2404/20 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/89566708 (in Ukrainian)
11. Vyrok Krasnohvardiiskoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 20 chervnia 2022. Sprava № 204/3247/22 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/104838516 (in Ukrainian)
12. Vyrok Oktiabrskoho raionnoho sudu m. Poltavy vid 29 hrudnia 2020. Sprava № 554/1972/20 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/93934804 (in Ukrainian)
13. Vyrok Prydniprovskoho raionnoho sud m. Cherkas vid 06 lypnia 2023. Sprava № 711/3961/23 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/112016601 (in Ukrainian)
14. Vyrok Starozhynetskoho raionnoho sudu Chernivetskoi oblasti vid 17 travnia 2019. Sprava № 723/341/19 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/81837770 (in Ukrainian)

Bibliography

Authored book

1. Pashchenko O. O. *Sotsialna obumovlenist zakonu pro kryminalnu vidpovidalnist: monohrafiia.* [Pashchenko O. O. Social conditioning of the law on criminal liability: monograph] (Yurait, 2018) 446 (in Ukrainian)

Journal articles

2. Baulin Ju. V. 'Suchasne kryminaljne pravo Ukrajiny: pidsumky, tendenciji, perspektyvy rozvytku' [Modern criminal law of Ukraine: results, trends, development prospects] (2012) 23 Pytannja borotjby zi zlochynnistju – Issues of crime prevention 29–42 (in Ukrainian)
3. Oljejnikov D. O. 'Kryminaljno-pravova kharakterystyka zlochynu, peredbachenogho st. 114–1 KK Ukrajiny' [Criminal-legal characteristics of the crime provided for in Article 114–1 of the Criminal Code of Ukraine] (2014) 27 Naukovyj visnyk Uzhghorodsjkogho nacionaljnogho universytetu. Serija: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law. V. 3. 54–58 (in Ukrainian)
4. Pashchenko O. O. 'Bezposeredni ob'jekty zlochynu, peredbachenogho st. 114[1] KK Ukrajiny' [Direct objects of the crime provided for in Article 114[1] of the Criminal Code of Ukraine] (2025) 49 Pytannja borotjby zi zlochynnistju – Issues of crime prevention 170–177 (in Ukrainian)
5. Pashchenko O. O. 'Dejaki pytannja zastosuvannja st. 114[1] KK Ukrajiny' [Some issues of the application of article 114[1] of the Criminal Code of Ukraine] (2025) 1 Visnyk Asociaciji kryminaljnogho prava Ukrajiny – Herald of the Association of Criminal Law of Ukraine 146–162 URL : http://vakp.nlu.edu.ua/%20article/view/327399 (in Ukrainian)

Conference paper

6. Dorosh L. V., Fjedosjejev V. V. 'Pereshkodzhannja zakonnij dijaljnosti zbrojnykh syl Ukrajiny ta inshykh vijsjkovykh formuvanj: pytannja pravozastosuvannja' [Obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations: law enforcement issues] Aktualjni problemy pravookhoronnoji dijaljnosti : zbirnyk materialiv Vseukrajinsjkoji naukovo-praktychnoji Internet-konferenciji (Sjeverodonecjk, 23 ghrudnja 2016 r.) 108–112 (in Ukrainian).

Пащенко О. О.

Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань

У статті розглянуто проблеми соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (злочину, передбаченого ст. 114[1] КК України).

Аналізується Пояснювальна записка до законопроєкту, на підставі якого Законом від 8 квітня 2014 р. до КК було включено ст. 114[1]. У цій записці зазначається, що необхідність прийняття законопроєкту обумовлюється ситуацією, що склалася в Криму та інших регіонах України у зв'язку з поширенням фактів посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. Водночас там не міститься навіть орієнтовного (відкритого) переліку суспільно небезпечних діянь, заради боротьби з якими до КК було включено відповідну норму. Тобто такого переліку немає ані в диспозиції розглядуваної статті КК, ані в Пояснювальній записці до законопроєкту, на підставі якого її було туди включено. Тож констатується, що визначити законодавчу ідею стосовно кола суспільно небезпечних діянь, які мають охоплюватися поняттям «перешкоджання» у ст. 114[1] КК, не видається можливим. Така ситуація, скоріш за все, утворилася через те, що відповідним Законом до КК не лише було запроваджено нову ст. 114[1], а й збільшено санкції у вже наявних статтях 110, 111, 113, 114 КК (що передбачають відповідальність за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України), а також ст. 279 КК. Тому уявляється, що основним призначенням відповідного Закону було посилення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, які на той момент вже містилися в КК, а не криміналізація нового діяння.

Зазначено, що для з'ясування соціальної обумовленості кримінально-правової заборони перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань першочергового значення набуває аналіз таких обставин, як: 1) суспільна небезпечність діяння (суспільна корисність норми, що передбачає відповідальність за вчинення цього діяння), 2) системно-правова несуперечливість, 3) повнота і ненадмірність заборони.

Зроблено висновок, що встановлення та подальше збереження кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань є соціально обумовленим. Водночас норма-припис, що міститься в ст. 114[1] КК, уже соціально обумовленою не є через порушення такої обставини, як повнота і ненадмірність заборони.

Ключові слова: *кримінальне право, Особлива частина Кримінального кодексу України, основи національної безпеки України, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.*

Pashchenko O. O.

Social conditionality of criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations

The article describes the problems of social conditionality of criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations (a crime provided for in Article 114[1] of the Criminal Code of Ukraine).

The explanatory note to the draft law on the basis of which the law of April 8, 2014, included Article 114[1] in the Criminal Code is analyzed. This note states that the need to adopt the draft law is due to the situation in Crimea and other regions of Ukraine in connection with the spread of facts of encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine. At the same time, it does not contain even an approximate (open) list of socially dangerous acts, in order to combat which the corresponding norm was included in the Criminal Code. That is, there is no such list in either the disposition of the considered article of the Criminal Code, or in the explanatory note to the draft law, on the basis of which it was included there. Therefore, it is stated that it does not seem possible to determine the legislative idea regarding the range of socially dangerous acts that should be covered by the concept of «obstruction» in Article 114[1] of the Criminal Code. This situation most likely arose due to the fact that the relevant law not only introduced a new Article 114[1] to the Criminal Code, but also increased sanctions in the existing Articles 110, 111, 113, 114 of the Criminal Code (which provide for liability for committing crimes against the foundations of national security of Ukraine), as well as Article 279 of the Criminal Code. Therefore, it seems that the main purpose of the relevant law was to strengthen criminal liability for socially dangerous acts, which at that time were already included in the Criminal Code, and not to criminalize a new act.

It is noted that in order to clarify the social conditionality of the criminal law prohibition of obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations, the analysis of the following circumstances is of primary importance: 1) the social danger of the act (the social utility of the norm that provides for liability for committing this act), 2) systemic and legal consistency, 3) the completeness and non-excessiveness of the prohibition.

It is concluded that the establishment and further preservation of criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations is socially conditioned. At the same time, the norm-prescription contained in Art. 114[1] of the Criminal Code is no longer socially conditioned due to the violation of such a circumstance as the completeness and non-excessiveness of the prohibition.

Keywords*: criminal law, Special Part of the Criminal Code of Ukraine, fundamentals of national security of Ukraine, criminal offenses against the fundamentals of national security of Ukraine, obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations.*

Стаття надійшла до редакції:30.10.2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-59

Н. О. Гуторова, доктор юридичнх наук, професор, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID: 0000-0003-2485-0651

Є. С. Гнедик, кандидат юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID: 0000-0003-3005-3624

Стешенко Ю. О. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ КЛІНІЧНИХ ВИПРОБУВАНЬ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА

Постановка проблеми. Ця наукова стаття є продовженням викладення результатів наукового дослідження питань кримінальної відповідальності за порушення порядку клінічних випробувань лікарських засобів в Україні, проведеного у 2025 році. Перша частина результатів цього дослідження була опублікована в Томі 1 №49 (2025) журналу Питання боротьби зі злочинністю і присвячена аналізу регуляторного законодавства України та Acquis communautaire щодо правового регулювання порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів, а також кримінального законодавства, що передбачає відповідальність за порушення такого порядку[1].

Як вже зазначалось у попередній частині цього дослідження, в Україні кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за порушення порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів, є суперечливими. Йдеться про ст. 141 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Порушення прав пацієнта» і ст. 321[2] КК України «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів».

Ці норми не лише певною мірою конкурують між собою, а й встановлюють різні підходи до обсягу криміналізації та караності цих діянь. Судова практика винесення обвинувальних вироків судами за статтями 321[2] і 141 КК України в Україні є вкрай незначною і суперечливою. На думку медичних працівників, які здійснюють в Україні клінічні випробуванням, ст. 321[2] КК України використовується правоохоронцями для здійснення на них безпідставного тиску[2], а тому чинне

[1] Гуторова НО, Гнедик ЄС 'Кримінальна відповідальність за порушення порядку клінічних випробувань лікарських засобів в Україні: аналіз законодавства' (2025) 49 (1) Питання боротьби зі злочинністю 132–139. DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-132

[2] 'Галузь клінічних досліджень в Україні потребує підтримки на державному рівні – ЄБА' (Аптека, 18 Липня 2018 р.) < https://www.apteka.ua/article/464177>

законодавство у цій частині потребує вдосконалення[1].

Метою дослідження є вироблення пропозицій щодо оптимізації кримінальної відповідальності за порушення порядку клінічних випробувань лікарських засобів в Україні.

Матеріали і методи. Як вже зазначалось у попередній статті, дослідження проводилось у 2025 році, з використанням чинного законодавства України, що регулює порядок проведення клінічних випробувань лікарських засобів та кримінальну відповідальність за порушення цього порядку, практики його застосування, судової статистики, регуляторних актів Європейського Союзу, а також законопроектів щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за діяння, передбачені статтями 141 і 321[2] КК України, супровідних документів та висновків щодо цих законопроектів.

На перших двох етапах, результати яких викладено у попередній статті, було проаналізовано регуляторне законодавство в частині проведення клінічних випробувань (досліджень) лікарських засобів в Україні та ЄС, а також законодавство України щодо кримінальної відповідальності за порушення порядку їх проведення.

Третій етап присвячений аналізу судової статистики та судової практики щодо зареєстрованих і розглянутих судами кримінальних правопорушень, передбачених статтями 141 і 321[2] КК України. Зазначений аналіз було здійснено з використанням аналітичних і соціологічних методів дослідження.

Отримані на перших трьох етапах дослідження відомості дозволили висунути гіпотезу щодо недостатньої ефективності кримінально-правових норм про порушення порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів, яка у подальшому була перевірена з використанням методів експертних оцінок, контент-аналізу повідомлень в ЗМІ, а також результатів наукових досліджень. Було вивчено законопроєкт реєстраційний № 11181 від 16.04.2024 «Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації/перереєстрації лікарських засобів»[2] та альтернативний до нього законопроєкт реєстраційний № 11181–1 від 03.05.2024 «Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і допуску на ринок лікарських засобів»[3], а також супровідні документи та висновки до цих законопроєктів. В результаті такої перевірки була підтверджена гіпотеза щодо недостатньої ефективності кримінально-правових норм в частині порушення порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів.

Отримані результати дозволили з використанням методів юридичного і системного аналізу сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за порушення порядку клінічних випробувань лікарських засобів.

Виклад основного матеріалу.

Аналіз судової статистики і судової практики. Відповідно до інформації, викладеної на сайті Офісу Генерального прокурора України[4] за період з 2013 по 2024 року за ст. 141 КК України «Порушення прав пацієнта» було зареєстровано 9 кримінальних проваджень, жодне з яких не було направлене до суду.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень[5] показує, що окремі рішення слідчих суддів у кримінальних провадженнях, винесених на підставі ст. 141 КК України, є вельми проблематичними. Так, наприклад, відповідно до ухва-

[1] Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації/перереєстрації лікарських засобів». URL blob:https://itd.rada.gov.ua/8b733e36-96ff-4413-8929-0b8759a0e41d

[2] Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації/перереєстрації лікарських засобів. Реєстраційний № 11181 від 16.04.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44021

[3] Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і допуску на ринок лікарських засобів. Реєстраційний № 11181–1 від 03.05.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44163

[4] 'Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування' (Офіс Генерального прокурора) <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

[5] Єдиний державний реєстр судових рішень <https://reyestr.court.gov.ua/>

ли Сарненського районного суду Рівненської області від 12 листопада 2021 року «заявник вказує, що 05.11.2021 року вона звернулася офіційно до Сарненського ВП ГУНП в Рівненській області з заявою про вчинення злочину щодо неї медичними працівниками, а саме: головним лікарем ОСОБА_4 та лікарем, який проводив їй вакцинацію ОСОБА_5, відповідальність за який передбачено ст. 140 та ст. 141 КК України, яку вимагала невідкладно зареєструвати до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати досудове слідство, повідомити її письмово про прийняте рішення щодо внесення відомостей до ЄРДР. 27.10.2021 р. вона із своїм чоловіком прийшли на добровільну вакцинацію в Поліклініку КНП «САРНЕНСЬКА ЦРЛ» м. Сарни вул. Ковельська, 7, написавши згоду на вакцинацію вакциною «АстраЗеника» і її 27.10.2021 р. вакцинували. Та 04.11.2021 їй в її додаток «ДІЯ» прийшов її сертифікат, в якому була зазначено,що її вакциновано 27.10.2011 року вакциною «КОРОНОВАК». Коли вона прибула в лікарню для пояснень головний лікар ОСОБА_4 та лікар, який проводив вакцинацію ОСОБА_5 відмовились щось коментувати». Незважаючи на те, що вакцинація заявниці від COVIL-19 вакцинами «АстраЗеника» і «КОРОНОВАК» не мала жодного відношення до проведення клінічних випробувань лікарських засобів, суд зобов'язав уповноважену службову особу внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про вчинення кримінального правопорушення за ст. 141 КК України «Порушення прав пацієнта». Складається враження, що відсутність кореляцією між назвою статті і її диспозицією привело суд до хибного висновку, що будь-яке порушення прав пацієнта має кваліфікуватися за ст. 141 КК України.[1]

Отже, судова практика застосування ст. 141 КК України «Порушення прав пацієнта» показує вкрай невелику кількість кримінальних проваджень, жодне з яких не було направлено до суду, а також негативний вплив на правозастосовну діяльність вад законодавчої техніки при формулюванні назви і диспозиції цієї статті.

Статистична інформація Офісу Генерального прокурора України щодо ст. 321–2 КК України «Порушення порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів» за період з 2013 по 2024 роки показує факт реєстрації 39 кримінальних правопорушень. Водночас, із зареєстрованих за цей час кримінальних правопорушень лише 1 кримінальне провадження у 2017 році направлено до суду.[2]

Судовий розгляд зазначеного кримінального провадження призвів до винесення 9 листопада 2020 року Голосіївським районним судом міста Києва виправдувального вироку[3], який був залишений в силі ухвалою Київського апеляційного суду від 1 листопада 2021 року.[4]

Виходячи із зазначеного вироку, особа, яка працювала на посаді експерта Державного експертного центру МОЗ України, умисно порушила порядок державної реєстрації лікарського засобу – генеричного препарату «Пропофол», емульсія для ін'єкцій, що призвело до порушення порядку державної реєстрації лікарського засобу.

Суд, обґрунтовуючи невинність цієї особи, зазначив: «із формулювання обвинувачення не є зрозумілим, які дії саме ОСОБА_6 , по суті як експерта лише за формулюванням посади, стали причиною порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарського засобу і, чи встановлений законодавством порядок державної реєстрації лікарських засобів, в даному випадку, взагалі був порушений.

Прокурором не було надано достатніх та переконливих доказів того, що, як зазначено у обвинуваченні, не направлення ОСОБА_6 для подальшої оцінки та проведення експертизи листа №31 від 10.05.2017 р. та включення нею до порядку денного Науково-експертної ради Центру від 25 травня 2017 року лікарський засіб ПРОПОФОЛ, емульсія для ін'єкцій, привело до порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів і чи взагалі порушення такого порядку мало місце»[5].

---

[1] Ухвала Сарненського районного суду Рівненської області від 21 листопада 2021 року, провадження №1-кс/572/623/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101059864

[2] 'Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування' (Офіс Генерального прокурора) < https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

[3] Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 9 листопада 2020 року, провадження №1-кп/752/472/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92717394

[4] Ухвала Київського апеляційного суду від 1 листопада 2021 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100977222

[5] Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 9 листопада 2020 року, провадження №1-кп/752/472/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92717394

Зазначене рішення доводить, що протягом більш ніж 3 років сторона обвинувачення не лише не змогла довести винність особи, яка обвинувачувалась у вчиненні кримінального правопорушення, а й чітко і переконливо довести сам факт порушення порядку державної реєстрації лікарських засобів. Така ситуація свідчить про недостатній професійний рівень відповідних посадових осіб, необхідність залучення спеціаліста, чого не було зроблено в цьому кримінальному провадження. Наслідком стало безпідставні обмеження прав і свобод людини, а також витрати коштів платників податків.

Крім того слід зазначити, що вкрай низька кількість з числа зареєстрованих кримінальних проваджень, які були спрямовані до суду (1 із 39 з 2013 по 2024 роки), також свідчить про необхідність вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування у цій сфері.

Отже, *аналіз кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів показує наявність надмірної криміналізації, оскільки будь-яке порушення відповідних порядків не повинно розглядатися як кримінальне правопорушення. Кримінально караним має визнаватися лише таке умисне порушення, яке створило загрозу для пацієнтів в частині безпечності та (або) ефективності лікарських засобів.*

Перспективи розвитку законодавства. Перша частина викладення результатів дослідження[1] показала недоліки, суперечливості і прогалини чинного законодавства в частині кримінальної караності порушення порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів. Йдеться про недоліки законодавчої техніки та безпідставну обмеженість криміналізації в ст. 141 КК «Порушення прав пацієнта», а також надмірну криміналізацію будь-якого порушення при проведенні клінічних випробувань на підставі ст. 321[2] КК України «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів». Наявність системних недоліків правового регулювання підтвердили і результати аналізу судової практики застосування цих норм. Все це дає підставу для висновку про необхідність вдосконалення кримінально-правових норм щодо караності порушення порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів.

У 2024 року за ініціативи фахівців в галузі проведення клінічних випробувань лікарських засобів до Верховної Ради України було подано законопроєкт реєстраційний № 11181 від 16.04.2024 «Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації/перереєстрації лікарських засобів»[2] та альтернативний до нього законопроєкт реєстраційний № 11181–1 від 03.05.2024 «Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і допуску на ринок лікарських засобів»[3]. 12 лютого 2025 року останній законопроєкт було прийнято Верховною Радою України за основу і зараз проводиться робота з його підготовки до другого читання, а тому саме положення цього законопроєкту слід розглянути у цьому дослідженні.

В законопроєкті реєстраційний № 11181–1 від 03.05.2024 замість існуючих ст. 141 КК України «Порушення прав пацієнта» і ст. 321[2] «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів» правове регулювання караності порушень у цій сфері пропонується поділити на три частини.

Так, у запропонованій ст. 141 КК України «Порушення прав досліджуваного» запропоновано встановити караність порушень, спрямованих проти житті і здоров'я окремої людини – суб'єкта клінічного випробування. В частині 1 проєкту цієї статті йдеться про включення особи до клінічного випробування без надання інформованої згоди нею чи іншою особою, у випадках передбачених законодавством, або невжиття передбачених законо-

[1] Гуторова НО, Гнедик ЄС

[2] Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації/перереєстрації лікарських засобів. Реєстраційний № 11181 від 16.04.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44021

[3] Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і допуску на ринок лікарських засобів. Реєстраційний № 11181–1 від 03.05.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44163

давством заходів для забезпечення безпеки досліджуваного при тимчасовому або повному зупиненн і клінічного випробування, в частинах 2 і 3 – пропонується здійснити диференціацію кримінальної відповідальності залежно від заподіяння шкоди життю і здоров'ю особи або багатьох осіб.

Далі, у запропонованій в законопроєкті ст. 321[2] «Істотне порушення законодавства щодо допуску на ринок лікарського засобу» йдеться про порушення саме при здійсненні допуску на ринок (державної реєстрації) лікарського засобу. В положеннях цієї статті використовується як термінологія, передбачена чинним законодавством України, так і враховані перспективи його розвитку внаслідок введення в дію з 1 січня 2027 року Закону України «Про лікарські засоби».[1] З урахуванням цієї ситуації диспозиція проєкту ч. 1 ст. 321[2] встановлює караність умисної фальсифікації матеріалів реєстраційного досьє на лікарський засіб, а також незаконного допуску на ринок (державної реєстрації) лікарського засобу з диференціацією в частинах 2 і 3 залежно від повторності, спричинення шкоди потерпілому або настання інших тяжких наслідків.

Караність порушення законодавства щодо доклінічнного вивчення, клінічних випробувань (досліджень) запропоновано встановити у ст. 321[3] з такою саме назвою. Тут вже йдеться не про заподіяння шкоди життю або здоров'ю окремої людини, а про створення небезпеки для системи громадського здоров'я в цілому. В диспозиції проєкту в ч. 1 ст. 321[3] запропоновано встановити караність проведення клінічного випробування (дослідження) без дозволу уповноваженого органу або позитивного висновку відповідної комісії з питань етики, якщо таке затвердження передбачено законодавством, а також фальсифікацію даних, отриманих під час клінічного випробування (дослідження), або результатів доклінічного вивчення, клінічного випробування (дослідження) з диференціацією кримінальної відповідальності в ч. 2 в разі повторного вчинення такого діяння.

Вдається, що запропонована в законопроєкті реєстраційний № 11181–1 від 03.05.2024 система кримінально-правових норм, які передбачатимуть відповідальність за порушення порядку проведення клінічних випробувань (досліджень), у тому числі лікарських засобів, виглядає цілком логічною і такою, що здатна призвести до суттєвого підвищення якості і ефективності кримінально-правового регулювання у цій сфері.

Висновки. Проведений аналіз судової практики кримінально-правового регулювання в сфері проведення клінічних випробувань лікарських засобів підтвердив зроблений у попередній статті висновок про негативний вплив на правозастосовну практику недоліків кримінального закону, що мають місце в ст. 141 КК України «Порушення прав пацієнта» і ст. 321[2] КК України «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів». За цими статтями починаючи з 2013 року не було винесено жодного обвинувального вироку, але спостерігається невірне застосування положень ст. 141 КК України на етапі реєстрації кримінальних правопорушень, а також співвідношення 39 до 1 щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень за 321[2] КК України до тих, які були направлені до суду.

З метою вдосконалення кримінального законодавства в Україні зареєстрований і прийнятий за основу Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і допуску на ринок лікарських засобів. Реєстраційний № 11181–1 від 03.05.2024, в якому побудована заснована на характері заподіяної шкоди логічна система кримінально-правих норм у цій сфері.

[1] Про лікарські засоби: Закон України від 28.07.2022 № 2469-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–20#Text

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro likarski zasoby: Zakon Ukrainy vid 28.07.2022 № 2469-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–20#Text (in Ukrainian)
2. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za porushennia vstanovlenoho poriadku doklinichnoho vyvchennia, klinichnykh

vyprobuvan i derzhavnoi reiestratsii/perereiestratsii likarskykh zasobiv». URL blob:https://itd.rada.gov.ua/8b733e36-96ff-4413-8929-0b8759a0e41d (in Ukrainian)
3. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za porushennia vstanovlenoho poriadku doklinichnoho vyvchennia, klinichnykh vyprobuvan i derzhavnoi reiestratsii/ perereiestratsii likarskykh zasobiv. Reiestratsiinyi № 11181 vid 16.04.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44021 (in Ukrainian)
4. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za porushennia vstanovlenoho poriadku doklinichnoho vyvchennia, klinichnykh vyprobuvan i dopusku na rynok likarskykh zasobiv. Reiestratsiinyi № 11181–1 vid 03.05.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44163 (in Ukrainian)

Cases

5. Vyrok Holosiivskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 9 lystopada 2020 roku, provadzhennia № 1-kp/752/472/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92717394 (in Ukrainian)
6. Vyrok Holosiivskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 9 lystopada 2020 roku, provadzhennia № 1-kp/752/472/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92717394 (in Ukrainian)
7. Ukhvala Kyivskoho apeliatsiinoho sudu vid 1 lystopada 2021 roku. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100977222 (in Ukrainian)
8. Ukhvala Sarnenskoho raionnoho sudu Rivnenskoi oblasti vid 21 lystopada 2021 roku, provadzhennia № 1-ks/572/623/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101059864 (in Ukrainian)

Bibliography

Journal articles

1. Hutorova NO, Hnedyk YeS 'Kryminalna vidpovidalnist za porushennia poriadku klinichnykh vyprobuvan likarskykh zasobiv v Ukraini: analiz zakonodavstva' [Criminal liability for violation of the procedure for clinical trials of medicinal products in Ukraine: analysis of legislation] (2025) 49 (1) Pytannia borotby zi zlochynnistiu 132–139 DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-132 (in Ukrainian)

Websites

2. 'Haluz klinichnykh doslidzhen v Ukraini potrebuie pidtrymky na derzhavnomu rivni – YeBA' [The clinical research industry in Ukraine needs support at the state level – EBA] (Apteka, 18 Lypnia 2018 r.) < https://www.apteka.ua/article/464177> (in Ukrainian)
3. 'Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia' [About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation] (Ofis Heneralnoho prokurora) <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (in Ukrainian)
4. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions] <https://reyestr.court.gov.ua/> (in Ukrainian)

Гуторова Н. О., Гнедик Є. С., Стешенко Ю. О.
Кримінальна відповідальність за порушення порядку клінічних випробувань лікарських засобів в Україні: аналіз судової практики та перспективи розвитку законодавства

Представлена стаття є продовженням викладення результатів дослідження караності порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів в Україні і присвячена аналізу судової практики і перспектив розвитку кримінального законодавства у цій сфері.

Аналіз судової практики кримінально-правового регулювання в сфері проведення клінічних випробувань лікарських засобів підтвердив зроблений у попередній статті висновок про негативний вплив на правозастосовну практику недоліків кримінального закону, що мають місце в ст. 141 КК України «Порушення прав пацієнта» і ст. 321[2] КК України «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів». За цими статтями починаючи з 2013 року не було винесено жодного обвинувального вироку, але спостерігається невірне застосування положень ст. 141 КК України на етапі реєстрації кримінальних правопорушень, а також співвідношення 39 до 1 щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень за 321[2] КК України та тих, які були направлені до суду.

Висунута на початкових етапах дослідження гіпотеза щодо необхідності вдосконалення кримінального законодавства України щодо караності порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів знайшла своє підтвердження. Аналіз проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і допуску

на ринок лікарських засобів. Реєстраційний № 11181–1 від 03.05.2024 показав, що викладені в ньому положення є логічними, системними і такими, що матимуть позитивний вплив на якість і ефективність правового регулювання у цій сфері. Визнано обґрунтованим запропоновану в законопроєкті побудову системи кримінально-правових норм в цій сфері залежно від характеру заподіяної шкоди. Зазначена система має складатися із норми про порушення прав окремої людини (дослідженого), умисних порушень при випуску на ринок (державній реєстрації) лікарських засобів, а також умисних істотних порушень порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів.

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, клінічні випробування лікарських засобів, злочини проти життя і здоров'я, злочини проти громадського здоров'я.*

Gutorova N. O., Gnedyk Ye. S., Steshenko Yu. O.

Criminal liability for violation of the procedure for clinical trials of medicines in Ukraine: analysis of judicial practice and prospects for the development of legislation

The Article continues the presentation of the study's results on the criminality of conducting clinical trials of medicinal products in Ukraine. It analyzes judicial practice and prospects for the development of criminal legislation in this area.

The analysis of judicial practice in criminal law regulation in the field of conducting clinical trials of medicinal products confirmed the conclusion reached in the previous Article about the negative impact on law enforcement practice of the shortcomings of the criminal law that take place under Article. Article 141 of the Criminal Code of Ukraine «Violation of Patient Rights» and Article 321² of the Criminal Code of Ukraine «Violation of the Established Procedure for Preclinical Studies, Clinical Trials and State Registration of Medicinal Products». Under these articles, since 2013, no convictions have been issued, but the provisions of Art. are incorrectly applied. Article 141 of the Criminal Code of Ukraine, at the stage of registration of criminal offenses, as well as a ratio of 39 to 1 regarding registered criminal offenses under Article 321² of the Criminal Code of Ukraine, and those that were sent to court.

The hypothesis put forward at the initial stages of the study regarding the need to improve Ukraine's criminal legislation on the punishability of conducting clinical trials of medicinal products was confirmed. Analysis of the draft Law on Amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding the improvement of liability for violation of the established procedure for preclinical studies, clinical trials, and admission to the market of medicinal products. Registration No. 11181–1 dated 03.05.2024 showed that the provisions set out therein are logical, systematic, and will have a positive impact on the quality and effectiveness of legal regulation in this area. The construction of a system of criminal law norms in this area, depending on the nature of the harm caused, proposed in the draft law, was recognized as justified. The specified system should include a norm on the violation of the rights of an individual (subject), intentional violations during the release of medicinal products to the market (state registration), as well as intentional significant violations of conducting clinical trials of medicinal products.

Keywords*: criminal liability, clinical trials of medicines, crimes against life and health, crimes against public health.*

Стаття надійшла до редакції:30.10.2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.359 (477)
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-66

Н. О. Гуторова, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, головний науковий співробітник лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН
ORCID 0000-0003-2485-0651

О. С. Пироженко, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
ORCID 0000-0003-4739-1398

А. А. Васильєв, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітнк лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, ORCID 0000-0001-9480-7814

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ РОЗМІРІВ ОБСЯГУ ДОХОДУ ВІД НАДАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ПОСЛУГ НА ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ РИНКУ: АНАЛІЗ НОВЕЛ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА*

Постановка проблеми. Двадцять восьмого квітня 2025 р. у повному обсязі введений в дію прийнятий парламентом Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей державної реєстрації лікарських засобів, які можуть закуповуватися особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я, та врегулювання окремих питань, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів» від 12.02.2025 р. №4239-IX (далі – Закон від 12.02.2025 р. №4239-IX)[1].

Цим нормативно-правовим актом було доповнено чинний Закон України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. №123/96-ВР новою нормою – статтею 20–1, частина перша якої має таку редакцію:

«1. Укладення господарських договорів, предметом яких прямо або опосередковано є надання у місцях здійснення роздрібної торгівлі лікарськими засобами маркетингових послуг, послуг з промоції лікарських засобів, інших послуг, пов'язаних із реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, дозволяється виключно між суб'єктами господарювання, які здійснюють виробництво або імпорт лікарських засобів з аптекою та/або аптеч-

* *Примітка.* Стаття підготовлена у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Кримінальна відповідальність за правопорушення у сфері охорони здоров'я: євроінтеграційний аспект» лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. в УкрІНТЕІ 0124U005235).

[1] Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей державної реєстрації лікарських засобів, які можуть закуповуватися особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я, та врегулювання окремих питань, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів: Закон України від 12.02.2025 р. №4239-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4239–20#Text (дата звернення: 12.10.2025).

ною мережею. Порядок та умови надання таких послуг затверджуються Кабінетом Міністрів України»[1].

Згідно з п. 4 розділу ІІ Закону від 12.02.2025 р. №4239-IX для Кабінету Міністрів України встановлений обов'язок: у двомісячний строк із дня набрання чинності цим Законом забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом[2].

Як передбачено в п. 1 розділу ІІ Закону від 12.02.2025 р. №4239-IX, цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через два місяці з дня опублікування цього Закону, крім:

– підпункту 9 пункту 1 розділу І цього Закону, який вводиться в дію через один місяць із дня опублікування цього Закону;

– підпункту 10 пункту 1 розділу І цього Закону, який вводиться в дію із дня опублікування цього Закону[3].

Більшість норм Закону від 12.02.2025 р. №4239-IX набрали чинності 01.03.2025 р. Отже, з цієї дати почав обраховуватись строк на виконання Кабінетом Міністрів України вимог п. 4 розділу ІІ Закону від 12.02.2025 р. №4239-IX.

Двадцять восьмого березня 2025 р. на веб-сайті Міністерства охорони здоров'я України для громадського обговорення був опублікований проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання маркетингових та інших послуг, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, та застосування інструментів фактичного зменшення закупівельних цін після переходу права власності на товари» (далі – проєкт постанови про надання маркетингових та інших послуг)[4]. Цей проєкт постанови передбачає затвердження, крім іншого, двох порядків, серед яких і Порядок та умови надання маркетингових послуг, послуг із промоції лікарських засобів, інших послуг, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, у місцях здійснення роздрібної торгівлі лікарськими засобами (далі за текстом – Порядок та умови надання маркетингових послуг*)*.

Редакція Порядку та умов надання маркетингових послуг від 28.03.2025 р. у абзацах 2–4 п. 7 містила такі положення:

«Обсяг доходу, без урахування податку на додану вартість, отриманого суб'єктами господарювання, які отримали ліцензію на провадження господарської діяльності з роздрібної торгівлі лікарськими засобами, від надання маркетингових послуг, послуг із промоції лікарських засобів, інших послуг, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, в поточному кварталі, не може перевищувати 10% загального обсягу доходу без урахування податку на додану вартість, отриманого від реалізації лікарських засобів, розрахованого за попередній квартал поточного року.

Для суб'єктів господарювання, які отримали ліцензію на провадження господарської діяльності з роздрібної торгівлі лікарськими засобами в поточному році, обсяг доходу, без урахування податку на додану вартість, отриманого від надання послуг, зазначених у абзаці першому цього пункту, за поточний місяць, не може перевищувати 10% загального обсягу доходу аптеки або аптечної мережі, отриманого від реалізації лікарських засобів, розрахованого за попередній місяць поточного року. У кожному наступному році розрахунок обсягу доходу, отриманого від надання таких послуг, здійснюється щокварталу в порядку, встановленому абзацом другим цього пункту.

Доходи від діяльності з надання маркетингових послуг, послуг з промоції та інших послуг у місцях здійснення роздрібної торгівлі, пов'язаних із реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, може отримати будь-який суб'єкт господарювання, який провадить господарську діяльність із роздрібної торгівлі лікарськими засобами, що входить до складу відповідної аптечної мережі, з можли-

[1] Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[2] Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей державної реєстрації лікарських засобів, які можуть закуповуватися особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я, та врегулювання окремих питань, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів: Закон України від 12.02.2025 р. №4239-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4239–20#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[3] –

[4] Деякі питання надання маркетингових та інших послуг, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, та застосування інструментів фактичного зменшення закупівельних цін після переходу права власності на товари: Проєкт постанови Кабінету Міністрів України. URL: https://moz.gov.ua/uk/povidomlennya-pro-oprilyudnennya-proyektu-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-deyaki-pitannya-nadannya-marketingovih-ta-inshih-poslug-pov-yazanih-z-realizaciyeyu-likarskih-zasobiv-kincevomu-spozhivachu-ta-zastosuvannya-instrumentiv-faktichnogo (дата звернення: 12.10.2025)

вістю подальшого його перерозподілу між суб'єктами аптечної мережі. Сума такого перерозподілу не враховується при визначенні 10% загального обсягу доходу, встановленого згідно з абзацами другим, третім цього пункту».

Із веб-сайту Міністерства охорони здоров'я України вбачається, що 09.06.2025 р. проєкт постанови про надання маркетингових та інших послуг і, відповідно, порядки, що цим проєктом затверджуватимуться, було викладено в новій редакції. В абзацах 2–4 п. 7 Порядку та умов надання маркетингових послуг (у редакції від 09.06.2025 р.) зазначено:

«Щорічний обсяг витрат ліцензіатів, які провадять господарську діяльність з виробництва та/або імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) відповідно до укладених з ліцензіатами, що провадять господарську діяльність з роздрібної торгівлі лікарськими засобами, господарських договорів на:

1) маркетингові послуги, послуги з промоції лікарських засобів, що відпускаються без рецепту, інші послуги, пов'язані з реалізацією лікарських засобів, що відпускаються без рецепту кінцевому споживачу, які надаються в місцях здійснення роздрібної торгівлі, не може перевищувати 20% від загального обсягу реалізації (без урахування податку на додану вартість) лікарських засобів, що відпускаються без рецепту кожного окремого ліцензіата, який провадить господарську діяльність з виробництва та/або імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), розрахованого за попередній рік;

2) послуги, пов'язані з забезпеченням наявності лікарських засобів, що відпускаються за рецептом, які надаються в місцях здійснення роздрібної торгівлі, не може перевищувати 3% від загального обсягу реалізації (без урахування податку на додану вартість) лікарських засобів, що відпускаються за рецептом кожного окремого ліцензіата, який провадить господарську діяльність з виробництва та/або імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), розрахованого за попередній рік»[1].

Якщо редакція Порядку та умов надання маркетингових послуг від 28.03.2025 р. граничний розміру обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку визначала на підставі доходу аптеки або аптечної мережі, то редакція Порядку та умов надання маркетингових послуг від 09.06.2025 р. передбачала лімітування відсотку обсягу витрат виробника / імпортера лікарських засобів на маркетингові послуги.

Як вбачається з Листа Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ) України від 30.06.2025 р. №24–04/20912/2–25, у результаті опрацювання проєкту постанови про надання маркетингових та інших послуг Міністерство юстиції України зазначило, що «… законами України не врегульовано питання щодо встановлення граничного розміру обсягу доходу відповідних суб'єктів господарювання від надання зазначених вище послуг та повноважень Кабінету Міністрів України на вирішення таких питань»[2].

Через це МОЗ України звернулось до Комітету Верховної Ради України з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування, щоб розглянути під час чергового засідання Комітету за участі представників МОЗ питання щодо можливості внесення змін до Закону України «Про лікарські засоби» (зі змінами Закону України від 12 лютого 2025 р. №4239-IX) у частині визначення у зазначеному Законі норми щодо регулювання граничного розміру обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відмітити, що питанню нормативно-правового врегулювання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку протягом тривалого часу приділяється чимала увага.

Так, Н. В. Гусева аналізує проблемні аспекти правового регулювання рекламної діяльності фармацевтичних компаній[3]. Зарубіжний досвід правового регулювання реклами лікарських засобів до-

[1] Деякі питання надання маркетингових та інших послуг, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, та застосування інструментів фактичного зменшення закупівельних цін після переходу права власності на товари: Проєкт постанови Кабінету Міністрів України. URL: https://moz.gov.ua/uk/povidomlennya-pro-oprilyudnennya-proyektu-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-deyaki-pitannya-nadannya-marketingovih-ta-inshih-poslug-pov-yazanih-z-realizaciyeyu-likarskih-zasobiv-kincevomu-spozhivachu-ta-zastosuvannya-instrumentiv-faktichnogo (дата звернення: 12.10.2025)

[2] Лист Міністерства охорони здоров'я України від 30.06.2025 р. №24–04/20912/2–25 3–4

[3] Гусєва Н. В. 'Правове регулювання реклами лікарських засобів в Україні: проблеми і перспективи' (2014) 11 (2) Вісник Академії адвокатури України 64–71.

сліджували В. М. Пашков, А. О. Олефір, які виявили ключові моделі регулювання цього питання в різних правових системах[1]. Вагомий внесок у порівняльно-правовий аналіз регулювання реклами лікарських засобів зробила Т. А. Павленко, яка за наслідками дослідження реалій України та країн ЄС виснувала про необхідність подальшої гармонізації національного законодавства з правом ЄС[2]. Через призму питань правового регулювання реклами медичних послуг О. І. Богомазова виявила неузгодженості між чинними Законом України «Про лікарські засоби» та Законом України «Про рекламу»[3].

Інші грані правового унормування маркетингової діяльності суб'єктів фармацевтичного ринку відображені в роботах таких дослідників, як І. Р. Волинець, А. Г. Ольховська, З. М. Мнушко, О. Л. Пономарьова, К. В. Романчук, О. М. Шевчук та ін.

При цьому у науковій літературі відсутні ґрунтовні дослідження, присвячені розв'язанню дискусії, що виникла між виконавчою владою та учасниками фармацевтичного ринку внаслідок ухвалення Закону від 12.02.2025 р. № 4239-IX.

Співробітники лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України отримавши відповідне звернення від Громадської організації «Асоціація фармацевтів України» щодо надання науково-правового висновку з питань правової оцінки законодавчої ініціативи долучилися до вивчення зазначеного питання, наслідком якого і є підготовлена стаття. Указана проблематика поставила на порядок денний кілька запитань, які турбують учасників ринку та вимагають науково обґрунтованого вирішення.

Питання 1: чи відповідає законодавству України підхід про встановлення на рівні Закону України норми щодо регулювання граничного розміру обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку або норми про лімітування відсотку обсягу витрат виробника / імпортера лікарських засобів на маркетингові послуги?

Питання 2: чи може встановлення на рівні Закону України норми щодо регулювання граничного розміру обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку мати ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 211 Кримінального кодексу України?

Метою статті є авторське обґрунтування правового регулювання встановлення граничних розмірів обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку внаслідок ухвалених змін до Закону України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. № 123/96-ВР.

Виклад основного матеріалу. Замислюючись над першим із поставлених запитань, спочатку слід зауважити, що регулювання граничного розміру обсягу доході від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку, як і лімітування відсотку обсягу витрат виробника (імпортера) лікарських засобів на маркетингові послуги, являють собою обмеження при здійсненні підприємницької діяльності. Тому для відповіді на запитання про те, чи відповідають такі обмеження законодавству України, необхідно з'ясувати правомірність встановлення обмежень з боку держави на здійснення підприємницької діяльності на фармацевтичному ринку. У разі отримання позитивної відповіді на перше запитання, слід з'ясувати правомірність встановлення обмежень саме щодо маркетингових послуг при здійсненні такої діяльності.

Отже, чи є правомірним встановлення обмежень з боку держави на здійснення підприємницької діяльності на фармацевтичному ринку?

Свобода підприємницької діяльності є одним з основних принципів ринкової економіки. Конституція України, яка в ст. 8 встановлює, що вона (Конституція) має найвищу юридичну силу в нашій державі, і їй повинні відповідати всі закони та інші нормативно-правові акти. До того ж у ст. 42 передбачається право кожної людини на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. У цій статті також вказано, що держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності,

[1] Пашков В. М., Олефір А. О. 'Зарубіжний досвід правового регулювання реклами лікарських засобів' (2017) 1 Часопис Київського університету права 278–282 <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/62/1–2017-pdf> (дата звернення: 12.10.2025).

[2] Павленко Т. А. 'Правове регулювання реклами лікарських засобів: реалії України та досвід ЄС' (2021) 32 Збірник наукових праць ХНПУ імені Н. С. Сковороди 197–205 <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7184> (дата звернення: 12.10.2025).

[3] Богомазова І. О. 'Правове регулювання реклами медичних послуг в Україні: національне законодавство, європейські стандарти та адміністративна відповідальність' (2025) 90 (3) Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право 131–138. DOI https://doi.org/10.24144/2307–3322.2025.90.3.18 (дата звернення: 12.10.2025).

недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, а також захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт.

Із викладеного випливає, що право людини на підприємницьку діяльність є конституційним правом кожної людини в Україні, але, на відміну, наприклад, від права на життя (ст. 27 Конституції України), це право не є абсолютним, оскільки Основний Закон передбачає можливість його обмеження законом.

Обмеження державою прав і свобод людини не може бути свавільним. Як зазначають Л. В. Мелех і Б. В. Мелех, «для будь-якої держави обмеження прав і свобод людини – це виклик, тому в законодавстві, допускаючи обмеження прав і свобод особи, має бути чітко регламентовано підстави, межі і порядок їх застосування»[1]. Загальна декларація прав людини в ч. 2 ст. 29 встановлює, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які: (а) встановлені законом; (б) їх метою є виключно забезпечення належного визнання і поваги до прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві; (в) обмеження має відповідати принципу пропорційності[2].

Конституційний Суд України вважає, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права[3].

Принцип пропорційності обмеження прав і свобод людини в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) виступає критерієм оцінки прийнятності заходів обмежень прав людини. А. Є. Кубко, узагальнюючи практику ЄСПЛ щодо оцінки легітимності обмежень прав і свобод людини, зазначає, що у рамках розгляду питання про відповідність застосовуваних державою обмежень прав і свобод гарантіям прав людини, встановленим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, оцінює, чи є такі обмеження законними, чи застосовуються вони в публічному інтересі і чи мають ці обмежувальні заходи пропорційний характер. Науковець також акцентує увагу на тому, що у контексті практики ЄСПЛ із розгляду справ на підставі Конвенції принцип пропорційності є універсальним і застосовується ЄСПЛ при тлумаченні усього кола положень Конвенції та додаткових протоколів до неї і оцінці відповідності обмежувальних заходів держави цим положенням[4]. Так, у рішенні BOGDEL v. LITHUANIA від 28 листопада 2013 р. ЄСПЛ указав, що навіть якщо заходи з обмеження прав і свобод людини є законними та здійснюються в публічному інтересі, такі заходи завжди повинні відповідати критерію пропорційності[5].

Кодекс адміністративного судочинства в п. 8 ч. 2 ст. 2 визначає пропорційність як дотримання необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія)[6]. Також Верховний Суд, роз'яснюючи це законодавче положення вказує, що суть принципу

[1] Мелех Л. В., Мелех Б. В. 'Легітимність обмеження конституційних прав та свобод громадян та їх захист у суді' (2025) 2 Аналітично-порівняльне правознавство 171 DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.02.23 (дата звернення: 12.10.2025).

[2] Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[3] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу), від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[4] Кубко А. Є. 'Пропорційність обмежень прав людини: особливості в умовах воєнного стану' (2023) 34 Правова держава 103. DOI: 10.33663/1563-3349-2023-34-101-111 (дата звернення: 12.10.2025).

[5] Bogdel v. Lithuania: ECHR Judgment, 26 November 2013, § 63. URL: https://hudoc.echr. coe.int/eng?i=001–138559 (дата звернення: 12.10.2025).

[6] Кодекс адміністративного судочинства: Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747–15#Text (дата звернення: 12.10.2025).

пропорційності полягає в тому, що при прийнятті рішень цей суб'єкт владних повноважень має діяти з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дії). … Принцип пропорційності, зокрема, передбачає, що: 1) здійснення повноважень, як правило, не має спричиняти будь-яких негативних наслідків, що не відповідали б цілям, яких заплановано досягти; 2) якщо рішення або дія можуть обмежити права, свободи чи інтереси осіб, то такі обмеження мають бути виправдані необхідністю досягнення важливіших цілей; 3) несприятливі наслідки для прав, свобод та інтересів особи внаслідок рішення чи дії суб'єкта владних повноважень мають бути значно меншими від тієї шкоди, яка могла б настати за відсутності такого рішення чи дії; 4) для досягнення суспільно корисних цілей необхідно обирати найменш «шкідливі» засоби[1].

Господарська діяльність у виді виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) є такою, що відповідно до п. 10 ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» підлягає ліцензуванню[2]. Останнє відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 цього Закону є засобом державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямованим на забезпечення безпеки та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища.

Встановлення обмежень для здійснення господарської діяльності з виробництва, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, а також їх імпорту (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) згідно із законами України «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про лікарські засоби»[3] та Основами законодавства України про охорону здоров'я[4], є легітимним обмеженням конституційного права людини на підприємницьку діяльність у сфері охорони здоров'я, оскільки вони: 1) встановлені законом; 2) їх метою є виключно забезпечення права окремої людини на життя, здоров'я та його охорону, а також громадського здоров'я в цілому; 3) обмеження відповідають принципу пропорційності, так як: а) обмеження права на підприємницьку діяльність вимогами щодо відповідності такої діяльності ліцензійним умовам виправдане необхідністю досягнення важливіших за право на підприємницьку діяльність цілей – захисту життя і здоров'я людини, які відповідно до ст. 3 Конституції України визнаються найвищими соціальними цінностями; б) несприятливі наслідки для особи, право якої на підприємницьку діяльність обмежується, є значно меншими тієї шкоди, яка могла б настати за відсутності обмежень господарської діяльності у виді виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів); в) обмеження щодо здійснення цієї діяльності є мінімально необхідними для досягнення мети забезпечення населення доступними й якісними лікарськими засобами.

Враховуючи наведене, можемо зробити проміжний висновок, що встановлення обмежень з боку держави на здійснення підприємницької діяльності на фармацевтичному ринку, зокрема з виробництва, оптової і роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) є правомірним.

Далі. *Слід уточнити: чи є правомірним встановлення обмежень щодо маркетингових послуг при здійсненні діяльності на фармацевтичному ринку з виробництва, оптової і роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів?*

Відповідно до проєкту Порядку та умов надання маркетингових послуг, послуг з промоції лікарських засобів, інших послуг, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, у місцях здійснення роздрібної торгівлі лікарськи-

[1] Рішення Верховного Суду від 05 червня 2019 року, справа № 817/1555/16, провадження № К/9901/21769/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82194394 (дата звернення: 12.10.2025).

[2] Про ліцензування видів господарської діяльності. Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222–19#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[3] Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[4] Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801–12#Text (дата звернення: 12.10.2025).

ми засобами, оприлюднених МОЗ України станом на 09.06.2025 р., маркетинговими та іншими послугами у місцях роздрібної торгівлі є послуги, що забезпечують функціонування ліцензіатів (виробників та імпорторів ліків) у сфері стимулювання збуту, ціноутворення та управління реалізацією лікарських засобів кінцевим споживачам споживачу в межах господарської діяльності таких ліцензіатів[1].

Виходячи з цього визначення, маркетингові послуги – це послуги, які надаються в сфері: (1) стимулювання реалізації (відпуску) лікарських засобів кінцевим споживачам; (2) політики цін; (3) організації та управління реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу.

Легітимність маркетингових послуг у місцях здійснення роздрібної торгівлі, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, щодо кожної із зазначених сфер потребує окремого дослідження, яке буде здійснено нижче.

Стимулювання реалізації (відпуску) лікарських засобів кінцевим споживачам як вид господарської діяльності ліцензіатів є діяльністю, яка заборонена законодавством України в сфері охорони здоров'я.

Відповідно до пунктів «а» та «з» ч. 1 ст. 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я медичні, фармацевтичні працівники та фахівці з реабілітації зобов'язані: а) сприяти охороні та зміцненню здоров'я людей, запобіганню і лікуванню захворювань, своєчасно надавати кваліфіковану медичну, лікарську та реабілітаційну допомогу, у тому числі з використанням методів і засобів телемедицини; з) призначати та відпускати лікарські засоби, медичні вироби, допоміжні засоби реабілітації без впливу приватних інтересів[2].

Пункт «а» ч. 1 ст. 78–1 Основ законодавства України про охорону здоров'я встановлює, що медичні, фармацевтичні працівники та фахівці з реабілітації під час здійснення ними професійної діяльності не мають права безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити та/або одержувати від суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво та/або реалізацію лікарських засобів, медичних виробів, допоміжних засобів реабілітації, їх представників для себе чи близьких їм осіб неправомірну вигоду за призначення або відпуск конкретних лікарських засобів, медичних виробів, допоміжних засобів реабілітації[3]. Таким чином, надання та отримання винагороди у вигляді маркетингових платежів, знижок, ретробонусів тощо за відпуск (реалізацію) споживачу конкретних лікарських засобів фармацевтичними працівниками є незаконним відповідно до ст. 78 і 78–1 Основ законодавства України про охорону здоров'я.

Закон України «Про лікарські засоби» від 28.07.2022 р. № 2469-IX[4], ухвалений у відповідності до Директиви ЄС 2001/83/ЄС від 6 листопада 2001 р. про Кодекс Співтовариства щодо лікарських засобів, призначених для застосування людиною[5] (Закон вводиться в дію з 1 січня 2027 р.), установлює в п. 14 ч. 3 ст. 3, що державна політика у сфері лікарських засобів базується на принципах забезпечення об'єктивного призначення та відпуску лікарських засобів кваліфікованими спеціалістами без впливу прямих чи непрямих фінансових стимулів.

Таким чином, як діюче законодавство України у сфері охорони здоров'я, так і законодавство, яке є чинним, але вводиться в дію з 1 січня 2027 р., містить жорстку заборону впливу будь-яких фінансових стимулів на реалізацію (відпуск) лікарських засобів, а тому будь-яка легалізація надання маркетингових платежів за цю діяльність є неприпустимою.

Окрім того, це не лише суперечить порядку відпуску лікарських засобів, встановленому законодавством України, а й завдає шкоди національній безпеці у сфері громадського здоров'я. Щодо останньої, то слід виходити з того, що будь-який лікар-

[1] Деякі питання надання маркетингових та інших послуг, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, та застосування інструментів фактичного зменшення закупівельних цін після переходу права власності на товари: Проєкт постанови Кабінету Міністрів України. URL: https://moz.gov.ua/uk/povidomlennya-pro-oprilyudnennya-proyektu-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-deyaki-pitannya-nadannya-marketingovih-ta-inshih-poslug-pov-yazanih-z-realizaciyeyu-likarskih-zasobiv-kincevomu-spozhivachu-ta-zastosuvannya-instrumentiv-faktichnogo (дата звернення: 12.10.2025)

[2] Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801–12#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[3] –

[4] Про лікарські засоби. Закон України від 28.07.2022 р. № 2469-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–20#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[5] Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/83/ЄС від 6 листопада 2001 року про Кодекс Співтовариства щодо лікарських засобів призначених для застосування людиною. Європарламент, Рада ЄС; Директива, Міжнародний документ від 06.11.2001 р. № 2001/83/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-01#Text (дата звернення: 12.10.2025).

ський засіб має небезпеку негативного ефекту на організм людини, а тому стимулювання його використання людиною без необхідності для її здоров'я є умисним заподіянням шкоди здоров'ю людини. Якщо таке стимулювання унормовується на державному рівні і щодо великої (неконкретизованої) кількості осіб, то відповідно п. 57 Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» це є посяганням на національну безпеку[1].

Пацієнт, який звертається до закладу охорони здоров'я, яким є аптека, має отримувати необхідний лікарський засіб, призначений йому лікарем, або лікарський засіб, що відпускається без рецепту, рекомендований фармацевтом в аптеці в межах надання фармацевтичної послуги. Стимулювання за рахунок маркетингових виплат реалізації (відпуску) певних лікарських засобів призводить до грубого порушення права пацієнта на охорону здоров'я, оскільки в закладі охорони здоров'я (аптеці) йому рекомендуватимуть не той лікарський засіб, який йому потрібен, а той, за який аптека одержала маркетингову виплату.

З викладеного випливає, що маркетингові послуги у сфері стимулювання відпуску лікарських засобів є такими, що заборонені чинним законодавством України у сфері охорони здоров'я, загрожують громадському здоров'ю та національній безпеці держави.

Маркетингові послуги в сфері політики цін в місцях здійснення роздрібної торгівлі, що пов'язані з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу.

Лікарські засоби належать до товарів, які мають істотну соціальну значущість, а тому відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про ціни і ціноутворення» вони підлягають державному регулюванню, тобто належать до державних регульованих цін[2]. Щодо лікарських засобів, то в Україні застосовується вид державного регулювання, передбачений абз. 4 п. 1 ст. 13 цього Закону, в саме: установлення обов'язкових для застосування суб'єктами господарювання граничних рівнів торговельної надбавки (націнки) та постачальницько-збутової надбавки (постачальницької винагороди).

Кабінет Міністрів України відповідно до положень Закону України «Про лікарські засоби» в постанові «Про заходи щодо стабілізації цін на лікарські засоби та медичні вироби» № 995 від 17.10.2008 р. урегулював максимальний розмір торгівельної роздрібної надбавки на лікарські засоби[3].

Зараз в Україні на підставі ст. 20[3] Закону «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. № 123/96-ВР та прийнятої на виконання цього положення постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання державного регулювання цін на лікарські засоби» від 04.04.2025 р. № 439[4] створюється Національний каталог цін, до якого буде внесена задекларована ціна виробника або імпортера лікарського засобу, яка не може перевищувати ціну, розраховану як середнє значення трьох найнижчих цін відповідного лікарського засобу (за міжнародною непатентованою назвою) у референтних країнах, які визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Враховуючи, що ціни на лікарські засоби в Україні є такими, що підлягають державному регулюванню, то маркетингові послуги в сфері політики цін в місцях здійснення роздрібної торгівлі, пов'язані з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, надаватися не можуть.

Маркетингові послуги в сфері організації та управління реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу.

Відповідно до п. 163 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 929, у залі обслуговування населення на вітринах, у скляних та відкритих шафах тощо дозволяється розміщувати лікарські засоби, що відпускаються без рецепта. В окремих

[1] Стратегія національної безпеки України: БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ. Затверджена Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020–35037 (дата звернення: 12.10.2025).

[2] Про ціни і ціноутворення. Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007–17#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[3] Про заходи щодо стабілізації цін на лікарські засоби та медичні вироби. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2008 № 955. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/955–2008-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[4] Деякі питання державного регулювання цін на лікарські засоби: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.04.2025 № 439. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439–2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.10.2025).

шафах, на вітринах (до яких немає доступу споживачів) зберігаються лікарські засоби, що відпускаються за рецептом лікаря, з обов'язковою позначкою «Відпуск за рецептом лікаря». Абзацом 10 п. 167 зазначених Ліцензійних вимог допускається облаштування залу для обслуговування населення з вільним доступом споживачів до лікарських засобів, які відпускаються без рецептів згідно з Переліком лікарських засобів, дозволених до застосування в Україні, які відпускаються без рецептів аптеками та їх структурними підрозділами, затвердженим МОЗ, та супутніх товарів за наявності в залі фахівців-консультантів (провізорів, фармацевтів)[1].

З викладеного випливає, що лікарські засоби, які відпускаються за рецептом лікаря, в аптеках мають бути розміщені в шафах і на вітринах, до яких немає доступу споживачів. За таких умов організація реалізації цих лікарських засобів у різних аптеках не відрізняється, а тому маркетингові послуги щодо реалізації кінцевому споживачу рецептурних лікарських засобів не є правомірними.

Щодо лікарських засобів, що відпускаються без рецептів, то організація їх реалізації (відпуску) відрізняється залежно від того, чи розміщені вони у залі обслуговування населення на вітринах, у скляних та відкритих шафах або перебувають у вільному доступі споживачів до лікарських засобів. Очевидно, що переважна більшість аптек не має можливості розмістити всі лікарські засоби, які відпускаються без рецепту, у місцях, які перебувають у полі зору або вільному доступі споживачів.

Зважаючи на викладене, вважаємо, що маркетингові послуги у сфері організації реалізації лікарських засобів, які відпускаються без рецепту, є правомірними лише у сфері організації їх реалізації (відпуску) кінцевому споживачу як оплата за розміщення цих лікарських засобів на вітринах, у скляних та відкритих шафах чи в інший спосіб у вільному доступі споживачів.

Водночас, враховуючи, що ціни на лікарські засоби є такими, що підлягають державному регулюванню, а також з урахуванням соціальної значущості лікарських засобів вважаємо, що розмір маркетингової винагороди повинен бути врегульованим державою. Цей розмір має визначатися як відсоток від вартості лікарського засобу, який відпускається без рецепту та буде розміщений у залі обслуговування населення у відкритому доступу або у полі зору споживача. З огляду на те, що така маркетингова послуга впливає на роздрібну ціну лікарського засобу для споживача (пацієнта), її розмір має буди врегульованим законом у виді максимально допустимого відсотку від оптово-відпускної ціни, який виробник або імпортер лікарських засобів може сплатити як вартість маркетингової послуги суб'єкту господарської діяльності, що здійснює реалізацію (відпуск) лікарських засобів кінцевому споживачу.

З урахуванням проведеного дослідження слід зазначити: відповідь на друге запитання про те, чи може встановлення на законодавчому рівні граничного розміру доходу від надання маркетингових послуг на фармринку мати ознаки кримінального правопорушення (ст. 211 КК України), лежить у площині розуміння сутності кримінального переслідування.

Стаття 211 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону» в ч. 1 передбачає відповідальність за видання службовою особою нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах. Частина 2 цієї статті вказує на ті самі дії, предметом яких були бюджетні кошти в особливо великих розмірах або вчинені повторно[2].

Аналіз складу злочину, передбаченого ст. 211 КК України, показує, що встановлення на рівні закону України норми щодо регулювання граничного розміру обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку не може мати ознаки кримінального правопорушення. Насамперед предметом цього злочину може бути лише нормативно-правовий акт, який зменшує надхо-

[1] Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів): Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. №929. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929–2016-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.10.2025).

[2] Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text (дата звернення: 12.10.2025).

дження або збільшує витрати бюджету *всупереч закону* без будь-якої конкретизації. Зважаючи на це, *предметом цього злочину може бути лише підзаконний нормативно-правовий акт*, який всупереч закону зменшує надходження до бюджету або збільшує витрати бюджету.

Крім того слід зауважити, що зменшення податкових надходжень до Державного бюджету України чи місцевих бюджетів через зменшення прибутковості суб'єктів господарювання, що здійснюють оптову і роздрібну торгівлю лікарськими засобами, не перебуває у необхідному причинно-наслідковому зв'язку зі зменшенням надходжень до бюджету або збільшенням витрат бюджету. Кошти, не отримані вказаними суб'єктами як маркетингові платежі, сприятимуть зменшенню витрат споживачів (пацієнтів), що дасть їм додаткову можливість придбати інші товари, у тому числі з більш високим рівнем оподаткування (зокрема, підакцизні товари). Крім того зниження рівня маркетингових виплат може сприяти підвищенню прибутковість виробників та імпортерів лікарських засобів, а, відповідно, і розмірів податків, які будуть сплачені ними.

Висновки. Підсумовуючи викладене, співробітники лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України вважають за необхідне надати таку *відповідь на перше запитання.*

Підхід про встановлення на рівні закону України норми щодо регулювання граничного розміру обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку або норми про лімітування відсотку обсягу витрат виробника / імпортера лікарських засобів на маркетингові послуги щодо всіх лікарських засобів відповідає законодавству України лише в частині визнання легітимними таких послуг за розміщення в залі обслуговування споживачів лікарських засобів, які відпускаються без рецепту.

Маркетингові послуги щодо реалізації (відпуску) кінцевому споживачу лікарських засобів, які відпускаються за рецептом, не відповідають чинному законодавству України і мають бути заборонені.

Маркетингові послуги щодо реалізації (відпуску) кінцевому споживачу лікарських засобів, які відпускаються без рецепта, є легітимними лише в сфері організації такої реалізації, як плата за розміщення цих лікарських засобів на вітринах, у скляних та відкритих шафах чи в інший спосіб у вільному доступі споживачів.

Враховуючи, що ціни на лікарські засоби є такими, що підлягають державному регулюванню, а також з урахуванням соціальної значущості лікарських засобів, розмір маркетингової винагороди має бути врегульованим державою.

Щодо другого запитання, то, на нашу думку, встановлення на рівні закону України норми щодо регулювання граничного розміру обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку не має і не може мати ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 211 КК України.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvostei derzhavnoi reiestratsii likarskykh zasobiv, yaki mozhut zakupovuvatysia osoboiu, upovnovazhenoiu na zdiisnennia zakupivel u sferi okhorony zdorovia, ta vrehuliuvannia okremykh pytan, poviazanykh z realizatsiieiu likarskykh zasobiv: Zakon Ukrainy vid 12.02.2025 r. № 4239-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4239–20#Text (in Ukrainian)
2. Pro likarski zasoby: Zakon Ukrainy vid 04.04.1996 r. № 123/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-vr#Text (in Ukrainian)
3. Deiaki pytannia nadannia marketynhovykh ta inshykh posluh, poviazanykh z realizatsiieiu likarskykh zasobiv kintsevomu spozhyvachu, ta zastosuvannia instrumentiv faktychnoho zmenshennia zakupivelnykh tsin pislia perekhodu prava vlasnosti na tovary: Proiekt postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy. URL: https://moz.gov.ua/uk/povidomlennya-pro-oprilyudnennya-proyektu-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-deyaki-pitannya-nadannya-marketingovih-ta-inshih-poslug-pov-yazanih-z-realizaciyeyu-likarskih-zasobiv-kincevomu-spozhivachu-ta-zastosuvannya-instrumentiv-faktichnogo (in Ukrainian)
4. Lyst Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 30.06.2025 r. № 24–04/20912/2–25.

5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. Pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (in Ukrainian)
6. Kodeks administratyvnoho sudochynstva: Kodeks Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747–15#Text (in Ukrainian)
7. Pro litsenzuvannia vydiv hospodarskoi diialnosti. Zakon Ukrainy vid 02.03.2015 r. № 222-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222–19#Text (in Ukrainian)
8. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia. Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 r. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801–12#Text (in Ukrainian)
9. Pro likarski zasoby. Zakon Ukrainy vid 28.07.2022 r. № 2469-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–20#Text (in Ukrainian)
10. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady 2001/83/IeS vid 6 lystopada 2001 roku pro Kodeks Spivtovarystva shchodo likarskykh zasobiv pryznachenykh dlia zastosuvannia liudynoiu. Yevroparlament, Rada YeS; Dyrektyva, Mizhnarodnyi dokument vid 06.11.2001 r. № 2001/83/IeS. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-01#Text (in Ukrainian)
11. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: BEZPEKA LIuDYNY – BEZPEKA KRAINY. Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy № 392/2020 vid 14 veresnia 2020 roku. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020–35037 (in Ukrainian)
12. Pro tsiny i tsinoutvorennia. Zakon Ukrainy vid 21.06.2012 № 5007-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007–17#Text (in Ukrainian)
13. Pro zakhody shchodo stabilizatsii tsin na likarski zasoby ta medychni vyroby. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.10.2008 № 955. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/955–2008-%D0%BF#Text (in Ukrainian)
14. Deiaki pytannia derzhavnoho rehuliuvannia tsin na likarski zasoby: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 04.04.2025 № 439. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439–2025-%D0%BF#Text (in Ukrainian)
15. Pro zatverdzhennia Litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoi diialnosti z vyrobnytstva likarskykh zasobiv, optovoi ta rozdribnoi torhivli likarskymy zasobamy, importu likarskykh zasobiv (krim aktyvnykh farmatsevtychnykh inhrediientiv): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.11.2016 r. № 929. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929–2016-%D0%BF#Text (in Ukrainian)
16. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. Data onovlennia: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text (in Ukrainian)

Caces

17. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhennia tretoho rechennia chastyny pershoi statti 13 Zakonu Ukrainy «Pro psykhiatrychnu dopomohu» (sprava pro sudovyi kontrol za hospitalizatsiieiu nediiezdatnykh osib do psykhiatrychnoho zakladu), vid 1 chervnia 2016 roku № 2-rp/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text (in Ukrainian)
18. Bogdel v. Lithuania: ECHR Judgment, 26 November 2013, § 63. URL: https://hudoc.echr. coe.int/eng?i=001–138559 (in Ukrainian)
19. Rishennia Verkhovnoho Sudu vid 05 chervnia 2019 roku, sprava № 817/1555/16, provadzhennia № K/9901/21769/18. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82194394 (in Ukrainian)

Bibliography

Journal articles

1. Bohomazova I. O. ’Pravove rehuliuvannia reklamy medychnykh posluh v Ukraini: natsionalne zakonodavstvo, yevropeiski standarty ta administratyvna vidpovidalnist’ [Legal regulation of advertising of medical services in Ukraine: national legislation, European standards and administrative liability] (2025) 90 (3) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia: Pravo 131–138 DOI https://doi.org/10.24144/2307–3322.2025.90.3.18 (in Ukrainian)
2. Husieva N. V. ’Pravove rehuliuvannia reklamy likarskykh zasobiv v Ukraini: problemy i perspektyvy’ [Legal regulation of advertising of medicines in Ukraine: problems and prospects] (2014) 11 (2) Visnyk Akademii advokatury Ukrainy 64–71 (in Ukrainian)
3. Kubko A. Ye. ’Proportsiinist obmezhen prav liudyny: osoblyvosti v umovakh voiennoho stanu’ [Proportionality of restrictions on human rights: specifics in martial law] (2023) 34 Pravova derzhava 101–111. DOI: 10.33663/1563-3349-2023-34-101-111 (in Ukrainian)

4. Melekh L. V., Melekh B. V. 'Lehitymnist obmezhennia konstytutsiinykh prav ta svobod hromadian ta yikh zakhyst u sudi'[Legitimacy of restrictions on the constitutional rights and freedoms of citizens and their protection in court] (2025) 2Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 170–174. DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.02.23 (in Ukrainian)
5. Pashkov V. M., Olefir A. O. 'Zarubizhnyi dosvid pravovoho rehuliuvannia reklamy likarskykh zasobiv' [Foreign experience in legal regulation of advertising of medicines] (2017) 1 Chasopys Kyivskoho universytetu prava 278–282. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/62/1–2017-pdf > (in Ukrainian)
6. Pavlenko T. A. 'Pravove rehuliuvannia reklamy likarskykh zasobiv: realii Ukrainy ta dosvid YeS' [Legal regulation of advertising of medicinal products: realities of Ukraine and experience of the EU.] (2021) 32 Zbirnyk naukovykh prats KhNPU imeni H. S. Skovorody 197–205 <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7184> (in Ukrainian)

Гуторова Н. О., Пироженко О. С., Васильєв А. А.

Правове регулювання встановлення розмірів обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку: аналіз новел вітчизняного законодавства

Стаття присвячена проблематиці правового регулювання встановлення граничного обсягу доходу учасників фармацевтичного ринку у зв'язку з доповненням Закону України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. нормою, що врегульовує питання укладення господарських договорів, предметом яких прямо або опосередковано є надання у місцях здійснення роздрібної торгівлі лікарськими засобами маркетингових послуг, послуг з промоції лікарських засобів, інших послуг, пов'язаних із реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу. У зв'язку з необхідністю виконання приписів законодавства про розробку порядку надання таких маркетингових послуг Уряд ініціював громадське обговорення проєкту відповідного нормативного документа, який потребує науково обґрунтованого осмислення.

Дослідниками зауважено, що з урахуванням чинних конституційних і нормативних приписів, а також практики ЄСПЛ установлення обмежень із боку держави на здійснення підприємницької діяльності на фармацевтичному ринку є правомірним. Аналіз чинного законодавства України у сфері охорони здоров'я і законодавства, яке є чинним, але вводиться в дію з 1 січня 2027 р., показав наявність жорсткої заборони впливу будь-яких фінансових стимулів на реалізацію (відпуск) лікарських засобів, а тому будь-яка легалізація надання маркетингових платежів за цю діяльність є неприпустимою. Оскільки ціни на лікарські засоби в Україні підлягають державному регулюванню, відзначено, що маркетингові послуги в сфері політики цін у місцях здійснення роздрібної торгівлі, пов'язані з реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, надаватися не можуть.

Також стверджується, що маркетингові послуги у сфері організації реалізації лікарських засобів, які відпускаються без рецепту, є правомірними лише у сфері організації їх реалізації (відпуску) кінцевому споживачу як оплата за розміщення цих лікарських засобів на вітринах, у скляних та відкритих шафах чи в інший спосіб у вільному доступі споживачів.

Так само наголошено на тому, що на рівні законодавства України норми щодо регулювання граничного розміру обсягу доходу від надання маркетингових послуг на фармацевтичному ринку не має і не може мати ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 211 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *фармацевтичний ринок, аптеки, лікарські засоби, розмір доходів, кримінальна відповідальність.*

Gutorova N. O., Pyrozhenko O. S., Vasilyev A. A.

Legal regulation of determining the amount of income from providing marketing services in the pharmaceutical market: analysis of new developments in domestic legislation

The article is devoted to the issue of legal regulation of setting the maximum revenue of pharmaceutical market participants in connection with the amendment to the Law of Ukraine «On Medicines» dated April 4, 1996, with a provision regulating the conclusion of commercial contracts the subject of which is directly or indirectly the provision of marketing services, drug promotion services, and other services related to the sale of drugs to end consumers at points of retail sale of drugs. Due to the need to comply with the provisions of the law on the development of procedures for the provision of such marketing services, the government initiated a public discussion of the draft regulatory document, which requires scientifically sound consideration.

Researchers have noted that, taking into account the current constitutional and regulatory provisions, as well as the practice of the ECHR, the imposition of restrictions by the state on entrepreneurial activity in the pharmaceutical market is legitimate. An analysis of the current Ukrainian legislation in the field of healthcare and the legislation that is in force but will come into effect on January 1, 2027, showed that there is a strict prohibition on the influence of any financial

incentives on the sale (dispensing) of medicines, and therefore any legalization of marketing payments for this activity is unacceptable. Since prices for medicines in Ukraine are subject to state regulation, it is noted that marketing services in the field of pricing policy at retail outlets related to the sale of medicines to the end consumer cannot be provided.

It is argued that marketing services in the field of organizing the sale of over-the-counter medicines are lawful only in the field of organizing their sale (dispensing) to end consumers as payment for placing these medicines on display, in glass and open cabinets, or in any other way freely accessible to consumers.

It is emphasized that at the level of Ukrainian law, the rules regulating the maximum amount of income from the provision of marketing services in the pharmaceutical market do not and cannot constitute a criminal offense under Article 211 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *pharmaceutical market, pharmacies, medicines, revenue, criminal liability.*

Стаття надійшла до редакції:30.10.2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.59:504.1](477)(075.8)
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-79

Є. О. Письменський, доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи ЗВО «Університет Короля Данила»
ORCID: 0000-0001-7761-7103

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ *

Постановка проблеми. Останнім часом на міжнародно-правовому рівні простежується інтенсифікація процесів, пов'язаних із намаганням стандартизувати правові політики держав у сфері захисту навколишнього природного середовища, посилити її ефективність через застосування більш суворих правових засобів[1]. Зокрема, 11 квітня 2024 р. була ухвалена Директива (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради про захист навколишнього середовища із застосуванням кримінального права (далі – Директива (ЄС) 2024/1203), яка замінила попередні стратегічні документи в цій сфері – Директиву 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС[2]. А вже 14 травня 2025 р. Рада Європи ухвалила Конвенцію про захист навколишнього середовища засобами кримінального права (далі – Конвенція)[3].

Щодо Директиви Європейського Союзу, то такий документ, відносячись до вторинних джерел права цього міждержавного об'єднання, є обов'язковим стосовно результату, якого необхідно досягти, для кожної держави-члена, якій її адресовано, проте залишає національним органам влади вибір форми та засобів[4]. Україна, чиє прагнення стати членом Європейського Союзу на сьогодні не викликають сумнівів, має зробити все належне для того, щоб упровадити положення зазначеної Директиви в національне законодавство. Показово, що кримінально-правові питання, які актуалізуються з огляду на появу Директиви (ЄС) 2024/1203, уже знайшли своє відображення в окремих публікаціях фахівців[5]. Водночас цього не можна сказати про Конвенцію, яка лишається поки як слід не дослідженою, потребуючи своєї порції дослідницької уваги.

Відомо, що Конвенція є міжнародним юридично обов'язковим документом, який установлює стандарти відповідальності за екологічні кримінальні правопорушення. Вона відкрита до підписання і набере чинності після ратифікації десятьма державами, зокрема вісьмома членами Ради Європи. Конвенція розвиває положення Директиви

* *Примітка*. Статтю підготовлено в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».-

[1] R Movchan, A Vozniuk, M Burak, V Areshonkov and D Kamensky, 'Criminal Law Counteraction to Land Pollution in the EU Countries: Searching for the Optimal Model' (2021) 10(42) *Amazonia Investiga* 15 https://doi.org/10.34069/AI/2021.42.06.2

[2] Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203

[3] *CM(2025)52-final – 134th Session of the Committee of Ministers (Luxembourg, 13–14 May 2025) – Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law* URL: https://search.coe.int/cm?i=0900001680b5cfad

[4] Задоя К, *Основи європейського кримінального права* (навч посіб, Фенікс 2024) 640.

[5] Тімофєєва Л Ю 'Кримінальні правопорушення проти довкілля: пропорційність в контексті апроксимації актів Європейського Союзу' (2024) 2 *Вісник Асоціації кримінального права України* 260; Paulo Farinha Alves, Joana Rosa Baptista and Raquel Freitas, 'Protection of the Environment through Criminal Law Directive (EU) 2024/1203 of 11 April' (Lexology, 2024) <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1867ad16-0ba8-415d-9543-3896d9ce9fca. (accessed 15 April 2025); Alice Villari and Edoardo Maestri, 'New EU Directive on the Protection of the Environment Increases Offenses under Criminal Law' (DLA Piper, 2024) <https://www.dlapiper.com/es-pr/insights/publications/derisk-newsletter/2024/new-eu-directive-on-the-protection-of-the-environment-increases-offenses-under-criminal-law> (accessed 10 April 2025); Christina Olsen Lundh, 'The Revised EU Environmental Crime Directive: Changes and Challenges in EU Environmental Criminal Law with Examples from Sweden' (2024) 2 *EUCrim* 164 https://doi.org/10.30709/eucrim-2024–013 (accessed 3 April 2025)

(ЄС) 2024/1203, демонструючи яскраво виражений транснаціональний характер екологічних деліктів та потребу в посиленні санкцій за їх вчинення.

Таким чином, положення Конвенції сприймаються як такі, що мають серйозне значення для гармонізації українського законодавства із загальноєвропейським, та є підґрунтям для посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля. Через це виникає нагальна потреба в поглибленому аналізі зазначеного документу, що є не лише актуальним науковим викликом, а й важливим практичним кроком для ефективного впровадження міжнародних стандартів у національне право.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впровадження міжнародно-правових актів у національне кримінальне право в частині відповідальності за правопорушення проти довкілля не належать до числа активно досліджуваних в Україні. Внеском у їх розроблення, зокрема, є праці таких вітчизняних науковців, як М. Грушко[1], А. Долгов[2], Н. Малишева[3], Т. Павлова[4], Т. Сироїд[5]. Питання комплексного оновлення кримінального законодавства у відповідній сфері на основі міжнародно-правових стандартів ставали предметом дослідження О. Дудорова та Р. Мовчана[6]. На окрему увагу заслуговує матеріал, підготовлений О. Бринзанською, яка проаналізувавши основні положення Конвенції, констатує, що цей документ установлює сучасні стандарти протидії кримінальним правопорушенням проти навколишнього середовища, сформовані з урахуванням як розвитку права Європейського Союзу, так і досвіду прийняття Конвенції про захист довкілля засобами кримінального права № 172 від 4 листопада 1998 р., та може стати ефективним інструментом міжнародного співробітництва для протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля[7].

Незважаючи на теоретичну й практичну значущість праць зазначених та інших авторів, залишаються гостро дискусійними питання подальшого розвитку вітчизняного законодавства в частині кримінально-правового забезпечення охорони довкілля та ефективної протидії незаконним проявам такої діяльності на основі оновлюваних міжнародних стандартів.

Мета статті – через комплексний аналіз матеріально-правових положень Конвенції з'ясувати їх значення для гармонізації національного законодавства із загальноєвропейськими стандартами та на цій основі сформулювати пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства України.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні кримінально-правові норми про відповідальність за правопорушення проти довкілля потребують системного оновлення на тлі тих процесів, які відбуваються в загальноєвропейському просторі. Україна як держава, що має яскраво виражений європейський вектор правового розвитку, повинна зважати на зазначені процеси, зокрема щодо уніфікації кримінального законодавства України з положеннями Конвенції.

Говорити про ратифікацію Україною цієї Конвенції ще зарано, але хочеться сподіватися, що наша держава зрештою зробить все належне, щоб якнайшвидше імплементувати відповідні міжнародні норми в національне законодавство.

Зважаючи на досвід імплементації низки інших міжнародно-правових актів, треба застерегти від намагання буквально відтворити ті чи інші положення Конвенції поза застосовуванням системного підходу та без адаптації до особливостей конструювання складів кримінальних правопорушень

---

[1] М В Грушко, 'Міжнародно-правове забезпечення захисту природного середовища та питання відповідальності за вчинення шкоди довкіллю у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України' (2023) 22 *Академічні візії* 1–10.

[2] А Г Долгов, 'Проблеми кваліфікації екоциду в міжнародному і національному кримінальному праві' (2025) 5 *Юридичний науковий електронний журнал* 213–217.

[3] Н Р Малишева, 'Національні та міжнародні правові механізми протидії екологічним злочинам рф в Україні' *«Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу»* (Київ, 16 вересня 2022) (ФОП Ямчинський О В 2022) 37–40.

[4] Т Павлова, 'Воєнні злочини проти довкілля як об'єкт дослідження: національні та міжнародні стандарти' (2023) 11(25) *Наука і техніка сьогодні* 153–163.

[5] Т Л Сироїд, 'Поняття, ознаки та види екологічних злочинів у міжнародному праві' (2024) 84(4) *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право* 334–344.

[6] О О Дудоров і Р О Мовчан, 'Про напрями вдосконалення механізму кримінально-правової охорони довкілля (на замітку розробникам нового Кримінального кодексу України)' (2020) 1 *Вісник Асоціації кримінального права України* 97–107.

[7] О Бринзанська, 'Конвенція Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права 2025 року як новий інструмент протидії злочинам проти довкілля' *Supreme Observer* (3 September 2025) <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1548/konventsiia-rady-yevropy-pro-zakhyst-dovkillia-zasobamy-kryminalnoho-prava-2025-roku-iak-novyi-instrument-protydii-zlochynam-proty-dovkillia>

проти довкілля, що склалися у вітчизняній правовій традиції.

У цьому контексті важливо звернути увагу на те, що майже кожна стаття з Розділу IV «Матеріальне кримінальне право» Конвенції може вплинути на реформування Розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» Особливої частини КК України. Йдеться як про підхід щодо видів складів кримінальних правопорушень проти довкілля, однаковість їх формування (диспозиції кримінально-правових норм), так і про покарання, які повинні застосовуватися за вчинення таких деліктів (санкції).

Отже, на основі викладеного пропонується таким чином змінити КК України в частині забезпечення правової охорони довкілля засобами кримінального права.

1. Екологічні правопорушення мають між собою чимало спільного, а тому ця спорідненість обов'язково повинна відображатися на способі конструювання відповідних складів кримінальних правопорушень. Це можна зробити за такою схемою:

• безнаслідкове правопорушення проти довкілля – проступок;

• правопорушення з істотною шкодою – нетяжкий злочин без позбавлення волі;

• правопорушення зі значною шкодою – нетяжкий злочин з позбавленням волі;

• правопорушення з тяжкою шкодою – тяжкий злочин;

• правопорушення з особливо тяжкими наслідками – особливо тяжкий злочин.

Безумовно, головний виклик полягає в тому, який зміст матимуть зазначені наслідки, і чи варто його розкривати у КК України. Переконаний, що на поточному етапі правового розвитку України суть кожного з цих наслідків має бути максимально точно і повно відображена в положеннях кримінального законодавства України. Незважаючи на відомі переваги оціночних понять у кримінального праві, формалізовані визначення усіх видів екологічної шкоди дадуть можливість більш ефективно протидіяти посяганням на довкілля, адже суб'єкти правозастосування вільно орієнтуватимуться в тому, як треба оцінювати акт поведінки особи, результатом якого є настання суспільно небезпечних наслідків різного типу.

Для подальшого фахового обговорення пропонується у примітці однієї зі статей КК України про відповідальність за правопорушення проти довкілля у такий спосіб сформулювати визначення істотної шкоди, значної шкоди, тяжкої шкоди та особливо тяжких наслідків:

1) істотною вважається така шкода, яка полягає у спричиненні через необережність легкого тілесного ушкодження кільком потерпілим, або в десять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або в тимчасовому (від одного до шести місяців) погіршенні стану компонентів довкілля, що підлягають відновленню, призвела до загибелі до одного відсотка локальної популяції певного виду, визначеної за офіційними даними обліку (для рідкісних і зникаючих видів – у разі загибелі понад піввідсотка від офіційно встановленої чисельності в Україні);

2) значною вважається така шкода, яка полягає у спричиненні через необережність середньої тяжкості тілесного ушкодження одному або більше потерпілим, або у п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або спричинила стійке погіршення стану об'єкта довкілля, що потребує відновлення понад шість місяців, або призвела до загибелі від одного відсотка до десяти відсотків локальної популяції певного виду, визначеної за офіційними даними обліку (для рідкісних і зникаючих видів – у разі загибелі понад один відсоток від офіційно встановленої чисельності в Україні);

3) тяжкою вважається така шкода, яка полягає у спричиненні через необережність тяжкого тілесного ушкодження одному або більше потерпілим, або у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або призвела до настання надзвичайної екологічної ситуації, або призвела до загибелі понад десяти відсотків локальної популяції певного виду (для рідкісних і зникаючих видів – у разі загибелі понад п'ять відсотків від офіційно встановленої чисельності в Україні);

4) під особливо тяжкими наслідками слід розуміти масштабне знищення чи деградацію природних ресурсів, що призвели до довготривалого (понад п'ять років) чи незворотного погіршення екологічного стану, або зникнення локальної популяції певного виду в межах ареалу або зменшення чисельності популяцій рідкісних і зникаючих видів понад десяти відсотків від їх офіційно встановленої чисельності в Україні, або заподіяння

шкоди в розмірі, що перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або інші наслідки, які призвели до таких негативних змін у довкіллі, що їх неможливо усунути без застосування спеціальних відновлювальних заходів.

При цьому до проявів особливо тяжких наслідків має бути віднесене масове захворювання людей та загибель людини. Своєю чергою, під масовим захворюванням людей розуміється одночасне або послідовне в період не більше чотирнадцяти календарних днів виникнення випадків гострих чи хронічних захворювань у кількості не менше десяти осіб у межах конкретної території, що постраждала, або в не менше ніж п'яти відсотках населення такої території, а також коли захворювання призвело до госпіталізації понад п'яти осіб, у разі якщо воно має спільну етіологічну причину.

Перевагою пропонованої градації видів шкоди в нормативному вимірі є те, що цей підхід ґрунтується на поєднанні медико-біологічних критеріїв (ступінь тілесних ушкоджень, масштаб загибелі популяцій певних видів), економічних показників (кратність перевищення неоподатковуваного мінімуму доходів громадян), екологічних характеристик (тривалість і глибина порушень стану довкілля, настання надзвичайної екологічної ситуації) та соціальних наслідків (масове захворювання, загибель людей). Саме така багатовимірна модель оцінки дає можливість врахувати різні аспекти суспільної небезпеки екологічних правопорушень та забезпечити адекватне кримінально-правове реагування на них.

Реалізація висловленої ідеї потребуватиме внесення низки змін до законодавства про адміністративно-деліктну відповідальність з огляду на те, що окремі адміністративні правопорушення трансформуються у кримінальні проступки (безнаслідкові кримінальні правопорушення проти довкілля).

2. Окрім характеру спричиненої шкоди, склади кримінальних правопорушень проти довкілля можуть мати такі ознаки, що кваліфікують ці склади (починаючи від менш тяжких і закінчуючи більш тяжкими):

1) повторність або вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб як однакові за рівнем караності ознаки з істотною шкодою;

2) вчинення діяння з корисливих мотивів як однакова за рівнем караності ознака із завданням значної шкоди;

3) вчинення діяння службовою особою з використанням службового становища чи повноважень як однакова за рівнем караності ознака із завданням тяжкої шкоди;

4) вчинення діяння організованою групою як однакова за рівнем караності ознака із спричиненням особливо тяжких наслідків.

Такий підхід до диференціації кримінальної відповідальності за правопорушення проти довкілля, по-перше, ураховує вже встановлені у відповідному розділі КК України ознаки, які кваліфікують склади кримінальних правопорушень (вони є усталеними і перевірені практикою), а по-друге, упроваджують в національне законодавство ті положення Конвенції, які вона визначає як обтяжуючі обставини (ст. 36). Це уможливлює забезпечення індивідуалізованого реагування щодо кожної особи, з огляду на рівень суспільної небезпеки вчиненого та особи правопорушника. Загалом урахування цих ознак у процесі кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля має сприяти формуванню справедливих та збалансованих правових механізмів, спрямованих на збереження довкілля.

3. Найголовніше, що вартує уваги, – це те, що Конвенція показує нам ті прогалини у сфері кримінально-правового регулювання, які існують у частині наявного обсягу відповідальності за правопорушення проти довкілля. Для того, щоб подолати ці прогалини, пропонується додати у КК України (до Розділу VIII Особливої частини) нові статті, а саме:

1) статтю 236^1 «Випуск на ринок України продукції з порушенням екологічних вимог», що передбачатиме відповідальність за незаконний випуск на ринок України продукту, використання якого призводить до забруднення навколишнього природного середовища матеріалами чи речовинами, енергією чи іонізуючим випромінюванням.

Ця стаття покликана впровадити в національне законодавство ст. 13 («Злочини, пов'язані з розміщенням на ринку продукції з порушенням екологічних вимог») Конвенції та враховує те, що чинна на сьогодні ст. 227 КК України не містить екологічного складника і повною мірою не забезпечує захист від небезпечної продукції;

2) статтю 236^2 «Незаконна експлуатація чи закриття об'єктів, пов'язаних із небезпечною діяльністю або речовинами», що передбачає відпові-

дальність за порушення установлених законодавством правил експлуатації або закриття об'єкта, на якому здійснюється небезпечна діяльність.

Ця стаття дасть можливість імплементувати в національне законодавство ст. 20 («Злочини, пов'язані з незаконною експлуатацією або закриттям установки, в якій здійснюється небезпечна діяльність») та ст. 21 («Злочини, пов'язані з незаконною експлуатацією або закриттям установки, що передбачає поводження з небезпечними речовинами») Конвенції. Відповідних аналогів у КК України на сьогодні не існує;

3) статтю 238[1] «Незаконний обіг відходів», що передбачає відповідальність за незаконні дії зі збирання, оброблення, перевезення, утилізації або захоронення небезпечних відходів у великих розмірах, подальший догляд за місцями їх захоронення, а так само організацію незаконного обігу відходів, зокрема дилерську та брокерську діяльність щодо них. Під великими розмірами відходів можуть вважатися такі, які мають масу понад тонну чи об'єм понад один кубічний метр (умовний базовий поріг «промислового масштабу»).

Ця стаття уможливлює втілення у життя ст. 19 («Злочини, пов'язані з незаконним збиранням, обробкою, транспортуванням, утилізацією, видаленням або перевезенням відходів») Конвенції та враховує те, що чинна на сьогодні ст. 268 КК України містить досить вузький фокус дії (настання кримінальної відповідальності пов'язується із ввезенням на територію України чи транзит через її територію відходів або вторинної сировини, а так само речовин або матеріалів, що належать до категорії небезпечних відходів). Пропонована новела водночас узгоджуватиметься з Базельською конвенцією про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням[1];

4) статтю 241[1] «Обіг озоноруйнівних чи фтормісних речовин», що передбачає відповідальність за: а) незаконні дії з виробництва, випуску на ринок України, експорту, імпорту, використання, випуску в навколишнє природне середовище речовин, які руйнують озоновий шар, а так само виробництво, випуск на ринок України, імпорт чи експорт продукції та обладнання, що містить або функціонує на основі таких речовин; б) незаконні дії з виробництва, випуску на ринок України, експорту, імпорту, використання, випуску в навколишнє природне середовище фторованих парникових газів, а так само випуск на ринок України, імпорт продукції та обладнання, що містить або функціонує на основі таких газів.

Ця стаття дасть можливість імплементувати в національне законодавство ст. 17 («Злочини, пов'язані з речовинами, що руйнують озоновий шар») та ст. 18 («Злочини, пов'язані з фторованими парниковими газами») Конвенції. Відповідних аналогів КК України на сьогодні не містить. Водночас пропонована новела узгоджуватиметься з Віденською конвенцією про охорону озонового шару[2] та Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар[3];

5) статтю 241[2] «Незаконний обіг ртуті, радіоактивних і хімічних речовин», що передбачає відповідальність за: а) незаконні дії з виробництва, використання, зберігання, імпорту або експорту ртуті, сполук ртуті та сумішей ртуті, а також продукції, що містить ртуть; б) незаконні дії з виробництва, виготовлення, перероблення, оброблення, використання, зберігання, транспортування, імпорту, експорту або захоронення радіоактивних матеріалів чи речовин; в) незаконні дії з виробництва, випуску на ринок України, експорт, імпорт чи використання регульованих хімічних речовин, зокрема у виробах.

Ця стаття дасть можливість імплементувати в національне законодавство ст. 14 («Злочини, пов'язані з хімічними речовинами»), ст. 15 («Злочини, пов'язані з радіоактивними матеріалами або речовинами») та ст. 16 («Злочини, пов'язані з ртуттю») Конвенції. Пропонована новела також узгоджуватиметься з Мінаматською конвенцією про ртуть[4] та Стокгольмською конвенцією про стійкі органічні забруднювачі[5]. Відповідних аналогів у КК України на сьогодні не існує, за винятком

[1] Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (22 березня 1989) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_022#Text

[2] Віденська конвенція про охорону озонового шару (22 березня 1985) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088#Text

[3] Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар (16 вересня 1987) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215#Text

[4] Мінаматська конвенція про ртуть (10 жовтня 2013) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-13#Text

[5] Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (22 травня 2001) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a07#Text

окремих норм КК України про відповідальність за поводження з радіоактивними матеріалами (статті 265, 327 та 414), які можуть потребувати окремих змін для узгодження між собою та встановлення нових зв'язків;

6) статтю 242[1] «Незаконний забір поверхневих або підземних вод», що передбачатиме відповідальність за незаконний забір (вилучення з водного об'єкта, що перебуває у природному середовищі) поверхневих або підземних вод.

Ця стаття покликана впровадити в національне законодавство ст. 24 («Злочини, пов'язані з незаконним забором поверхневих або підземних вод») Конвенції. Відповідних аналогів КК України на сьогодні не містить;

7) статтю 243[1] «Незаконна утилізація суден», що передбачатиме відповідальність за порушення власником судна встановлених законодавством правил його утилізації.

Ця стаття уможливлює втілення у життя ст. 22 («Злочини, пов'язані з незаконною утилізацією суден») Конвенції. Відповідних аналогів КК України так само на сьогодні не містить; Пропонована новела водночас узгоджуватиметься з Міжнародною конвенцією про безпечну та екологічно раціональну утилізацію суден[1];

8) статтю 246[1] «Випуск на ринок України незаконно заготовленої деревини», що передбачатиме відповідальність за порушення установлених законодавством правил випуску на ринок України незаконно заготовленої деревини або продукції, виготовленої з такої деревини, у великих розмірах. У цій статті та статті 249[1] великі розміри пропонується визнавати в тому разі, коли кримінальне правопорушення вчинене на суму, яка у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Ця стаття уможливлює втілення у життя ст. 25 («Злочини, пов'язані з торгівлею незаконно заготовленою деревиною») Конвенції. Безпосередніх аналогів у КК України на сьогодні не має;

9) статтю 247[1] «Незаконний обіг інвазійних чужорідних видів», що передбачатиме відповідальність за незаконне ввезення на територію України, випуск на її ринок, зберігання, розведення, перевезення, використання, обмін, надання дозволу на відтворення, вирощування чи культивування, викид у навколишнє природнє середовище або поширення інвазійних чужорідних видів, визначених за законодавством як такі, що становлять загрозу для довкілля.

Ця стаття дає можливість імплементувати ст. 30 («Злочини, пов'язані з інвазійними чужорідними видам») Конвенції. Наразі аналогів у КК України не має;

10) статтю 249[1] «Незаконна торгівля охоронюваними видами дикої флори та фауни», що передбачатиме відповідальність за незаконні дії з продажу, експорту, імпорту особини або особин охоронюваних видів дикої флори чи фауни, їх частин чи похідних від них, якщо вони вчинені у великих розмірах.

Ця стаття уможливлює впровадження ст. 28 («Злочини, пов'язані з незаконною торгівлею охоронюваними видами дикої флори та фауни») Конвенції. Сьогодні аналогів у КК України не має.

Варто також внести зміни до ст. 252 КК України, передбачивши в ній положення про відповідальність за незаконне погіршення стану середовища існування в межах охоронюваної території або порушення спокою охоронюваних видів тварин на цій території. При цьому під погіршенням стану середовища існування в межах охоронюваної території може розумітися будь-яке протиправне втручання, яке розцінюється як істотне, тобто таке, що потребує застосування спеціальних заходів для відновлення, зменшення здатності екосистеми забезпечувати існування охоронюваних об'єктів природи.

Такі зміни покликані впровадити в національне законодавство ст. 29 («Злочини, пов'язані з незаконним погіршенням стану середовища існування в межах охоронюваної території») Конвенції. Зараз аналогів у КК України не має.

Висновки. На основі аналізу положень Конвенції пропонується здійснити реформування кримінального законодавства України за трьома основними напрямами (питання покарання є самостійним дослідницьким напрямом і перспективним для подальших досліджень), які включають:

1. Уніфікацію підходів до конструювання складів кримінальних правопорушень проти довкілля через запровадження єдиного механізму диференціації кримінальної відповідальності за їх вчинен-

[1] *The Hong Kong International Convention for the Safe and Environmentally Sound Recycling of Ships* (Adopted 15 May 2009) URL: https://www.imo.org/en/about/conventions/pages/the-hong-kong-international-convention-for-the-safe-and-environmentally-sound-recycling-of-ships.aspx

ня на підставі врахування характеру спричиненої шкоди або її відсутності.

2. Крім урахування характеру шкоди, доцільно передбачити для диференціації відповідальності й інші ознаки, що кваліфікують склади кримінальних правопорушень проти довкілля, зокрема, повторність, вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб, з корисливих мотивів, службовою особою з використанням службового становища або повноважень, а також організованою групою. Такий підхід узгоджується зі ст. 36 Конвенції, яка визначає обтяжуючі обставини, і забезпечить індивідуалізоване реагування щодо кожного делікту залежно від рівня його суспільної небезпеки.

3. Для усунення в українському законодавстві прогалини в частині кримінальної відповідальності за правопорушення, що випливають із Конвенції, пропонується доповнити Розділ VIII Особливої частини КК України новими статтями, які охоплюють норми про правопорушення, відсутні на сьогодні в чинному законодавстві. Нові статті передбачатимуть відповідальність за незаконний обіг відходів, ртуті, радіоактивних і хімічних речовин, а також за незаконну торгівлю охоронюваними видами дикої флори та фауни, незаконну утилізацію суден й інші посягання на довкілля. Крім того, пропонується внести зміни до ст. 252 КК України, додавши положення про незаконне погіршення стану середовища існування на охоронюваних територіях. Ці нововведення покликані сприяти гармонізації українського законодавства з положеннями Конвенції про захист навколишнього середовища засобами кримінального права та інших міжнародних документів, зокрема Базельською, Мінаматською, Стокгольмською і Віденською конвенціями.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Bazel′s′ka konventsiia pro kontrol′ za transkordonnym perevezenniam nebezpechnykh vidkhodiv ta yikh vydalenniam (22 bereznia 1989) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_022#Text\ (in Ukrainian).
2. *CM(2025)52-final – 134th Session of the Committee of Ministers (Luxembourg, 13–14 May 2025) – Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law* URL: https://search.coe.int/cm?i=0900001680b5cfad (in English)
3. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203 (in English)
4. *The Hong Kong International Convention for the Safe and Environmentally Sound Recycling of Ships* (Adopted 15 May 2009) URL: https://www.imo.org/en/about/conventions/pages/the-hong-kong-international-convention-for-the-safe-and-environmentally-sound-recycling-of-ships.aspx
5. Minamats′ka konventsiia pro rtut′ (10 zhovtnia 2013) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-13#Text\ (in Ukrainian).
6. Monreal′s′kyi protokol pro rechovyny, shcho ruinuiut′ ozonovyi shar (16 veresnia 1987) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215#Text\ (in Ukrainian).
7. Stokhol′ms′ka konventsiia pro stiiki orhanichni zabrudniuvachi (22 travnia 2001) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a07#Text\ (in Ukrainian).
8. Videns′ka konventsiia pro okhoronu ozonovoho sharu (22 bereznia 1985) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088#Text\ (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

1. Zadoia K. *Osnovy yevropeis'koho kryminal'noho prava* [Fundamentals of European Criminal Law] [in Ukrainian] (navch posib, Feniks 2024) (in Ukrainian).

Journal articles

2. Christina Olsen Lundh, 'The Revised EU Environmental Crime Directive: Changes and Challenges in EU Environmental Criminal Law with Examples from Sweden' (2024) 2 *EUCrim* 164 <https://doi.org/10.30709/eucrim-2024-013> (in English)
3. Dolhov A. H. 'Problemy kvalifikatsii ekotsydu v mizhnarodnomu i natsional′nomu kryminal′nomu pravi' [Problems of Qualification of Ecocide in International and National Criminal Law, Legal Scientific Electronic Journal] (2025) 5 Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 213–217 (in Ukrainian).

4. Dudorov O. O. and Movchan R. O. 'Pro napriamy vdoskonalennia mekhanizmu kryminal′no-pravovoi okhorony dovkillia (na zamitku rozrobnykam novoho Kryminal′noho kodeksu Ukrainy)' [On Ways to Improve the Mechanism of Criminal Law Protection of the Environment (A Note to the Drafters of the New Criminal Code of Ukraine), Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine] (2020) 1 Visnyk Asotsiatsii kryminal′noho prava Ukrainy 97–107 (in Ukrainian).
5. Hrushko M. V. 'Mizhnarodno-pravove zabezpechennia zakhystu pryrodnoho seredovyshcha ta pytannia vidpovidal′nosti za vchynennia shkody dovkilliu u zv'iazku zi zbroinoiu ahresiieiu rosiis′koi federatsii proty Ukrainy' [International Legal Protection of the Environment and Liability for Environmental Damage Caused by Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, Academic Visions] (2023) 22 Akademichni vizii 1–10 (in Ukrainian).
6. Movchan R., Vozniuk A., Burak M., Areshonkov V. and Kamensky D. 'Criminal Law Counteraction to Land Pollution in the EU Countries: Searching for the Optimal Model' (2021) 10(42) *Amazonia Investiga* 15 https://doi.org/10.34069/AI/2021.42.06.2 (in English)
7. Pavlova T. 'Voienni zlochyny proty dovkillia iak ob′iekt doslidzhennia: natsional′ni ta mizhnarodni standarty' [War Crimes against the Environment as an Object of Study: National and International Standards, Science and Technology Today] (2023) 11(25) Nauka i tekhnika s′ohodni 153–163 (in Ukrainian).
8. Syroid T. L. 'Poniattia, oznaky ta vydy ekolohichnykh zlochyniv u mizhnarodnomu pravi' [Concept, Features and Types of Environmental Crimes in International Law, Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law] [in Ukrainian]. (2024) 84(4) Naukovyi visnyk Uzhhorods′koho natsional′noho universytetu. Seriia: Pravo 334–344 (in Ukrainian).
9. Timofieieieva L. Yu. 'Kryminal′ni pravoporushennia proty dovkillia: proportsiinist′ v konteksti aproksymatsii aktiv Yevropeis′koho Soiuzu' [Criminal Offences against the Environment: Proportionality in the Context of Approximation of EU Acts, Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine] (2024) 2 *Visnyk Asotsiatsii kryminal'noho prava Ukrainy* 260–284 (in Ukrainian)

Conference paper

10. Malysheva N. R. 'Natsional′ni ta mizhnarodni pravovi mekhanizmy protydii ekolohichnym zlochynam rf v Ukraini' [National and International Legal Mechanisms to Counter Environmental Crimes of the Russian Federation in Ukraine, Conference «Food and Environmental Security in Wartime and Post-War Periods: Legal Challenges for Ukraine and the World»]*Prodovol'cha ta ekolohichna bezpeka u voiennyi i pisliavoiennyi chasy: pravovi vyklyky dlia Ukrainy ta svitu*, Kyiv, 16 veresnia 2022) (FOP Yamchyns′kyi O V 2022) 37–40 (in Ukrainian).

Websites

11. Brynzanska O. 'Konventsiia Rady Yevropy pro zakhyst dovkillia zasobamy kryminalnoho prava 2025 roku yak novyi instrument protydii zlochynam proty dovkillia [Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law 2025 as a New Instrument to Combat Crimes against the Environment]' (*Supreme Observer*, 3 September 2025) <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1548/konventsiia-rady-yevropy-pro-zakhyst-dovkillia-zasobamy-kryminalnoho-prava-2025-roku-iak-novyi-instrument-protydii-zlochynam-proty-dovkillia> (in Ukrainian)
12. Paulo Farinha Alves, Joana Rosa Baptista and Raquel Freitas. 'Protection of the Environment through Criminal Law Directive (EU) 2024/1203 of 11 April' (Lexology, 2024) <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1867ad16-0ba8-415d-9543-3896d9ce9fca> (in English)
13. Villari A. and Maestri E. 'New EU Directive on the Protection of the Environment Increases Offenses under Criminal Law' (DLA Piper, 2024) <https://www.dlapiper.com/es-pr/insights/publications/derisk-newsletter/2024/new-eu-directive-on-the-protection-of-the-environment-increases-offenses-under-criminal-law> (in English)

Письменський Є. О.

Концептуальні засади вдосконалення кримінального законодавства про відповідальність за правопорушення проти довкілля у контексті міжнародно-правових інноваційних підходів

Стаття присвячена аналізу впливу новітніх міжнародних документів на реформування кримінального законодавства України у сфері охорони довкілля. Предметом дослідження є матеріально-правові положення Конвенції Ради Європи про захист навколишнього середовища засобами кримінального права (ухвалена 13–14 травня 2025 р.), яка розвиває Директиву (ЄС) 2024/1203 і встановлює стандарти відповідальності за екологічні делікти. Мета статті полягає в тому, щоб через комплексний аналіз зазначених положень з'ясувати їх значення для гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та сформулювати пропозиції з удосконалення Розділу VIII Особливої частини Кримінального кодексу України.

Значущість дослідження для сучасної науки кримінального права полягає в її актуальності на тлі інтенсифікації міжнародних процесів стандартизації екологічної політики, особливо для України, яка прагне інтеграції до європейського співтовариства. Здійснена наукова розвідка покликана сприяти розвитку теорії кримінально-правової охорони довкілля, зважаючи на транснаціональний характер екологічних деліктів і потребу в посиленні санкцій, що узгоджується з глобальними викликами, такими як забруднення, незаконний обіг відходів та деградація ресурсів.

Основні досягнення проведеної роботи полягають у формуванні пропозицій з уніфікації конструкцій складів екологічних правопорушень на основі градації шкоди (від безнаслідкових проступків до особливо тяжких злочинів) із формалізованими визначеннями істотної, значної, тяжкої шкоди та особливо тяжких наслідків. Пропонується установити ознаки, що кваліфікують склади кримінальних правопорушень проти довкілля, узгодивши їх зі ст. 36 зазначеної Конвенції.

Виявлено прогалини в кримінальному законодавстві України, для подолання яких пропонується додати нові статті, зокрема про незаконний випуск продукції з порушенням екологічних вимог, незаконний обіг відходів, озоноруйнівних речовин, ртуті та радіоактивних матеріалів, забір вод, утилізацію суден, торгівлю деревиною.

У результаті сформульовані три основні напрями реформування кримінального законодавства: забезпечення єдиного підходу до диференціації відповідальності за рівнем спричиненої шкоди, установлення нових ознак, що кваліфікують склади кримінальних правопорушень проти довкілля, та заповнення прогалин новими кримінально-правовими нормами.

Ключові слова: *кримінальне законодавство, правопорушення проти довкілля, міжнародно-правові акти, імплементація, диференціація кримінальної відповідальності, кваліфікуючі ознаки, суспільно небезпечні наслідки*

Yevhen Pysmenskyy

Conceptual Foundations for Improving Criminal Legislation on Liability for Environmental Offences in the Context of International Legal Innovative Approaches

The article analyses the impact of recent international instruments on reforming Ukraine's criminal legislation on environmental protection. The study focuses on the substantive provisions of the Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, adopted on 13–14 May 2025. This Convention builds on Directive (EU) 2024/1203 and sets liability standards for environmental offences. The aim is to determine, through a comprehensive analysis of these provisions, their significance for harmonising national law with European standards. The article also seeks to propose ways to improve Chapter VIII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

The significance of the research for contemporary criminal law science lies in its relevance against the backdrop of intensified international processes of standardisation in environmental policy, especially for Ukraine, which aspires to integrate into the European community. The study aims to contribute to the development of the theory of criminal-law protection of the environment, taking into account the transnational nature of environmental offenses and the need to strengthen sanctions, in line with global challenges such as pollution, illegal waste circulation, and resource degradation.

The main achievements of the research consist of formulating proposals for the unification of the structures of environmental offences based on a gradation of harm (ranging from non-consequential misdemeanours to particularly grave crimes), with formalised definitions of substantial, significant, serious harm and particularly grave consequences. It is proposed to establish qualifying features of criminal offences against the environment in alignment with Article 36 of the Convention.

Gaps in Ukraine's criminal legislation have been identified, for which it is proposed to introduce new articles, particularly concerning the unlawful release of products in violation of environmental requirements, the illegal circulation of waste, ozone-depleting substances, mercury, and radioactive materials, water abstraction, ship disposal, and the timber trade.

As a result, three main directions of reforming criminal legislation are formulated: ensuring a unified approach to the differentiation of liability according to the level of harm caused, establishing new qualifying features of environmental offences, and filling gaps with new criminal-law provisions.

Keywords: *criminal legislation, environmental offences, international legal acts, implementation, differentiation of criminal liability, qualifying features, socially dangerous consequences.*

Стаття надійшла до редакції: 4.09.2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.8 : 477
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-88

Ю. А. Пономаренко, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-1030-1072

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НАГОРОДИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Система покарань, яка у КК України протягом майже 23 років була стабільною, за останні два роки зазнала одразу двох елементних змін. Перша полягала у доповненні її пробаційним наглядом (ст. 59[1] КК), а другою стало введення до неї позбавлення державної нагороди України (ст. 54[1] КК). Останнє було здійснене Законом від 20 листопада 2024 р.[1], який в один і той самий день був прийнятий Верховною Радою України (об 11.54), підписаний Президентом і опублікований у «Голосі України»[2], а, відтак, уже з початком наступної доби набув чинності. Безумовно, вже одне це ставить питання про реальне дотримання встановленого Конституцією порядку набрання цим законом чинності, порушення якого може мати наслідком визнання закону неконституційним (ч. 1 ст. 152 Конституції України).

Поява у КК позбавлення державної нагороди України (далі, якщо контекст не вимагатиме іншого, – позбавлення нагороди. – Ю. П.) була не лише скороспілою для суспільства, а й стала неочікуваною і для наукової спільноти, і для правозастосовних органів. Ідея запровадження цього виду покарання не була предметом наукового дискурсу, а тому ані аргументів на користь цього рішення законодавця, ані рекомендацій щодо його втілення не було вироблено. Кримінально-правова наука України була поставлена перед фактом необхідності дослідити правила практичного застосування судами позбавлення нагороди, а також виробити підходи до викладання знань про нього в університетських курсах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена необхідність зумовила появу за останній рік кількох публікацій, присвячених позбавленню нагороди як виду покарання. Зокрема, з'явилися статті та матеріали доповідей авторства Т. О. Павлової[3], Н. М. Парасюк[4], О. В. Попович та Л. В. Томаша[5], О. С. Старенького[6], О. І. Ющик та М. Д. Дя-

[1] Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України : Закон України від 20 листопада 2024 р. № 4074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074–20#Text (дата звернення: 06.11.2025).

[2] Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України від 16 липня 2024 р. № 11410. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44569 (дата звернення: 06.11.2025).

[3] Павлова Т О 'Позбавлення державної нагороди України як додатковий вид покарання' *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Восьмі юридичні читання*: зб. тез доп. Всеукр. щорічн. наук.-практ. дистанц. конф. (м. Одеса, 18 квіт. 2025 р.) 122–125 <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/42071>

[4] Парасюк Н М 'Позбавлення державної нагороди України у системі покарань' (2025) 1 Аналітично-порівняльне правознавство 634–639 DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.01.105

[5] Попович О В, Томаш Л В 'Позбавлення державної нагороди України за кримінальним законодавством України: особливості, проблеми та зарубіжний досвід' (2025) 3 (2) Аналітично-порівняльне правознавство 443–449 DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.03.2.71; Попович О В, Томаш Л В 'Позбавлення державної нагороди як спеціальне покарання: проблемні аспекти призначення' *IV Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 09 груд. 2024 р.) 211–215 <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12115>

[6] Старенький О С 'Позбавлення державних нагород України: колізії та прогалини в законодавстві України і проблеми правозастосування' (2025) 32 (3) Вісник Національної академії правових наук України 250–274 DOI: https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-250; Старенький О С 'Позбавлення державних нагород на підставі обвинувального вироку суду' *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального*

кур[1] та інших авторів. Переважно, у них дається позитивна оцінка запровадженню цього виду покарання та викладається зміст оновлених приписів КК та релевантних положень інших нормативно-правових актів. Критичну оцінку введенню позбавлення нагороди як виду покарання разом з догматичним аналізом його ознак надав автор цих рядків у розділі монографії про новели в системі покарань[2].

Водночас, при достатньо детальному висвітленні змісту реформованих приписів законодавства, проблеми практики застосування позбавлення нагороди у вже опублікованих дослідженнях ще не знайшли свого належного висвітлення. Можливо, саме відсутність науково обґрунтованих рекомендацій щодо застосування позбавлення нагороди стало однією з причин того, що станом на початок жовтня 2025 року ще не набув законної сили жоден вирок суду, яким би був призначений цей вид покарання.

Метою статті, з огляду на викладене, є розв'язання проблемних питань призначення покарання у виді позбавлення державної нагороди України.

Виклад основного матеріалу. Позбавлення нагороди, будучи додатковим видом покарання, призначається за загальними правилами призначення таких покарань (ч. 4 ст. 52, ст. 56, ч. 3 ст. 70, ч. 3 ст. 71, ч. 4 ст. 72, ст. 77 КК), але при тому має і певні особливості призначення, що текстуально чи контекстуально визначені ст. 54[1] КК. Цих особливостей нараховується сім, і вони полягають у такому.

1. *Коло нагород, яких особа може бути позбавлена при застосуванні цього виду покарання*, визначається на підставі п. 5 ч. 2 ст. 92 Конституції України, згідно з якою «виключно законами України встановлюються … державні нагороди». Єдиним таким законом є Закон України «Про державні нагороди України», відповідно до ст. 3 якого «державними нагородами є: звання Герой України; орден; медаль; відзнака «Іменна вогнепальна зброя»; почесне звання України; Державна премія України; президентська відзнака». Вичерпний перелік орденів, медалей, почесних звань і державних премій, які є державними нагородами України, описаний в окремому дослідженні[3].

Прирівняними до державних нагород України, у тому числі й в аспекті можливості їх позбавлення, мають бути й державні нагороди Української РСР. Нагородна система України часів УРСР була малорозвиненою, як і багато інших ознак її державності. Відповідно до п. 10 ст. 108 Конституції УРСР 1978 р. до повноважень Президії Верховної Ради Української РСР належало встановлення й присвоєння почесних звань Української РСР, нагородження Почесною Грамотою і Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР. Інших державних нагород, окрім почесних звань Української РСР, Почесної Грамоти і Грамоти Президії Верховної Ради Української РСР, зокрема – власних орденів чи медалей, – наша держава того періоду не мала. Перелік почесних звань Української РСР, підстави й порядок нагородження ними, а також Почесною Грамотою і Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР, визначався окремим положенням. Не вважалися за тодішнім законодавством державними нагородами Української РСР державні премії Української РСР, перелік і найменування з часом змінювалися. У силу прямої вказівки в абз. 3 п. 3 Прикінцевих положень Закону «Про Державні нагороди України», попри те, що на час їх присудження вони не визнавалися державними нагородами, «заднім числом» їм наданий такий статус[4].

Однак не можуть бути прирівняними до державних нагород України в аспекті можливості їх позбавлення на підставі ст. 54[1] КК, державні нагороди СРСР або інших республік, що входили до його складу. Ці нагороди особа отримала не від України періоду Української РСР, а від інших держав, стосовно яких наша державність не пов'язана континуїтетом. Щодо СРСР Україна визнала себе правонаступником лише в частині «прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не су-

аналізу в правоохоронній системі України: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 лип. 2025 р.) 105–113 <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/37475>

[1] Ющик О І, Дякур М Д 'Позбавлення державної нагороди України як вид покарання' (2025) 2 Аналітично-порівняльне правознавство 930–934 DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.02.138

[2] Пономаренко Ю А *Новели у системі та видах покарань за КК України в умовах воєнного стану: монографія* (Компанія ВАІТЕ, 2025) 42–81

[3] Пономаренко Ю А *Новели у системі та видах покарань за КК України в умовах воєнного стану: монографія* (Компанія ВАІТЕ, 2025) 50–56

[4] Пономаренко Ю А *Новели у системі та видах покарань за КК України в умовах воєнного стану: монографія* (Компанія ВАІТЕ, 2025) 57

перечать Конституції України та інтересам Республіки» (ст. 7 Закону «Про правонаступництво України»), але в жодному разі – не стосовно нагород СРСР. Більше того, згодом Україна засудила комуністичний тоталітарний режим 1917–1991 років, визнала його злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, назвала несумісним з основоположними правами і свободами людини і громадянина й заборонила його пропаганду[1]. Саме тому державні нагороди СРСР не можуть бути прирівняні до державних нагород України в контексті ст. 54[1] КК, а тому особа і не може бути їх позбавлена у разі застосування передбаченого цією статтею виду покарання.

Тим більше, не можуть бути позбавлені засуджені державних нагород республік, що входили до складу СРСР, оскільки державність України жодним чином не пов'язана з державністю цих країн, заслуги перед ними не є заслугами перед Україною. Це так само очевидно, як ніби йшлося б про можливість позбавлення на підставі ст. 54[1] КК державних нагород тих країн, які ніколи і не входили до СРСР. Звісно, що стосовно можливості позбавлення таких нагород українські суди не мають жодної компетенції.

Крім того, не належать до кола державних нагород України, а тому їх не можна й позбавити під час застосування досліджуваного виду покарання, також і ті види нагород, що присуджуються окремими органами державної влади чи місцевого самоврядування України, юридичними особами тощо, які не охоплюються Законом «Про державні нагороди України». Орієнтовний перелік таких нагород описаний в окремому дослідженні[2].

2. *Коло кримінальних правопорушень, за які може бути призначене позбавлення нагороди*, визначається з урахуванням того, що в жодній санкції статті Особливої частини КК цей вид покарання не передбачений. Тому коло кримінальних правопорушень, вчинення яких становить передумову призначення позбавлення нагороди, визначається відповідно до ст. 54[1] КК, згідно якої воно може бути призначене за:

1) будь-який тяжкий злочин, тобто таке кримінальне правопорушення, в санкціях за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 10.000, але не більше 25.000 н. м. д. г. або позбавлення волі на строк понад 5 але не більше 10 років (ч. 5 ст. 12 КК);

2) будь-який особливо тяжкий злочин, тобто таке кримінальне правопорушення, в санкціях за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 25.000 н. м. д. г. або позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі (ч. 6 ст. 12 КК);

3) будь-яке кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України (розділ I Особливої частини КК), незалежно від ступеня його тяжкості, тобто не лише за тяжкі чи особливо тяжкі злочини, а й за кримінальні проступки (ч. 1 і 2 ст. 111[1] КК) чи нетяжкі злочини (ч. 2 і 3 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 110[2], ч.3 і 4 ст. 111[1], ч. 1 ст. 114[2] КК);

4) будь-яке кримінальне правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (розділ XX Особливої частини КК), незалежно від ступеня його тяжкості, тобто не лише за тяжкі чи особливо тяжкі злочини, а й за кримінальний проступок (ст. 445 КК) чи нетяжкі злочини (ст. 436, ч. 1 ст. 436[1], ч. 1 і 2 ст. 436[2], ч. 2 ст. 444 КК);

5) будь-яке кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258–258[5], 260, 261 КК. Серед них більшість є тяжкими або особливо тяжкими злочинами, тому сенс окремої вказівки на них у ст. 54[1] КК не є очевидним. Нетяжкими злочинами є лише діяння, передбачені ч. 1 ст. 258[1], ч. 1 і 2 ст. 258[2] і ч. 1 ст. 260 КК. Тому якщо законодавець і хотів розширити коло злочинів, караних позбавленням нагороди, достатньо було в ст. 54[1] КК вказати лише на ці статті.

Жодних інших обмежень щодо кола кримінальних правопорушень, вчинення яких становить передумову призначення позбавлення нагороди, закон не встановлює. Тому до кола цих правопорушень належать згадані вище діяння, незалежно від форми вини, з якою вони вчинені, мотиву чи мети їх вчинення; незалежно від того, вчинені вони вперше чи не вперше; є закінченими чи незакінченими; вчинені одноосібно чи у співучасті, та від будь-яких інших ознак їхніх складів чи інших характеристик.

[1] Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09 квітня 2015 р. № 317-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України: оф. вебсайт.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317–19#Text (дата звернення: 06.11.2025).

[2] Пономаренко Ю А *Новели у системі та видах покарань за КК України в умовах воєнного стану: монографія* (Компанія ВАІТЕ, 2025) 59–62

3. *Коло осіб, яким може бути призначений цей вид покарання,* випливає із самого змісту позбавлення нагороди. Оскільки неможливо позбавити нагороди того, хто її не має, то, відповідно, цей вид покарання є спеціальним і може бути застосований *виключно до осіб, які у встановленому законом порядку були нагороджені державним нагородами України*. Інших обмежень, які стосувалися б кола нагороджених осіб і звужували його, закон не визначає. Тому цей вид покарання може бути призначений будь-якій особі, нагородженій державною нагородою України, незалежно від будь-яких характеристик такої особи, зокрема: її статі, віку, стану здоров'я та інших біофізичних ознак, громадянства, місця проживання, роду занять тощо.

Оскільки позбавленою нагороди може бути тільки та особа, яка була нагороджена нею у встановленому законом порядку, то не можуть бути засуджені до цього виду покарання:

1) *особи, які були нагороджені з порушенням встановленого законом порядку*. У разі, якщо в ході кримінального провадження буде встановлено, що підсудний був нагороджений з порушенням законодавства, суд не може призначити цей вид покарання. Адже відповідно до ч. 1 ст. 50 КК будь-який вид покарання є позбавленням засудженого його прав і свобод, а при незаконному нагородженні підсудний *не може вважатися таким, що має право на державну нагороду*. У цьому разі сторона обвинувачення, відповідно до своїх повноважень, має звернутися до Президента України з поданням про скасування указу про нагородження такої особи;

2) *особи, які самовільно носили державні нагороди України, підробили чи придбали підроблені документи про нагородження ними*. У разі встановлення в кримінальному провадженні цього факту та за наявності інших необхідних підстав, має бути вирішене питання про притягнення такої особи до адміністративної відповідальності за адміністративне правопорушення, передбачене ст. 186[1] КпАП України «Незаконні дії щодо державних нагород».

4. *Підстава призначення позбавлення нагороди* у КК чітко не визначена. Але її слід відрізняти від *передумови* призначення цього виду покарання, оскільки ст. 54[1] КК встановлює *дискреційне, а не імперативне повноваження суду* призначати позбавлення нагороди. Тому не в кожному разі вчинення кримінального правопорушення, яке становить передумову призначення позбавлення нагороди, суд повноважний його призначити. Саме це й ставить на порядок денний питання про *підставу* призначення позбавлення нагороди.

У перших дослідженнях цього виду покарання висловлені різні судження про те, що ж дає суду підставу призначити позбавлення нагороди? Так, Т. О. Павлова[1], О. І. Ющик та М. Д. Дякур[2] вважають підставою призначення цього виду покарання вчинення будь-якого кримінального правопорушення, що назване у ст. 54[1] КК. Таке судження не можна підтримати, оскільки воно суперечить положенням ст. 54[1] КК, згідно якої не в кожному разі вчинення названого у ній кримінального правопорушення суд призначає позбавлення нагороди. Це означає, що підстава його призначення, хоч і пов'язана з передумовою, але лежить за її межами. На це звертає увагу Н. М. Парасюк, яка пише, що за змістом ст. 54[1] КК «позбавлення державної нагороди України може бути застосовано до засудженої особи, яка вчинила будь-який тяжкий чи особливо тяжкий злочин, незалежно від його спрямованості щодо певного конкретного об'єкта. Чи відповідає таке положення засаді призначення справедливого покарання? Відповідь не буде однозначною»[3]. Таким чином, слушно поставивши питання про необхідність пошуку підстави призначення позбавлення нагороди за межами передумови, авторка цю підставу так і не описала. О. В. Попович та Л. В. Томаш в одній своїй публікації дійшли висновку, що застосування цього виду покарання «лише на підставі того, що особою було вчинене кримінальне правопорушення відповідного ступеня тяжкості є необґрунтованим. Крім того, відсутність у кримінальному законі чітких критеріїв, які необхідно враховувати при призначенні цього виду покарання може слугувати підставою для зловжи-

[1] Павлова Т О 'Позбавлення державної нагороди України як додатковий вид покарання' *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Восьмі юридичні читання*: зб. тез доп. Всеукр. щорічн. наук.-практ. дистанц. конф. (м. Одеса, 18 квіт. 2025 р.) 124 <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/42071>

[2] Ющик О І, Дякур М Д 'Позбавлення державної нагороди України як вид покарання' (2025) 2 Аналітично-порівняльне правознавство 933 DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.02.138

[3] Парасюк Н М 'Позбавлення державної нагороди України у системі покарань' (2025) 1 Аналітично-порівняльне правознавство 637–638 DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.01.105

вань з боку суддів»[1], а в іншій з цих міркувань висловили пропозицію «в санкціях відповідних статей Особливої частини КК України передбачити можливість призначення в певних випадках позбавлення державної нагороди як додаткового факультативного покарання»[2]. Нарешті, О. С. Старенький пише, що підстави позбавлення нагороди повинні ґрунтуватися «не лише на формальній класифікації кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості, а й на морально-етичній оцінці поведінки нагородженої особи крізь призму публічної гідності та суспільного інтересу»[3].

Думається, що саме С. О. Старенький найближче підійшов до розкриття сутності підстави призначення позбавлення нагороди. Адже і сам законодавець чітко дає зрозуміти, що така підстава існує і вона відмінна від передумови призначення цього покарання. По-перше, цей висновок випливає з уже відзначеного вище дискреційного повноваження суду щодо його призначення. По-друге, новим п. 6[1] ч. 1 ст. 368 КПК до кола питань, які має вирішити суд, призначаючи покарання, віднесене питання про те, «чи є підстави для позбавлення обвинуваченого державної нагороди України». Нарешті, по-третє, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65 КК при призначенні покарання суд повинен врахувати ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Урахування ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення – це не лише врахування його віднесення до тієї чи іншої категорії тяжкості, визначеної ст. 12 КК. Якби це було так, то, визначивши як передумову призначення позбавлення нагороди вчинення особою тяжкого чи особливо тяжкого злочину, законодавець уже міг би встановлювати імперативне повноваження суду призначати цей вид покарання. Тому врахування ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення полягає у прийнятті судом до уваги також і «особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо)»[4].

Оцінюючи *особливості конкретного кримінального правопорушення й обставини його вчинення*, суди повинні давати ст. 54[1] КК історичне та телеологічне тлумачення, тобто враховувати умови та причини її прийняття і мету, для якої було запроваджено цей вид покарання. Матеріалами для такого тлумачення мають стати положення Закону, яким КК був доповнений ст. 54[1], але які не були включені до тексту КК, а також – пояснювальна записка до його проєкту. Цей Закон мав назву «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо *позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України*» (курсив мій – Ю. П.). Отже, вже самою назвою Закону законодавець показав, що позбавлення нагороди має застосовуватися лише за такі діяння, які *популяризують або пропагують державу-агресора,* або *дії, вчиненні проти України.* І хоч назва згаданого закону не стала частиною тексту КК, але вона відповідно до ч. 1 ст. 37 закону «Про правотворчу діяльність» *відображає предмет його регулювання* і тому, безумовно, має братися до уваги під час визначення кола діянь, на які поширюються приписи, внесені цим Законом до КК.

Більше того, у пояснювальній записці до проєкту цього Закону йшлося про те, що він спрямований «на вдосконалення законодавства України щодо позбавлення державних нагород осіб, засуджених за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також *осіб, які популяризують або пропагують державу-агре-*

[1] Попович О В, Томаш Л В 'Позбавлення державної нагороди як спеціальне покарання: проблемні аспекти призначення' *IV Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 09 груд. 2024 р.) 213 <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12115>

[2] Попович О В, Томаш Л В 'Позбавлення державної нагороди України за кримінальним законодавством України: особливості, проблеми та зарубіжний досвід' (2025) 3 (2) Аналітично-порівняльне правознавство 448 DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.03.2.71

[3] Старенький О С 'Позбавлення державних нагород України: колізії та прогалини в законодавстві України і проблеми правозастосування' (2025) 32 (3) Вісник Національної академії правових наук України 261 DOI: https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-250

[4] Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7. *Верховна Рада України. Законодавство України: оф. вебсайт.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text (дата звернення: 06.11.2025). (п. 3).

сора та її органи влади, їх представників, або вчиняють інші дії, спрямовані на створення позитивного образу держави-агресора, виправдовування та визнання правомірною окупації території України»[1] (курсив мій – Ю. П.).

Таким чином, історичне та телеологічне тлумачення ст. 54[1] КК має приводити суд до висновку про те, що підставою призначення передбаченого нею виду покарання є вчинення особою такого кримінального правопорушення, яке охоплюється передумовою його призначення, і разом з тим за своїм характером було спрямоване на *популяризацію або пропаганду держави-агресора* або полягає у *вчиненні інших протиправних дій проти України.*

Розуміння популяризації чи пропаганди держави-агресора передбачає попереднє з'ясування того, яка ж держава має бути визнана агресором. В окремому дослідженні з цього питання мною наведені аргументи щодо того, що «державою-агресором» слід вважати будь-яку державу, яка фактично здійснює щодо України хоча б одне з діянь, у яких полягає акт агресії, незалежно від формального визнання її будь-яким органом державної влади України чи міжнародною організацією такою, що здійснює агресію проти України[2]. В умовах нинішньої Війни за Незалежність України такими є не лише Російська Федерація, а й, принаймні, Республіка Білорусь та Корейська Народно-Демократична Республіка[3]. Водночас ті ж таки історичний та телеологічний способи тлумачення Закону, яким КК був доповнений ст. 54[1], не дають підстави визнати державами-агресорами для цілей застосування згаданої статті КК ті держави, які в минулому (в історії) здійснювали акти агресії проти України чи держав, до складу яких входили українські землі.

Вживання у назві Закону, яким КК був доповнений ст. 54[1], слів «*популяризація чи пропаганда*» держави-агресора є свідченням чергового непотрібного множення термінологічного апарату нашого законодавства. Навряд чи можна сумніватися в тому, що в цьому разі слова «популяризація» і «пропаганда» вжиті як синоніми, що мають тотожне значення. Якщо це так, то для їх розуміння *mutatis mutandis* може бути використане дане в одному із законів[4] визначення поняття «пропаганда російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України». Беручи його за основу, *під пропагандою чи популяризацією держави-агресора* слід розуміти поширення інформації, спрямованої на підтримку або виправдання злочинного характеру діяльності держави-агресора, її органів, їх посадових осіб, працівників, службовців (у тому числі військовослужбовців) та/або представників, які відкрито або приховано діють від імені держави-агресора на території України або з територій інших держав проти України; популяризацію та глорифікацію діяльності органів держави-агресора, дій їх посадових осіб, працівників, службовців (у тому числі військовослужбовців) та/або представників; публічне заперечення, у тому числі через медіа або з використанням мережі «Інтернет», злочинного характеру збройної агресії проти України; публічне використання символіки воєнного вторгнення держави-агресора в Україну, використання, створення, поширення продукції, що містить таку символіку, в Україні та/або за кордоном, популяризація ідеології держави-агресора у будь-який спосіб та/або будь-якими засобами.

На підставі викладеного, *до кримінальних правопорушень, які популяризують або пропагують державу-агресора*, мають бути віднесені:

1) ті, яким популяризація чи пропаганда держави-агресора *завжди й іманентно властиві*, а саме: деякі форми колабораційної діяльності (ч. 1, 3 ст. 111[1] КК), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Росій-

[1] Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України від 16 липня 2024 р. № 11410. *Верховна Рада України. Законодавство України: оф. вебсайт.* URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44569 (дата звернення: 06.11.2025).

[2] Пономаренко Ю А 'До питання про «державу-агресора» за КК України' *Війна та мир & злочин і покарання*: матеріали XI (24) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 04–05 червня 2025 року) 136–141

[3] Пономаренко Ю А *Новели у системі та видах покарань за КК України в умовах воєнного стану: монографія* (Компанія ВАІТЕ, 2025) 70–72

[4] Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22 травня 2022 р. № 2265-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України: оф. вебсайт.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265–20#Text (дата звернення: 06.11.2025).

ської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436[2] КК) та ін.;

2) ті, яким популяризація чи пропаганда держави-агресора *можуть бути властиві за окремих форм їх вчинення*. До таких, зокрема, належать: державна зрада у формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК); інші, крім названих вище, форми колабораційної діяльності (ст. 111[1] КК), пособництво державі-агресору (ст. 111[2] КК); деякі кваліфіковані склади наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ч. 3 і 4 ст. 297 КК) та ін.

Під вчиненням інших протиправних дій проти України слід розуміти вчинення будь-якого кримінального правопорушення, яке охоплюється передумовою призначення позбавлення нагороди, якщо потерпілою від нього (звісно, у кримінально-правовому, а не в кримінально-процесуальному сенсі) є Україна як держава. Інакше кажучи, це кримінальне правопорушення має фактично заподіювати чи створювати реальну загрозу заподіяння істотної чи й більшої шкоди інтересам України. Ці інтереси можуть бути максимально широкими і належати до родових об'єктів кримінальних правопорушень, передбачених багатьма, проте далеко не всіма, розділами Особливої частини КК.

Зокрема, *завжди спрямованими проти інтересів України є всі кримінальні правопорушення*, передбачені розділами I, XIV, XVIII, XIX Особливої частини КК. Далі, *завжди спрямованими проти інтересів України є окремі кримінальні правопорушення*, передбачені розділами V (наприклад: ч. 2 ст. 158, ст. 158[3]), VII (наприклад: ст. 201, ч. 2 і 3 ст. 201[1], 201[3], 201[4], ч. 2 і 3 ст. 212), XV (наприклад: ч. 3 і 4 ст. 345, ч. 2 і 3 ст. 346, ч. 2 ст. 347, ст. 348, 349 та ін.), XX (наприклад: ст. 436[1], 436[2]) Особливої частини КК та ін. Нарешті, *в окремих випадках можуть бути спрямованими проти інтересів України деякі кримінальні правопорушення*, які не завжди заподіюють шкоду виключно їй. Сказане стосується широкого кола діянь, у тому числі – й окремо згаданих у ст. 54[1] КК кримінальних правопорушень, передбачених ст. 258–258[5], 260, 261 та розділом XX Особливої частини КК. До таких, зокрема, належать і тяжкі та особливо тяжкі злочини, що передбачені розділом VI, якщо вони спрямовані проти державної форми власності; ст. 199 КК, якщо його предметом є підроблена національна грошова одиниця України; ст. 255, 257, 258–258[5], 260, 261, якщо вони вчиняються проти інтересів України; розділом XVI, якщо вони спрямовані проти систем, мереж та інформації, які належать нашій державі; розділом XVII, якщо їх суб'єктом є службова особа, яка є представником української влади, тощо.

З іншого боку, навряд чи в якомусь разі зможуть бути визнаними вчиненими проти інтересів України хоча б один тяжкий чи особливо тяжкий злочин з розділів II, III, IV, X, XI, XII, XIII Особливої частини КК.

Нарешті, вирішуючи питання про наявність підстави для призначення позбавлення нагороди, суд повинен врахувати й *особу винного*, тобто ті характеристики засуджуваного, які безпосередньо впливають на можливість призначення йому цього виду покарання. Для того, щоб стверджувати про наявність підстави для призначення цього виду покарання, особа винного повинна характеризуватися як така, яка не гідна далі мати колись законно отриману нею державну нагороду. Врахування особи винного у цьому разі повинно здійснювався в поєднанні з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого ним кримінального правопорушення й співвідношення їх є таким:

1) якщо, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, суд дійшов висновку, що воно було спрямоване на популяризацію чи пропаганду держави-агресора, то у цьому разі особа винного, переважно буде характеризуватися як така, що не гідна мати державну нагороду України. Адже в умовах зовнішньої агресії проти України, будь-яке прославляння агресора є настільки антидержавним діянням, що з ним стають явно несумісними навіть попередні заслуги цієї особи перед Україною, які колись були підставою для нагородження (ч. 1 ст. 1 закону «Про державні нагороди України»);

2) якщо, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, суд дійшов висновку, що воно не було пов'язане з популяризацією чи пропагандою держави-агресора, але було спрямоване проти інтересів України, то в цьому разі слід бути більш обережним щодо висновку про негідність особи мати державну нагороду України. Вочевидь, особа винного буде характеризуватися як така, що не гідна мати державну нагороду України, лише у разі, коли ті її заслуги, за які вона була свого часу нагороджена, були потім перекрес-

лені чи знівельовані вчиненим нею кримінальним правопорушенням. Наприклад, якщо особа була нагороджена за видатні заслуги під час її роботи в органах державної влади чи в державних установах, а потім вчинила кримінальне правопорушення, працюючи в цих же органах влади чи установах, це, безумовно, свідчитиме про те, що вона не гідна далі мати отриману нею нагороду. Водночас, якщо особа була нагороджена за вчинення подвигу чи іншого геройського вчинку, а згодом вчинила кримінальне правопорушення проти інтересів України, яке жодним чином не було пов'язане з тією підставою нагородження, дуже важко буде дійти висновку, що вона не гідна надалі залишатися нагородженою. Скажімо, практично нереально уявити ситуацію, за якої суд визнав би не гідним далі залишатися нагородженим бойовими орденами ветерана війни, який вчинив крадіжку державного майна з проникненням до сховища (ч. 3 ст. 185 КК).

Резюмуючи усе викладене вище щодо підстави призначення цього виду покарання, констатую, що така підстава матиме місце у випадку, якщо:

1) кримінальне правопорушення, яке становить передумову призначення цього виду покарання, було спрямованим на популяризацію або пропаганду держави-агресора чи було вчинене проти України, і при цьому

2) особа винного повинна характеризуватися так, що він має бути визнаний негідним далі мати державну нагороду.

5. *Кількість нагород, яких особа може бути одночасно позбавлена*. Звертаючи увагу на назву цього виду покарання, яка у ст. 54[1] КК викладена в однині («позбавлення державної нагороди України»), Н. М. Парасюк вважає, що «засуджена особа за вчинення кримінального правопорушення може бути позбавлена лише однієї державної нагороди України»[1].

Водночас, близька за змістом санкція у п. 24 ч. 1 ст. 4 закону «Про санкції» названа у множині – «позбавлення державних нагород України». Насправді ж це означає, що в той час, як позбавлення державних нагород на підставі закону «Про санкції» має здійснюватися *лише всіх разом* (і практика застосування санкцій рішеннями РНБО України це підтверджує), то позбавлення державних нагород України на підставі ст. 54[1] КК *не може бути загальним і може стосуватися лише кожної окремої нагороди*. Тому, якщо особа нагороджена декількома (хоча б двома) державними нагородами України, суд має встановити наявність чи відсутність підстави позбавлення кожної з них окремо, окремо вирішити питання про позбавлення чи не позбавлення кожної нагороди, яку має засуджений, і у вироку окремо вказати ті нагороди, яких він позбавляється (абз. 2 п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК). Скількох би нагород засуджений не позбавлявся (однієї чи декількох), у будь-якому разі це буде для нього одним і однократно застосованим додатковим покаранням, передбаченим ст. 54[1] КК. В цьому аспекті практика застосування позбавлення нагороди має бути аналогічною практиці застосування спорідненого покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, яке також у законі назване в однині. На підставі вивчення матеріалів судової практики і дослідження висловлених у літературі суджень М. В. В'юник слушно пише, що «оскільки закон не містить будь-яких обмежень на цей рахунок, суд вправі в кожному конкретному випадку вирішувати питання в залежності від характеру і ступеня суспільної небезпеки скоєного злочину, особи винного та обставин справи, які пом'якшують і обтяжують відповідальність, а отже, належним чином аргументувавши свою позицію, позбавити особу декількох звань»[2].

6. *Спеціальні правила призначення покарання* при їх застосуванні до випадків призначення позбавлення нагороди не мають особливостей у їхньому застосуванні. Зокрема:

1) правила призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення (ч. 1, 2, 3 і 4 ст. 68 КК) на додаткові покарання взагалі не поширюються і тому, за наявності до того підстави позбавлення нагороди, може бути призначене, у тому числі, й за готування до чи замах на ті кримінальні правопорушення, які становлять передумову його призначення;

2) правила призначення покарання співучасникам (ч. 5 ст. 68 КК) також не визначають особли-

[1] Парасюк Н М 'Позбавлення державної нагороди України у системі покарань' (2025) 1 Аналітично-порівняльне правознавство 638 DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.01.105

[2] В'юник М В 'Призначення покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу' *Вісник Асоціації кримінального права України* (2018) 2 (11) 71–72 DOI: https://doi.org/10.21564/2311–9640.2018.11.160958

востей застосування додаткових покарань, тому, якщо в діяннях і в характеристиці особи організатора, підбурювача чи пособника буде встановлена підстава призначення їм позбавлення нагороди, застосування цього виду покарання до них не виключається;

3) правила призначення більш м'якого покарання, ніж передбачене законом, поширюються лише на ті додаткові покарання, які передбачені у санкції статті Особливої частини як обов'язкові (ч. 2 ст. 69 КК), тому не можуть бути застосовані до позбавлення нагороди, яке не передбачається у санкціях. З огляду на це, призначення позбавлення нагороди, якщо для того будуть передумова та підстава, може мати місце, навіть якщо суд застосував ч. 1 або 2 ст. 69, відповідно, до основного чи передбаченого санкцією статті Особливої частини обов'язкового додаткового покарання. Натомість, якщо цей вид покарання не призначається, то посилання на ч. 2 ст. 69 КК не здійснюється;

4) правила призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69^1 КК) не стосуються додаткових покарань, і тому позбавлення нагороди за наявності до того передумови та підстави може мати місце навіть і в разі застосування цієї статті до основного покарання;

5) правила призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості в кримінальних провадженнях щодо корупційних або пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень (ст. 69^2 КК) на додаткові покарання також не поширюються і, за наявності до того передумови та підстави, не виключене призначення позбавлення нагороди у разі застосування цієї статті;

6) при призначенні покарання у випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання винуватості, позбавлення нагороди може бути призначене судом лише якщо воно було погоджене сторонами угоди (ч. 5 ст. 65 КК);

7) при призначенні покарання за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК) або сукупністю вироків (ст. 71 КК), позбавлення нагороди може бути призначене лише за окреме кримінальне правопорушення, що входить до тієї чи іншої сукупності, і лише за такої умови воно може бути приєднане до остаточного основного покарання;

8) позаяк позбавлення нагороди не передбачене серед видів покарань, що можуть бути призначені особам, неповнолітнім на час вчинення кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 98 КК), то й спеціальні правила призначення покарання неповнолітнім (ч. 1 ст. 103 КК) на цей вид покарання не поширюються.

7. *Строк позбавлення державної нагороди* у КК не визначається, а тому і суд у вироку його також його не встановлює. При загальному визнанні цього факту, українські криміналісти розійшлися у визначенні місця цього виду покарання в класифікації за критерієм можливості визначення строку. Більшість авторів (Н. М. Парасюк[1], О. В. Попович, Л. В. Томаш[2]) називають його безстроковим, і лише Т. О. Павлова[3] – одноактним видом покарання.

Думається, що саме Т. Р. Павлова має з цього питання рацію, оскільки якщо припустити, що позбавлення нагороди відбувається особою безстроково, то слід визнати, що така особа, подібно до засудженого до довічного позбавлення волі, довічно перебуває в стані судимості. Адже строк погашення судимості в силу ч. 1 ст. 90 КК не зможе початися до моменту виконання цього додаткового покарання. Саме тому позбавлення нагороди є видом покарання, подібним до позбавлення звання і належить не до безстрокових, а до *одноактних видів покарань*, що відбувається (реалізується) самим фактом припинення в засудженого статусу особи, яка має державну нагороду.

Через це не можна виключати й можливості подальшого поновлення особи в праві на ту нагороду, якої вона була позбавлена. І така можливість допускається регулятивним законодавством: ч. 1 ст. 17 закону «Про державні нагороди України» передбачає, що поновлення в правах на державні

[1] Парасюк Н М 'Позбавлення державної нагороди України у системі покарань' (2025) 1 Аналітично-порівняльне правознавство 636 DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.01.105

[2] Попович О В, Томаш Л В 'Позбавлення державної нагороди України за кримінальним законодавством України: особливості, проблеми та зарубіжний досвід' (2025) 3 (2) Аналітично-порівняльне правознавство 443 DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.03.2.71

[3] Павлова Т О 'Позбавлення державної нагороди України як додатковий вид покарання' *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Восьмі юридичні читання*: зб. тез доп. Всеукр. щорічн. наук.-практ. дистанц. конф. (м. Одеса, 18 квіт. 2025 р.) 124 <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/42071>

нагороди осіб, які були позбавлені цих нагород, у тому числі в порядку застосування досліджуваного виду покарання, здійснює Президент України «у випадках, передбачених законом». Втім цитований закон не передбачає таких випадків, не вдалося встановити їх наявності і в інших законах України. З огляду на це, станом на сьогодні припис ч. 1 ст. 17 Закону «Про державні нагороди України» виглядає до певної міри декларативним.

Нарешті, позбавлення особи нагород, які вона мала на момент засудження, не є одночасним встановленням для неї заборони бути нагородженою державними нагородами в подальшому, у тому числі й такими, яких вона була позбавлена за вироком суду. Тому за наявності до того підстав (зокрема, вчинення особою нового геройського вчинку, подвигу, інших видатних чи особливих заслуг перед Україною тощо), вона може бути у встановленому законом порядку, відповідно до Указу Президента України, нагороджена державними нагородами України.

Висновки. Викладене дає підстави стверджувати, що призначення покарання у виді позбавлення державної нагороди України, пов'язане з необхідністю вирішення декількох проблемних питань, описаних у цій статті. Можливо, саме через їх нерозв'язаність на теоретичному і правозастосовному рівні, за перший рік чинності ст. 54^1 КК передбачений нею вид покарання ще жодного разу не був призначений судами. Продовжуючи залишатись принциповим противником існування цього виду покарання у чинному чи перспективному кримінальному законодавстві України, з урахуванням потреб судової практики у цій статті я вжив спробу сформулювати практичні рекомендації щодо розв'язання проблемних питань призначення позбавлення нагороди.

REFERENCES

List of legal documents

Lagislation

1. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pozbavlennia derzhavnykh nahorod za populiaryzatsiiu abo propahandu derzhavy-ahresora chy vchynennia inshykh protypravnykh dii proty Ukrainy : zakon Ukrainy vid 20 lystopada 2024 r. №4074-IX. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: of. vebsait.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074–20#Text (in Ukrainian)
2. Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsystskoho totalitarnoho rezhymu, zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symvoliky voiennoho vtorhnennia rosiiskoho natsystskoho totalitarnoho rezhymu v Ukrainu: zakon Ukrainy vid 22 travnia 2022 r. №2265-IX. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: of. vebsait.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265–20#Text (in Ukrainian)
3. Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky: zakon Ukrainy vid 09 kvitnia 2015 r. №317-VIII. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: of. vebsait.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317–19#Text (in Ukrainian)
4. Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pozbavlennia derzhavnykh nahorod za populiaryzatsiiu abo propahandu derzhavy-ahresora chy vchynennia inshykh protypravnykh dii proty Ukrainy vid 16 lypnia 2024 r. №11410. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: of. vebsait.* URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44569 (in Ukrainian)

Case law

5. Pro praktyku pryznachennia sudamy kryminalnoho pokarannia: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 24 zhovtnia 2003 r. №7. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: of. vebsait. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text (in Ukrainian)

Bibliography

Authored books

1. Ponomarenko Yu A *Novely u systemi ta vydakh pokaran za KK Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: monohrafiia* [Novelties in the system and types of punishments under the Criminal Code of Ukraine under martial law: monograph]. (Kompaniia VAITE, 2025) 156 (in Ukrainian)

Journal articles

2. Viunyk M V 'Pryznachennia pokarannia u vydi pozbavlennia viiskovoho, spetsialnoho zvannia, ranhu, chynu abo kvalifikatsiinoho klasu' [Awarding punishment in the form of deprivation of a military, special rank, grade, degree

or qualification class] Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy (2018) 2 (11) 71–72 DOI: https://doi.org/10.21564/2311–9640.2018.11.160958 (in Ukrainian)
3. Parasiuk N M 'Pozbavlennia derzhavnoi nahorody Ukrainy u systemi pokaran' [Deprivation of the state award of Ukraine in the penal system] (2025) 1 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 634–639 DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.01.105 (in Ukrainian)
4. Popovych O V, Tomash L V 'Pozbavlennia derzhavnoi nahorody Ukrainy za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy: osoblyvosti, problemy ta zarubizhnyi dosvid' [Deprivation of a state award of Ukraine under the criminal legislation of Ukraine: features, problems and foreign experience] (2025) 3 (2) Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 443–449 DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.03.2.71 (in Ukrainian)
5. Starenkyi O S 'Pozbavlennia derzhavnykh nahorod Ukrainy: kolizii ta prohalyny v zakonodavstvi Ukrainy i problemy pravozastosuvannia' [Deprivation of state awards of Ukraine: conflicts and gaps in Ukrainian legislation and problems of law enforcement] (2025) 32 (3) Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 250–274 DOI: https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-250 (in Ukrainian)
6. Yushchyk O I, Diakur M D 'Pozbavlennia derzhavnoi nahorody Ukrainy yak vyd pokarannia' [Deprivation of the State Award of Ukraine as a form of punishment] (2025) 2 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 930–934 DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.02.138 (in Ukrainian)

Conference papers

7. Pavlova T O 'Pozbavlennia derzhavnoi nahorody Ukrainy yak dodatkovyi vyd pokarannia' [Deprivation of the State Award of Ukraine as an additional type of punishment] *Pravovyi vymir konstytutsiinoi ta kryminalnoi yurysdyktsii v Ukraini ta sviti.* Vosmi yurydychni chytannia: zb. tez dop. Vseukr. shchorichn. nauk.-prakt. dystants. konf. (m. Odesa, 18 kvit. 2025 r.) 122–125 URL: https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/42071 (in Ukrainian)
8. Ponomarenko Yu A 'Do pytannia pro «derzhavu-ahresora» za KK Ukrainy' [On the question of the «aggressor state» under the CC of Ukraine] *Viina ta myr & zlochyn i pokarannia:* materialy KhI (24) Lvivskoho forumu kryminalnoi yustytsii (m. Lviv, 04–05 chervnia 2025 roku) 136–141 (in Ukrainian)
9. Popovych O V, Tomash L V 'Pozbavlennia derzhavnoi nahorody yak spetsialne pokarannia: problemni aspekty pryznachennia' [Deprivation of a state award as a special punishment: problematic aspects of the appointment] *IV Naukovi chytannia pamiati Hansa Hrossa :* zb. tez mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Chernivtsi, 09 hrud. 2024 r.) 211–215 URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12115 (in Ukrainian)
10. Starenkyi O S 'Pozbavlennia derzhavnykh nahorod na pidstavi obvynuvalnoho vyroku sudu' [Deprivation of state awards based on a court conviction] *Aktualni pytannia ta perspektyvy rozvytku kryminalnoho analizu v pravookhoronnii systemi Ukrainy:* materialy mizhvidom. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 23 lyp. 2025 r.) 105–113 URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/37475 (in Ukrainian)

Пономаренко Ю. А.

Проблеми призначення покарання у виді позбавлення державної нагороди України

Стаття присвячена вивченню проблемних питань призначення нового для українського кримінального законодавства покарання у виді позбавлення державної нагороди України. Зокрема, виділено, проаналізовано та запропоновано розв'язання семи таких проблемних питань.

По-перше, окреслено коло тих державних нагород, яких особа може бути позбавлена при застосуванні цього виду покарання, і на протиставлення цьому – названі нагороди, яких не може стосуватися цей вид покарання. По-друге, уточнене визначене в КК коло кримінальних правопорушень, які становлять передумову призначення позбавлення нагороди. По-третє, визначене коло осіб, яким може бути призначений цей вид покарання, і коло осіб, до яких він не може бути застосований. По-четверте, поглибленому аналізу піддана і визначена підстава призначення цього виду покарання. По-п'яте, вирішене питання про кількість державних нагород, яких особа може бути позбавлена при однократному застосуванні цього виду покарання. По-шосте, показано особливості застосування щодо позбавлення нагороди встановлених КК спеціальних правил призначення покарання. Нарешті, по-сьоме, доведено, що попри невизначеність строку, на який призначається судом цей вид покарання, його не можна вважати безстроковим і показано правові наслідки цього.

При вирішенні кожного з проблемних питань призначення позбавлення нагороди сформульовані судження, окремі з яких можуть бути враховані законодавцем при подальшому розвитку кримінального законодавства України, а інші – можуть бути взяті до уваги судами при їх застосуванні.

Ключові слова: *кримінальне право; кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; покарання; система покарань; додаткове покарання; позбавлення державної нагороди України; призначення покарання; санкція; тяжкість кримінального правопорушення; особа винного.*

Ponomarenko Yu. A.

Problems of imposing a punishment in the form of deprivation of a state award of Ukraine

The article is devoted to the study of problematic issues of imposing a new punishment for Ukrainian criminal legislation in the form of deprivation of a state award of Ukraine. In particular, the solution of seven such problematic issues is highlighted, analyzed and proposed.

Firstly, the range of state awards from which a person may be deprived when applying this type of punishment is outlined, and in contrast to this, the awards to which this type of punishment cannot apply are named. Secondly, the range of criminal offenses defined in the Criminal Code, which constitute a prerequisite for imposing deprivation of an award, is clarified. Thirdly, the range of persons to whom this type of punishment can be imposed, and the range of persons to whom it cannot be applied, is determined. Fourthly, the basis for imposing this type of punishment is subjected to an in-depth analysis and determined. Fifthly, the issue of the number of state awards from which a person may be deprived when applying this type of punishment once is resolved. Sixth, the features of the application of the special rules for imposing punishment established by the Criminal Code in relation to the deprivation of an award are shown. Finally, seventh, it is proven that despite the uncertainty of the term for which this type of punishment is imposed by the court, it cannot be considered indefinite and the legal consequences of this are shown.

When resolving each of the problematic issues of imposing deprivation of an award, judgments are formulated, some of which may be taken into account by the legislator in the further development of the criminal legislation of Ukraine, and others may be taken into account by the courts when applying them.

Keywords: *criminal law; criminal offense; criminal liability; punishment; system of punishments; additional punishment; deprivation of a state award of Ukraine; imposition of punishment; sanction; severity of the criminal offense; identity of the guilty party.*

Стаття надійшла до редакції: 7.11.2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.9
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-100

В. Голіна, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID 0000-0001-9166-3472

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНОГЕННИМ ВИКЛИКАМ У ТРАНСВОЄННОМУ СОЦІУМІ УКРАЇНИ (ПРОГНОСТИЧНИЙ АСПЕКТ)*

Частина 2

Постановка проблеми. Серед численних загроз, що відрізняються за змістом, складністю, масштабом, локалізацією, силою проявів, потенційною небезпечністю та обсягом необхідних зусиль для їх нейтралізації, як свідчить вітчизняний і зарубіжний досвід, у післявоєнний період в Україні особливого значення набуває проблема протидії злочинності. Вона безпосередньо стосується повсякденного життя людей та ключових інтересів держави й суспільства, а також передбачає виявлення джерел і детермінант криміногенних процесів та розроблення ефективних засобів їх випереджального запобігання.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека визначається як стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших ключових інтересів держави від актуальних і потенційних загроз[1]. До таких прогнозованих загроз і викликів із можливими, далеко не другорядними, тяжкими фізичними, психічними, матеріальними та духовними наслідками у трансвоєнний період країни належить зростання злочинних проявів. Воно зумовлене як традиційними довоєнними та воєнними детермінаційними чинниками, так і новітніми, нерідко латентними, висококриміногенними явищами, ризиками й ситуаціями.

Отже, перед теоретико-прикладною кримінологією постає низка серйозних завдань. По-перше, необхідно дослідити, наскільки науковий апарат кримінології відповідає викликам сучасності. Це стосується передусім уточнення поняття злочинності, її кількісно-якісних показників, рівня латентності, природи та інших концептуальних аспектів. По-друге, слід поглибити науково-практичне розуміння криміногенного потенціалу факторів злочинності, їх локалізації та нерідко приховану латентність у позитивних, на перший погляд, явищах, пов'язаних із поствоєнними процесами. Йдеться, наприклад, про адаптацію ветеранів війни до вимог соціуму, а також про ресурсні можливості впровадження комплексу випереджувальних запобіжних заходів.

Об'ємність проблеми і поставлених завдань змусили поділити статтю на частини. У частині 1 критично розглянуто важливе питання поняття злочинності, яке на теперішній час у тому дефініційному виді, що надається деякими українськими кримінологами, не задовольняє практику[2]. Цьому

* Стаття підготовлена у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

[1] Про національну безпеку: Закон України. Відомості Верховної Ради, 2018, №31, 241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–19#Text

[2] Голіна ВВ 'Деякі питання запобігання криміногенним викликам у трансвоєнному соціумі України (теоретико-прогностичний аспект). Частина 1' (2025) 49 Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. 26–36 DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-26

існує низка причин, серед яких можна виокремити такі: невизначеність цільового призначення поняття, складність його головних ознак, а також наявність метафізичних елементів у його змісті. Важливо наголосити, що теорія має слугувати практиці. Кримінологічні поняття становлять основу теоретичного апарату запобігання злочинності. У цьому контексті пропонується авторське визначення поняття злочинності та окреслюється коло його ключових ознак.

Головні ознаки поняття злочинності спрямовують дослідницьку увагу на виявлення явних і прихованих ризиків, які зумовлюють зростання злочинних проявів. Запропоноване визначення також передбачає звернення до теорії кримінологічного запобігання, що актуалізує питання розкриття змісту криміногенності детермінаційних факторів, механізмів їх мотиваційного впливу на прийняття остаточного рішення щодо досягнення передбачуваної мети діяльності, а також проблем латентної криміногенності низки соціальних об'єктів. Паралельно загострюється потреба в оновленні концептуальних положень теорії саме кримінологічного запобігання злочинності. Цим питанням і присвячено статтю «Деякі питання запобігання криміногенним викликам у трансвоєнному соціумі України (прогностичний аспект). Частина 2».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед публікацій, присвячених проблемам детермінації та запобігання злочинності в Україні, можна назвати роботи О. Бандурки, В. Батиргареєвої, В. Голіни, Б. Головкіна, В. Дьоміна, А. Закалюка, А. Зелінського, А. Калініної, О. Костенка, М. Кулика, М. Колодяжного, О. Литвинова, С. Мозоля, О. Новікова, Ю. Орлова, В. Шакуна та багатьох інших. У публікаціях цих учених ставляться і вирішуються проблемні питання переважно соціального комплексу детермінант злочинності та її окремих проявів. Як правило, до детермінант відносять негативні явища і процеси, що пов'язані з такою їх небезпечною властивістю, як криміногенність. Однак ця властивість, механізм її дії на людей, способи її зменшення і навіть усунення залишається поза увагою фахівців. Це може бути наслідком того, що криміногенність складно охопити понятійними ознаками; криміногенними (за певних зовнішніх умов) можуть бути і позитивні явища та процеси. До того ж виявити сховану латентну криміногенність можна лише під час криміногічної експертизи нормативних документів і практичних дій. У цьому зв'язку дослідження криміногенних факторів та їх завчасне прогнозування є актуальним завданням кримінологічної науки.

Метою цієї частини **статті** є: поглибити знання про криміногенні фактори злочинності, спрогнозувавши їх дію у післявоєнний період розвитку України, висловити думку про можливість їх послаблення та усунення заходами кримінологічного запобігання.

Виклад основного матеріалу. У попередній статті (частина 1) нами було запропоновано розглядати поняття злочинності як кримінологічну дефініцію, якою узагальнюється відносно масовий стійкий різновид вияву людської протиправності, у вигляді статистично сформованої сукупності всіх кримінальних правопорушень у просторово-часовому вимірі[1]. Відповідно до прикладної кримінології така ознака поняття злочинності, як «статистично сформована сукупність кримінальних правопорушень», означає, що весь масив злочинних проявів може бути поділений за будь-яким класифікаційним критерієм на певні структури. Ці структури поєднують найбільш типові риси окремих елементів злочинності, зокрема сукупність злочинних детермінант, контингент правопорушників тощо. Зазначені детермінанти, які прямо або опосередковано впливають на злочинність, у наукових публікаціях нерідко використовуються в значенні криміногенних факторів.

Однак досліджень, присвячених змістовій характеристиці понять «фактор» і «криміногенність», розкриттю їх природи, властивостей та механізмів дії як елементів злочинної детермінації, у сучасній кримінологічній літературі досі бракує. Водночас у практиці запобігання злочинності = особливо під час її прогнозування та визначення ресурсів для зменшення можливих проявів – обсяг знань про криміногенні фактори, їх оцінка та обґрунтоване віднесення до криміногенних мають вирішальне значення. Тому своєчасне виявлення й дослідження криміногенних факторів, оцінка ступеня або рівня їх криміногенності, а також формування заходів зі зниження цього рівня є необхідною передумовою ефективного державного впливу на злочинність з боку держави[2].

[1] Голіна ВВ

[2] *Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т.2. М-Я.* (Факт, 2021) 769.

Висловимо деякі критичні міркування щодо зазначених термінів. Термін «фактор» у кримінологічній літературі історично застосовується ще з часів А. Кетле – засновника відомої теорії факторів та Е. Феррі, який запропонував власну, більш прикладну класифікацію цих чинників. У цьому контексті «фактор» розглядається як рушійна сила процесу, що відбувається, або одна з його необхідних умов. Тобто йдеться про причину певного процесу чи явища, яка визначає (увага!) його характер або окремі його риси.

Слід погодитися з підходом, відповідно до якого поняття «фактор» охоплює не лише причини у вузькому розумінні, а й усі безпосередні та опосередковані умови. Їх наявність, дія, зміна чи припинення, у свою чергу, зумовлюють або іншим чином впливають на виникнення, існування й відтворення злочинності загалом, її окремих видів або конкретних злочинів. До числа факторів, що спонукають людину до вчинення кримінального правопорушення, А. Кетле відносив середовище, в якому вона проживає, сімейні обставини, релігійні впливи, соціальні обов'язки, а також кліматичні умови[1].

Е. Феррі, стверджуючи, що чесні й нечесні вчинки людей є продуктом їх психічної та фізіологічної організації, а також тієї фізичної й соціальної атмосфери, в якій людина народжується та живе, виокремлював три категорії факторів злочинів: антропологічні, фізичні та соціальні. На його думку, антропологічні фактори є першими у детермінаційному комплексі злочинності; їх він поділяв на три групи: органічну будову злочинця (органічні аномалії, порушення рефлекторної діяльності, чутливості, наслідки травматизму тощо), психічну організацію (аномалії інтелекту й емоційної сфери, зниження морального темпераменту, мовні деформації), а також особисті властивості індивіда (сімейний стан, професія, умови проживання, освіта та виховання, стать, вік тощо). Фізичні фактори охоплюють причини, пов'язані з природним середовищем, здатні провокувати різні види злочинної поведінки – клімат, атмосферні явища, пору року, середню температуру та інші природні умови. Соціальні фактори стосуються середовища, в якому перебувала особа до вчинення злочину, і включають стан суспільних відносин, систему виховання, рівень безробіття, поширеність алкоголізму, економічну й політичну організацію суспільства, вплив громадської думки, рівень довіри до влади та правоохоронних органів, а також ефективність політики запобігання злочинності[2].

Звичайно, наведені фактори є орієнтирами, за допомогою яких пояснюється походження злочинності як соціального явища та які охоплюють конкретні прояви цього явища при вивченні етимології різновидів кримінальних правопорушень. Звернення до цитування класичних наукових праць, що зберігають актуальність і сьогодні, переслідувало кілька важливих для сучасної запобіжної діяльності цілей:

1. З'ясувати походження та коректність застосування у кримінологічному науковому апараті термінів «фактор», «фактори злочинності» та визначити найбільш придатну для потреб запобігання злочинності класифікацію цих факторів. Важливо також наголосити, що фактори-орієнтири є узагальненням конкретних проявів різних видів кримінальних правопорушень.

2. Підтвердити, що фактори множинності злочинів (як штучної статистичної сукупності) слід розуміти ширше, ніж лише як причини. Причина є зв'язком між окремими проявами факторів та їх наслідками, які не обов'язково мають кримінальний характер (наприклад, адміністративні делікти).

3. Підкреслити багатогранність соціального фактора злочинності, яка не виключає можливості, за допомогою кримінологічної методики, виокремлювати домінуючий фактор у вчиненні окремих злочинних проявів – той, що є найбільш руйнівно вразливим у контексті запобіжного впливу і не завжди усвідомлюється як такий.

4. Звернути увагу на змінність ролі факторів у кризові періоди (пандемія, воєнний і післявоєнний транзит України), коли вплив окремих із них може суттєво посилюватися. Тому, на нашу думку, не слід некритично копіювати закордонний досвід або застосовувати фактори, які не відповідають українським реаліям чи суперечать концептуальним підходам до природи злочинної поведінки, що сформувалися в національній кримінології. Інколи складається враження, що ми й досі не вийшли з «обіймів» радянських кримінологічних доктрин і не враховуємо викликів по-

[1] – 768

[2] Enrico Ferri Kelly and John Lisle ; edited by William W. Smithers , translated by Joseph I.; with introductions by Charles A. Ellwood. Boston : Little, Brown, 1917. xlv, 577.

стмодерну, який ставить перед кримінологією нові завдання.

5. Підкреслити, що осучаснення кримінологічної теорії факторів не означає повернення до суто соціологічної початкової факторної теорії XIX – XX століть (соціологічного позитивізму), хоча її надбання залишаються актуальними. Йдеться радше про заклик до наукової спільноти переосмислити стереотипне сприйняття факторної теорії як виключно соціологічної та посилити дослідження ролі різних факторів у детермінаційному процесі злочинності, зокрема у формуванні окремих її видів. Спроба розмежувати біологічні аспекти поведінки від соціальних, культурних чи психологічних є безперспективною, оскільки ці чинники тісно взаємопов'язані. Як слушно зауважує Р. Сапольскі, коли вчений вважає, що поведінку людини можна повністю пояснити, аналізуючи лише один аспект, дослідження перестає бути науковим[1].

6. Факторне середовище – це не лише побутова сфера життєдіяльності людини, а й система філософських орієнтирів, цінностей та вимог соціуму до індивіда, особливо у кризові (воєнні й післявоєнні) періоди. Воно формує лейтмотив ставлення суспільства до внутрішніх і зовнішніх викликів та ситуацій, часто складних для передбачення через їх раптовий характер. Таке середовище фактично виступає матрицею думок і дій – від елітних прошарків суспільства до пересічних громадян.

7. Сучасний розвиток штучного інтелекту дедалі глибше проникає в усі сфери життя та стане однією з ключових характеристик післявоєнного відновлення України. Те, як соціум сприйматиме штучний інтелект і як штучний інтелект взаємодіятиме з людиною, становить окрему, зокрема кримінологічну, проблему. Упровадження техніко-технологічного фактора штучного інтелекту у сферу людського буття та свідомості породжує низку питань щодо можливих негативних наслідків його використання, у тому числі у злочинних намірах. Український досвід протидії злочинним викликам свідчить, що впровадження нових технологій у суспільне життя та виробництво спричиняє структурні зміни злочинності через адаптацію криміналітету, який знаходить нові способи вчинення як традиційних злочинів (проти життя та здоров'я, власності, господарської діяльності, довкілля, громадської безпеки тощо), так і принципово нових їх типів.

8. Фактор, залежно від його природи та змістового наповнення, без емпіричного визначення його складових та встановлення причинно-детермінаційних зв'язків між цими складовими і злочинними подіями, істотно зменшує або навіть унеможливлює його практичне застосування у запобіжній діяльності. У цьому й полягає один із важливих кримінологічних принципів – принцип відповідності[2].

Фактори причинної детермінації злочинності та окремих злочинів у кримінологічному науковому апараті наділяються такою властивістю, як криміногенність. Водночас важливо підкреслити: криміногенними є не самі фактори, а їх складові елементи, які створюють потенційну небезпеку вчинення злочинів. Поняття «криміногенність» тісно пов'язане з похідним від нього терміном «криміногенний», утвореним шляхом поєднання латинського *crimen* (злочин) та грецького genos (рід, походження; те, що породжує). Це дає підстави стверджувати, що криміногенним може бути названо лише той елемент детермінації, який здатний породжувати злочинність або сприяти її відтворенню. Наведене поняття «криміногенний» нерідко поширюється і на інші детермінанти, які не лише не породжують злочини і злочинність, а й не мають з ними практичного зв'язку. У таких випадках терміном «криміногенний» фактично підміняють поняття «детермінуючий»[3].

Поняття «криміногенний» вживається у наукових публікаціях, навчальній літературі, запобіжній практиці у різних словосполученнях: криміногенні властивості особи; криміногенна особа; криміногенна ситуація; криміногенна обстановка тощо. Виходить, що криміногенність – це така властивість об'єктів матеріального і духовного світу, яка свідчить про їх кримінально загрозливий, небезпечний стан, потенційну можливість детермінувати злочини і злочинність[4]. Ця властивість впливає через силу інформаційного впливу на людину, мотивацію прийняття рішень, врешті-решт, і на злочинність.

---

[1] Сапольскі Р. *Біологія поведінки. Причини доброго і поганого в нас.* Переклад О. Любенко. (Наш формат, 2024) 672.

[2] Закалюк А. 'Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: [у 3-х кн.]' (Ін Юре, 2007). Кн.1: *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки* 190

[3] – 192.

[4] Голіна В. *Попередження злочинності правоохоронними органами.* (УМК ВО, 1991) 11–17

Криміногенність будь-якого запобіжного об'єкта – величина варіативна, а тому вона може бути відображена кількісно-якісними показниками, як-от: ступінь криміногенності (вища – нижча); криміногенний набір (більше – менше складових); криміногенний інтервал (ближче – далі, безпосередні або опосередковані елементи причинно-наслідкового ланцюгу).

Ступінь криміногенності фактора злочинності, точніше – факторних його складових – умовний показник, своєрідний дослідницький вимірювач, який визначає міру цієї небезпечної властивості в об'єкті, більшу чи меншу здатність її інформаційно впливати на стан соціуму, свідомість і волю людини, груп, колективів людей. Про криміногенність об'єкта та відповідний ступінь свідчить певна інформація досліджень, дані статистики, моніторингу, оскільки такий фактор виявляє себе зовні, стає більш-менш помітним у причинно-наслідковому ланцюгу. Чим частіше конкретний фактор спостерігається при кримінологічному аналізі злочинності або її злочинного різновиду, тим вищий ступінь його криміногенності, і навпаки (наприклад, порушення правил безпечної швидкості і кількість дорожньо-транспортних пригод; алкоголізм і сімейне насильство; віктимність і злочини проти власності та ін.). Ось чому вкрай важливими є адекватні заходи запобігання так званим фоновим явищам злочинності (бідність, користолюбство, корупція, низький рівень соціальних послуг, алкоголізм, наркоманія, проституція, дитяча бездоглядність, брехня та ін.).

Сучасна державна політика у перспективі повинна базуватися на стратегіях поступового зменшення ступеня криміногенності детермінуючих злочинність факторів. І у цьому оздоровлюючому соціум процесі помітну роль повинна відігравати й кримінологія.

Для окремого детермінаційного фактора його криміногенність може характеризуватися такими оціночними ознаками, як: динамічність, що свідчить про постійну мінливість потужності криміногенності залежно від зовнішніх обставин (наприклад, у воєнний чи післявоєнний період відновлення України), збільшення чи зменшення ступеня криміногенності фактора внаслідок здійснення запобіжних заходів або, так би мовити, інверсійних соціальних процесів; потенційний заряд – детермінуючий чи другорядний детермінуючий вплив на окремі злочинні прояви, які діють постійно, традиційно чи мають терміновий (наприклад, сезонний, локаційний) характер; латентність – криміногенність, яка прихована від дослідника, спостерігача, законодавця[1]. Криміногенність, як правило, пов'язують з уже відомими у науці і практиці негативними об'єктивними і суб'єктивними явищами у сферах буття й свідомості людей, економічних, духовних та суспільних відносин. Ці негативні явища і процеси мотивують і будуть у перспективі мотивувати протиправну модель поведінки (не тільки злочинної).

Зауважимо, що для цього обов'язково має існувати відносно масове позитивне сприйняття такої моделі соціумом. Подібне становище є відображенням криміногенного потенціалу суспільства. Ця кримінологічна категорія свідчить про рівень схованої можливості масового порушення моральних заборон і правових норм, які можуть проявитися (і дійсно проявляють себе) при певних умовах та піддаються кількісно-якісній інтерпретації[2].

Отже, криміногенність може бути латентно присутня навіть у позитивних соціальних актах, діях чи законодавстві, і ця потенційна загроза виявляється або заздалегідь під час експертної оцінки, або ж несподівано під час безпосередньої реалізації, що свідчить про недосконаліть прогнозу чи недоліки впровадження. Як зазначав А. Закалюк, цінність кримінологічної експертизи полягає у своєчасному обґрунтуванні та фаховій корективі змісту об'єкта (наприклад, нормативно-правового акта) до його впровадження (прийняття), щоб усунути можливі ризики, запобігти негативним наслідкам недостатньо професійного впровадження, які можуть спричинити соціальне, економічне, соціально-психологічне напруження, загострення конфліктів, посилення криміногенних чинників і, зрештою, «вибух кримінального потенціалу»[3]. При цьому інший автор відмічає, що згідно із Законом України «Про наукову і науково-технічну експертизу» така експертиза – це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка аргументованих висновків для прийняття рішень

[1] – *Запобігання злочинності (теорія і практика): навч.посібник* (Нац. юрид. акад. України, 2011) 50–52

[2] – 'Кримінологічний потенціал суспільства: поняття, зміст, форми реалізації' (2012) 119 Проблеми законності 188–189

[3] Закалюк А, 191

щодо таких об'єктів, зокрема, у сфері правозастосовної практики[1]. Особливо це актуально у післявоєнний період відбудови України, коли соціально і навіть національно значущою стане кримінологічна складова прогнозу наслідків протиборства криміногенних і антикриміногенних факторів.

Післявоєнний транзит будь-якої країни є кримінально небезпечним через недосконалість регулювання нових суспільних відносин, до яких частина населення може мати нетолерантне ставлення. Це призводить до «вузлів напруги» (за Ю. Орловим), що є проявом масштабної криміногенності й охоплює низку трансвоєнних явищ і процесів, які, незважаючи на свій позитивний задум, містять латентні криміногенні складові. Серед них: інтеграція соціальної структури та інститутів поза умовами війни; психологічна адаптація ветеранів до мирного життя; ставлення громадян до ідеї примирення з агресором та до осіб, що уникали військової служби; ставлення до колаборантів та можливість амністії; фрагментація суспільства за критерієм бачення бажаного сценарію закінчення воєнних дій; прагнення військовослужбовців набути статусу політичної сили; та залишення на зберігання автоматичної вогнепальної зброї та інші латентні складові післявоєнного буття військовослужбовців. Професор Ю. Орлов аргументує ці висновки у низці своїх публікацій, спираючись на дані емпіричних досліджень.

Отже, в післявоєнний період відбувається накопичення потужного латентного криміногенного потенціалу, який здатний реалізуватися у насильницьких кримінальних проявах. Ми повністю погоджуємося з твердженням, що цей прогнозовано латентний потенціал, поєднаний із наявними сьогоднішніми проявами, «дасть системний ефект у погіршенні криміногенної обстановки»[2], що створює для країни надзвичайно важливе соціальне завдання щодо мінімізації можливих проявів цієї латентної криміногенності, пов'язаної не лише з очевидними негативними явищами.

Криміногенний набір – це структурний показник криміногенності об'єкта (явища, процесу, події, ситуації, фактора тощо), що, у свою чергу, формується на основі сукупності взаємопов'язаних, як правило, негативних складових різних за природою факторів. За радянських часів кримінологічна доктрина пояснення злочинності та злочину при соціалізмі зводилася до дії трьох мегафакторів: історичної обумовленості негативних соціальних явищ, до яких належить і злочинність; дії об'єктивного закону відставання свідомості від буття, що конкретно відбивається в наявності різних пережитків минулих експлуататорських епох у свідомості та поведінці людей; наявності та впливу існуючої поряд із соціалізмом антагоністичної суспільно-економічної формації. Щодо конкретного злочину, то він зумовлюється не однією будь-якою причиною, а їх сумою, включаючи не лише негативні, а й позитивні явища, точніше їх наслідки[3]. Свого часу Е. Феррі, засновник такої синтезованої науки, як кримінальна соціологія, писав, що позитивізм у кримінології – це застосування експериментальних досліджень при вивченні злочинів, де слід використовувати злочинну антропологію, статистику, психологію, термінознавство, соціологію та інші галузі знань[4].

Оцінюючи появу нових підходів у сфері протистояння злочинним проявам, М. Чубинський зауважив, що так звана соціологічна школа, яка звернула серйозну увагу на соціальну підкладку злочинності, не відкидає ні багатьох антропологічних даних, ні періодичного вивчення, і таким чином, по суті, вона є погоджувальною, за що нерідко викликає стосовно себе звинувачення в еклектизмі[5].

Сьогодні постмодерна кримінологія, зважаючи на новітні відкриття у генетиці, біології, нейробіології та психології, схиляється до еклектичного підходу в поясненні «протиправної епідемії», підтримуючи ідею її детермінації трьома ключовими факторами: біологічним (антропологічним), фізичним та соціальним. У цьому контексті, «різнокольорова палітра» детермінант для різних за природою злочинів є корисним методологічним еклек-

[1] Журавель В (ред) *Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія* (Право, 2023) 359

[2] Орлов Ю 'Повоєнний транзит України: матриця криміногенних ризиків перехідного правосуддя' (2024) 2 (32) Вісник кримінологічної асоціації України 219

[3] Карпець І *Проблема злочинності* (1969) 51, 57, 65. (рос.м.)

[4] Enrico Ferri, translated by Joseph I. Kelly and John Lisle ; edited by William W. Smithers ; with introductions by Charles A. Ellwood. (Boston : Little, Brown, 1917). xlv, 577. <https://ia600708.us.archive.org/14/items/criminalsociolog00ferruoft/criminalsociolog00ferruoft.pdf>

[5] Чубинський М *Нариси кримінальної політики: поняття, історія і основні проблеми кримінальної політики як складового елемента науки кримінального права* (2008) 377 (рос.м.)

тизмом, що, по суті, становить собою криміногенний набір[1].

Криміногенний інтервал – це умовне поняття, яке характеризує «віддалення» чи «наближення» складової того чи іншого фактора до вчинення злочину, визначаючи його місце у причинно-наслідковому ланцюгу, а також його домінанту чи другорядність у детермінаційному комплексі. При цьому існує зворотна пропорційна залежність між ступенем криміногенності об'єкта і його криміногенним інтервалом: чим вищий ступінь криміногенності об'єкта, тим менший, «щільніший» криміногенний інтервал, що вказує на більшу безпосередність його впливу, і, відповідно, навпаки.

Криміногенність фактора та його складових є об'єктивною властивістю, яку в науковій теорії та на практиці прагнуть адекватно відобразити у кількісно-якісних показниках за допомогою методу кореляційного зв'язку. Успіхи в цій сфері мають вирішальне значення, оскільки вони дозволяють зрозуміти, які з поточних і майбутніх криміногенних факторів найбільш піддатливі до руйнівного впливу запобіжних заходів, за яких умов і ресурсів це можливо, яку тривалість повинні мати ці заходи, які конкретні суб'єкти спроможні їх ефективно виконувати, контролювати та оцінювати результати, а також які наслідки можуть настати внаслідок такого превентивного впливу.

Іронічно кажучи, злочинність зацікавлена у нерадикальній протидії, оскільки це дозволяє не руйнувати її детермінаційні джерела поповнення; водночас, вітчизняний, поки що переважно паперовий, досвід розробки та впровадження концептуальних засад кримінологічної політики, а на її основі – відповідного програмування та планування, свідчить, що кримінологічний аспект запобігання злочинності для влади та політиків залишається другорядним, таким, що відверто губиться у «джунглях» заходів протидії. Тим часом Україні конче потрібна не просто реорганізація чи модернізація правоохоронних органів напередодні можливого післявоєнного ускладнення криміногенної обстановки, а щоденна практика кримінологічного запобігання найбільш суспільно небезпечним злочинним проявам, що передбачає усунення детермінаційного динамізму сприяючих їм, відроджених та інтерферентно посилених післявоєнним синдромом в умовах соціальної сингулярності криміногенних факторів. Прогнозованим наслідком дій цих факторів, як показують події недалекого історичного минулого (після Другої світової війни, розпад Радянського Союзу), може стати вибух таких різновидів злочинних проявів, як організована злочинність, кримінальний професіоналізм, бандитизм, рецидив злочинів, корисливо-насильницька злочинність, терористична діяльність, домашнє насильство та корупція.

Заходами практичної кримінології є здійснення кримінологічного аналізу, наукових кримінологічних досліджень, кримінологічного прогнозу, кримінологічної експертизи проєктів нормативно-правових актів, кримінологічного програмування і планування, а також діагностування станів управлінської системи та антикримінальної діяльності із визначенням заходів удосконалення цієї системи тощо. Криміногенні фактори заздалегідь виявляються, і, по мірі можливості та спроможності держави й суспільства, усуваються, обмежуються; зменшується їх криміногенний потенціал, сфера прояву, негативні наслідки втрати[2].

Огляд законодавчої практики лише Верховної Ради України свідчить, що проблема забезпечення безпеки у повоєнний період перебуває в центрі уваги законодавця. Надприклад, йдеться про створення і функціонування публічної Єдиного державного реєстру військовослужбовців та удосконалення порядку ведення військового обліку, яким охоплюється облік усіх військовослужбовців, у тому числі звільнених з військової служби у запас, тих, хто проходить військову службу та ін. Це дозволяє отримувати необхідну інформацію стосовно стану, настроїв, дій цього контингенту. Інші приклади: Стратегія ветеранської політики до 2030 року, «Про публічні консультації», «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав», «Про внесення зміни до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю на працю», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою

[1] Голіна В (ред) Зменшення можливості вчинення злочинів: стратегічний підхід: монографія (Право, 2020) 54–80

[2] Закалюк А. Кн.3. 45,96,144, 189 та ін.

статі», багато інших актів загально-національного характеру.

Таким чином, кримінологічне запобігання є складовою мудрої соціальної політики держави і, як така, вона не може бути другорядною або покладатися виключно на кримінально-правове законодавство чи навіть модернізовану діяльність правоохоронних органів, оскільки така думка є хибною і часто корениться у кримінологічному непрофесіоналізмі відповідальних осіб, незважаючи на об'єктивні труднощі, пов'язані з розробкою, впровадженням і ресурсним забезпеченням кримінологічної політики.

Висновки.

1. У позитивний для України період відновлення та подальшого розвитку першорядною для держави та суспільства постає проблема забезпечення безпеки і правопорядку, оскільки проведене дослідження підтверджує прогностичне припущення щодо посилення ступеня криміногенності злочинних детермінаційних факторів довоєнного, воєнного і післявоєнного часу, що, ймовірно, проявиться в інтерференції цих факторів та у вчиненні множинності тяжких злочинів професійного та організованого характеру.

2. Криміногеність – це така властивість складових різних за природою виникнення, розповсюдження дії факторів, які причинно детермінують чи потенційно здатні причинно обумовлювати кримінальну протиправність. Криміногенність складових факторів (і не тільки негативних) за різних об'єктивно-суб'єктивних обставин може бути прихована від моніторингу і раптом проявитися у конкретних кримінально-вибухових сценаріях. Це важливо враховувати у запобіжній практиці та обґрунтуванні необхідності проведення кримінологічної експертизи важливих нормативно-правових актів.

3.Післявоєнний транзит України прогностично характеризується станом сингулярності, який екстраполює свій вплив на явища і процеси, що відбуваються у всіх сферах матеріального й духовного буття і свідомості. Ця соціальна сингулярність збільшить криміногенний потенціал у суспільстві, що підтверджується історичним досвідом і ставить перед практичною кримінологією низку складних проблем запобігання злочинності. У зв'язку з цим необхідно уникати непрофесійного, спрощеного уявлення щодо причин й умов злочинності, особливо окремих її проявів, а також розробки та впровадження саме кримінологічного запобігання. З огляду на можливі політичні, соціально-економічні та кримінальні виклики, виникає сумнів щодо доцільності та плідності здійснення за будь-яку ціну реформування правоохоронних органів чи суттєвого змінювання системи органів протидії злочинності. Пріоритетним напрямом має стати саме кримінологічне запобігання, спрямоване на придушення проявів криміногенних факторів у недалекій перспективі.

4. Кримінологічне запобігання, на відміну від протидії злочинності, – діяльність, що тяжіє до відомчих організаційно-управлінських рішень, на яку накладається запобіжний камуфляж. Це є специфічним запобіжним напрямом, який своїм концептуальним призначенням спрямований на виявлення й упередження дії криміногенних факторів, інтеграцію для такої цілі теоретичних і прикладних здобутків різних галузей права і знань, техніки і технологій, вітчизняного і зарубіжного досвіду та ін. Саме впровадження таких заходів, що потребує від відповідних суб'єктів широкої інформованості та потужного ресурсного забезпечення, здатне масштабно вплинути на джерела формування злочинних намірів, зменшити, а згодом й суттєво скоротити їх причинно-детермінаційний рівень. Зазначена діяльність під силу тільки державі і кримінологічній політиці. Саме тому змішувати або штучно конструювати кримінологічне запобігання і протидію злочинності, особливо заради відомих інтересів, є непродуктивним кроком . Крім того, таке змішування та підміна понять несе пряму загрозу дискредитації кримінології як науки.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro natsionalnu bezpeku: Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady, 2018, №31, 241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–19#Text (in Ukrainian)

Bibliography

Authored books

1. Sapolski R. *Biolohiia povedinky. Prychyny dobroho i pohanoho v nas.* [Behavioral Biology. The Causes of Good and Bad in Us] Pereklad O. Liubenko (Nash format, 2024) 672 (in Ukrainian)
2. Holina V. V. *Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka)* [Crime prevention (theory and practice)] : navch. posib. Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrainy (2011) 50–52. (in Ukrainian)
3. Chubynskyi M. *Narysy kryminalnoi polityky: poniattia, istoriia i osnovni problemy kryminalnoi polityky yak skladovoho elementa nauky kryminalnoho prava.* [Essays on criminal policy: concept, history and main problems of criminal policy as a component of the science of criminal law] (2008) 377 (in Russian)
4. Karpets I. *Problema zlochynnosti* [The problem of crime] (1969) 51, 57, 65 (in Russian)
5. Enrico Ferri (1917), translated by Joseph I. Kelly and John Lisle ; edited by William W. Smithers ; with introductions by Charles A. Ellwood. Boston : Little, Brown. xlv, 577. <https://ia600708.us.archive.org/14/items/criminalsociolog00ferruoft/criminalsociolog00ferruoft.pdf (in English)
6. Zakaliuk A. P. Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka [Course in Modern Ukrainian Criminology: Theory and Practice] : [u 3-kh kn.]. (In Yure, 2007,2008) Kn.1: Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky. 424. Kn. 2: Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia vchynenniu okremykh zlochyniv. 712. Kn. 3: «Praktychna kryminolohiia». 139–140. (in Ukrainian)

Edited books

7. Holiny V (red) *Zmenshennia mozhlyvosti vchynennia zlochyniv: stratehichnyi pidkhid* [Reducing the opportunity to commit crimes: a strategic approach] : monohrafiia (Pravo, 2020) 54–80 (in Ukrainian)
8. Zhuravel V. (red) *Pravnycha nauka ta zakonodavstvo Ukrainy: yevropeiskyi vektor rozvytku v umovakh voiennoho stanu* [Legal science and legislation of Ukraine: European vector of development under martial law]: monohrafiia (Pravo, 2023) 359 (in Ukrainian)
9. Orlova Yu. V. (red) *Kryminolohiia (Zahalna chastyna)* [Criminology (General part)] : navch. posib: (KhNUVS,2025) 616 (in Ukrainian)

Journal articles

10. Holina V. V. 'Deiaki pytannia zapobihannia kryminohennym vyklykam u transvoiennomu sotsiumi Ukrainy (teoretyko-prohnostychnyi aspekt)' [Some issues of preventing criminogenic challenges in the post-war society of Ukraine (theoretical and prognostic aspect).]. Chastyna 1 (2025) 49 Pytannia borotby zi zlochynnistiu: zb. nauk. pr. 26–36. DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-26 (in Ukrainian)
11. – 'Kryminolohichnyi potentsial suspilstva: poniattia, zmist, formy realizatsii'. [Criminological potential of society: concept, content, forms of implementation] (2012) 119 Problemy zakonnosti 188–189 (in Ukrainian)
12. Orlov Yu. 'Povoiennyi tranzyt Ukrainy: matrytsia kryminohennykh ryzykiv perekhidnoho prvavosuddia' [Post-war transit of Ukraine: matrix of criminogenic risks of transitional justice]. (2024) 2 (32) Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy 219 (in Ukrainian)

Encyclopedias and dictionaries

13. Bandurka O. M. 'Peredmova' [Preface.]. *Velyka ukrainska kryminolohichna entsyklopediia.* U 2 t. T. 2: M-Ya. (Fakt. 3., 2021). (in Ukrainian)

Голіна В.
Деякі питання запобігання криміногенним викликам у трансвоєнному соціумі України (прогностичний аспект). Частина 2.

У другій частині статті набули подальшого розвитку положення стосовно уявлень про злочинність та її запобігання, що викладені у першій частині. У цій статті дещо переосмислено ключові поняття кримінології: криміногенні фактори, кримінологічне запобігання злочинності. Це важливо для практики розробки запобіжних концепцій у повоєнний період розвитку України. Розкривається поняття «криміногенний фактор». Визначено поняття криміногенності, її кількісно-якісні показники, властивості (динамізм прояву, потенційна сила впливу, інтенсивність дії, латентність, прихований потенціал). Особлива увага звернута на латенту криміногенність у факторах і їх складових, які не належать до негативних. Підкреслено, що у післявоєнний період посилена криміногенність різних складових факторів може відбутися внаслідок інтерференції (накладання) довоєнних, воєнних і післявоєнних чинників. Це потребує корекції стратегії і тактики запобіжної діяльності. У статті відстоюється позиція, що кримінологічне запобігання злочинності і протидія злочинності є різними системами реагування на неї. Кримінологічне запобігання, як теорія та практика, стратегічно спрямована своїми заходами

та засобами на усунення (зменшення злочинної причинної детермінації криміногенних діючих і прогностично ймовірних криміногенних факторів у масштабі держави, різних сферах життя. Протидія – це переважно політика впливу, реагування на злочинні прояви і негативні криміногенні явища заходами і засобами лише правоохоронних органів. Їх діяльність є важливою і необхідною у будь-якому суспільстві. Реформування і модернізація правоохоронної системи радикально не зачіпає і не може вплинути на детермінаційну сутність криміногенних факторів. Змішування цих двох напрямів протистояння злочинним проявам веде до дезорганізації діяльності правоохоронних органів, яким нав'язується невластива їх статуту функція. Це може привести до дискредитації кримінологічної політики і науки кримінології.

Ключові слова: *злочинність, криміногенні фактори, криміногенність, кримінологічне запобігання злочинності, протидія злочинності.*

Golina V.

Some issues of preventing criminogenic challenges in the post-war society of Ukraine (prognostic aspect). Part 2.

In the second part of the article, the provisions regarding the ideas about crime and its prevention, which were set out in the first part, were further developed. This article reinterprets the key concepts of criminology: criminogenic factors, criminological prevention of crime. This is important for the practice of developing preventive concepts in the post-war period of Ukraine's development. The concept of «criminogenic factor» is revealed. The concept of criminogenicity, its quantitative and qualitative indicators, properties (dynamism of manifestation, potential force of influence, intensity of action, latency, hidden potential) are defined. Special attention is paid to latent criminogenicity in factors and their components that are not negative. It is emphasized that in the post-war period, increased criminogenicity of various component factors may occur as a result of the interference (superposition) of pre-war, war, and post-war factors. This requires correction of the strategy and tactics of preventive activities. The article defends the position that criminological crime prevention and crime prevention are different systems of responding to it. Criminological prevention, as well as theory and practice, is strategically aimed by its measures and means at eliminating (reducing) the criminal causal determination of criminogenic current and prognostically probable criminogenic factors on a state scale, in various spheres of life. Counteraction is mainly a policy of influence, responding to criminal manifestations and negative criminogenic phenomena with measures and means only of law enforcement agencies. Their activities are important and necessary in any society. Reforming and modernizing the law enforcement system does not radically affect and cannot affect the determinative essence of criminogenic factors. Mixing these two directions of combating criminal manifestations leads to disorganization of the activities of law enforcement agencies, which are imposed with a function that is not inherent in their statute. This can lead to discrediting criminological policy and the science of criminology.

Keywords*: crime, criminogenic factors, criminogenicity, criminological crime prevention, crime prevention.*

Стаття надійшла до редакції:7.11.2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.9
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-110

О. Г. Кулик, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID ID 0000-0002-5172-8996

КРИМІНАЛЬНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЇХ ЗУМОВЛЮЮТЬ*

Постановка проблеми. Масштабне збройне вторгнення рф на територію України кардинально вплинуло на всі сторони життєдіяльності суспільства і держави. Природно, воно дуже суттєво позначилось й на кримінальній ситуації у країні. Для кримінологів, які здійснюють моніторинг стану, структури та динаміки кримінальних правопорушень в Україні, виникла складна ситуація. Кілька поколінь дослідників цієї проблематики звикли працювати в умовах миру, відносно стабільної ситуації у суспільстві, нормального функціонування правоохоронної та судової систем країни. Остання війна, яка відбувалася на території України, закінчилася у 1945 р., а післявоєнний період, на думку більшості істориків, завершився у 1953 р. Дослідження щодо стану особливостей злочинності в країні під час війни та у повоєнний період, яких було не так й багато, для нас скоріше є історичним, аніж актуальним кримінологічним матеріалом. Отже, із початком нинішньої війни виникла нагальна потреба у проведенні кримінологічних досліджень комплексу питань, пов'язаних із визначенням ступеня та характеру впливу війни на стан, структуру та динаміку кримінальних правопорушень, його факторів і механізмів дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від початку повномасштабної агресії рф проти України підготовлено низку публікацій, присвячених цій проблемі або окремим її аспектам. Вже у 2022 р. побачили світ стаття Н. А. Ободова та О. Л. Беспаля, в якій здійснено стислий аналіз окремих показників злочинності в Україні у 2020–2022 рр., підкреслено роль масштабного збройного вторгнення росії як головного фактору змін показників злочинності в країні у 2022 р.[2], а також робота С. С. Шрамко і А. В. Калініної, де також підкреслюється кардинальний вплив війни на стан криміногенної ситуації. Автори зазначають, що це пов'язано з наявністю двох основних суперечливих тенденцій: зменшення чисельності більшості видів загальнокримінальних кримінальних правопорушень і значного зростання всіх видів посягань, пов'язаних із війною[3].

У 2023 р. побачила світ монографія І. Г. Богатирьова «Російсько-українська війна: погляд кримінолога», в якій охарактеризовано криміногенну ситуацію в Україні в умовах війни та здійснено стислий аналіз стану злочинності; визначено загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання злочинам, вчиненим ворогом під час військових дій; сформульовано кримінологічну характеристику осіб, які вчинили злочини під час війни та жертв таких злочинів[4].

У монографічному дослідженні Ю. В. Орлова «Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри» роз-

* Примітка. Стаття підготовлена у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

[2] Ободов Н. А., Беспаль О. Л. 'Стан злочинності в Україні у 2020–2022 роках (окремі кількісно-якісні показники)' (2023) 4 Київський часопис права 107–115

[3] Шрамко С. С., Калініна С. В. 'Злочинність в Україні: яка вона є під час війни і якою може бути у післявоєнний час?' (2022) 44 Питання боротьби зі злочинністю 98–106.

[4] Богатирьов І. Г. *Російсько-українська війна: погляд кримінолога: монографія* (АДЕФ Україна, 2023). 242

глянуто дуже широко коло кримінально-правових і кримінологічних питань, пов'язаних із російсько-українською війною, зокрема вплив воєнних та антивоєнних факторів на криміногенну обстановку в Україні, особливості кримінально-правової політики держави для забезпечення протистояння агресору, адаптація системи протидії злочинності до функціонування в умовах масштабного військового вторгнення[1]. Слід зазначити, що автором у цій монографії та в окремій статті[2], вже у 2023 р., визначено низку важливих тенденцій змін криміногенної обстановки в Україні в умовах війни.

В опублікованій у 2025 р. роботі М. І. Хавронюка міститься порівняльній аналіз стану злочинності в країні у мирні 2019–2021 рр. та воєнні 2022–2024 рр., визначені основні тенденції динаміки найбільш поширених видів злочинів, проблемні питання здійснення їх досудового розслідування та притягнення винних до кримінальної відповідальності. На цій підставі зроблено прогноз основних тенденцій розвитку стану злочинності у найближчі роки[3].

Доцільно звернути увагу й на дослідження, у яких висвітлено окремі аспекти криміногенної ситуації в Україні в період воєнного стану. Це статті О. Г. Колба щодо особливостей детермінації злочинності в Україні в умовах російської агресії[4]; Є. М. Пащенка щодо проблем зростання злочинності військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань України в умовах війни[5]; О. В. Герасименка, Є. О. Гладкової та Ю. В. Орлова щодо проблем протидії організованій злочинності в умовах війни[6]; В. В. Сокуренка, Р. М. Савчука та ін. щодо складної політико-правової проблеми військово-агресивної злочинності як предмета воєнної кримінології, двох сторін цієї злочинності: агресивних злочинних діянь та реакції захисників на них[7]; Г. І. Піщенка та А. О. Лисенко щодо стану та тенденцій корисливих злочинів в умовах воєнного стану[8].

Слід спеціально відзначити аналітичні матеріали щодо стану організованої злочинності в Україні та особливостей змін форм і методів діяльності організованих злочинних угруповань під впливом війни, які підготовлені організацією Global Initiative Against Transnational Organized Crime – GI-TOC (Глобальною ініціативою протидії транснаціональній організованій злочинності), а також відділом Управління ООН з питань наркотиків та злочинності (UNODC)[9]. Ці матеріали становлять особливий інтерес для прогнозування злочинності в Україні у повоєнний період.

Метою статті є визначення основних тенденцій динаміки кримінальних правопорушень в Україні під час війни; різнопланових факторів, які зумовили виникнення цих тенденцій, і характеру їх впливу на кримінальну ситуацію в країні. Окрім того, метою є розкриття тісного зв'язку між станом суспільства і держави та станом, структурою і динамікою кримінальних правопорушень, який найбільш наочно проявився в умовах війни.

Викладення основного матеріалу. Робота базується на аналізі даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (форма 1) та Звіту про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями (форма 1-ОЗ) Офісу Генерального прокурора України[10]. Період аналізу становить 2022–2024 рр.

---

[1] Орлов Ю. В. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри: монографія* (Право, 2023) 252

[2] – 'Тенденції у змінах криміногенної обстановки в Україні в умовах війни: від ординарної злочинності до кримінального радикалізму'(2023) 1 (28) Вісник кримінологічної асоціації України 108–123

[3] Хавронюк М. І. 'Злочинність в Україні у 2019–2024 роках: рівень, структура, динаміка, прогнози' (2025) 3 (89) Науковий вісник Ужгородського Національного Університету 295–303

[4] Колб О. Г. '«Феномен» злочинності України та особливості її детермінації в умовах російської агресії' (2022) 1(18) Вісник Пенітенціарної асоціації України 22–28

[5] Пащенко Є. М. 'Злочинність військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань України в умовах агресії росії проти України Кримінологічний аспект' (2024) 81 (2) Науковий вісник Ужгородського Національного Університету Серія ПРАВО 324–329.

[6] Герасименко О. В., Гладкова Є. О., Орлов Ю. В. 'Проблеми протидії організованій злочинності в умовах війни: від актуальних викликів до стратегічного управління' (2023) 1 (28) Вісник кримінологічної асоціації України 72–86.

[7] Vitalii Sokurenko, Roman Savchuk, Ihor Hanenko, Anton Cherniienko 'Military-Aggressive Crime as A Subject of War Criminology' (2024) 74 (2) Archives des Sciences <https://surl.li/jkhant> (дата звернення: 01.11.2025).

[8] Піщенко Г. І., Лисенко А. О. 'Стан, структура та тенденції корисливих злочинів в умовах воєнного стану в Україні' (2025) 1 Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» 646–650.

[9] 'Нові лінії фронту. Організована злочинність в Україні у 2022 році' (Global Initiative Against Transnational Organized Crime. Лютий 2023 року.) 50 <https://surl.li/hotmga> (дата звернення: 01.11.2025); Ukraine: Organized Crime Dynamics in the Context of War, (UNODC, July 2025) 80 <https://surl.li/zacoca> (дата звернення: 01.11.2025)

[10] 'Статистика' (Офіс Генерального прокурора) <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 01.11.2025).

Масштабне збройне вторгнення росії на територію України призвело до припинення п'ятирічної тенденції зменшення загальної чисельності кримінальних правопорушень. У 2022 р. кількість кримінальних правопорушень становила 362 636 (+12,8%[1]), у 2023 р. вона зросла на 31,1% (475 595 діянь), у 2024 р. знов збільшилася, але незначним чином – до 492 479 (+3,6%).

Таке зростання відбулося внаслідок суттєвого погіршення кількісних показників окремих груп і видів кримінальних посягань, прямо пов'язаних із війною. Втрата значних територій, загибель військових та цивільних осіб, численні обстріли і руйнування поставили країну на межу втрати незалежності, зумовили необхідність повної мобілізації суспільства і держави на відсіч агресору. В результаті було прийнято політико-правове рішення щодо максимального підсилення впливу на ситуацію кримінально-правовими засобами – і для покарання винних осіб, і здебільшого для запобігання протиправним діянням, що можуть послабити спротив агресору.

Першою тенденцією, яка демонструвала реалізацію цього підходу, стало різке зростання чисельності діянь проти основ національної безпеки України. У перший рік війни обліковано 17 422 (зростання у 33,5 рази) кримінальні правопорушення зазначеної спрямованості, у тому числі 10 487 посягань на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України[2]; зростання у 70 разів) та 1 957 випадків державної зради (ст. 111, зростання у 9,4 рази). До відповідного розділу Особливої частини КК України було включено три нові статті, за якими вже у 2022 р. було притягнуто до відповідальності значну кількість осіб: за колабораційну діяльність (ст. 111[1]) – 3 851 особу, за пособництво державі-агресору (ст. 111[2]) – 379 осіб, за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114[2]) – 202 особи. Частка посягань цієї категорії серед всіх облікованих кримінальних правопорушень у 2021 р. складала 0,2%, а у 2022 р. збільшилася відразу до 4,8%.

Як відомо, на початку війни приймалися надзвичайні рішення, котрі іноді були недостатньо зваженими. Зокрема, криміналізація діянь, передбачених частинам 1 та 2 ст. 111[1] (колабораційна діяльність), виявилася, як нам здається, надмірно суворим заходом. У подальшому, по мірі стабілізації, а згодом й покращення ситуації на фронті, виявлення таких видів злочинів почало суттєво знижуватися. Так, кількість посягань на територіальну цілісність і недоторканність України у 2023–2024 рр. зменшилася до 614 (скорочення у 17 разів) та до 505 (– 17,8%) відповідно, випадків колабораційної діяльності – до 3 207 (– 16,7%) та до 2 420 (– 24,5%) відповідно. Помітне скорочення числа фактів колабораційної діяльності, ймовірно, пов'язано також із припиненням процесу деокупації територій у 2023–2024 рр., під час якої колаборанти виявлялись найчастіше.

При цьому продовжено достатньо активну роботу правоохоронців щодо виявлення фактів державної зради (2023 р. – 1 169 випадків (– 40,3%); 2024 р. – 1 109 (– 5,1%)), пособництва державі-агресору (2023 р. – 619 (+63,3%); 2024 р. – 486 (– 21,5%)). Окремі громадяни, попри всі роз'яснювально-превентивні та каральні заходи, продовжували здійснювати несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну тощо (2023 р. – 192 (– 5,0%); 2024 р. – 211 (+9,9%)).

У ході тривалого збройного протистояння спецслужби країни-агресора вдалися до організації вчинення на території України злочинних актів, використовуючи її громадян (здебільшого молодого віку). Йдеться про підпали релейних шаф та пошкодження інших об'єктів залізничної інфраструктури, підпали автомобілів військовослужбовців. Це мало наслідком зростання кількості таких випадків, які кваліфікувалися як диверсії (ст. 113) (2022 р. – 64 (зростання у 3,6 рази); 2023 р. – 33 (– 48,4%); 2024 р. – 251 (зростання у 7,6 рази)) або перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114[2]) (2022 р. – 76 (зростання у 10,9 рази); 2023 р. – 159 (зростання у 2,1 рази); 2024 р. – 840 (зростання у 5,3 рази)).

Надалі діяльність щодо виявлення посягань цієї спрямованості ставала менш активною, вна-

[1] *Примітка*. Тут і далі, якщо не вказано інше, порівняння здійснюється з показником попереднього року.

[2] *Примітка*. Тут і далі в дужках зазначається номер статті Кримінального кодексу України.

слідок чого загальна чисельність посягань проти основ національної безпеки України зменшилася у 2023 р. до 6 270 випадків (– 64%), а у 2024 р. – до 5 998 випадків (– 4,3%).

Ще однією є тенденція дуже суттєвого збільшення кількості кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а саме випадків порушення законів та звичаїв війни, найменування яких у 2024 р. було змінено на воєнні злочини[1].

Ґрунтуючись на загальній політичній оцінці збройного вторгнення рф на територію України як акту агресії, який супроводжувався систематичними військовими нападами на житлові будинки, лікарні, дитячі садки, школи та інші об'єкти цивільної інфраструктури, знищенням культурних пам'яток, об'єктів критичної інфраструктури, Верховна Рада України з перших днів війни оцінила такі дії як воєнні злочини[2]. Органи прокуратури, слідчі Національної поліції та СБУ постійно документували такі факти, що кваліфікувались спочатку як порушення законів та звичаїв війни, а потім як воєнні злочини. Ці матеріали готувалися для притягнення російських військових до відповідальності. У Львові 09.05.2025 р. відбулася зустріч міністрів закордонних справ країн Європейського Союзу, на якій було погоджено політичне рішення щодо заснування міжнародного трибуналу за злочини росії проти України[3].

У 2022 р. було обліковано 60 387 випадків порушення законів та звичаїв війни (ст. 438, зростання у 351,1 рази), у 2023 р. – 60 944 (+0,9%), у 2024 р. – 28 788 (–52,8 %). З початком війни окремо почали фіксуватися такі діяння, поєднані з умисним убивством. За три роки їх було обліковано 6 013, 1 844 та 1 659 відповідно. Суттєве зменшення чисельності розглядуваних злочинів у 2024 р. є, вочевидь, наслідком зниження інтенсивності російських обстрілів.

Показники інших видів злочинів цієї спрямованості, пов'язаних із війною, були відносно незначними і переважно зменшувалися. Так, кількість випадків вчинення злочину виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436[2]) становила у 2022 р. 1 354 діяння, у 2023 р. – 1 282 (зменшення на 5,3%) та у 2024 р. – 1 023 (зменшення на 20,2%). Число фактів планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437), або злочинів агресії, суттєво зросло у 2022 р. і дорівнювало 67 (порівняно з 8 у 2021 р.), а у 2023 та 2024 рр. становило 25 та 29 фактів відповідно.

Спостерігається збільшення чисельності двох видів кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації – випадків ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом (ст. 336) та незаконного переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332). Число діянь першого виду у 2022 р. збільшилося до 1 108 (зростання у 3,7 рази), у 2023 р. – до 3 784 (зростання у 3,4 рази) та у 2024 р. – до 4 147 (+9,6%). Динаміка фактів незаконного переправлення осіб через державний кордон України мала такий вигляд: 1 225 (зростання у 3,7 рази), 2 301 (+87,8%), 3 106 (+35,0%) діянь відповідно. Ця тенденція зумовлена небажанням частини населення брати участь у захисті країни у складі ЗСУ та прагненням ухилитися від загальної мобілізації – як шляхом переховування всередині держави, так і через спроби нелегального виїзду за кордон.

Після запровадження воєнного стану та загальної мобілізації відбулося масштабне зростання чисельності ЗСУ. Природно це зумовило *тенденцію суттєвого збільшення кількості кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, або військових кримінальних правопорушень.* Чисельність таких діянь у 2022 р. збільшилася до 13 766 (зростання у 4,5 рази), у 2023 р. – до 28 666 (зростання у 2 рази) та у 2024 р. – до 93 900 (зростання у 3,3 рази). Част-

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. URL: https://surl.li/xkjpxx (дата звернення: 01.11.2025).

[2] Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Європейського парламенту, міжнародних організацій та їх парламентських асамблей, парламентів та урядів іноземних держав щодо термінової необхідності забезпечення захисту цивільного населення України від збройних нападів російських загарбників, затверджене Постановою Верховної Ради України від 03.03.2025 № 2104-IX. URL: https://surl.li/xxwxwf (дата звернення: 01.11.2025).

[3] 'Погоджено політичне рішення щодо заснування міжнародного трибуналу за злочини росії проти України, – Прем'єр-міністр' (Урядовий портал 09 травня 2025 року) <https://surl.li/stjxpd> (дата звернення: 02.11.2025).

ка зазначених посягань серед усіх кримінальних правопорушень, учинених у країні, у 2013–2021 рр. становила в середньому 0,8%, а в роки війни зросла до 19,1% (2024 р.). У цьому році військові кримінальні діяння стали другою за чисельністю групою кримінальних правопорушень після посягань на власність.

Найбільш поширеним видом посягання у цій сфері стали випадки самовільного залишення військової частини або місця служби (СЗВЧ) (ст. 407). У 2022 р. їх кількість склала 6 183 (зростання у 3 рази), у 2023 р. – 16 515 (зростання у 2,7 рази) і у 2024 р. – 66 240 (зростання у 4 рази). Зазначимо, що у 2022–2024 рр. частка випадків СЗВЧ серед усіх військових посягань постійно збільшувалася, склавши 44,9%, 57,6% та 70,5% відповідно, а частка таких діянь серед всіх кримінальних правопорушень у 2024 р. виявилася найбільшою, сягнувши 13,5%.

Кількісні показники другого за поширеністю та більш тяжкого виду кримінальних правопорушень цієї спрямованості – дезертирства (ст. 408) – були значно меншими, але під час війни також постійно зростали. У 2022 р. відбулося збільшення кількості випадків дезертирства у 27 разів (3 214), у 2023 р. – у 2,4 рази (7 771), а у 2024 р. – ще у 4 рази (23 209). Частка цих діянь серед усіх кримінальних правопорушень аналізованої категорії становила у 2022–2024 рр. 23,3%, 27,1% та 24,7% відповідно.

Непростий хід війни, втома від тривалого перебування військовослужбовців у зоні бойових дій, відсутність часткової демобілізації зумовлюють зростання кількості таких вчинків, що не сприяє підтриманню високої боєздатності ЗСУ. Натомість, в умовах недостатньої кількості особового складу на фронті військове керівництво змушене поблажливо ставитися до таких діянь у надії, що «самовільники» повернуться до війська і продовжать воювати. Так, за вчинення СЗВЧ до суду було направлено у 2022–2024 рр. лише 22%, 12% та 8% кримінальних проваджень відповідно, а за дезертирство – 5%, 1% та 1%.

Наведемо дані щодо динаміки ще одного виду військових посягань – випадків непокори (ст. 402 КК). Їх кількість у перший рік війни зросла відразу у 82,8 рази і дорівнювала 1 574, у 2023 р. збільшилась до 1 678 (+6,6%), а у 2024 р. – до 1 849 (+10,2%). Постійне зростання чисельності таких фактів пов'язане із вищезазначеними факторами поширення військових кримінальних правопорушень і є симптомом наявності проблем у взаєминах між командуванням та особовим складом підрозділів у зоні бойових дій.

Відбулося зростання деяких видів загальнокримінальних правопорушень, для вчинення яких під час військових дій виникають сприятливі умови. Згідно із вищевказаною політико-правовою установкою так кваліфікувалися діяння, вчинені під час воєнних дій військовослужбовцями збройних формувань рф. Частина з цих правопорушень зростала лише у перший рік війни, а кількість інших збільшувалася протягом усіх трьох воєнних років.

До таких кримінальних правопорушень належать:

– умисні вбивства (ст. 115), які згідно з чинною обліковою практикою включають всі випадки смерті особи, природний характер якої явно не встановлено, в тому числі факти зникнення без вісти, смерті через нез'ясовані причини, насильницької смерті[1]. Кількість умисних убивств збільшилася у 2022 р. до 22 083 (зростання у 6,8 рази), у 2023 р. – до 36 667 (+66,0%) та у 2024 р. – до 52 197 (+42,4%). Під час війни умисні вбивства стали найбільш поширеними посяганнями серед кримінальних правопорушень цієї спрямованості, чого ніколи не було раніше. На них у 2022–2024 рр. припадає відповідно 51,2%; 57,5% та 65,2% від усіх посягань проти життя та здоров'я особи;

– очевидні умисні вбивства, які є спеціально виділеною у статистиці групою випадків заподіяння насильницької смерті, включають також убивство у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116), вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117) та вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118). Їх чисельність у 2022 р. зросла до 5 264 (збільшення у 4 рази), у 2023 р. – до 16 129 (зростання у 3,1 рази) та у 2024 р. склала 16 210 (+0,5%). Таке зростання, повторимося, сталося внаслідок кваліфікації як умисних убивств випадків загибелі людей під час військових дій. Для диференціації різних

[1] Докладно про проблему обліку умисних вбивства див.: Кулика О. Г. (ред) *Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: аналіз процесів трансформації. 2024 рік: монографія* (Київ: 7БЦ, 2025) 99–101.

вбивств із 2023 р. до статистичного звіту форми № 1 додатково включено показник «очевидні умисні вбивства, вчинені в ході бойових дій». Кількість таких діянь у 2023 р. становила 14 991 та у 2024 р. – 15 113 випадків, тобто вони склали 92,9% та 93,2% від усіх очевидних умисних вбивств, тоді як кількість діянь загальнокримінального характеру дорівнювала 1 138 та 1 097 випадкам відповідно;

– кримінальні правопорушення, вчинені з використанням вогнепальної зброї. В Єдиному звіті про кримінальні правопорушення (форма № 1) кількісний показник таких діянь відображається окремо. Їх чисельність у 2022 р. зросла у 9,7 рази і становила 7 003, у 2023 р. – у 4,4 рази (30 915), а у 2024 р. зменшилася на 44,8%, склавши 17 059 діянь. Натомість, абсолютну більшість таких посягань, 66,9%, 92,2% та 91,9% відповідно, становили кримінальні правопорушення, вчинені з використанням боєприпасів, тобто так оцінювались випадки загибелі людей від обстрілів ракетами, снарядами, безпілотними літальними апаратами (БПЛА). Кількість посягань, учинених із використанням вогнепальної зброї, під час війни також суттєво зросла, але порядок цифр був значно меншим. Їх кількісні показники у 2022–2024 рр. дорівнювали 1 929 (зростання у 6,4 рази), 1 867 (– 3,2%) та 832 (– 55,4%) відповідно. Збільшення випадків кримінального застосування вогнепальної зброї відбулося на тлі її надзвичайного поширення в країні в умовах війни;

– побої і мордування (ст. 126). У роки війни було обліковано 1 011 (– 22,4%), 1 824 (+80,4%) та 2 147 (+17,7%) таких діянь відповідно. Припускається, що значне зростання їх кількості у 2023–2024 рр. пов'язано з кваліфікацією за цією статтею випадків побиття військовослужбовців, які перебували у російському полоні;

– насильницьке зникнення людини (ст. 146[1]). Кількість таких посягань дуже суттєво збільшилась у перший рік війни і становила 1 120 (зростання у 20 разів). У наступні два роки їх чисельність суттєво скоротилась і дорівнювала 72 (– 93,6%) та 61 (– 15,3%) відповідно. На початку масштабного збройного вторгнення так кваліфікувались факти вивезення громадян України, зокрема й дітей, із місць проживання. По мірі стабілізації ситуації у зоні бойових дій такі випадки припинились;

– незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289). Чисельність цих кримінальних правопорушень після періоду їх постійного скорочення, що тривав з 2015 р., у 2022 р., збільшилася на 44,9% і становила 4 194 випадки, але вже у наступному, 2023 р., вона зменшилася на 63,1% (1 546 діянь), а у 2024 р. – ще на 27,6% (1 119 випадків). Сплеск цього показника у перший рік війни відбувся внаслідок захоплення значної частини автомобілів російськими військовослужбовцями під час тимчасової окупації територій країни, тоді як у 2023 р. цей фактор перестав діяти, і поновилася тенденція на зменшення числа цих посягань.

Фактор початку масштабного збройного вторгнення рф на територію України призвів до тимчасової дестабілізації системи державного управління в країні, зокрема й у правоохоронній сфері. Знадобився певний час для адаптації до суттєвих змін в умовах її функціонування, вирішення нових завдань щодо участі в забезпеченні оборони країни – фіксації і документуванні ворожих обстрілів, організації роботи блокпостів, протидії диверсіям і провокаціям, забезпеченні дотримання комендантської години. *Під впливом цього фактору протягом трьох років війни відбулася така динаміка більшості інших груп та видів кримінальних правопорушень: спочатку суттєве зменшення кількісних показників, потім їх суттєве збільшення і наближення до показників довоєнного 2021 р., а далі – стабілізація або зростання/зменшення залежно від нових умов, що склалися.*

Слід також зазначити, що додатковим фактором значного зменшення переважної більшості показників кримінальної протиправності у 2022 р. стало переміщення в інші місця в середині країни та за кордон великої кількості громадян, що значно зменшило соціальну базу кримінальної активності в країні. За даними Міжнародної організації міграції (МОМ), на кінець 2022 р. орієнтовна кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становила 5,1 млн[1]. Згідно з повідомленням Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) станом на 03.01.2023 р. з України виїхало 17,1 млн осіб, повернулося – 9,2 млн осіб. Поза межами України залишається 7,9 млн осіб, із них статус тимчасового захисту в ЄС отримали 4,9 млн[2].

[1] 'Ukraine situation' (IOM UN Migration) <https://dtm.iom.int/ukraine> (дата звернення: 10.10.2023).

[2] 'Ukraine Refugee Situation. Select location' (Operational data portal) <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 08.01.2023).

Кількісні показники інших груп та видів кримінальних правопорушень в Україні за 2022–2024 рр. виглядали так:

– умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст. 122) – 2 019 (−36,1%), 2 050 (+1,5%), 2 149 (+4,8%) відповідно; умисні легкі тілесні ушкодження (ст. 125) – 13 238 (−30,9%), 1 709 (+29,1%), 17 092 (0);

– кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, – 3 360 (−30%), 6 805 (зростання у 2 рази), 8 900 (+30,8%); випадки домашнього насильства (ст. 126[1]) – 1 498 (−38,4%), 2 705 (+80,6%), 2 810 (+3,9%);

– кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи – 623 (– 33,0%), 947 (+52,0%) та 872 (– 7,9%);

– кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав та свобод людини і громадянина – 3 031 (−46,8%), 4 483 (+47,9%), 5 036 (+12,3%); випадки порушення недоторканності житла (ст. 162) – 1 235 (−36,2%), 1 818 (+47,2%), 1 894 (+4,2%); випадки ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164) – 1 028 (−46,3%), 1 591 (+54,8%), 1337 (−16%);

– кримінальні правопорушення проти власності – 113 137 (−28,7%), 178 902 (+58,1%), 132 910 (−25,7%); крадіжки (ст. 185) – 69 496 (−38,8%), 82 123 (+18,2%), 55 576 (−32,3%); крадіжки із квартир – 3 494 (−56,4%), 3 650 (+4,5%), 1 914 (−47,6%); випадки привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191) – 6 698 (−39,6%), 9 222 (+37,7%), 7 743 (−16,0%);

– кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності – 3 414 (−37,6%), 4 840 (+41,8%), 5 139 (+6,2%);

– кримінальні правопорушення проти довкілля – 4 018 (−25,8%), 4 741 (+18,0%), 4 153 (−12,4%);

– кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва – 719 (−42,7%), 842 (+17,1%), 842 (0%);

– випадки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, – 6 366 (−20,0%), 7 017 (+10,2%), 7 455 (+6,2%);

– кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності – 4 042 (−32,5%), 5 008 (+23,9%), 5 932 (+18,5%);

– кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів – 19 824 (– 2,4%), 25 697 (+29,6%), 23 160 (– 9,9%); випадки самоправства (ст. 356) – 1 014 (– 42,7%), 1 300 (– 28,2%), 1 202 (– 7,5%); випадки викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357) – 1 638 (– 14,5%), 2 474 (+51,0%), 2 792 (+12,9%);

– кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – 11 617 (– 36,6%), 14 820 (+27,6%), 16 820 (+13,5%); випадки зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) – 2214 (– 44,0%), 2 983 (+34,7%), 2 345(– 21,4%); випадки перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365) – 1 082 (– 43,6%), 1 256 (+16,1%), 1 193 (– 5,0%); випадків прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (одержання хабара) – 988 (– 36,9%), 1 403 (+42,0%), 1 640 (+16,9%);

– кримінальні правопорушення проти правосуддя – 3 636 (– 49,5%), 5 308 (+46,0%), 7 369 (+38,8%).

Ще однією тенденцією, яку ми вважаємо за необхідне виділити, є *продовження зростання, незважаючи на війну, кількісних показників поширених та суспільно небезпечних груп і видів кримінальних правопорушень, протидію яким керівництво правоохоронних органів розглядає як пріоритетне завдання*. Відповідно підрозділи поліції, які працюють по цих напрямах, належним чином укомплектовані, тривалий час використовують ефективні форми та методи виявлення кримінальних правопорушників відповідної спрямованості. Чисельність цих посягань протягом 2022–2024 рр. була такою:

– кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – 34 398 (+16,3%), 39 124 (+13,7%), 48 233 (+23,3%) відповідно; випадки незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309) – 20 140

(+42,7%), 20 155 (+0,1%), 20 627 (+2,3%); випадки незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307) – 10 162 (– 7,6%), 14 302 (+40,7%), 17 601 (+23,1%);

– кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку – 3 415 (+3,2%), 3 841 (+12,5%), 4 055 (+5,6%);

– випадки шахрайства (ст. 190) – 32 086 (+34,5%), 82 609 (зростання у 2,6 рази), 64 978 (– 21,3%). У 2023–2024 рр. шахрайські діяння стали найбільш численним видом кримінальних правопорушень проти власності (46,2% та 48,9%), у 2023 р. вони були найпоширенішими серед всіх кримінальних правопорушень, а у 2024 р. посіли друге місце після СЗВЧ. Шахрайство – ненасильницький, часто безконтактний спосіб заволодіння коштами або майном (здебільшого з використанням сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій) стало найбільш популярним видом кримінальної активності для значної частини молоді. Специфічна соціально-психологічна ситуація в суспільстві в період війни – поширення стресів, тривожних станів, істеричних реакцій, потреби у співчутті, допомозі – сприяла збільшенню активності шахраїв, використанню ними нових схем і способів вчинення цих посягань. Йдеться про створення фішингових сайтів-клонів для збору коштів на допомогу армії, постраждалим, волонтерським фондам тощо; фейкові оголошення про оренду житла, про продаж військової амуніції; створення сайтів або груп у мобільних месенджерах нібито від волонтерів для збору грошей; неіснуюча евакуація переселенців тощо. Скорочення чисельності діянь цього виду у 2024 р. стало наслідком суттєвого збільшення у ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення верхньої межі вартості майна, до досягнення якої викрадення, вчинене шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати, вважається дрібним[1]. У результаті всі випадки шахрайства на суму, меншу за зазначену межу (2 неоподатковані мінімуми доходів громадян, 3 028 грн з 10.08.2024 р. по 31.12.2025 р.), перестали вважатися кримінальними правопорушеннями, що й призвело до тимчасового, як нам здається, зменшення загальної кількості таких діянь.

Останньою значимою тенденцією розвитку кримінальної ситуації в країні під час війни стали зміни кількісних показників кримінальних правопорушень, викликані внесенням новел до кримінального законодавства. Як ми вже зазначали, такі зміни приймалися Верховною Радою України у складній ситуації, в умовах дефіциту часу і не завжди були належно оцінені в плані їх майбутніх наслідків. Тут ми не будемо розглядати такі зміни, тим більше, що вони детально проаналізовані в низці наукових робіт[2]. Наведемо лише один найбільш наочний приклад внесення цієї недостатньо продуманої новели до КК України. У 2022 р. до статей 185, 186, 187, 189 та 191 додано кваліфікуючу ознаку – вчинення діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану, тобто сформовані нові кваліфіковані склади кримінальних правопорушень цих видів, за вчинення яких були передбачені міри покарання як для тяжких злочинів[3]. Відповідно всі кримінальні правопорушення зазначених видів, виявлені за період від 07.03.2022 р., автоматично стали обліковуватися як тяжкі злочини, що в значній мірі зумовило тенденцію зростання кількості тяжких злочинів в країні на 12,2%, 52,0% та 12,1% відповідно. Таким чином, відбулося штучне підвищення ступеня тяжкості кримінальних правопорушень в Україні.

Висновки. Проведений аналіз показує, що кримінальна ситуація в Україні під час війни формується під домінуючим впливом самого факту військового вторгнення та похідних від нього процесів – тимчасової окупації частини території країни, загибелі військовослужбовців у ході бойових дій та цивільних осіб у процесі численних обстрілів, руйнації та пошкодження значної кількості об'єктів промисловості, енергетики, тран-

[1] Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів: Закон України від 18.07.2024 № 3886-IX. URL: https://is.gd/NMROVL (дата звернення: 05.04.2025).

[2] Див., наприклад: Вознюка А. А., Мовчана Р. О., Чернєя В. В. *Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент*. (Норма права, 2022) 278

[3] Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 р. № 2117-IX / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117–20#n2 (дата звернення: 08.05.2023).

спорту, житлових будівель тощо, внутрішньої та зовнішньої міграції значних мас населення та ін. Не менш важливим фактором є обрання керівництвом держави відповідних правових та організаційних заходів реагування на неї.

Відповідно до прийнятого політико-правового рішення держава максимально активно застосовує кримінально-правові засоби реагування на дії агресора, щоб протидіяти вторгненню, запобігати протиправним проявам, які підривають єдність і стійкість суспільства, а також формувати документальну правову основу для притягнення військовослужбовців рф до відповідальності. У цьому контексті здійснюються облік і документування значної кількості кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, воєнних злочинів та низки інших злочинів, зумовлених війною. Загальна мобілізація та залучення значних сил ЗСУ до бойових дій спричинили суттєве зростання кількості військових кримінальних правопорушень. У результаті саме ці групи та види правопорушень визначають динаміку кримінальної протиправності в країні в період війни.

Серйозною перевіркою для правоохоронної системи України став несприятливий період початку війни, який призвів до певної дезорганізації її діяльності, яку тим не менш вдалося достатньо швидко подолати й адаптуватися до роботи в умовах воєнного стану. Слід відмітити про збереження органами поліції достатньо високого рівня діяльності на пріоритетних напрямах протидії злочинності.

Подальший моніторингу кримінальної ситуації в Україні сприятиме встановленню нових тенденції її розвитку, розробленню прогнозу стану, структури та динаміки кримінальних правопорушень у повоєнний період.

REFERENCE

List of legal documents

Legislation

1. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta deiakykh inshykh zakoniv Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za dribne vykradennia chuzhoho maina ta vrehuliuvannia deiakykh inshykh pytan diialnosti pravookhoronnykh orhaniv: Zakon Ukrainy vid 18.07.2024 № 3886-IKh. URL: https://is.gd/NMROVL (in Ukrainian).
2. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za maroderstvo: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 2117-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117–20#n2 (in Ukrainian).
3. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy u zv'iazku z ratyfikatsiieiu Rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho: Zakon Ukrainy vid 09.10.2024 № 4012-IX. URL: https://surl.li/xkjpxx (in Ukrainian).
4. Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii, Verkhovnoho komisara OON u spravakh bizhentsiv, Mizhnarodnoho komitetu Chervonoho Khresta, Yevropeiskoho parlamentu, mizhnarodnykh orhanizatsii ta yikh parlamentskykh asamblei, parlamentiv ta uriadiv inozemnykh derzhav shchodo terminovoi neobkhidnosti zabezpechennia zakhystu tsyvilnoho naselennia Ukrainy vid zbroinykh napadiv rosiiskykh zaharbnykiv: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 03.03.2025 № 2104-IX. URL: https://surl.li/xxwxwf (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

1. Bohatyrov I. H. *Rosiisko-ukrainska viina: pohliad kryminoloha: monohrafiia* [The Russian-Ukrainian War: A Criminologist's View: Monograph] (Kyiv: ADEF-Ukraina, 2023) 242 (in Ukrainian)
2. Orlov Yu. V. *Zlochynnist i protydiia yii v umovakh viiny: kryminalno-pravovyi ta kryminolohichnyi vymiry: monohrafiia* [Crime and Counteraction to It in Wartime: Criminal Law and Criminological Dimensions: Monograph] (Kryminolohichna asotsiatsiia Ukrainy. Kharkiv: Pravo, 2023) 252 (in Ukrainian)

Edited books

3. Kulyk O H (red) *Kryminalna sytuatsiia v Ukraini v umovakh viiny: analiz protsesiv transformatsii. 2024 rik: monohrafiia* [Criminal situation in Ukraine during wartime: analysis of transformation processes. 2024: monograph] (K.: 7BTs, 2025) 296 (in Ukrainian)
4. Vozniuk A *A Novely kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy, pryiniati v umovakh voiennoho stanu : naukovo-praktychnyi komentar* [Novels of the Criminal Legislation of Ukraine, Adopted under Martial Law: Scientific and Practical Commentary] (Kyiv: Norma prava, 2022) 278 (in Ukrainian)

Journal articles

5. Herasymenko O V, Hladkova Ye O, Orlov Yu V 'Problemy protydii orhanizovanii zlochynnosti v umovakh viiny: vid aktualnykh vyklykiv do stratehichnoho upravlinnia' [Problems of combating organized crime in wartime: from current challenges to strategic management] (2023) 1 (28) Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy 72–86 (in Ukrainian)
6. Khavroniuk M I 'Zlochynnist v Ukraini u 2019–2024 rokakh: riven, struktura, dynamika, prohnozy' [Crime in Ukraine in 2019–2024: level, structure, dynamics, forecasts] (2025) Tom 3 (89) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu 295–303 (in Ukrainian)
7. Kolb O H '«Fenomen» zlochynnosti Ukrainy ta osoblyvosti yii determinatsii v umovakh rosiiskoi ahresii' [The «phenomenon» of crime in Ukraine and the peculiarities of its determination in the conditions of Russian aggression] (2022) 1(18) Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy 22–28 (in Ukrainian)
8. Obodov N A, Bespal O L 'Stan zlochynnosti v Ukraini u 2020–2022 rokakh (okremi kilkisno-iakisni pokaznyky)' [Crime situation in Ukraine in 2020–2022 (separate quantitative and qualitative indicators)] (2023) 4 Kyivskyi chasopys prava 107–115 (in Ukrainian)
9. Orlov Yu V 'Tendentsii u zminakh kryminohennoi obstanovky v Ukraini v umovakh viiny: vid ordynarnoi zlochynnosti do kryminalnoho radykalizmu' [Trends in changes in the criminogenic situation in Ukraine during the war: from ordinary crime to criminal radicalism] (2023) 1 (28) Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy 108–123 (in Ukrainian)
10. Pashchenko Ye M 'Zlochynnist viiskovosluzhbovtsiv ZSU ta inshykh viiskovykh formuvan Ukrainy v umovakh ahresii rosii proty Ukrainy. Kryminolohichnyi aspekt' [Criminality of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and other military formations of Ukraine in the conditions of Russian aggression against Ukraine. Criminological aspect] (2024) Vypusk 81: chastyna 2. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu Seriia PRAVO 324–329 (in Ukrainian)
11. Pishchenko H I, Lysenko A O 'Stan, struktura ta tendentsii koryslyvykh zlochyniv v umovakh voiennoho stanu v Ukraini' [Status, structure and trends of consumer crimes under martial law in Ukraine] (2025) 01 Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo» 646–650 (in Ukrainian)
12. Shramko S S, Kalinina S V 'Zlochynnist v Ukraini: yaka vona ye pid chas viiny i yakoiu mozhe buty u pisliavoiennyi chas?' [Crime in Ukraine: what is it like during the war and what could it be like in the post-war period?] (2022) 44 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 98–106 (in Ukrainian)
13. Sokurenko V, Savchuk V, Hanenko I, Cherniienko A 'Military-Aggressive Crime as A Subject of War Criminology' (2024) 74 (2) Archives des Sciences 133–139 <https://surl.li/jkhant> (in English)

Websites

14. 'Novi linii frontu. Orhanizovana zlochynnist v Ukraini u 2022 rotsi. Liutyi 2023 roku' [New Frontlines. Organized Crime in Ukraine in 2022. February 2023] Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 50 p <https://surl.li/hotmga> (in Ukrainian)
15. 'Pohodzheno politychne rishennia shchodo zasnuvannia mizhnarodnoho trybunalu za zlochyny rosii proty Ukrainy, – Prem'ier-ministr. 09 travnia 2025 roku' [A political decision has been agreed on the establishment of an international tribunal for Russia's crimes against Ukraine, – Prime Minister. May 9, 2025] Uriadovyi portal <https://surl.li/stjxpd> (in Ukrainian)
16. 'Statystyka. Ofis heneralnoho prokurora'[Statistics. Office of the Prosecutor General] <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (in Ukrainian)
17. 'Ukraine Refugee Situation. Select location' Operational data portal. https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine (in English)
18. 'Ukraine situation. IOM UN Migration' <https://dtm.iom.int/ukraine> (in English)
19. 'UNODC, Ukraine: Organized Crime Dynamics in the Context of War, July 2025' 80 p. <https://surl.li/zacoca> (in English)

Кулик О. Г.

Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції та фактори, що їх зумовлюють

У статті на основі аналізу даних державної статистичної звітності щодо кримінальних правопорушень в Україні за 2022–2024 рр., дослідницьких та аналітичних матеріалів щодо криміногенної ситуації у країні визначено основні тенденції динаміки кримінальних правопорушень в Україні під час війни, об'єктивні та суб'єктивні

фактори, які зумовили виникнення цих тенденцій, і характер їх впливу на кримінальну ситуацію в країні. Встановлено, що збройне вторгнення рф на територію Україні та похідні від нього процеси здійснили домінуючий вплив на стан, структуру та динаміку кримінальних правопорушень в Україні. Цей вплив реалізовувався через проміжний суб'єктивний фактор прийняття політико-правового рішення щодо максимального використання заходів кримінально-правої реакції на воєнно-політичну ситуацію в країні шляхом виявлення та документування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, воєнних та військових кримінальних правопорушень, умисних вбивств, учинених у результаті ворожих обстрілів, діянь, пов'язаних з ухиленням від мобілізації.

***Ключові слова**: кримінальна ситуація, фактори впливу на кримінальну ситуацію, кримінальна протиправність, кримінальне правопорушення, злочин.*

Kulyk O. G.

The criminal situation in Ukraine during the war: the main trends and factors that determine them

The article, based on the analysis of data from the state statistical reporting on criminal offenses in Ukraine for 2022–2024, research and analytical materials on the criminogenic situation in the country, identifies the main trends in the dynamics of criminal offenses in Ukraine during the war, the objective and subjective factors that determined the emergence of these trends, and the nature of their impact on the criminal situation in the country. It is established that the large-scale armed invasion of the russian federation into the territory of Ukraine and the processes arising from it had a dominant impact on the state, structure and dynamics of criminal offenses in Ukraine.

This influence was exercised through the intermediate subjective factor of adoptinga political and legal decision on the maximum use of criminal lawmeasures in response to the military and political situation in the country by identifying and documenting criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine, military criminal offenses and war crimes, intentional murders committed as a result of enemy shelling, acts related to evasion of mobilization.

***Keywords**: criminal situation, factors of influence on the criminal situation, criminal illegality, criminal offense, crime.*

Стаття надійшла до редакції:13.11.2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.9.01
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-121

А. Б. Блага, доктор юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID 0000-0003-4112-6147

ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ТА ДИНАМІКИ ЗЛОЧИННОСТІ У ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЙ, ДЕМОКРАТИЧНИХ РЕВОЛЮЦІЙ ТА БОРОТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ*

Постановка проблеми.

Як зазначають фахівці в галузі управління, сучасні умови високої невизначеності, що загострились в умовах воєнного стану, характеризуються швидкими непередбачуваними змінами зовнішнього середовища, економічною нестабільністю, трансформацією ринкового середовища, руйнуванням традиційних каналів постачання і збуту, що поглиблюються кризою, викликаною воєнним станом. Відповідно, суттєво ускладнюється й процес прийняття управлінських рішень, оскільки традиційні підходи втрачають ефективність в умовах поглиблення кризи, дефіциту часу та інформації. За таких умов підвищується роль стратегічного мислення, гнучких управлінських моделей, використання цифрових технологій та інструментів сценарного аналізу[1].

* *Примітка.* Стаття підготовлена в межах виконання теми фундаментального дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» (номер державної реєстрації 0124U005211), яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України та фінансується за рахунок державного бюджету

[1] НС Скопенко, ТГ Мостенська, ОА Ковтун, АО Загорулько, МВ Єрьомін'Прийняття управлінських рішень в умовах воєнного стану' (2025) 12 Інвестиції: практика та досвід 87–96 <https://doi.org/10.32702/2306–6814.2025.12.87> (дата звернення 25.09.2025)

Ефективне прийняття рішень і формування нормативно-правового регулювання у сфері запобігання злочинності, як і в інших галузях суспільного життя, також є неможливими без об'єктивної оцінки її стану та результативності протидії. Надійне документальне фіксування масштабів злочинності шляхом отримання достовірних і зіставних даних, а також інформації про діяльність правоохоронних і судових органів та якість виконання ними своїх функцій, створює основу для розробки ефективних стратегій запобігання злочинності. Це, своєю чергою, сприяє виявленню та усуненню прогалин у кримінально-правовій, кримінологічній і кримінально-виконавчій політиці.

Так, збір даних дозволяє аналізувати тенденції розвитку злочинності, виявляти кореляції між злочинністю та соціально-економічними, політичними й культурними факторами, будувати статистичні моделі прогнозування злочинності. Крім того, інформація про злочинність є базою для оцінки ефективності чинного кримінального законодавства та практики його застосування, виявлення прогалин у правовому регулюванні, розробки превентивних стратегій і державних програм у сфері безпеки. Відповідно, політичні рішення у сфері протидії злочинності набувають наукової обґрунтованості, що знижує ризик популізму та неефективних заходів.

Системний збір кримінальної статистики сприяє підвищенню прозорості та підзвітності органів правопорядку, оскільки дозволяє порівнювати ефективність різних підрозділів і регіонів, виявляти тенденції до маніпуляцій із реєстрацією кримінальних правопорушень, оцінювати рівень довіри населення до правоохоронної системи. Масив даних також лежить в основі розробки алгоритмів прогнозування «гарячих точок» злочинності, що допомагає планувати розміщення поліцей-

ських ресурсів, здійснювати раннє виявлення ризиків, реалізовувати проактивні програми запобігання злочинності.

Відтак, дослідження особливостей стану та динаміки злочинності в період глобальних трансформацій, демократичних революцій та боротьби за незалежність України набуває виняткової актуальності як для теорії, так і для правозастосовної практики. Воно має ключове значення для формування сучасних, адаптивних підходів, спроможних забезпечити ефективну адаптацію системи запобігання злочинності до кризових і посткризових ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кримінальної статистики, стану та динаміки злочинності та важливості їх урахування у правоохоронній діяльності у своїх працях висвітлювали, зокрема, такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: А. М. Бабенко, В. С. Батиргареєва, А. А. Бова, Е. Брага, О. Ю. Бусол, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, М. Г. Колодяжний, В. П. Кубрак, О. В. Новіков, В. Ф. Оболенцев, В. В. Пивоваров, Д. Ретклiфф, І. О. Христич, С. Чейні, В. І. Шакун, Г. Й. Шнайдер та ін. У цілому вітчизняна та зарубіжна наукова література містить значну кількість досліджень, присвячених вказаним проблемам, у зв'язку з чим в межах цієї статті неможливо усіх їх охопити. Тому зупинимось лише на деяких із них.

Так, фахівці з ДНДІ МВС України[1] систематично на монографічному рівні відслідковують та аналізують тенденції та закономірності кримінальної ситуації, характеризують процеси й явища (фактори), які визначають криміногенну та безпекову ситуацію, а також досліджують окремі види кримінальних правопорушень в Україні, зокрема воєнних злочинів та злочинів, пов'язаних з війною. В. М. Дрьомін[2] здійснив глибокий аналіз зареєстрованої («офіційної») і фактичної злочинності в Україні за період з 1973 до 2008 р. У свою чергу Хі-Джон Джу[3], використовуючи офіційні дані про злочинність, проаналізувала загальні тенденції та характеристики злочинності, рівень злочинності та практику боротьби зі злочинністю на кожному етапі системи кримінального правосуддя й надала загальну картину злочинності та боротьби зі злочинністю в Республіці Корея протягом 1970-х – початку 2000-х років. О. Г. Кальман та І. О. Христич[4] розглянули основні показники офіційної кримінально-правової статистики та приділили увагу кримінологічну характеристику злочинності у сфері економіки, організованої та службової злочинності в Україні у період з 1991 до 2006 р. Ліндсі Роуз Буллінгер, Джилліан Карр та Аналіза Пекхем[5] дослідили, як вплинула офіційна політика штату Іллінойс (США) щодо перебування вдома (SAH) у зв'язку із карантинними обмеженнями, пов'язаними з пандемією COVID-19, на стан загальної злочинності та кількість зареєстрованих злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. М. В. В'юник, М. В. Карчевський, О. Д. Арланова[6] представили різні статистичні матеріали, щодо застосування норм Кримінального кодексу України у період з 2001 до 2019 рр. Синтія Лам та Крістофер С. Копер[7] аналізують переваги «поліцейської діяльності на основі доказів» (Evidence-Based Policing) як підходу до правоохоронної діяльності, що підкреслює цінність, яку дослідження можуть принести поліцейським і, як наслідок, громадськості, якій вони служать; розглядають наукові докази ефективності різних поліцейських практик та надають інструменти, які допоможуть втілити дослідження в практику. Рональд В. Кларк та Джон Е. Ек[8] на основі власного

[1] ОГ Кулик, ІВ Наумова, ЛВ Лісниченко, АА Бова, ІГ Лубенець, ІП Багаденко *Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: аналіз процесів трансформації. 2024 рік*: монографія (К. : 7БЦ,(2025) 296

[2] В М Дрьомін 'Офіційна і фактична злочинність: кримінологічний аналіз' (2012) 68 Актуальні проблеми держави і права 550–559 <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f53acb19-4567-41f5-af03-4c7e043c7261/content> (дата звернення 25.09.2025)

[3] Joo, HJ. 'Crime and Crime Control' *Social Indicators Research* (2003) 62, 239–263. https://doi.org/10.1023/A:1022601418765

[4] ОГ Кальман, ІО Христич 'Злочинність в Україні: основні тенденції' (2007) 17 Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) 41–56 <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10141/1/Kalman_Xristich_41–56.pdf> (дата звернення 25.09.2025)

[5] Lindsey Rose Bullinger, Jillian Carr and Analisa Packham 'COVID-19 and Crime' (2021) 7 (3) American Journal of Health Economics 249–280 <http://dx.doi.org/10.1086/713787> (дата звернення 25.09.2025)

[6] МВ В'юник, МВ Карчевський, ОД Арланова *Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали)*, упоряд. ЮВ Баулін (Харків: Право,2020) 212

[7] Cynthia Lum, Christopher S. Koper, 'Evidence-Based Policing' (2024) The Oxford Handbook of Evidence-Based Crime and Justice Policy 245–264 <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197618110.013.13> (дата звернення 25.09.2025)

[8] R Clarke, J Eck *Crime analysis for problem solvers in 60 small steps* (2016) <https://biblioteca.cejamericas.org/bitstream/handle/2015/1639/

наукового досвіду та знайомства з поліцейською діяльністю підготували посібник для аналітиків злочинності, у якому зібрали та актуалізували доступні на даний момент знання щодо основ проблемно-орієнтованої поліцейської діяльності, у рамках якої потрібно: (1) ретельно визначити конкретні проблеми; (2) проводити поглиблений аналіз, щоб зрозуміти їхні причини; (3) здійснювати широкий пошук рішень для усунення цих причин та досягнення тривалого зменшення проблем; (4) оцінювати, наскільки успішними були ці заходи. В. О. Туляков[1], використовуючи цілісний підхід, заснований на дискурсі прав людини, показав, як переплітаються наслідки війни, віктимологія, права людини та кримінальне правосуддя.

Метою пропонованої публікації є дослідження особливостей стану та динаміки злочинності у період трансформацій, демократичних революцій та боротьби за незалежність України.

Виклад основного матеріалу. З початку XXI століття і до сьогодні Україна пережила і переживає низку трансформацій, демократичних революцій, а також продовжує свою боротьби за незалежність. Так, протягом вказаного періоду зовнішньополітичні орієнтири неодноразово змінювалися: під час другого терміну президентства Л. Кучми (1994–2004 рр.) – це була т. зв. «багатовекторна зовнішня політика», яка передбачала одночасний розвиток відносин як з Росією й іншими учасниками СНД, так і з Заходом; Президент України В. Ющенко проводив прозахідну зовнішню політику (2005–2010 рр.); тоді як В. Янукович (2010–2014 рр.) змінив курс на проросійську зовнішню політику, а після його самоусунення – О. Турчинов, обраний парламентом у якості в.о. Президента України (лютий – червень 2014 р.), спрямував вектор зовнішньої політики на інтеграцію з ЄС і НАТО та протистояння й відсіч російському збройному вторгненню. Цей напрям взаємин з іншими державами та міждержавними об'єднаннями був продовжений Президентами П. Порошенком (2014–2019 рр.) та В. Зеленським (2019 – т. час)[2].

У цей період відбулися дві знакові події, що кардинально змінили політичний ландшафт – масові протести 2004 року проти фальсифікації президентських виборів, що призвели до переголосування та перемоги Віктора Ющенка («Помаранчева революція»), а так само протести 2013–2014 років проти відмови Уряду від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, наслідком чого стала втеча Президента Віктора Януковича та чітке визначення зовнішньополітичного курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, що було закріплене в Конституції України («Революція Гідності»). Ці революції та збройне протистояння російській агресії продемонстрували високий рівень самоорганізації та призвели до зростання інтересу до української мови, культури й історії, а також формування зрілості громадянського суспільства в Україні.

У економічній сфері період 2000–2025 років відзначився кількома економічними кризами, зокрема: світовою кризою 2008 р.; рецесією світової економіки у 2020 році у зв'язку з пандемією COVID-19; економічною й міграційною кризою, зниженням обсягів виробництва, інвестицій і якості життя внаслідок агресії росії проти України. Водночас в Україні були проведені важливі реформи – у сфері децентралізації, банківська, земельна; створені антикорупційні органи, що, попри труднощі, зміцнили державні інституції.

Підводячи підсумок сказаному, слід зауважити, що період 2000–2025 рр. став для України часом великих викликів, драматичних подій, але також і значних досягнень у формуванні сучасної політичної нації, яка відстоює свій демократичний вибір та незалежність. Саме тому для цілей пропонованого дослідження й був обраний зазначений часовий проміжок.

Усі наведені у публікації статистичні дані, зроблені розрахунки, а також побудовані діаграми ґрунтуються на інформації, що міститься в єдиних звітах про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (форма №1), звітах про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень відповідного року (форма №2), що до 2012 р. збиралась та оприлюднювалась МВС України[3], а з 2013 р.

CrimeAnalysis60Steps.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 25.09.2025)

[1] V Tuliakov 'War, Crime, Victimology, Human Rights and Criminal Justice Holistic Approach' (2023) The Challenges and Opportunities in Law: Ukrainian Case under the Conditions of War 635–650 <https://doi.org/10.12797/9788381388887.07> (дата звернення 25.09.2025)

[2] '33 роки Незалежної України. Історія Парламенту. Ретроспектива подій' (Голос України, 24 серпня 2024) <https://www.golos.com.ua/article/379605> (дата звернення: 12.10.2025)

[3] 'Статистичні дані Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України 2001–20 листопада 2012 р.р.' <http://mvs.gov.ua/

й дотепер – Офісом Генерального Прокурора[1] [2]; звітах про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (форма № 6)[3]; у демографічній та соціальній статистиці стосовно чисельності населення, а також звітності стосовно правосуддя та злочинності[4].

Обмеження та застереження. Оскільки у законодавстві та формах статистичної звітності термін «кримінальні правопорушення» замінив термін «злочини» лише у 2013 р., для цілей нашого дослідження вказані терміни використовуються як синоніми. Безсумнівно, наведена нижче статистична інформація є об'єктивно обмеженою, оскільки включає лише дані щодо облікованих кримінальних правопорушень та виявлених осіб, які їх вчинили. Тобто статистичні дані відображають скоріше діяльність системи виявлення та реєстрації, аніж фактичний стан злочинності. Це відбивається внаслідок того, що жодну національну систему офіційної реєстрації кримінальних правопорушень не можна вважати бездоганною через існування значної кількості протиправних проявів, що залишаються за межами державного статистичного спостереження. Крім того, потрібно враховувати, що чинний Кримінальний кодекс України набрав чинності з 1 вересня 2001 р., а станом на жовтень 2025 р. вже прийнято 272 закони, якими до нього вносились зміни. Отже, перелік кримінальних правопорушень із року в рік змінювався. Так само зазнавали змін і форми звітності та процедури обліку. Тож ми погоджуємось з О. Г. Куликом, який наголошує, що статистичні дані характеризують такі суттєві ознаки:

1) державна статистична звітність є результатом здійснюваного спеціальними державними органами суцільного статистичного спостереження за злочинністю, через що її можна вважати найбільш повною з огляду на кількість охоплюваних подій та осіб;

2) облік даних щодо реально вчинених злочинів є неповним через існування їх латентної частини, про яку відомості в державній статистичній звітності відсутні;

3) лише заяви та повідомлення про злочини обліковуються без перевірки; облік інших даних про злочин та особу, яка його вчинила, здійснюється тільки після їх перевірки та юридичної оцінки;

4) статистичні дані щодо злочинів відображаються у спеціальних таблицях в узагальненому кількісному вигляді;

5) дані державної статистичної звітності щодо злочинності та судимості обмежуються певним нормативно-визначеним переліком показників[5].

Стан та динаміка злочинності. На початку досліджуваного періоду, у 2000 р., правоохоронними органами України було обліковано 553 594 злочини, тоді як у 2024 р. – 492 479 кримінальних правопорушень (–11,0%), а станом на вересень 2025 р. – 473 662 (–14,5%). Сукупний середньорічний темп зростання (CAGR, Compound Annual Growth Rate) за 2000–9 місяців 2025 р. становить ≈ –0,58% на рік.

Що стосується кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, то у 2000 р. їх було виявлено 309 057, у 2024 р. – 97 661 (–68,4%), а за 9 місяців 2025 р. – 67 485 (–78,2%). Тобто середньорічне скорочення кількості виявлених осіб становить приблизно –5.3% на рік. Звісно, за 4-й квартал 2025 р. зазначений кількісний показник ще зросте. І якщо його екстраполювати до повного року (~89 980 осіб), тенденція скорочення залишиться на рівні –5% щороку.

Кількість засуджених в Україні у 2000 р. становила 230 903, а до 2024 р. знизилась на 73% – до 61 434 (оскільки статистичні дані за цим показником оприлюднюються за результатами повного року, інформація за 9 місяців 2025 р. відсутня). Відповідно, середньорічне скорочення кількості засуджених становить приблизно 6,0% на рік.

Наведена на рис. 1 діаграма демонструє чотири основні хвилі змін рівня злочинності, пов'язаних

mvs/control/main/uk/publish/article/374130> (дата звернення: 12.08.2018)

[1] 'Звітність про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування' <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 01.10.2025)

[2] 'Звітність про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення' <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення 01.10.2025)

[3] 'Звіти судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2008–2024 роки' <https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/> (дата звернення 01.10.2025)

[4] Державна служба статистики <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 01.10.2025)

[5] ОГ Кулик *Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія* (Київ : Юрінком Інтер, 2011) 288

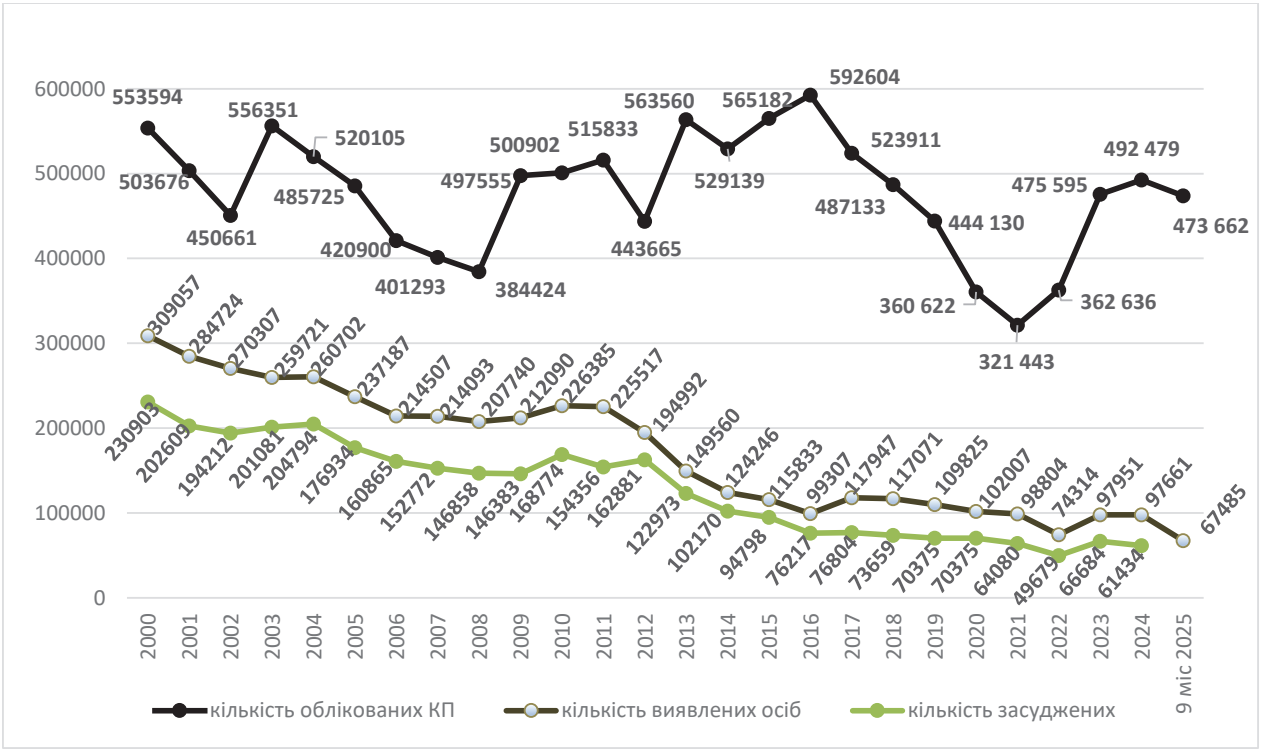

Рис. 1. Порівняльна динаміка загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень (КП), кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та кількості засуджених в Україні протягом 2000–9 місяців 2025 рр.

із низкою соціальних, політичних, економічних, законодавчих та правозастосовних процесів у державі. При цьому коливання кількості облікованих кримінальних правопорушень є досить яскраво вираженими, тоді як коливання чисельності виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та чисельності засуджених є менш помітними, хоча, як була зазначено, й мають стабільну суттєво виражену тенденцію до зниження.

Так, упродовж 2000–2002 рр. відбулось зниження кількості офіційно зареєстрованих злочинів, виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та засуджених. Натомість, уже у 2003 р. відбулось різке зростання кількості зареєстрованих злочинів до 556 351 (на 23,6% порівняно з 2002 р.) та помірне зростання кількості засуджених (на 3,5%), при тому що кількість виявлених осіб знизилась (на 3,9%).

Починаючи з 2004 р. кількісні показники зареєстрованих злочинів стабілізувалися й поступово знижувалися, досягнувши мінімуму у 2008 р. (384 424). Кількість виявлених осіб, що вчинили злочини, та кількість засуджених мала незначне зростання у 2004 р. (на 0,4% та 1,9% відповідно), а у подальшому їх показники так само знизились. Вказані розбіжності пояснюються тим, що між реєстрацією злочину, виявленням особи (осіб), які його вчинили, та призначенням цим особам покарання проходить певний період часу.

У 2009 р. відбувся другий різкий підйом кількості зареєстрованих злочинів до 497 555 (на 29,4% порівняно з 2008 р.), який плавно продовжився у 2010–2011 рр. Схожу динаміку мали й показники кількості виявлених осіб, що вчинили злочини, та кількості засуджених.

У 2012 р., порівняно з попереднім роком, кількість зареєстрованих злочинів скоротилась на 14% (до 443 665), а кількість виявлених осіб – на 13,5% (до 194 992), тоді як кількість засуджених зросла на 5,5%. Специфікою звітності за цей рік є те, що зазначені дані надавались не за 12 місяців, як у попередні роки, а станом на 20 листопада, тобто менше на 1 місяць та 10 днів.

З 20 листопада 2012 р., відповідно до вимог нового Кримінального процесуального кодексу України, почали діяти нові вимоги щодо реєстрації заяв та повідомлень, що викликало суттєвий при-

ріст облікованих кримінальних правопорушень у 2013 р. (+27%).

У 2014 р. усі досліджувані показники продемонстрували зниження, що, у першу чергу, було пов'язано з початком збройної агресії російської федерації проти України та окупацією Автономної Республіки Крим та частин території Донецької і Луганської областей. Відповідно, офіційні статистичні дані у цей та подальші роки наводяться без урахування тимчасово окупованих територій. Недивлячись на цей факт, у 2015 р. кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень знову почала зростати й у 2016 р. досягла максимальної відмітки за увесь досліджуваний період – 592 604. Кількісні показники виявлених осіб та кількість засуджених увесь період 2014–2016 рр. продовжили тенденцію до зниження.

З 2017 р. до 2021 р.. відбувся період помітного падіння: протягом 2017–2019 рр. – поступове зниження, у 2020 р., на який припала пандемія COVID-19 та пов'язаний із цим жорсткий карантин, який пізніше, хоча й був послаблений, але не скасований, – різке скорочення (–18.8%), а у 2021 р. зафіксований мінімум кримінально караних діянь за весь досліджуваний період (321 443).

Початок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України у лютому 2022 р. спричинив без применшення жахливі наслідки – десятки тисяч загиблих і поранених цивільних та військових, зруйноване житло та інфраструктура, економічні збитки на сотні мільярдів доларів, міграційна криза, яка, за різними підрахунками, охопила від чверті до половини всього населення України, під окупацією опинилось близько 20% країни. Це призвело до нової хвилі зростання кількості облікованих кримінальних правопорушень. Як справедливо зазначає М. І. Хавронюк, воно відбулось переважно за рахунок збільшення кількості злочинів проти життя, міжнародного правопорядку, «наркотичних» і військових кримінальних правопорушень[1]. При цьому кількість виявлених осіб та кількість засуджених продовжували зменшуватися.

Більш наочно висока волатильність (коливання часових рядів від року до року) кількості облікованих кримінальних правопорушень продемонстрована на рис. 2.

Коефіцієнт інтенсивності злочинності. Оскільки кількість населення нашої країни щорічно зменшувалась, для коректного співвіднесення показників щодо рівня злочинності використовується такий відносний показник, як коефіцієнт інтенсивності. Зазначений коефіцієнт відображає відносну частоту кримінальних правопорушень, що вчинюються щорічно в нашій країні, та розраховується як число облікованих кримінальних правопорушень на 10 тис. населення. Як влучно зазначав з цього приводу А. Ф. Зеленський, мова йде про страждальну, пасивну сторону злочинності, від чого потерпають усі – від новонароджених до людей похилого віку[2].

Проте у процесі проведення дослідження ми зіштовхнулися з тим, що офіційні статистичні дані щодо чисельності наявного населення подаються станом на 01 січня певного року, а дані щодо рівня злочинності – станом на кінець грудня цього ж року. І коли ситуація протягом року була достатньо стабільною (2000–2021 рр.), то обидві ці цифри ми вважали достатньо релевантними для розрахунку коефіцієнту інтенсивності.

Проте з початком повномасштабного вторгнення РФ величезна кількість мешканців залишили свої домівки та виїхали в інші регіони України або навіть країни. При цьому офіційні дані щодо кількості осіб, які виїхали з України, відсутні. В оприлюдненому в лютому 2024 р. звіті Міжнародної організації з міграції ООН (МОМ) зазначено, що протягом двох років від початку повномасштабного вторгнення Росії понад 14 млн українців – а це майже третина населення країни – були вимушені залишити свої домівки. Понад 3,7 млн людей залишаються переміщеними особами в Україні, а майже 6,5 млн є біженцями в усьому світі. Понад 4,5 млн повернулися додому або з-за кордону, або з переміщення всередині країни[3].

Державна служба статистики України (далі – Держстат) має намір до кінця 2025 р. провести оцінку чисельності населення України. Але класичними методами це зробити неможливо:

[1] МІ Хавронюк 'Злочинність в Україні у 2019–2024 роках: рівень, структура, динаміка, прогнози' (2025) 89 (3) Серія ПРАВО Науковий вісник Ужгородського Національного Університету 295–303 <https://doi.org/10.24144/2307–3322.2025.89.3.44> (дата звернення 25.09.2025)

[2] А. Ф. Зелінський *Кримінологія : навчальний посібник* (Рубікон, 2000) 240

[3] '«Рятуючи своє життя»: в ООН назвали кількість українських біженців від початку війни' <https://www.unian.ua/society/ryatuyuchi-svoye-zhittya-v-oon-shokuvali-kilkistyu-ukrajinskih-bizhenciv-vid-pochatku-viyni-12551571.html> (дата звернення 25.09.2025)

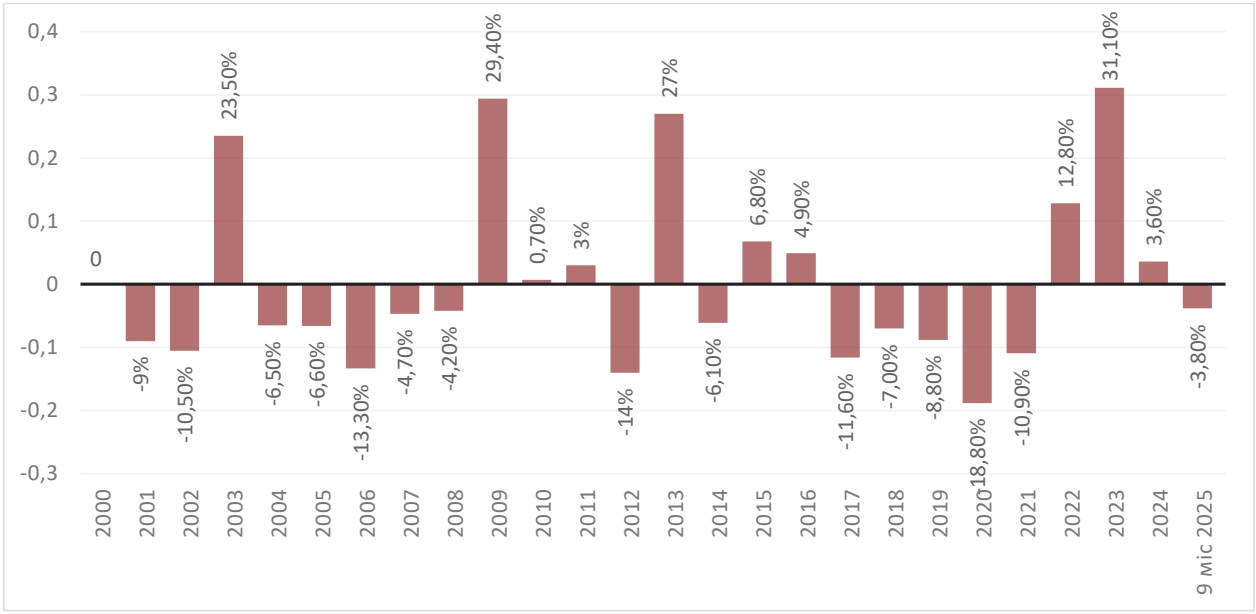

Рис. 2. Приріст / зниження загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень до попереднього року (у %)

до 2022 р. Держстат спирався на перепис 2001 р., накладаючи на нього дані про народжуваність, смертність та міграцію. Але після початку війни з'явилася велика прогалина у даних, особливо щодо виїзду українців за кордон. Тому для оцінки населення відомство планує зібрати всі доступні дані з різних джерел (наприклад, державних реєстрів, даних мобільних операторів, статистики щодо споживання продуктів харчування тощо) в єдину модель, яка дозволить зробити обґрунтоване припущення щодо чисельності населення. «Воно не замінить собою перепис, але це буде найкраще з того, що наразі можливо», – наголошується Держстатом[1].

Отже, для цілей цього дослідження на основі публікацій та демографічних досліджень були використані орієнтовні оцінки щодо кількості населення на територіях, де органи державної влади здійснюють свої повноваження у повному обсязі: 2022 р. – 41 167 300 осіб наявного населення, за офіційною оцінкою Держстату, станом на 1 січня 2022 р.[2] та близько 34,5 млн осіб станом на кінець року, за оцінкою МВФ; 2023 р. – близько 34,0 млн осіб, за оцінкою МВФ[3]; 2024 р. – близько 31,1 млн осіб, за оцінкою Інституту демографії та проблем якості життя Національної академії наук[4]; 2025 р. – приблизно 30 млн осіб, за оцінкою Інституту демографії та проблем якості життя Національної академії наук[5].

Таким чином, на основі даних Держстату за 2000–2021 рр. та наведених вище оціночних даних від міжнародного агентства і спеціалізованої науково-дослідної установи нами були розраховані коефіцієнти інтенсивності злочинності за 2002–2005 рр. (для кожного року досліджуваного періоду), результати якого представлені нижче (див. рис. 3).

За період з 2000 р. до 2012 р. населення України скоротилось з 49 429,8 тис. осіб до 45 633,6 тис. осіб, тобто середнє щорічне зниження становило 316 350 осіб. Із наведених на рис. 3 даних

[1] 'Держстат назве чисельність населення України: коли та якими методами' (РБК_Україна, 29 серпня 2025) <https://www.rbc.ua/rus/news/derzhstat-nazve-chiselnist-naselennya-ukrayini-1756457205.html> (дата звернення 25.09.2025)

[2] 'Демографічна та соціальна статистика' (Населення та міграція) <https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm> (дата звернення 25.09.2025)

[3] 'МВФ оцінив кількість населення України і дав похмурий прогноз до 2030 року' (РБК_Україна, 24 квітня 2025) <https://www.rbc.ua/rus/news/mvf-otsiniv-kilkist-naselennya-ukrayini-i-1745503401.html> (дата звернення 25.09.2025)

[4] 'Скільки населення в Україні: оцінка на сьогодні та прогноз до 2051 року' (РБК_Україна, 02 жовтня 2024) <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-naselennya-ukrayini-otsinka-sogodni-1727847652.html> (дата звернення 25.09.2025)

[5] 'Скільки людей проживає в Україні і скільки залишиться після війни: дані демографа' (Факти, 07.11.2025) <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20251107-skilky-lyudej-prozhyvaye-v-ukrayini-i-skilky-zalyshytsya-pislya-vijny-dani-demografa/> (дата звернення 07.11.2025)

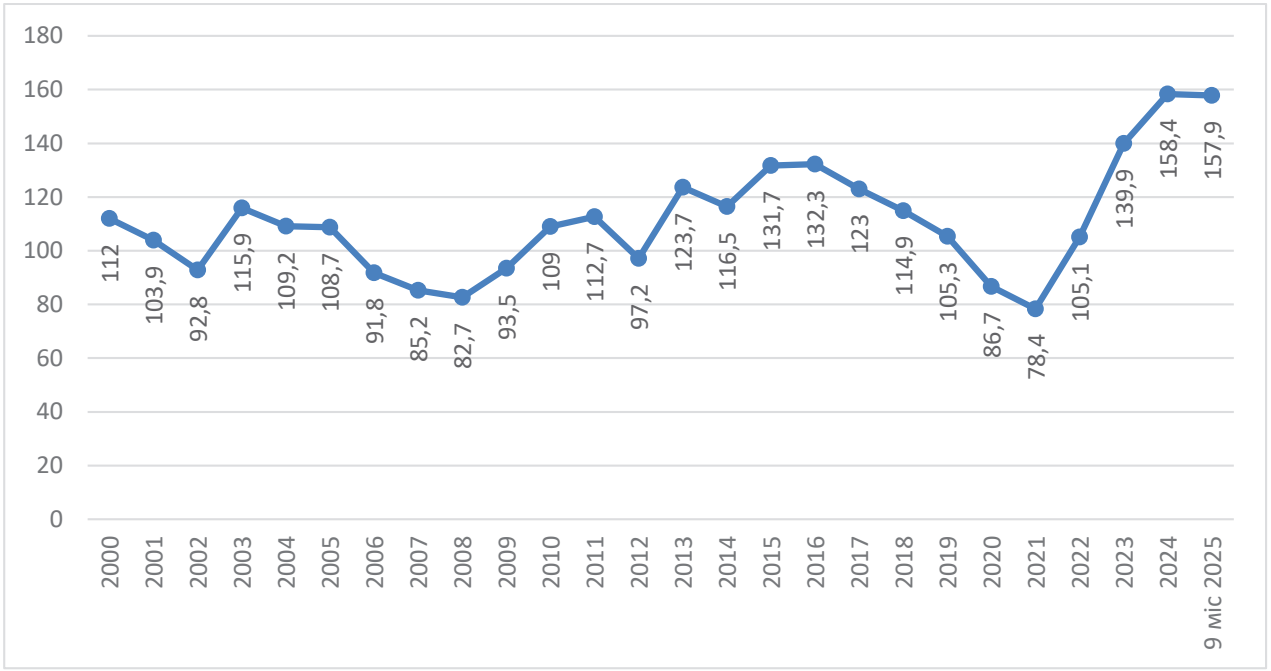

Рис. 3. Коефіцієнти інтенсивності злочинності у розрахунку на 10 тис. населення України за 2000–9 місяців 2025 рр.

видно, що протягом цього періоду коефіцієнт інтенсивності злочинності у середньому становив 101,1 злочини на 10 тис. населення, при цьому мінімальний показник був зафіксований у 2008 р. (82,7 на 10 тис. населення), а максимальний – у 2003 р. (115,9 на 10 тис. населення).

Протягом 2013–2019 рр. чисельність населення України скорочувалась більш активно (з 45 553 тис. осіб до 42 386,4 тис. осіб, тобто в середньому протягом цього періоду кількість населення знижувалась вже на 485 686 осіб щорічно). Однак при цьому коефіцієнти інтенсивності злочинності зросли, й на 10 тис. населення в середньому приходилось вже 121 кримінальне правопорушення; мінімальний показник становив 105,3 (2019 р.), а максимальний – 132,3 (2016 р.) кримінальні правопорушення на 10 тис. населення.

Під час карантинних обмежень, пов'язаних із пандемією коронавірусної інфекції, тенденції до зменшення кількості населення в Україні послабшали (середнє річне зниження становило 157 000 осіб), й на цьому тлі коефіцієнти інтенсивності злочинності знову знизились до 86,7 кримінальні правопорушення на 10 тис населення у 2020 р. та 78,4 кримінальні правопорушення на 10 тис. населення у 2021 р (що є найменшим показником за увесь період нашого спостереження).

Із початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, попри значне зменшення кількості населення (більше ніж на 11 млн осіб за період 2022–9 місяців 2025 рр., або приблизно на 2,8 млн щорічно), коефіцієнти інтенсивності злочинності, навпаки, зросли, й на 10 тис. населення в середньому приходилось вже 140,3 кримінальні правопорушення.

Висновки. Основні кількісні показники стану злочинності в Україні за період 2000–9 місяців 2025 р.р. хоча й мали тенденцію до скорочення, однак їх темпи були нерівномірними. Так, *кількість облікованих кримінальних правопорушень* коливалась в межах від 592 604 (2016 р.) до 321 443 (2021 р.), і з початку досліджуваного періоду в цілому зменшилась на 14,5%, а її сукупний середньорічний темп зростання (CAGR) становить близько –0,58% на рік. А кількість виявлених осіб, які їх вчинили, за цей же період зменшилась на 78,2%, і їх середньорічне скорочення (CAGR) становить приблизно –5.3% на рік. Дані щодо *кількості засуджених* в Україні оприлюднюються лише раз на рік, тому здійснені нами розрахунки за 2000–2024 рр. показали їх зменшення на 73%, а сукупне середньорічне скорочення (CAGR) становить приблизно –6.0% на рік.

Упродовж 2000 р. – 9 місяців 2025 р. злочинність в Україні розвивалася за хвилеподібною

моделлю: спостерігалося її суттєве зниження станом на 2002, 2008, 2012 та 2021 рр. і відчутне зростання станом на 2003, 2011, 2016 та 2024 рр.. При цьому коливання кількості облікованих кримінальних правопорушень є досить яскраво вираженими, тоді як коливання чисельності виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та чисельності засуджених є менш помітними, хоча й мають стабільну суттєво виражену тенденцію до зниження.

Динаміка злочинності в Україні відображає складну еволюцію соціальних, політичних та економічних процесів у державі. Зміни у законодавстві про кримінальну відповідальність та методології статистичного обліку, реформування правоохоронних органів, циклічні соціально-економічні кризи та війна росії проти України визначили багатовекторність криміногенної ситуації.

Коефіцієнти інтенсивності злочинності протягом усього дослідженого періоду коливались в межах від мінімуму у 78,4 кримінальні правопорушення на 10 тис. населення (2021 р.) до максимуму 158,4 (2024 р.). При цьому відмічається тенденція до систематичного зростання вказаних коефіцієнтів попри зниження чисельності населення України. Особливо яскраво це проявилось з початком повномасштабного російського вторгнення, коли у багато разів збільшилась кількість злочинів проти життя, міжнародного правопорядку, «наркотичних» і військових кримінальних правопорушень на фоні того, що майже третина населення країни була вимушена залишити свої домівки.

Ефективне документальне фіксування масштабів злочинності та даних щодо результатів діяльності правоохоронних органів і суду, а також розуміння виявлених закономірностей є основою для формування ефективної державної політики у сфері запобігання злочинності.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Clarke R and Eck J, *Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps* (2016) <https://biblioteca.cejamericas.org/bitstream/handle/2015/1639/CrimeAnalysis60Steps.pdf?sequence=1&isAllowed=y >
2. Kulyk OG, *Zlochynnist' v Ukraini: tendentsii, zakonomirnosti, metody piznannia [Crime in Ukraine: Trends, Patterns, and Methods of Cognition]* (Kyiv: Yurinkom Inter, 2011) 288.
3. Kulyk OG et al, *Kryminal'na sytuatsiia v Ukraini v umovakh viiny: analiz protsesiv transformatsii. 2024 rik: monohrafiia [The Criminal Situation in Ukraine during the War: Analysis of Transformation Processes. 2024: Monograph]*, ed OG Kulyk (Kyiv: 7BTS, 2025) 296.
4. V'i͡unyk MV, Karchevskyi MV and Arlanova OD, *Kryminal'no-pravove rehuliuvannia v Ukraini: realii ta perspektyvy (analitychni materialy) [Criminal-Legal Regulation in Ukraine: Realities and Prospects (Analytical Materials)]*, comp YuV Baulin (Kharkiv: Pravo, 2020) 212.
5. Zelinskyi AF, *Kryminolohiia: navchal'nyi posibnyk [Criminology: Textbook]* (Kharkiv: Rubikon, 2000) 240.

Journal articles

6. Cynthia Lum and Christopher S Koper, 'Evidence-Based Policing' (2024) *The Oxford Handbook of Evidence-Based Crime and Justice Policy* 245–264 https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197618110.013.13
7. Dr′omin VM, 'Ofitsiina i faktichna zlochynnist′: kryminolohichnyi analiz [Official and Actual Crime: Criminological Analysis]' (2012) 68 *Aktual'ni problemy derzhavy i prava* 550–559 https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f53acb19-4567-41f5-af03-4c7e043c7261/content
8. Joo HJ, 'Crime and Crime Control' (2003) 62 *Social Indicators Research*, 239–263 https://doi.org/10.1023/A:1022601418765
9. Khalman OG and Khrystych IO, 'Zlochynnist′ v Ukraini: osnovni tendentsii [Crime in Ukraine: Main Trends]' (2007) 17 *Borot'ba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)* 41–56 https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10141/1/Kalman_Xristich_41–56.pdf
10. Khavroniuk MI, 'Zlochynnist′ v Ukraini u 2019–2024 rokakh: riven′, struktura, dynamika, prohnozy [Crime in Ukraine in 2019–2024: Level, Structure, Dynamics, Forecasts]' (2025) 89(3) Naukovyi visnyk Uzhhorods′koho Natsional′noho Universytetu. Seriia: Pravo, 295–303 https://doi.org/10.24144/2307–3322.2025.89.3.44
11. Lindsey Rose Bullinger, Jillian Carr and Analisa Packham, 'COVID-19 and Crime' (2021) 7(3) American Journal

of Health Economics, 249–280 http://dx.doi.org/10.1086/713787
12. Skopenko NS, Mostenska TG, Kovtun OA, Zahorulko AO, Yeromin MV, 'Pryi͡attia upravlins′kykh rishen′ v umovakh voiennoho stanu [Decision-Making under Martial Law]' (2025) 12 Investytsii: praktyka ta dosvid 87–96 https://doi.org/10.32702/2306–6814.2025.12.87
13. Tuliakov V, 'War, Crime, Victimology, Human Rights and Criminal Justice Holistic Approach' (2023) The Challenges and Opportunities in Law: Ukrainian Case under the Conditions of War 635–650 https://doi.org/10.12797/9788381388887.07

Newspaper Articles

14. '33 roky Nezalezhnoi Ukrainy. Istoriia Parlamentu. Retrospektyva podii' [33 Years of Independent Ukraine. The History of Parliament. Retrospective of Events] (Holos Ukrainy, 24 August 2024) <https://www.golos.com.ua/article/379605 >
15. 'Derzhstat nazve chysel′nist′ naselennia Ukrainy: koly ta yakymy metodamy' [State Statistics Service to Announce Ukraine's Population: When and by What Methods] (RBC-Ukraina, 29 August 2025) <https://www.rbc.ua/rus/news/derzhstat-nazve-chiselnist-naselennya-ukrayini-1756457205.html >
16. 'Mizhnarodnyi valiutnyi fond' [IMF], 'MVF otsinyv kil′kist′ naselennia Ukrainy i dav pokhmuryi prohnoz do 2030 roku [IMF Estimated Ukraine's Population and Provided a Grim Forecast to 2030]' (RBC-Ukraina, 24 April 2025) <https://www.rbc.ua/rus/news/mvf-otsiniv-kilkist-naselennya-ukrayini-i-1745503401.html >
17. 'Riatuiuchy svoie zhyttia: v OON nazvaly kil′kist′ ukrains′kykh bizhentsiv vid pochatku viiny [«Saving Their Lives»: UN Reports the Number of Ukrainian Refugees since the War Began]' (UNIAN, 2025) <https://www.unian.ua/society/ryatuyuchi-svoye-zhittya-v-oon-shokuvali-kilkistyu-ukrajinskih-bizhenciv-vid-pochatku-viyni-12551571.html >
18. 'Skil′ky liudei prozhyvaie v Ukraini i skil′ky zalyshyt′sia pislia viiny: dani demohrafa [How Many People Live in Ukraine and How Many Will Remain after the War: Demographer's Data]' (Fakty, 7 November 2025) <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20251107-skilky-lyudej-prozhyvaye-v-ukrayini-i-skilky-zalyshytsya-pislya-vijny-dani-demografa/>
19. 'Skil′ky naselennia v Ukraini: otsinka na sohodni ta prohnoz do 2051 roku [Population of Ukraine: Current Estimate and Forecast to 2051]' (RBC-Ukraina, 2 October 2024) <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-naselennya-ukrayini-otsinka-sogodni-1727847652.html >

Websites

20. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service of Ukraine] <https://ukrstat.gov.ua/ >
21. Demohrafichna ta sotsial′na statystyka / Naselennia ta mihratsiia [Demographic and Social Statistics / Population and Migration] <https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm>
22. Statystychni dani Departamentu informatsiino-analitychnoho zabezpechennia Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy 2001–2012 [Statistical Data of the Information and Analytical Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine 2001–2012] <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/374130 >
23. Zvitnist′ pro zareiestrovani kryminal′ni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia [Reports on Registered Criminal Offenses and Pre-trial Investigation Results] <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 >
24. Zvitnist′ pro osib, iaki vchynyly kryminal′ni pravoporushennia [Reports on Persons Who Committed Criminal Offenses] <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 >
25. Zvity sudiv pershoi instantsii pro rozghliad materialiv kryminal′noho provadzhennia za 2008–2024 roky [Reports of First Instance Courts on the Consideration of Criminal Proceedings, 2008–2024] <https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ >

Блага А. Б.

Особливості стану та динаміки злочинності у період трансформацій, демократичних революцій та боротьби за незалежність України

Стаття присвячена аналізу особливостей стану та динаміки злочинності у період трансформацій, демократичних революцій та боротьби за незалежність України. Авторка досліджує основні кількісні показники, динаміку та коефіцієнти злочинності в Україні за період 2000–9 місяців 2025 рр. Установлено, що кількість облікованих кримінальних правопорушень коливалась в межах від 592 604 (2016 р.) до 321 443 (2021 р.), і з початку досліджуваного періоду в цілому зменшилась на 14,5%, тоді як кількість виявлених осіб, які їх вчинили, за цей же період зменшилась на 78,2%, а кількість засуджених – на 73%. У статті показано, що упро-

довж 2000 р. – 9 місяців 2025 р. злочинність в Україні розвивалася за хвилеподібною моделлю: суттєве зниження станом на 2002, 2008, 2012 та 2021 роки і відчутне зростання станом на 2003, 2011, 2016 та 2024. При цьому коливання кількості облікованих кримінальних правопорушень є досить яскраво вираженими, тоді як коливання чисельності виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та чисельності засуджених є менш помітними, хоча ці коливання й мають стабільну суттєво виражену тенденцію до зниження.

Підкреслюється, що динаміка злочинності в Україні відображає складну еволюцію соціальних, політичних та економічних процесів у державі. Зміни у законодавстві про кримінальну відповідальність та методології статистичного обліку, реформування правоохоронних органів, циклічні соціально-економічні кризи та війна росії проти України визначили багатовекторність криміногенної ситуації. Коефіцієнти інтенсивності злочинності протягом усього дослідженого періоду коливались в межах від мінімуму у 78,4 кримінальні правопорушення на 10 тис. населення (2021 р.) до максимуму 158, 4 (2024 р.). При цьому відмічена тенденція до систематичного зростання вказаних коефіцієнтів попри зниження чисельності населення України, що, у першу чергу, пов'язано з агресією російської федерації проти України. Зазначається, що ефективне документальне фіксування масштабів злочинності та даних щодо результатів діяльності правоохоронних органів і суду, а також розуміння виявлених закономірностей є основою для формування ефективної державної політики у сфері запобігання злочинності.

Ключові слова: *показники злочинності, стан злочинності, динаміка злочинності, тенденції злочинності, методологія дослідження, державна політика у сфері запобігання злочинності, російська збройна агресія проти України*

Blaga A. B.

Features of the state and dynamics of crime during the period of transformations, democratic revolutions, and the struggle for Ukraine's independence

The article is devoted to analyzing the peculiarities of the state and dynamics of crime during the period of transformations, democratic revolutions, and the struggle for Ukraine's independence. The author examines the main quantitative indicators, dynamics, and crime rates in Ukraine for the period from 2000 to the first nine months of 2025. It was found that the number of recorded criminal offenses ranged from 592,604 (2016) to 321,443 (2021), and since the beginning of the study period, it has decreased by 14.5% overall, while the number of identified perpetrators decreased by 78.2% over the same period, and the number of convicted persons decreased by 73%. The article shows that during 2000 to September 2025, crime in Ukraine developed in a wave-like pattern: a significant decrease in 2002, 2008, 2012, and 2021, and a noticeable increase in 2003, 2011, 2016, and 2024. At the same time, fluctuations in the number of recorded criminal offenses are quite pronounced, while fluctuations in the number of identified perpetrators of criminal offenses and the number of convicted persons are less noticeable, although they show a stable and significant downward trend.

It is emphasized that the dynamics of crime in Ukraine reflect the complex evolution of social, political, and economic processes in the country. Changes in criminal law and statistical accounting methodology, law enforcement reform, cyclical socio-economic crises, and Russia's war against Ukraine have determined the multidimensional nature of the crime situation. Crime intensity rates throughout the entire period studied ranged from a minimum of 78.4 criminal offenses per 10,000 population (2021) to a maximum of 158.4 (2024). At the same time, there was a tendency toward systematic growth in these rates despite the decline in Ukraine's population, which is primarily associated with the Russian Federation's aggression against Ukraine. It is noted that effective documentation of the scale of crime and data on the results of the activities of law enforcement agencies and the courts, as well as an understanding of the patterns identified, form the basis for the development of effective state policy in the field of crime prevention.

Keywords: *crime indicators, crime situation, crime dynamics, crime trends, research methodology, state policy in the field of crime prevention, Russian armed aggression against Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції:11.11.2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.9.01:327(477)
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-132

М. Г. Колодяжний**,** кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID: 0000-0003-2149-9165

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ*

Постановка проблеми. Важливим теоретико-методологічним положенням, яке набуло характеру своєрідної кримінологічної аксіоми, є те, що без обізнаності про важливу вихідну наукову інформацію неможливо розробити дієву систему запобігання явищу кримінальної протиправності, а тим більше передбачити подальші тенденції поширення та закономірності відтворення останньої. Така інформація сконцентрована у матерії кримінологічної детермінації злочинності.

Виділення двох основних рівнів (глобального та національного) криміногенних чинників, що зумовлюють явище кримінальної протиправності в Україні, відповідає вимогам системного підходу. Такий підхід передбачає розгляд детермінації злочинності як певної цілісної системи, повнота якої корелює з наповненням і змістом певних детермінаційних комплексів. Виходячи із динаміки та специфіки міжнародних відносин, конкурентного міжнародного соціального середовища, вагомого значення набувають криміногенні чинники, поширені саме на глобальному рівні суспільних відносин. У цьому відношенні видаються цілком обґрунтованими судження науковців, які зазначають, що глобалізація в сучасній її формі породжує набагато більше негативних аспектів, ніж позитивних, посилює диференціацію держав і народів у можливості конкурувати на світовому рівні, поширює і породжує нові види злочинності, відкриті збройні протистояння, бідність, втрату суспільством контролю за рухом цивілізаційних процесів[2]. У цьому зв'язку цілком слушною вважається думка В. Батиргареєвої про те, що одним із завдань кримінологічної науки є вивчення причин та умов, які зумовлюють існування як транснаціональної, так і внутрішньодержавної злочинності, що виявляється породженням загальних процесів глобалізації, а також моніторинг за явищем глобалізації як таким із прогнозуванням її подальшого розвитку та відповідного впливу на злочинні тенденції[3].

Факт російсько-української війни та її негативні соціальні наслідки додатково актуалізують необхідність загострення кримінологічного дослідницького фокусу на питаннях впливу війни на злочинність в Україні. Крім того, заслуговує на увагу й кореляція глобалізаційних процесів із військовим конфліктом в Україні, а значить, із самим явищем кримінальної протиправності та його окремими проявами, у тому числі з такими, що набули широкого розповсюдження після факту повномасштабного вторгнення рф в Україну.

З урахуванням того, що основний науковий імпульс традиційно спрямовується на пізнання детермінації злочинності на національному рівні, питання її зумовлювання на глобальному рівні суспільних відносин залишаються малодоліджe-

* *Примітка*. Наукову статтю підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

[2] Лемак О. В. 'Вплив глобалізації на безпеку національної держави: правові та кримінологічні аспекти' (2024) 2 Аналітично-порівняльне правознавство 585–595. DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2024.02.99. (дата звернення: 9.10.2025).

[3] Батиргареєва В. С. 'Вплив процесів глобалізації світу на розвиток кримінологічної науки в Україні' (2013) 26 Питання боротьби зі злочинністю 73–86.

ними. Це вказує на існування відповідного наукового пробілу, який має бути усунутий найближчим часом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти взаємозалежності глобалізаційних процесів та злочинності вивчали такі українські вчені, як: В. Батиргареєва, Л. Герасіна, В. Дрьомін, Г. Жаровська, О. Житний, В. Журавель, О. Лемак, Л. Макаренко, В. Попко, В. Тимошенко, М. Требін, Р. Шай, О. Шостко, Г. Юзіков, К. Юртаєва та ін.

Істотний внесок у пізнання проблеми впливу глобалізації на поширення різних протиправних проявів та інших дотичних до неї питань здійснили й зарубіжні науковці, а саме: З. Бжезінський (Z. Brzezinski), К. Джайншанкара (K. Jaishankar), Г. Кіссінджер (H. Kissinger), У. Карофі (U. Karofi), К. Лівсі (C. Livesey), Дж. Мванза (J. Mwanza), Д. Нелкін (D. Nelken), Н. Ронел (N. Ronel), Д. Рот (D. Rothe), Е. Ротман (E. Rotman), М. Сорнараджа (M. Sornarajah), К. Томпсон (K. Thompson), М. Фіндлі (M. Findlay), К. Франко (K. Franko), Д. Фрідрікс (D. Friedrichs) та ін. Попри наявність великої кількості досліджень, у тому числі кримінологічних, щодо проблеми зв'язку глобалізації та злочинності, на теперішній час ця проблема себе не вичерпала. Адже різні її аспекти у своїй більшості розглядались крізь призму соціального середовища у період миру. При цьому зазначені питання практично не досліджувались в неординарних соціальних умовах потужного військового російсько-українського конфлікту з вираженими ознаками світової війни.

Мета статті – визначення впливу окремих сучасних глобалізаційних процесів на війну та стан злочинності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Творчий колектив відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України наразі досліджує проблему запобігання та прогнозування злочинності в Україні у повоєнний період. Відповідні наукові розвідки спираються на результати опитування 11 516 респондентів, серед яких: співробітники Національної поліції України, представники громадськості, внутрішньо переміщені особи, а також експерти. Учасники таких опитувань відповідали на багато запитань, що стосувалися, у тому числі, криміногенних чинників, які зумовлюють кримінальну протиправність в Україні під час війни та можуть сприяти їй після завершення російської військової агресії. При цьому варто наголосити, що попри той факт, що загалом формулювання питань в анкетах мало змішаний характер, тобто передбачалась можливість надання учасниками опитувань власних суджень, жоден з них (!) не вказав на вплив глобалізації у тих чи інших її зовнішніх проявах на кількісно-якісні показники злочинності в Україні. Подібна ситуація має своє пояснення. Річ у тім, що більшість людей (незалежно від рівня їх освіти, соціального статусу, професійної належності) недостатньо глибоко оцінюють вплив оточуючого середовища у розрізі глобалізаційних процесів на їх життя, державу і українське суспільство. Адже мільйони громадян України перебувають у безперервному процесі соціального й фізичного виживання. Після широкомасштабної військової російської агресії українці зосередили свій внутрішній фокус на задоволення фундаментальних потреб, до яких належить так звані вітальні потреби, серед яких головною, безумовно, є фізична безпека. До того ж на аспектах глобальної політики більшість українців не концентрується через брак відповідних аналітичних здібностей. Однак недостатня увага респондентів питанням впливу політичних та інших процесів глобального характеру на український соціум аж ніяк не відміняє важливого місця подібних чинників у системі детермінації злочинності в Україні. У такому разі відповідні авторські судження верифікуватимуться результатами суміжних теоретичних наукових розвідок.

З огляду на вищевикладене виникає необхідність виділити ті аспекти міжнародної політики, які так чи інакше негативно відбиваються на збереженні міцної архітектури глобальної безпеки, що виступає гарантією відсутності військових конфліктів у сучасному світі, особливо таких масштабних, яким є російсько-українська війна. На теперішній час простежується очевидна біполярність сучасного світу. Якщо до 1991 р. біполярність виявлялась у політичному, військовому, економічному, інформаційному, культурному, ідеологічному протистоянні між США та СРСР, то після розпаду Радянського Союзу місце останнього поступово зайняла КНР. Війна в Україні остаточно виявила біполярність сучасного світу (США–КНР) та спроби об'єднання автократій і тоталітарних режимів (рф, КНДР, КНР, Іран, Білорусь) у протистоянні

глобальному демократичному Заходу[1]. Подібна думка підтримується дослідниками[2]. Інколи сучасний період міжнародних відносин називають постбіполярним. При цьому визнається, що КНР перетворилась на потужний центр сили, з яким неможна не рахуватись[3]. На потужність китайської економіки та її військово-промислового комплексу вказується у стратегічних безпекових документах, зокрема Стратегії національної безпеки США (2002 р.)[4]. Більше того, яскравим маркером щодо прагнення США та КНР до світової гегемонії є показники розвитку їх передових економік. Зокрема, станом на 2025 р. ВВП США сягнув (у трлн дол. США) 30,3, а КНР – 19,5[5]. З такими показниками США та КНР є лідерами за обсягом їх економік у світі.

Разом із тим економіка є лише окремою складовою на шляху до глобального лідерства. США та КНР у всілякий спосіб намагаються контролювати існуючий та розширювати наявний політичний вплив у глобалізованому світі XXI ст. Подібна ситуація призвела до конкуренції різних міжнародних інституцій, які представляють інтереси умовного глобального Заходу на чолі із США (ЄС, НАТО, G7) та глобального Півдня на чолі з КНР (BRICS, SCO, CSTO). До орбіти політичних та економічних інтересів глобального Півдня входять так само такі організації, як Африканський Союз та Союз Південноамериканських націй. Нерідко голосування на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН відбувається з урахуванням членства у перелічених організаціях для політичної підтримки відповідних країн-партнерів.

Яскравим прикладом є реакція різних країн на російську агресію проти України у 2022 р. Так, деякі лідери держав навіть схвалили вторгнення, а окремі побачили в ньому наслідок провокації НАТО. Тринадцять країн (Венесуела, М'янма, Нікарагуа, Сирія, КНДР, Еритрея, Білорусь, Іран, Куба, Малі, Зімбабве, Буркіна Фасо, Центральноафриканська Республіка) підтримали рф у вторгненні та звинуватили у цьому провокацію НАТО. Інші держави, такі як КНР, Індія, ПАР, та низка держав колишнього СРСР зайняли нейтральну позицію[6]. Тобто можна констатувати, що існуюча біполярність у виді вираженої політичної та економічної конкуренції між демократичним Заходом та переважно авторитарним Півднем заважає встановленню у світі належного рівня безпеки, припиненню військових конфліктів та збереженню суверенітету і територіальної цілісності будь-якої країни.

На жаль, заохочення російської агресії країнами глобального Півдня або нейтральне ставлення деяких країн, завуальоване під політичну індиферентність, проявляється й у цілком конкретних діях. Зокрема, є країни, які беруть безпосередню участь у наданні озброєння, фінансових та людських ресурсів для ведення росією війни проти України. Наприклад, Іран надав тисячі далекобійних дронів Shahed – 136, технологію яких росія використовує та модернізує на новому заводі з їх виробництва вже під новою назвою «Герань – 2»[7].

Потужними спонсорами війни росії проти України є чимало країн глобального Півдня, особливо КНР та Індія. Вони є найбільшими імпортерами російського викопного палива у виді вугілля, сирої нафти, нафтопродуктів та трубопровідного газу. За даними станом на червень 2025 р., КНР забезпечив аж 38% (5,4 млрд євро) місячних експортних доходів росії. Індія залишається другим найбільшим покупцем російського викопного палива, закупивши його у червні 2025 р. на суму 4,5 млрд євро. Продукцію військового призначення імпортують у рф також Туреччина та Бразилія[8].

[1] Колодяжний М. Г. 'Інституціональне реформування як складова перехідного правосуддя: новий погляд у контексті російсько-української війни' (2024) 2 Вісник Кримінологічної асоціації України 126–141 DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.09.

[2] Грачевська Т. О., Костєєва М. С. 'Перспективи відновлення біполярності у сучасному світі в умовах посилення протистояння США – КНР' (2022) 14 (1) Філософія та політологія в контексті сучасної культури 85–92. DOI: 10.15421/352210.

[3] Буравкова А. 'Політика США щодо Китайської Народної Республіки в постбіполярний період' (2015) 2 (6) European Political and Law Discourse 23–27

[4] The National Security Strategy. (White house President George W. Bush) <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/> (дата звернення: 3.10.2025).

[5] Шелест І. 'Топ-економік світу в 2025 році: США лідирують, Китай на другому місці' (Life.Kyiv.UA) <https://life.kyiv.ua/news/top-ekonomik-svitu-v-2025-roci-ssha-lidiruyut-kitay-na-drugomu-misci> (дата звернення: 3.10.2025).

[6] 'Міжнародна реакція на російське вторгнення в Україну 2022 року' (Вікіпедія) <https://surl.lu/ntmcla> (дата звернення: 3.10.2025).

[7] Кравцов В. 'Іран уже не дуже потрібен: Росія накопичила 13 тисяч ракет різної дальності – FT' (24 TV) <https://24tv.ua/viyna-ukrayini-rosiyi-vzhe-ne-potriben-iran-moskva-nakopichila_n2855409> (дата звернення: 3.10.2025).

[8] Катінас П., Вікенден Л, Рагхунандан В. 'Червень 2025 – Щомісячний аналіз російського експорту викопного палива та відповідних санкцій' (CREA) <https://energyandcleanair.org/ua/june-2025-monthly-analysis-of-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/> (дата звернення: 3.10.2025).

Під час російсько-української війни риторика КНР про «мирне врегулювання конфлікту», що ретранслювалась у 2022–2023 рр., у 2025 р. змінюється підписанням угоди про стратегічне партнерство з рф[1]. Крім цього, за даними Служби зовнішньої розвідки України, КНР постачає спеціальну хімію, порох і верстати на двадцять військових заводів рф. Зафіксовано щонайменше п'ять випадків авіаційної співпраці росії з КНР. Ідеться про постачання обладнання, запчастин й документації. На початок 2025 р. китайське походження мають 80% критичної електроніки для російських дронів[2]. Тобто КНР, тісно співпрацюючи з рф, намагається ускладнити військово-політичне домінування США у світі та збільшити у такий спосіб видатки США та ЄС на підтримку безпеки в Україні і на всьому європейському просторі.

Якщо КНР підтримує російську агресію здебільшого економічно, то КНДР є головним постачальником озброєння та людських ресурсів для рф. За даними української розвідки, ця країна надає рф балістичні ракети, снаряди, самохідні артилерійські та ракетні установки, ударні дрони. Також керівництво КНДР спрямувало до 11 тис. своїх військовослужбовців, які у 2024 р. брали безпосередню участь у бойових діях проти української армії на території Курської області. Корейське озброєння оплачується росією грошима і частково бартером у вигляді нафтопродуктів та продовольства[3].

Як бачимо, рф свою спроможність у темпах агресії проти України підтримує завдяки співпраці з низкою держав так званого глобального Півдня, в якому росія принаймні є ідеологічною ланкою. У разі відсутності підтримки з боку КНР, Індії, Ірану, КНДР та деяких інших країн агресія щодо України скоріше за все або не розпочалася б, або вже завершилась б. Якщо не було б війни, то були б відсутні й потужні криміногенні процеси як в українському соціумі загалом, так й у військовому середовищі, зокрема. Не спостерігалися б й корупційні ризики у сфері безпеки і оборони України, оскільки видатки на утримання особового складу ЗСУ були б у рази меншими. Зрештою відсутність реальної загрози для життя та здоров'я військовослужбовців ЗСУ звело б нанівець ризики вчинення поширених військових кримінальних правопорушень.

У цьому зв'язку вважається слушною позиція В. Журавля – дослідника самовільного залишення військової частини або місця служби – стосовно того, що на теперішній час це явище у ЗСУ набуло масового характеру. Так, станом на 1 вересня 2025 р. питома вага цих військових кримінальних правопорушень досягла 34,2% (!) у структурі усіх кримінальних правопорушень, облікованих в Україні. На переконання дослідника, простежується чітка логічна лінія: відсутність війни в Україні → відсутність необхідності утримувати сотні тисяч особового складу ЗС → відсутність реальних загроз для життя і здоров'я військовослужбовців → відсутність мотивації на порушення порядку проходження військової служби → відсутність супутніх криміногенних чинників, пов'язаних з війною. У підсумку автор цього дослідження резюмує, що за відсутності військової агресії з боку рф самовільне залишення військової частини або місця служби не мало б такого масового розповсюдження та не викликало б великого суспільного резонансу, як це відбувається зараз[4]. Є думка, що ця ідея буде справедливою не лише щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407 КК України, а й щодо більшості кримінально караних діянь, що вчиняються на території нашої держави під час російсько-української війни.

Більше того, скорочення чисельності особового складу української армії (у разі ненападу росії на Україну або припинення «гарячої» фази війни) та, відповідно, зменшення видатків на сферу безпеки і оборони дозволило б перенаправити сотні мільярдів гривень на соціальну й гуманітарну сфери. Це істотним чином відбилося б на можливості реального підвищення заробітних плат, пенсій,

[1] 'Китай підтримав Росію щодо війни в Україні, підписав угоду про поглиблення співпраці' (Ukrainian world congress) <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/kytai-pidtrymav-rosiiu-shchodo-viiny-v-ukrayini-pidpysav-uhodu-pro-pohlyblennia-spivpraci/> (дата звернення: 3.10.2025).

[2] 'Розвідка повідомила про постачання спецхімії, пороху і верстатів на заводи РФ з Китаю' (Zaxid.net)<https://zaxid.net/rozvidka_povidomila_pro_postachannya_spetshimiyi_porohu_i_verstativ_na_zavodi_v_rf_z_kitayu_n1611061> (дата звернення: 3.10.2025).

[3] Хмельницька В. 'Великі втрати та озброєння: якою ціною КНДР допомагає Росії у війні проти України' (TSN) < https://tsn.ua/svit/obmin-zbroyeyu-ta-peredacha-soldat-yak-kndr-pidigraye-rosiyi-u-viyni-proti-ukrayini-2729844.html> (дата звернення: 3.10.2025).

[4] Журавель В. В. 'Кримінологічна характеристика та запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби' (дис. … д-ра філософії: 081. Харків, 2025) 17, 170.

стипендій, підтримці незахищених верств населення та ін. Отже, між фактом ведення-припинення війни та рівнем злочинності простежуються очевидні кореляційні зв'язки.

Комплекс криміногенних чинників злочинності в Україні на глобальному рівні не обмежується політичним, економічним та військовим протистоянням двох умовних світових блоків (Західного та Південного), а також, відповідно, конкуренцією за лідерські позиції США та КНР у всіх сферах. Окрім цього, йдеться й про втрату провідними міжнародними інституціями своєї керівної ролі у питаннях забезпечення миру, безпеки й правопорядку. Як відомо, здійснення подібних функцій покладається на ООН. Зокрема, у ст. 1 Статуту ООН наголошено, що цілями цієї організації є: підтримка міжнародного миру та безпеки; вжиття ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й для придушення актів агресії; вирішення міжнародних спорів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру, та ін.[1] Ще у вересні 2015 р. усі 193 країни-члени ООН ухвалили план досягнення спільного кращого майбутнього. Для цього було прийнято 17 Цілей сталого розвитку ООН, розрахованих до 2030 р. Серед них є Ціль №16 «Мир та справедливість». Вона полягає у сприянні побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку[2].

Проте сам факт повномасштабного російського вторгнення в Україну є прямим доказом неспроможності ООН як провідної безпекової міжнародної організації у досягненні її основних цілей, зазначених вище. Тобто наразі ООН не здатна бути ефективною не лише в унеможливленні (профілактиці) потенційних військових протистоянь у різних куточках сучасного світу. ООН, на жаль, не спроможна вжити дієвих заходів й щодо припинення тих конфліктів, котрі вже розпочалися. У цьому контексті російська агресія є яскравим підтвердженням.

У спеціальній літературі зазначається, що російсько-українська війна перетворилась на своєрідний тригер у зміні глобальних процесів щодо: деконструкції світового порядку; прояву імперських комплексів російського суспільства; суперечливих наративів західних країн та ін.[3] На нашу думку, ця війна, окрім іншого, є індикатором низької результативності ООН у можливості реального забезпечення миру та безпеки у сучасному глобалізованому світі XXI ст.

У суміжних наукових дослідженнях, в яких розглядаються питання інституціонального реформування в Україні крізь призму глобального рівня суспільних відносин, підкреслюється, що система міжнародної безпеки дала не пробачний збій, наслідки якого можуть бути катастрофічними для усього населення нашої планети (передусім через загрозу застосування ядерної зброї). Більше того, подібні жахливі прецеденти є сигналом для світових автократій і тоталітарних режимів. Адже їх лідери не виключають можливості захоплювати території інших країн, скидати законні уряди та вчиняти інші гібридні дії у межах сучасного розуміння війни, знаючи про відсутність належного реагування з боку консолідованого світового співтовариства та безкарність за прояв будь-якої агресії[4].

Особливої гостроти наведена вище теза набуває з огляду на відсутність реакції ООН, як головної міжнародної безпекової інституції, на акти агресії, хоча ця інституція має реагувати на збройні конфлікти з метою їх припинення, а головне, створення міжнародного політичного механізму притягнення винних осіб (політиків-автократів й диктаторів) до справедливого покарання за порушення норм міжнародного права та вбивства мирного населення країн-жертв. Доказом висловленого є агресія СРСР проти Афганістану (1979–1989 рр.), рф проти Молдови (1990–1992 рр.), Республіки Ічкерія (1994–1996 рр., 1999–2009 рр.), Грузії (2008 р.), України (2014 р. – й дотепер). На жаль, ООН, окрім дипломатичних нот засудження подібних дій в усній формі та прийняття відповідних резолюцій, так й не ввела на територію країн, що перетворились на жертв агресії, контингенти миротворчих сил під егідою ООН. Обставиною, що унеможливлює вжиття ООН належних безпе-

[1] Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 5.10.2025).

[2] '17 Цілей сталого розвитку' (UN Global Compact) <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/> (дата звернення: 5.10.2025).

[3] Парахонський Б. О., Яворська Г. М. *Російська війна проти України як тригер змін міжнародної безпеки: базові наративи: аналіт. доп.* (Київ: НІСД, 2024) 49

[4] Колодяжний М. Г. 'Інституціональне реформування як складова перехідного правосуддя: новий погляд у контексті російсько-української війни' (2024) 2 Вісник Кримінологічної асоціації України. 126–141. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.09.

кових заходів для припинення багатьох конфліктів у світі, включаючи й Україну, є членство рф у Раді Безпеки цієї організації після розпаду СРСР.

Із цього приводу має місце окрема заява МЗС України. У ній наголошується, що розпад Радянського Союзу в грудні 1991 р. залишив невирішеним питання міжнародних прав і обов'язків СРСР. З точки зору міжнародного права неврегульованим залишається і питання статусу держави-члена ООН та постійного члена Ради Безпеки ООН, яким користується рф. Остання хибно вважає питання врегульованим, посилаючись на те, що вже із 24 грудня 1991 р. у Раді Безпеки ООН з'явилась табличка з її назвою. Насправді відповідно до Статуту ООН для цього не було й досі немає жодних легітимних підстав[1]. Керівництво дипломатичного корпусу України у зв'язку із цим справедливо називають росію узурпатором місця Радянського Союзу в Раді Безпеки ООН. Через це рф зловживає правом вето, що може призвести до руйнування всієї системи цієї міжнародної організації[2]. У цьому зв'язку чимало науковців наводять належні аргументи на користь нагальної необхідності у реформуванні ООН та модернізації підходів у питаннях забезпечення глобального миру та безпеки[3].

У випадку якісного виконання ООН своїх безпекових функцій здійснення росією військової агресії проти України було б малоймовірним внаслідок вжиття згуртованою світовою спільнотою адекватних політичних, економічних, а також суто військових безпекових заходів. А це означає, що в Україні не були б учинені сотні тисяч кримінальних правопорушень, зумовлених війною або так чи інакше пов'язаних із нею. Йдеться про військові, воєнні кримінальні правопорушення, злочини проти основ національної безпеки, злочини з ознаками тероризму та його фінансування та ін.

Однак цим детермінаційний комплекс криміногенних чинників злочинності в Україні на міжнародному (глобальному) рівні не вичерпується. Він має бути доповнений ще однією достатньо вагомою обставиною, що негативним чином відбилась на рівні криміногенності в українському суспільстві під час російсько-української війни. Йдеться про істотні прорахунки глобальної політики у сфері контролю за розповсюдженням ядерної зброї. Річ у тім, що після розпаду СРСР у 1991 р. Україна була третьою за потужністю та кількістю ядерного арсеналу державою світу. На озброєнні України було: 232 міжконтинентальні балістичні ракети; 49 важких бомбардувальних літаків-ракетоносіїв; понад однієї тисячі крилатих ракет повітряного базування та інша складна й дороговартісна інфраструктура для зберігання та застосування ядерної зброї[4].

Наявність ядерного арсеналу у країнах із нестійкою демократією на кшталт України викликало занепокоєння передусім з боку західних ядерних країн світу. Як відомо, після потужного політичного тиску Україна була вимушена у 1994 р. підписати з низкою країн, включаючи США, Велику Британію, рф, а згодом Францію та КНР, так званий Будапештський меморандум. Згідно із цим документом країни-гаранти в обмін на позбавлення України ядерної зброї зобов'язувались поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України. Крім цього, США, Велика Британія та рф брали на себе зобов'язання утримуватись від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України[5].

У підсумку попри міжнародно-правове закріплення взаємних обов'язків сторін, які підписали Будапештський меморандум, свої зобов'язання

[1] 'Заява МЗС України щодо нелегітимності перебування Російської Федерації в Раді Безпеки ООН та Організації Об'єднаних Націй у цілому' (Міністерство закордонних справ України) <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nelegitimnosti-perebuvannya-rosijskoyi-federaciyi-v-radi-bezpeki-oon-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu> (дата звернення: 5.10.2025).

[2] Черновол К. 'Документів немає: експерт пояснив, що не так з членством Росії в Радбезі ООН' (УНІАН) <https://www.unian.ua/world/viklyuchennya-rosiji-z-radbezu-oon-ekspert-poyasniv-shcho-ne-tak-z-chlenstvom-rosiji-v-radbezi-oon-12107706.html> (дата звернення: 5.10.2025).

[3] Тарасов О. В. *Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії.* (Право, 2014) 260–282; Гладенко О. М. 'Реформування механізму Ради Безпеки ООН крізь призму війни між Російською Федерацією та Україною' (2022) 1 Вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: Юрид. науки. 10–14. DOI: 10.32999/ksu2307-8049/2022-1-2; Реньов Є. В. 'Реформування Ради Безпеки ООН: проблеми та перспективи' (2023) 1 Юридичний науковий електронний журнал 538–541 DOI: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2023–1/124. (дата звернення: 5.10.2025); Колодяжний М. Г. 'Інституціональне реформування в парадигмі перехідного правосуддя як гарантія неповторення війни в Україні' *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: мат. всеукр. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 черв. 2024 р.): електрон. наук. вид. 72–76.

[4] Смолій В. А. (ред) *Енциклопедія історії України: Україна – Українці. Кн. 2* (Наукова думка, 2019) 357

[5] Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 5.10.2025).

у повному обсязі виконала, на жаль, лише Україна. Важливий гарант безпеки та територіальної цілісності, яким є рф, проігнорувала свої зобов'язання. Спочатку це відбулось у 2014 р., коли анексували територію Автономної Республіки Крим, а згодом була частково окупована й частина територій Донецької та Луганської областей України. Недієвість міжнародних та європейських інституцій у сфері забезпечення та моніторингу стану глобальної і регіональної безпеки, якими є ООН та ОБСЄ, а також пасивність США, Великої Британії, Франції, КНР у реалізації взятих раніше зобов'язань щодо забезпечення гарантій безпеки призвели до подій 2014 р., а пізніше до факту широкомасштабного російського вторгнення на територію України у лютому 2022 р.

З урахуванням вищевикладеного можна констатувати, що сучасна архітектура глобальної безпеки дала непробачний збій. Адже світові лідери, якими є, у першу чергу, США та КНР, усі країни НАТО, а тим більше члени Ради Безпеки ООН продемонстрували власну неспроможність забезпечити мир та безпеку у світі загалом та на європейському просторі, зокрема. Російсько-українська війна показала, що володіння ядерною зброєю не завжди запобігає конфліктам, а іноді посилює їх[1]. І злочинні дії росії у цьому відношенні є яскравим доказом.

Мають рацію ті науковці, які вважають, що залишення ядерної зброї в Україні було б майже стовідсотковою гарантією незалежності, суверенітету й територіальної цілісності нашої країни. У випадку залишення ядерної зброї ймовірність зовнішньої агресії рф проти України була б мізерною. Тому підписання Будапештського меморандуму можна вважати непродуманим політичним кроком, який призвів до катастрофічних наслідків. Одним із таких слід визнати, зокрема, широке розповсюдження кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407 КК України. Це призводить, у свою чергу, до підриву обороноздатності української армії у відповідальний період військового протистояння з державою-агресором, тобто у час, коли вирішується майбутня доля української державності[2]. Тут варто додати, що неспроможність України захистити свій суверенітет та територіальну цілісність за допомогою необґрунтовано втраченого ядерного компоненту призводить до поширення не лише зазначених військових кримінальних правопорушень, а й десятків тисяч інших кримінально караних проявів, які обліковуються в Україні під час війни.

Висновки. З урахуванням вищевикладеного можна сформулювати кілька підсумкових суджень, які зводяться до такого:

1. Злочинність в Україні на теперішній час детермінована низкою чинників, які здійснили свій криміногенний прояв на двох рівнях суспільних відносин – глобальному та національному.

2. Якщо були б відсутніми детермінанти глобального характеру, то ризик російської військової агресії рф проти України було б зведено нанівець. Ця обставина автоматично потягнула б стабілізацію суспільно-політичної ситуації в Україні, а також зниження рівня кримінальних правопорушень й недопущення зміни характеру злочинності.

3. Детермінація явища кримінальної протиправності в Україні на глобальному (міжнародному) рівні суспільних відносин полягає в: біполярності сучасного світу; прагненні США та КНР до лідерства у політичній, економічній, військовій та інших сферах; ускладненні здійснення ООН своїх безпекових функцій; присутності рф як країни-агресорки у складі Ради Безпеки ООН; фінансуванні (передусім з боку країн глобального Півдня) війни росії проти України шляхом закупівлі російського викопного палива; наданні КНР росії обладнання та товарів подвійного призначення для виготовлення зброї; забезпеченні рф з боку Ірану та КНДР значним обсягом військових та людських ресурсів; добровільній відмові України від статусу ядерної держави у 1994 р. та ін.

4. Вектор подальших наукових розвідок щодо пізнання специфіки детермінації злочинності в Україні як під час війни, так й після її завершення, має бути спрямований на визначення інших, не менш вагомих, криміногенних чинників глобального характеру (наприклад, російського постімперського синдрому), а також на з'ясування особливостей детермінаційних комплексів суспіль-

[1] Панасенко Г. С., Довбня Ю. А. 'Ядерні держави як фактор дестабілізації міжнародної безпеки: теоретичний дискурс і концептуальний аналіз' (2025) 21 Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 100–107. DOI: https://doi.org/10.26565/2310-9513-2025-21-11.

[2] Журавель В. В. 'Кримінологічна характеристика та запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби' (дис. … д-ра філософії: 081. Харків, 2025) 17, 170.

но-політичної, правової, соціально-економічної, організаційної етіології, криміногенний прояв яких обмежується національними кордонами нашої держави.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. The National Security Strategy. (White house President George W. Bush) URL: https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/ (in English)
2. Memorandum pro harantii bezpeky u zv'iazku z pryiednanniam Ukrainy do Dohovoru pro nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (in Ukranian)
3. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (in Ukranian)

Bibliography

Authored books

1. Tarasov O. V. Subiekt mizhnarodnoho prava: problemy suchasnoi teorii. [Subject of international law: problems of modern theory] (Pravo, 2014) 512 (in Ukranian)

Edited books

2. Smolii V. A. (red) Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina – Ukraintsi. Kn. 2 [Encyclopedia of the History of Ukraine: Ukraine – Ukrainians. Book 2] (Naukova dumka, 2019) 357 (in Ukranian)

Journal articles

3. Batyrhareieva V. S. 'Vplyv protsesiv hlobalizatsii svitu na rozvytok kryminolohichnoi nauky v Ukraini' [The impact of globalization processes on the development of criminological science in Ukraine] (2013) 26 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 73–86. (in Ukranian)
4. Buravkova A. 'Polityka SShA shchodo Kytaiskoi Narodnoi Respubliky v postbipoliarnyi period' [US policy towards the People's Republic of China in the post-bipolar period] (2015) 2 (6) European Political and Law Discourse 23–27 (in Ukranian)
5. Hladenko O. M. 'Reformuvannia mekhanizmu Rady Bezpeky OON kriz pryzmu viiny mizh Rosiiskoiu Federatsiieiu ta Ukrainoiu' [Reforming the UN Security Council Mechanism through the Lens of the War between the Russian Federation and Ukraine] (2022) 1 Visnyk Kherson. derzh. un-tu. Seriia: Yuryd. nauky. 10–14. DOI: 10.32999/ksu2307-8049/2022-1-2(in Ukranian)
6. Hrachevska T. O., Kostieieva M. S. 'Perspektyvy vidnovlennia bipoliarnosti u suchasnomu sviti v umovakh posylennia protystoiannia SShA – KNR' [Prospects for the restoration of bipolarity in the modern world in the context of the intensifying US-China confrontation] (2022) 14 (1) Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury 85–92. DOI: 10.15421/352210. (in Ukranian)
7. Kolodiazhnyi M. H. 'Instytutsionalne reformuvannia yak skladova perekhidnoho pravosuddia: novyi pohliad u konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny' [Institutional reform as a component of transitional justice: a new perspective in the context of the Russian-Ukrainian war] (2024) 2 Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy 126–141 DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.09. (in Ukranian)
8. Lemak O. V. 'Vplyv hlobalizatsii na bezpeku natsionalnoi derzhavy: pravovi ta kryminolohichni aspekty' [The impact of globalization on the security of the nation-state: legal and criminological aspects] (2024) 2 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 585–595. DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2024.02.99. (in Ukranian)
9. Panasenko H. S., Dovbnia Yu. A. 'Iaderni derzhavy yak faktor destabilizatsii mizhnarodnoi bezpeky: teoretychnyi dyskurs i kontseptualnyi analiz' [Nuclear Powers as a Factor of Destabilization of International Security: Theoretical Discourse and Conceptual Analysis] (2025) 21 Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm. 100–107. DOI: https://doi.org/10.26565/2310-9513-2025-21-11. (in Ukranian)
10. Renov Ye. V. 'Reformuvannia Rady Bezpeky OON: problemy ta perspektyvy' [Reforming the UN Security Council: Problems and Prospects] (2023) 1 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 538–541 DOI: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2023–1/124. (in Ukranian)

Conference paper

11. Kolodiazhnyi M. H. 'Instytutsionalne reformuvannia v paradyhmi perekhidnoho pravosuddia yak harantiia nepovtorennia viiny v Ukraini' [Institutional reform in the paradigm of transitional justice as a guarantee of non-

recurrence of war in Ukraine] Informatsiina ahresiia v suchasnomu sviti: pravovyi analiz ta protydiia: mat. vseukr. nauk.-prakt. kruhloho stolu (Kharkiv, 21 cherv. 2024 r.): elektron. nauk. vyd. 72–76. (in Ukranian)

Websites

12. Katinas P., Vikenden L, Rahkhunandan V. 'Cherven 2025 – Shchomisiachnyi analiz rosiiskoho eksportu vykopnoho palyva ta vidpovidnykh sanktsii' [June 2025 – Monthly Analysis of Russian Fossil Fuel Exports and Related Sanctions] (CREA) <https://energyandcleanair.org/ua/june-2025-monthly-analysis-of-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/> (in Ukranian)
13. '17 Tsilei staloho rozvytku' [17 Sustainable Development Goals] (UN Global Compact) <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>(in Ukranian)
14. Kravtsov V. 'Iran uzhe ne duzhe potriben: Rosiia nakopychyla 13 tysiach raket riznoi dalnosti – FT' [Iran is no longer needed: Russia has accumulated 13 thousand missiles of various ranges – FT] (24 TV) <https://24tv.ua/viyna-ukrayini-rosiyi-vzhe-ne-potriben-iran-moskva-nakopichila_n2855409> (in Ukranian)
15. 'Mizhnarodna reaktsiia na rosiiske vtorhnennia v Ukrainu 2022 roku' [International reaction to the Russian invasion of Ukraine in 2022] (Vikipediia) <https://surl.lu/ntmcla> (in Ukranian)
16. 'Kytai pidtrymav Rosiiu shchodo viiny v Ukraini, pidpysav uhodu pro pohlyblennia spivpratsi' [China supports Russia on war in Ukraine, signs agreement to deepen cooperation] (Ukrainian world congress) <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/kytai-pidtrymav-rosiiu-shchodo-viiny-v-ukrayini-pidpysav-uhodu-pro-pohlyblennia-spivpraci/> (in Ukranian)
17. 'Rozvidka povidomyla pro postachannia spetskhimii, porokhu i verstativ na zavody RF z Kytaiu' [Intelligence reported the supply of special chemicals, gunpowder and machine tools to Russian factories from China] (Zaxid.net)<https://zaxid.net/rozvidka_povidomila_pro_postachannya_spetshimiyi_porohu_i_verstativ_na_zavodi_v_rf_z_kitayu_n1611061> (in Ukranian)
18. Khmelnytska V. 'Velyki vtraty ta ozbroiennia: yakoiu tsinoiu KNDR dopomahaie Rosii u viini proty Ukrainy' [Heavy losses and weapons: at what cost is North Korea helping Russia in the war against Ukraine?] (TSN) < https://tsn.ua/svit/obmin-zbroyeyu-ta-peredacha-soldat-yak-kndr-pidigraye-rosiyi-u-viyni-proti-ukrayini-2729844.html> (in Ukranian)
19. Chernovol K. 'Dokumentiv nemaie: ekspert poiasnyv, shcho ne tak z chlenstvom Rosii v Radbezi OON' [There are no documents: an expert explained what is wrong with Russia's membership in the UN Security Council] (UNIAN) <https://www.unian.ua/world/viklyuchennya-rosiji-z-radbezu-oon-ekspert-poyasniv-shcho-ne-tak-z-chlenstvom-rosiji-v-radbezi-oon-12107706.html> (in Ukranian)
20. Shelest I. 'Top-ekonomik svitu v 2025 rotsi: SShA lidyruiut, Kytai na druhomu mistsi' [Top world economies in 2025: US leads, China in second place] (Life.Kyiv.UA) <https://life.kyiv.ua/news/top-ekonomik-svitu-v-2025-roci-ssha-lidiruyut-kitay-na-drugomu-misci> (in Ukranian)
21. 'Zaiava MZS Ukrainy shchodo nelehitymnosti perebuvannia Rosiiskoi Federatsii v Radi Bezpeky OON ta Orhanizatsii Obiednanykh Natsii u tsilomu' [Statement by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the illegitimacy of the Russian Federation's presence in the UN Security Council and the United Nations as a whole] (Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy) <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nelegitimnosti-perebuvannya-rosijskoyi-federaciyi-v-radi-bezpeki-oon-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu> (in Ukranian)

Reports

22. Parakhonskyi B. O., Yavorska H. M. *Rosiiska viina proty Ukrainy yak tryher zmin mizhnarodnoi bezpeky: bazovi naratyvy: analit. dop*. [The Russian war against Ukraine as a trigger for changes in international security: basic narratives: analytical supplement.] (Kyiv: NISD, 2024) 49 (in Ukranian)

Thesis

23. Zhuravel V. V. 'Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia samovilnomu zalyshenniu viiskovoi chastyny abo mistsia sluzhby' (dys. … d-ra filosofii: 081. Kharkiv, 2025) 265 (in Ukranian)

Колодяжний М. Г.
Детермінація злочинності в Україні під час війни крізь призму глобалізації у сучасному світі

У статті актуалізовано проблематику кримінологічного пізнання детермінації злочинності в Україні під час російсько-української війни. Результати дослідження ґрунтуються на застосуванні методології системного підходу. Він дозволяє розглянути детермінацію кримінальної протиправності в Україні як певну систему, що складається з двох основних рівнів (глобального та національного), на яких представлені відповідні детермінанти.

Обґрунтовано, що перший рівень детермінації злочинності утворений різними аспектами, які визначають особливості глобалізаційних процесів у сучасному транзитивному світі XXI ст. Наведено аргументи, які пояснюють той факт, що респондентами опитувань не зазначено глобалізацію як детермінанту російської військової агресії проти України та чинник кримінальної протиправності.

Розкрито зміст та криміногенний прояв різних обставин, що негативно позначаються на кількісно-якісних показниках злочинності в Україні у період дії правового режиму воєнного стану. До таких віднесено: біполярність сучасного світу; прагнення США та КНР до лідерства у політичній, економічній, військовій та інших сферах; ускладнення здійснення ООН своїх безпекових функцій; присутність рф як країни-агресорки у складі Ради Безпеки ООН; фінансування з боку країн глобального Півдня війни росії проти України шляхом закупівлі російського викопного палива; надання КНР росії обладнання та товарів подвійного призначення для виготовлення зброї; забезпечення рф з боку Ірану та КНДР значним обсягом військових та людських ресурсів; добровільна відмова України від статусу ядерної держави у 1994 р. З урахуванням отриманих результатів намічено вектор подальших наукових кримінологічних розвідок щодо пізнання проблеми детермінації злочинності в Україні.

Ключові слова: *злочинність, детермінація злочинності, криміногенні чинники, глобалізація, війна, російська агресія.*

Kolodyazhny M. G.

Determination of crime in Ukraine during the war through the lens of globalization in the contemporary world

The article highlights the criminological issues of understanding the determinants of crime in Ukraine during the Russian-Ukrainian war. The results of the study are based on the application of the methodology of the systemic approach, which made it possible to consider the determination of criminal unlawfulness in Ukraine as a system consisting of two main levels (global and national), each characterized by corresponding determinants. It is substantiated that the first level of crime determination is formed by various aspects that define the features of globalization processes in the modern transitive world of the 21st century. Arguments are presented that explain the fact that survey respondents did not mention globalization as a determinant of Russian military aggression against Ukraine and a factor in criminal illegality.

The article reveals the content and criminogenic manifestations of various circumstances that negatively affect the quantitative and qualitative indicators of crime in Ukraine under the legal regime of martial law. These include: the bipolarity of the modern world; the aspirations of the United States and China for leadership in political, economic, military, and other spheres; the growing difficulties of the United Nations in performing its security functions; the presence of the Russian Federation as an aggressor state in the UN Security Council; the financing of Russia's war against Ukraine by Global South countries through the purchase of Russian fossil fuels; the provision by China of dual-use equipment and goods for Russian weapons production; the supply by Iran and North Korea of substantial military and human resources to Russia; and Ukraine's voluntary renunciation of the status of a nuclear state in 1994.Taking into account the obtained results, the article outlines a vector for further criminological research aimed at deepening the understanding of the determinants of crime in Ukraine.

Keywords: *crime, determination of crime, criminogenic factors, globalization, war, russian aggression.*

Стаття надійшла до редакції:10.10. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК: 343.9
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-142

В. О. Кабанець, кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID ID: 0000-0003-2149-9165

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНУ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У ПОСТКОНФЛІКТНИХ ДЕРЖАВАХ*

У цій статті розглядаються окремі питання стану сучасної наукової розробленості проблеми прогнозування та запобігання злочинності у постконфліктних державах. Огляд стану дослідження зазначеної наукової проблеми здійснюється комплексно з урахуванням характеру міждисциплінарного пізнання, особливостей вжитого понятійного апарату, а також уже наявних напрацювань учених.

Постановка проблеми. Прогнозування та запобігання злочинності в постконфліктних державах є новітніми реаліями сучасної кримінології в Україні. Глобальні суспільні зміни початку XXI ст., особливо в контексті протистояння демократичного устрою авторитарному, торговельних (ресурсних) війн та ін., призвели до поширення глобальних збройних конфліктів, у центрі яких опинилась Україна. Наслідками збройних конфліктів є дестабілізація суспільства, недовіра до державних інституцій, політична криза, зростання організованої злочинності, порушення громадського порядку тощо.

Постконфліктні періоди держав, які пройшли через значні збройні конфлікти, характеризуються державною крихкістю, продовженням воєнних економік та слабким соціальним капіталом, що створює сприятливе середовище для розвитку злочинності.

Ця ситуація вимагає перегляду традиційних кримінологічних підходів та розробки нових моделей прогнозування, що враховують специфічні повоєнні індикатори, а також комплексних стратегій запобігання, сфокусованих на реінтеграції ветеранів, контролі над зброєю, інституційному відновленні та зміцненні соціального капіталу на рівні громад.

В Україні офіційна статистика злочинності під час воєнного стану, що опублікована на сайті Офісу Генерального прокурора, демонструє істотні коливання у бік збільшення облікованих кримінальних правопорушень, що тягне несприятливі структурні трансформації явища кримінальної протиправності. Схожі процеси раніше відбувались й в інших країнах, що пережили війну (Колумбія[2], Афганістан[3]). У цьому контексті особливої актуальності набуває завдання здійснити своєрідний зріз сучасних наукових досліджень злочинності та спроб її прогнозування, аби врахувати вже напрацьоване знання під час формування надійної теоретичної основи для нових наукових розвідок в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове осмислення проблем прогнозування та за-

* *Примітка.* Стаття підготовлена у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

[2] Kleffmann J, 'Organised Crime in Post-Conflict Settings – Organised Crime as a Challenge for International Peacebuilding Efforts in Post-Conflict Colombia' (ResearchGate, 2019), <https://www.researchgate.net/publication/334130635_Organised_Crime_in_Post-Conflict_Settings_-_Organised_Crime_as_a_Challenge_for_International_Peacebuilding_Efforts_in_Post-Conflict_Colombia>.

[3] I L P Nyborg, 'Emerging Perspectives on Post-Conflict Police-Community Relations' (2019) 15(2) Journal of Human Security 1 <https://doi.org/10.12924/johs2019.15020001>.

побігання злочинності в постконфліктних контекстах розвивається в межах кримінології, політології, соціології, психології, інформаційних технологій, історії та інших наук. Слід зазначити, що дослідження з прогнозування злочинності у вітчизняній кримінології не набули широкого поширення, напевно, через їх очевидну теоретичну складність, відсутність верифікованої емпіричної основи тощо. Науковцями висвітлювались окремі питання прогнозування, але в межах суміжних тем.

Представлена проблематика сьогодні активно досліджується колективом відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, а саме: В. С. Батиргареєвою, А. Б. Благою, В. В. Голіною, А. В. Калініною, М. Г. Колодяжним, О. Г. Куликом, О. В. Новіковим. Питання щодо прогнозування злочинності також вивчали: О. М. Литвинов, А. П. Закалюк, І. М. Даньшин, О. В. Лисодєд, А. Ф. Зелінський, О. В. Туляков та ін. Серед зарубіжних кримінологів, що звертали уваги на цю предметну площину, слід виділити: L. Wilkins, D. Farrington, L. Sherman, D. Weisburd, R. Rosenfeld, D. Nagin, R. Berk, G. Mohler, P. Brantingham, J. Ratcliffe, A. Piquero, I. Nyborg, J. Kleffmann, M. Murphy та ін.

Попри наявні наукові напрацювання ця проблематика не вичерпала себе. З огляду на фрагментарність її дослідження та перебування України в специфічних умовах фронтирності (воєнний час, наближений до мирного), подібні форсайт-дослідження видаються особливо затребуваними та такими, що, безумовно, заслуговують на увагу з точки зору своєї соціальної затребуваності.

Мета статті – проаналізувати стан сучасної наукової розробленості проблем прогнозування та запобігання злочинності у постконфліктних державах і визначити перспективи подальших наукових розвідок цього питання у кримінологічній науці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний конструкт, як основа дослідницької програми, повинен охоплювати: чітку систему понять і термінів; поєднання методів різних наукових дисциплін; критичний аналіз існуючих наукових теорій; визначення перспективних напрямів дослідження через виявлення проблем; емпіричну підтримку теоретичних висновків[1].

Водночас, тема прогнозування злочинності у постконфліктній Україні, як фундаментальна робота, знаходиться на початковому етапі. У цій статті здійснюється спроба виявити масштаб наукової розробленості проблеми у вузькому значенні цього слова. Як зазначено в роботі М. Г. Колодяжного та А. С. Яковлева, вузький підхід у дослідженні передбачає опрацювання основних літературних джерел, присвячених відповідній науковій проблемі[2].

Щоб скласти уявлення про стан розробленості проблеми прогнозування та запобігання злочинності у постконфліктних державах, необхідно розглянути ті аспекти, що спрямовані на досягнення певних ключових завдань, а саме:

1) оцінка рівня теоретичної та емпіричної розробленості проблеми прогнозування злочинності, у тому числі в її постконфліктному контексті, з урахуванням глибини її концептуалізації;

2) ідентифікація та аналіз наявних прогалин у сучасному стані кримінологічних знань стосовно обраного предмета дослідження, що дозволяє виявити невирішені аспекти та теоретичні суперечності;

3) визначення перспективних напрямів наукових розвідок, спрямованих на пізнання кримінологічної сутності прогнозування певного соціально-правового феномену з урахуванням динаміки суспільних трансформацій у державі після завершення збройних конфліктів;

4) встановлення місця конкретних наукових питань у загальній структурі суміжної проблематики, що сприяє формуванню ієрархічної моделі кримінологічних концепцій;

5) систематизація релевантних наукових знань, пов'язаних із предметом дослідження, з метою їх інтеграції в єдину узгоджену парадигму для подальшого теоретичного розвитку[3].

Оцінка рівня розробленості проблеми прогнозування злочинності в українській кримінології.

[1] Калініна А В та Шрамко С С, 'Наукове розроблення проблеми запобігання автотранспортної злочинності: стан та перспективи' in *Альманах наукових праць фахівців НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В В Сташиса* (Право 2022) 16.

[2] Колодяжний М Г та Яковлев А С, *Злочинність у сфері земельних відносин: феномен і стратегія запобігання* (Право 2024) 10–11.

[3] _

У вітчизняній кримінології проблема прогнозування злочинності розвинена недостатньо. Акцент робиться хіба що на адаптацію класичних методів до локальних реалій (зокрема таких, як війна, суспільні трансформації). При цьому теоретична концептуалізація враховує такі криміногенні ризики, як ПТСР, обіг зброї та ін., проте менш глибоко порівняно із зарубіжною кримінологією, яка фокусується на профілактиці злочинності. До того ж, методологічне опрацювання поєднує традиційні та сучасні інструменти, але обмежується наявністю «достатніх даних». Попри це, загальний рівень розробленості проблеми прогнозування злочинності характеризується підвищенням потенціалу внаслідок проведення новітніх досліджень (наприклад, проєкти НАПрН України).

Теоретична розробленість базується на детермінантах злочинності (соціально-економічні, психологічні, воєнно-політичні тощо) з інтеграцією перехідного правосуддя та криміногенних ризиків. Концептуалізація (моделі сценаріїв, SWOT-аналіз, меритократія для профілактики) відбувається, звісно ж, у контексті війни. Наприклад, «метаморфози» злочинності враховують постконфліктні фактори (зброя, міграція та ін.). Як зазначає О. В. Новіков, в умовах стрімких змін у соціально-політичному житті суспільства традиційні, усталені методи прогнозування злочинності втрачають свою ефективність та потребують якісного оновлення[1].

На думку В. В. Василевича, для ефективного передбачення злочинності необхідно використовувати усі наявні види кримінологічного прогнозування, які є науково обґрунтованими, підтвердженими практикою, а також впроваджувати заходи прогностичної діяльності. Це дозволить не лише досягти цілей прогнозування, а й розширити можливості практичного втілення теоретичних висновків і рекомендацій. Автор наголошує на необхідності інтеграції теорії та практики для підвищення ефективності протидії злочинності[2].

Емпірична частина прогнозування злочинності спирається на статистичні показники Офісу Генерального прокурора (відкриті дані), результати опитувань, моніторингу інформаційних джерел (ЗМІ, Єдиного державного реєстру судових рішень, оперативних щодобових зведень МВС та ін.). При цьому методологією прогнозування є регресійний аналіз, факторний аналіз, експертні оцінки, сценарне прогнозування та ін. Разом із тим у сучасних умовах доступності до інформаційних ресурсів точність емпіричних даних є доволі спірною внаслідок нерепрезентативності даних. Це викликано такими чинниками, як міграція населення, закриття для вільного доступу окремих реєстрів і статистичних даних, свідоме поширення дезінформації у ЗМІ тощо.

Оцінка рівня розробленості проблеми прогнозування злочинності в зарубіжній кримінології.

У зарубіжній кримінології проблема прогнозування злочинності успішно вирішується як теоретично, так й емпірично, еволюціонуючи від аналізу суто соціологічних моделей злочинної поведінки до глибокої концептуалізації, що інтегрує методи математики, фізики та штучного інтелекту. Ця концептуалізація ґрунтується на просторово-часових факторах (наприклад, мобільність людей і конвергенція можливостей), а методологічне опрацювання охоплює як класичні статистичні інструменти, так і машинне навчання. Загальний рівень оцінюється як високий, з акцентом на практичне застосування в превентивних стратегіях (Predictive Policing), прикладами яких є програмне забезпечення PredPol або COMPAS, що використовуються для аналізу злочинності та короткострокового прогнозування вчинення злочинів.

Методичні проблеми та переваги зарубіжного прогнозування злочинності та екстраполяцію їх до вітчизняних реалій висвітлював соціолог А. А. Бова, який основною проблемою прогнозування в Україні називає відсутність якісних і повних даних для емпіричних досліджень[3].

Сучасна теоретична база прогнозування у розвинених країнах світу базується на:

– теорії раціонального вибору (Rational Choice Theory): підхід до пояснення людської поведінки, який припускає, що люди приймають рішення раціонально, оцінюючи свої уподобання та наявну інформацію, щоб максимізувати власну вигоду (користь);

[1] Новіков О В, 'Проблеми використання деяких методів прогнозування злочинності для передбачення криміногенної ситуації в Україні у повоєнний період' (2025) 49 Питання боротьби зі злочинністю 43 <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-43>.

[2] Василевич В В, 'Теоретичні проблеми кримінологічного прогнозування' (2012) 5 Науково-інформаційний вісник Право 118.

[3] Бова А А, 'Методичні проблеми прогнозування злочинності' in *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* (Нац акад внутр справ 2016) 65.

– теорії рутинної активності (Routine Activities Theory): концепція, яка пояснює виникнення злочинності в результаті збігу трьох умов у певному місці та часі: наявність вмотивованого злочинця, відповідної жертви (цілі) та відсутність здатного охоронця;

– теорії закономірностей злочинності (Crime Pattern Theory): теорія, яка пояснює, як злочини відбуваються внаслідок рутинної діяльності та «просторових моделей» злочинців і жертв, а не є випадковими подіями.

Глибина концептуалізації теорій проявляється в моделях, що враховують людську мобільність, екологічні мережі та ситуаційні фактори[1]. Наприклад, routine activities theory пов'язує зростання злочинності із соціальними змінами, такими, як урбанізація. Ці теорії забезпечують основу для прогнозів, обмежених раціональними злочинами з високою адаптивністю.

Емпіричні дослідження у прогнозуванні злочинності опираються на лонгітюдні дані (наприклад, когортні дослідження від народження, що відстежують групу людей протягом тривалого часу), великі дані (Big Data) із джерел на кшталт Twitter/X, GPS та VGI, а також на такі прогностичні моделі, як SEPP (Self-Exciting Point Processes), де поява нової події збільшує ймовірність подальших, що переважно використовується для прогнозування рецидивної злочинності. Методологічний інструментарій включає регресійний аналіз, нейронні мережі, агентно-орієнтоване моделювання та GIS для ідентифікації «гарячих точок» (hot spots). Точність короткострокових прогнозів (години-дні) сягає 70–80%, що підтверджено емпіричними перевірками в таких країнах, як США, Велика Британія та Канада.

Ідентифікація та аналіз прогалин у сучасній кримінології стосовно прогнозування злочинності.

Прогнозування злочинності є ключовим елементом кримінологічної науки, що полягає у використанні наукових методів для передбачення тенденцій, а також місць, часу чи осіб, пов'язаних зі злочинами[2]. Злочинність розвивається динамічно, часто випереджаючи суспільні зміни, що стимулює інтенсивний розвиток кримінології. Проте, якщо більшість наукових досліджень зосереджена на вивченні процесів, що вже відбулися, то прогнозування залишається єдиним кримінологічним інструментом, покликаним передбачати майбутні злочинні тенденції. Водночас сама сфера прогнозування все ще характеризується низкою прогалин, невирішених аспектів та теоретичних суперечностей.

У міжнародній кримінології (зокрема, в США, ЄС та Великій Британії) прогнозування злочинності досягло достатнього рівня розвитку, головним чином, через фокус на «прогнозній поліції» (Predictive Policing)[3], хоча цей метод і стикається з низкою суттєвих методологічних та етичних прогалин. Концептуальна база цього прогнозування включає три основні епістемологічні підходи: 1) математичну соціальну науку, яка використовує математичні методи для моделювання суспільних явищ; 2) соціальну фізику, що застосовує методи фізики для аналізу соціальних процесів, таких як поведінка натовпів; 3) машинне навчання як галузь штучного інтелекту, що дозволяє комп'ютерам навчатися на даних, знаходити закономірності та робити прогнози без явного програмування.

Зазначений підхід до прогнозування злочинності дозволив досягти точності на рівні 70–80% для короткострокових подій. Але водночас створюються й певні суперечності: наприклад, дослідження (зокрема, RAND) вказують на зменшення злочинності на 10–20%, проте виявляють проблему упередженості даних[4]. Ці методи мають наявні прогалини та невирішені аспекти[5], як-от: недостатній аналіз внутрішньої роботи алгоритмів, відсутність порівняльних досліджень різних методів, брак даних про ефективність у різних контекстах, а також упередженість даних і засекреченість алгоритмів, що перешкоджає прозорості.

[1] Browning C R, N P Pinchak and C A Calder, 'Human Mobility and Crime: Theoretical Approaches and Novel Data Collection Strategies' (2021) 4 Annual Review of Criminology 99, <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-061020-021551>.

[2] Закалюк А П, *Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения* (Юридическая литература 1986) 191.

[3] Gatti C, *Theoretical Roots, Rationalisations, and Legal Contradictions of Predictive Policing* (University of Turku 2025) vol 741, 6.

[4] W L Perry and others, 'Predictive Policing: The Role of Crime Forecasting in Law Enforcement Operations' (RAND Corporation, 2013), <https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR233.html>.

[5] Hälterlein J, 'Epistemologies of Predictive Policing: Mathematical Social Science, Social Physics and Machine Learning' (2021) 8(1) Big Data & Society, <https://doi.org/10.1177/20539517211003118>.

В українській кримінології прогнозування робить акцент на традиційні методи (регресія, сценарії) та адаптацію до воєнних реалій, інтегруючись у методологію детермінації та профілактики, але з обмеженим колом емпіричних даних. Звітність Офісу Генерального прокурора 2025 р. вказує на зростання злочинності на 15–20% у 2024 р.[1] із прогнозом «злочинного буму» після війни (+25–35%)[2].

Сучасна українська кримінологія стикається з низкою методологічних та емпіричних прогалин, які ускладнюють ефективне вивчення та прогнозування злочинності. Методологічні суперечності проявляються у діалектичних підходах та недостатності сучасних інтеграцій (наприклад, синергетичного підходу[3] або використання штучного інтелекту), а також у термінологічній неузгодженості ключових понять, таких як «причини» та «детермінанти» злочинності[4]. Емпіричні прогалини зумовлені недоступністю баз даних або недостатністю якісної інформації у наявних реєстрах. Додатково до цього, виділяються поствоєнні аспекти: нагальний брак моделей прогнозування злочинності, пов'язаної із психологічними травмами (ПТСР ветеранів), міграційними процесами та станом економіки. Існують також виражені регіональні відмінності (наприклад, вищий ризик злочинності на сході країни). Загальну ситуацію погіршує розрив між кримінологічною доктриною та практикою, несистемний характер запобіжних заходів і брак цілісної національної стратегії протидії злочинності[5].

Слід звернути увагу і на формування понятійного апарату кримінології. Прогнозування злочинності в постконфліктних державах розвивалося паралельно з вивченням конфліктів та їх наслідків. Формування понятійного апарату відбувалося поступово, ґрунтуючись на значному обсязі теоретичних досліджень, що накопичувалися упродовж тривалого часу. В умовах війни та з розвитком технологій для гоміциду, інтернет-шахрайства, кіберзлочинності та інших модернізованих форм злочинності з'являються нові явища, які потребують понятійного визначення для подальшого вивчення. Поряд із суто кримінологічними поняттями, такими як «злочинність», «детермінація злочинності», «запобігання» та «криміногенна ситуація», виокремилися поняття, характерні для постконфліктних контекстів. Наприклад, «Конфліктна пастка», яка введена групою дослідників у рамках проекту Світового банку в книзі «Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy» [6], описує самопідтримувальний цикл, за якого внутрішні збройні конфлікти створюють умови (поляризація, руйнування інститутів, економічний спад), що підвищують ймовірність нових конфліктів. У кримінологічному дискурсі це поняття застосовується для аналізу злочинності в постконфліктних суспільствах, зокрема для вивчення того, як наслідки збройного конфлікту стають поштовхом для формування організованої злочинності; воно інтегрується в конфліктну кримінологію, де злочинність розглядається як наслідок структурних конфліктів, а не індивідуальних факторів. Дослідження показують, що країни в «пастці» мають на 20–30% вищий ризик рецидиву злочинності та насильства.

Інше поняття – «Спойлер миру» – визначає того, хто підриває мирні процеси. Це визначення було запропоновано американським політологом Стівеном Стіверсом у 1992 р., а у кримінологічному сенсі термін почав застосовуватись пізніше – після напрацювань американської політологині Барбари Волтер, яка використовувала його в наукових дослідженнях громадянських війн, політичного насильства, тероризму та міжнародної безпеки[7].

Третій важливий концепт – «Машинне навчання для прогнозування конфліктів» – це використання алгоритмів електронно-обчислювальних

[1] 'Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення' (Офіс Генерального прокурора, 2025) <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> .

[2] Hideg G, 'Balancing Control and Awareness: Firearms and Safety in Ukraine' (Small Arms Survey, December 2024) <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-Situation-Update-2024-Ukraine-3-EN.pdf>.

[3] Коваленко В В, 'Сучасний стан та перспективи кримінології: деякі методологічні аспекти' in *Збірник наукових праць за матеріалами науково-теоретичної конференції* (Нац акад внутр справ 2014) 5 <https://www.navs.edu.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/zbir-tez-kriminol.pdf>.

[4] Тичина О М, 'Сучасний стан та перспективи кримінології: деякі методологічні аспекти' in *Збірник наукових праць за матеріалами науково-теоретичної конференції* (Нац акад внутр справ 2014) 69 <https://www.navs.edu.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/zbir-tez-kriminol.pdf>.

[5] Орлов Ю В, *Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри* (Право 2023) <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0574ad96-4bdd-4d82-a006-5684cc4b0442/content>.

[6] Collier P and others, *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy* (World Bank and Oxford University Press 2003) <https://share.google/cqiPLdrNqm9K8sCc4>.

[7] Walter B F, *Committing to Peace* (Princeton University Press 2002) <https://doi.org/10.2307/j.ctv1j13z61>.

машин для створення баз даних та аналізу просторово-часових даних про злочини, соціально-економічних факторів і патрульних практик з метою просторового прогнозування майбутніх кримінальних вчинків. За відкритими даними, на цей час широко використовуються такі моделі машинного навчання, як XGBoost, Random Forest, SVM та нейронні мережі. Дослідження, проведені в США, засвідчили, що машинна модель може передбачати майбутні злочини на тиждень наперед з точністю близько 90%[1].

Про теоретичні суперечності з практикою, зокрема про теоретичний плюралізм та протиріччя радянських спадків із сучасними ліберальними підходами, висвітлено у монографії Н. В. Сметаніної[2].

Проблематика практичних суперечностей у застосуванні машинного навчання, зокрема при прогнозуванні злочинності (Predictive Policing), а також загальні етико-правові виклики та конфлікти у цій сфері були детально досліджені у дисертації О. В. Федорова. Автор наголосив на проблемних питаннях і виокремив необхідність удосконалення законодавства в частині чіткого розподілу ролей при використанні штучного інтелекту, запровадження аудиту алгоритмів та контролю за процесами, а також забезпечення підпорядкування цих процесів людині як остаточній ланці у прийнятті рішення[3].

Перспективні напрямки наукових досліджень у прогнозуванні злочинності в поствоєнному суспільстві.

Поствоєнний стан суспільства, як соціально-правовий феномен, зазнає суттєвих змін комплексними трансформаціями, такими як масова міграція, ПТСР у ветеранів та учасників війни, економічний колапс, реінтеграція комбатантів, зростання обігу нелегальної зброї та гібридні загрози (кіберзлочинність, організована злочинність, торгівля людьми). Прогнозування злочинності в такому контексті вимагає інтеграції традиційних кримінологічних методів із сучасними технологіями, враховуючи динаміку суспільних змін (наприклад, євроінтеграція, модернізація державного управління і розвиток місцевого самоврядування).

З урахуванням майбутніх викликів можливо навести перспективні напрямки наукових розвідок, базовані на аналізі міжнародної та української наукової літератури.

Сучасна міжнародна кримінологія (США, ЄС, Велика Британія) акцентує увагу на еволюції прогнозування від статистичних моделей до штучного інтелекту, з фокусом на постконфліктні суспільства (наприклад, після Другої світової війни чи війн на Балканах). Перспективні напрямки включають: комбінацію математичної соціальної науки, соціальної фізики та машинного навчання (ML) для точності прогнозування; розвиток прогнозів для травм (психологічні та соціально-психологічні травми, що виникають у поствоєнному суспільстві внаслідок бойових дій, втрат, насильства та інших стресових подій), міграції, урбанізації, глобалізації, неритмічність економіки тощо (наприклад, післявоєнні тренди в Англії/Уельсі, де економічні фактори пояснюють зростання злочинності[4]).

Перспективи також включають агентне моделювання[5] для симуляції реінтеграції, з акцентом на перехідне правосуддя (transitional justice). До речі, метод агентного моделювання ґрунтовно розкрито, зокрема, у роботі Д. А. Омельянчик, в якій автор акцентує увагу на значенні агентно-орієнтованого моделювання (АОМ) як сучасного й ефективного інструменту для аналізу і прогнозування складних систем. Автор підкреслює, що АОМ, яке виникло на стику комп'ютерних наук та економіки, дозволяє моделювати складні системи через взаємодію індивідуальних елементів. Так само наголошується на різноманітності цілей АОМ (нормативні, емпіричні, евристичні, методологічні) та можливості їх класифікації за різними критеріями. Головна ідея полягає в тому, що АОМ є потужним інструментом для виявлення закономірностей, моделювання поведінки систем, підтрим-

[1] Wood M, 'Algorithm Predicts Crime a Week in Advance, but Reveals Bias in Police Response' (University of Chicago Division of the Biological Sciences, 2022) <https://biologicalsciences.uchicago.edu/news/algorithm-predicts-crime-police-bias>.

[2] Сметаніна Н В, *Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології* (Право 2016, <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18106/1/Smetanina_monogr_2016.pdf>.

[3] Федоров О В, 'Інформаційні методики дослідження злочинності' (дис док філос наук, Національний юридичний університет ім Я Мудрого 2024) 228.

[4] Wolpin K I, 'An Economic Analysis of Crime and Punishment in England and Wales, 1894–1967' (1978) 86(5) Journal of Political Economy 815 <https://doi.org/10.1086/260713>.

[5] Грушецький А М 'Агентне моделювання: основні ідеї та перспективи' (2014) 161 Наукові записки НаУКМА: Соціологічні науки 21 <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3194>.

ки прийняття рішень і прогнозування наслідків альтернативних сценаріїв, що робить його цінним для оптимізації управлінських рішень на різних рівнях[1]. Незважаючи на те, що робота Д. А. Омельянчика присвячена інноваціям агентного моделювання (АОМ) в економічних процесах, вказаний метод вбачається ефективним і для кримінологічного прогнозування. Це інтегрується з необхідністю впровадження технологічних інновацій, таких як штучний інтелект (ШІ), у національні бази даних та міжнародну співпрацю. В українській кримінології перспективний фокус спрямований на адаптацію до воєнних реалій (починаючи з 2014 р.), що включає прогнози «злочинного буму» після війни.

Перспективними напрямками можуть стати: розвиток єдиної бази злочинів для ШІ-прогнозів, що охоплюватиме моделі для оцінки латентності (яка може сягати 20–30%) з урахуванням деокупованих зон; прогнози злочинності, пов'язаної з ПТСР у ветеранів та постраждалих від війни, міграцією (зокрема 6–8 млн. внутрішньо переміщених осіб), економічними потрясіннями; аналіз впливу перехідного правосуддя та профілактики насильства (зростання домашнього насильства на 3–9 тис. справ)[2]; євроінтеграція та реформи, що вимагають адаптації Кримінального Кодексу України (наприклад, проєкту з 12 книг та некаральних інструментів) для цілей прогнозування[3]; а також суспільні трансформації, які потребують прогнозів з урахуванням демобілізації, корупції, економіки та цифровізації на основі міждисциплінарних досліджень. Так, кандидат історичних наук О. Ю. Титаренко описав стан економіки в радянській Україні після Другої світової війни та чинники, які призвели до зростання злочинності, підводячи причинний зв'язок між станом економіки та окремими кримінальними проявами у суспільстві, і провів паралелі з аналогічними чинниками під час війни на Донбасі до повномасштабного вторгнення[4].

Встановлення місця конкретних наукових питань у загальній структурі суміжної проблематики.

Під час проведення досліджень у сфері прогнозування злочинності із фокусом на поствоєнний період неабияке місце посідають такі ключові питання, як вплив психологічних травм на криміногенну динаміку, інтеграція ШІ у моделі прогнозування, еволюція організованих кримінальних структур. Фактично йдеться про широку структуру суміжних проблем кримінології. Ця структура охоплює теоретичні основи, методологічні інструменти та практичні застосування, сприяючи формуванню ієрархічної моделі кримінологічних концепцій. Такий підхід дозволяє систематизувати знання: від загальних (макрорівень) до конкретних (мікрорівень) аспектів, з акцентом на поствоєнні трансформації суспільства (війна, як каталізатор нових криміногенних факторів, таких як масова міграція, ПТСР ветеранів і фізично/психічно постраждалих, корупція у відновленні пошкодженого війною господарства, зростання обігу нелегальної зброї, поштовх для розвитку якісно нової організованої злочинності). На основі аналізу літератури (зокрема, UNODC, GI-TOC та досліджень з прогнозування в Україні) суміжна проблематика включає кримінологічну теорію, соціальні науки та прикладні дисципліни. Конкретні питання розміщуються в ієрархії, де верхній рівень – загальні теорії (наприклад, теорія рутинної активності або соціальної дезорганізації), середній – методологічні рамки (прогнозування, як інструмент превенції), нижній – контекстуальні аспекти (поствоєнні фактори, такі як «злочинний бум», що прогнозується на рівні +25–35% для організованих злочинів[5]). Це сприяє формуванню ієрархічної моделі, де питання не ізольовані, а інтегровані для комплексного аналізу.

На необхідність комплексного, міжгалузевого підходу для точного прогнозування злочинності звертав увагу В. І. Шакун, наголошуючи, що злочинність – це складна глобальна проблема, яку неможливо повністю усунути через обмеженість сучасних знань про людину та суспільство. Для

[1] Омельянчик Д А, 'Агентно-орієнтоване моделювання економіки: особливості, види, проблеми' (2013) Теорія оптимальних рішень 9.

[2] Калініна А В та Шрамко С С, 'Злочинність в Україні: як вона є під час війни і якою може бути у післявоєнний час?' (2022) 44 Питання боротьби зі злочинністю 98 <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-44-98>.

[3] Баулін Ю В, 'Принципові відмінності проекту нового КК від чинного КК України' in *Новітні кримінально-правові дослідження – 2025* (МННІП НУ «ОЮА» 2025) 7.

[4] Титаренко О Ю 'Злочинність у промислових центрах східної України повоєнного періоду: особливості прояву' (2020) 71(2) Правовий часопис Донбасу 43 <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-71-2-43-51>.

[5] 'Україна: динаміка організованої злочинності в контексті війни' (United Nations Office on Drugs and Crime, 2025) <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Ukraine/Ukraine_OC_Study.pdf>.

зменшення її впливу необхідно прогнозувати злочинність, що допомагає точно визначати цілі, пріоритети та заходи протидії, включаючи кримінально-правові, пенітенціарні та кримінально-політичні дії. Прогнозування є актуальним через зростаючу соціальну потребу вдосконалення правових основ боротьби зі злочинністю та необхідність створення державної системи спостереження, аналізу й прогнозу для ефективної протидії[1].

Систематизація релевантних наукових знань про прогнозування злочинності в поствоєнний період.

Така систематизація передбачає класифікацію наявних даних, теорій та методів за ключовими категоріями, з метою їх інтеграції в єдину когерентну парадигму. Поствоєнний період як соціально-правовий феномен характеризується підвищеною вразливістю суспільства: масовою міграцією, психологічними травмами, економічними потрясіннями, модернізацією кримінальних мереж. На основі аналізу сучасної літератури знання систематизуються за теоретичним, методологічним та емпіричним рівнями, з акцентом на постконфліктні суспільства (наприклад, Україна після 2022 р., з аналогіями щодо Балкан 1990-х чи Іраку 2000-х). Це дозволяє інтегрувати їх у парадигму, що поєднує превентивні стратегії з етичними регуляціями для теоретичного розвитку.

На теоретичному рівні систематизуються загальні теорії детермінації злочинності, адаптовані до поствоєнних умов (Детермінація злочинності як гібридна система, постконфліктна теорія «злочинного буму», етичні та соціальні концепції). При цьому знання про методи потрібно систематизувати за типами, з акцентом на адаптацію до нестабільності поствоєнних даних у зв'язку з їх латентністю та цензурою. У свою чергу, емпіричні знання базуються на статистиці та опитуваннях, систематизованих за типами злочинів, виходячи із загальних тенденцій, специфічних кейсів та обмежених даних.

Для подальшого теоретичного розвитку означені знання інтегруються в ієрархічну парадигму поствоєнного прогнозування злочинності, що поєднує рівні в єдину систему. Ця парадигма формує узгоджену систему, де теорія інформує методи, а емпірика валідує прогнози, сприяючи розвитку нових моделей (наприклад, для кібервійн, шахрайських винаходів, торгівлі зброєю).

Висновки. За результатами проведеного дослідження необхідно зазначити, що розробленість проблематики прогнозування та запобігання злочинності у постконфліктних державах перебуває у динамічному стані. Фокус уваги дослідників зосереджується на проблемі зростання конфліктів. Наявні напрацювання можуть стати основою для подальших наукових розвідок та рекомендацій для національної практики.

Зарубіжна кримінологія має глибші методологічні інструменти, але страждає від етичних та правових суперечностей, тоді як українська – від емпіричних прогалин і воєнних викликів. Для релевантності досліджень є потреба в інтеграції розробок із використанням технологій ШІ та напрацюванні таких перспективних напрямів, як, наприклад, «воєнна кримінологія».

Перспективні напрями спрямовані на інтеграцію технологій із соціальними факторами для точних поствоєнних прогнозів із метою превенції злочинності. Для України актуальними є локальні адаптації (військові злочини, ПТСР та ін.), міждисциплінарний підхід із потенціалом міжнародної співпраці. Також слід враховувати наявну упередженість даних та етичні проблеми, що виникають у поствоєнному прогнозуванні.

Проблема прогнозування є складною і недостатньо дослідженою, оскільки вимагає визначення майбутнього стану злочинності з обов'язковим застосуванням не лише теоретичних, а й емпіричних інструментів. При цьому проблема прогнозування злочинності базується на матеріалах соціального прогнозування, тому доробки у цій сфері включають праці не лише правників, а й істориків, соціологів, політологів, економістів тощо.

[1] Шакун В І, 'Аналіз злочинності: проблеми термінології' (2023) 2 Філософські та методологічні проблеми права 73 <https://doi.org/10.33270/02232602.73>.

REFERENCE

Bibliography

Authored Books

1. M H Kolodiazhnyi and A S Yakovlev, *Zlochynnist u sferi zemelnykh vidnosyn: fenomen i stratehiia zapobihannia* [Crime in the Sphere of Land Relations: Phenomenon and Prevention Strategy] (Pravo 2024) 10–11. (in Ukrainian)

2. Carlo Gatti, *Theoretical Roots, Rationalisations, and Legal Contradictions of Predictive Policing* (University of Turku Press 2025) vol 741.(in English)
3. Paul Collier and others, *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy* (World Bank and Oxford University Press 2003) <https://share.google/cqiPLdrNqm9K8sCc4> (in English)
4. A P Zakaliuk, *Prohnozuvannia i poperedzhennia indyvidualnoho zlochynnoho povedennia* [Forecasting and Prevention of Individual Criminal Behaviour] (Yurydychna Literatura 1986) 191. (in Ukrainian)
5. Barbara F Walter, *Committing to Peace* (Princeton University Press 2002) <https://doi.org/10.2307/j.ctv1j13z61> (in English)
6. Yu V Orlov, *Zlochynnist i protydiia ii v umovakh viiny: kryminalno-pravovyi ta kryminolohichnyi vymiry* [Crime and Counteraction in War Conditions: Criminal Law and Criminological Dimensions] (Pravo 2023) <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0574ad96-4bdd-4d82-a006-5684cc4b0442/content> (in Ukrainian)
7. O V Fedorov, *Informatsiini metodyky doslidzhennia zlochynnosti* [Information Methods for Crime Research] (Doctoral dissertation, National University 'Yaroslav Mudryi Law University', 2024) 228 < https://dspace.nlu.edu.ua//jspui/handle/123456789/20027> (in Ukrainian)
8. N V Smetanina, *Naukovi pidkhody do teorii zlochynnosti u suchasnii ukrainskii kryminolohii* [Scientific Approaches to the Theory of Crime in Modern Ukrainian Criminology] (Pravo 2016) <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18106/1/Smetanina_monogr_2016.pdf> (in Ukrainian)

Journal Articles

1. Ingrid L P Nyborg, 'Emerging Perspectives on Post-Conflict Police-Community Relations' (2019) 15(2) Journal of Human Security 1 <https://doi.org/10.12924/johs2019.15020001> (in English)
2. Max Murphy, Ezra Sharpe and Kayla Huang, 'The Promise of Machine Learning in Violent Conflict Forecasting' (2024) 6 Data & Policy e27 <https://doi.org/10.1017/dap.2024.27> (in English)
3. V S Batyrhareieva, 'Osoblyvosti zapobihannia zlochynnosti u suchasnomu tranzytyvnomu suspilstvi Ukrainy' [Features of Crime Prevention in Modern Transitional Ukrainian Society] (2025) 49 Pytannia Borotby zi Zlochynnistiu 12 <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-12> (in Ukrainian)
4. O V Novikov, 'Problemy vykorystannia deiakykh metodiv prohnozuvannia zlochynnosti dlia peredbachennia kryminohennoi sytuatsii v Ukraini u povojennyi period' [Problems of Using Certain Crime Forecasting Methods to Predict the Criminogenic Situation in Ukraine in the Post-War Period] (2025) 49 Pytannia Borotby zi Zlochynnistiu 43 <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-43> (in Ukrainian)
5. Christopher R Browning, Nicolo P Pinchak and Catherine A Calder, 'Human Mobility and Crime: Theoretical Approaches and Novel Data Collection Strategies' (2021) 4 Annual Review of Criminology 99 <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-061020-021551> (in English)
6. O Yu Tytarenko, 'Zlochynnist u promyslovykh tsentrakh skhidnoi Ukrainy povojennoho periodu: osoblyvosti proiavu' [Crime in Industrial Centres of Eastern Ukraine in the Post-War Period: Features of Manifestation] (2020) 71(2) Pravovyi Chasopys Donbasu 43 <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-71-2-43-51> (in Ukrainian)
7. Jens Hälterlein, 'Epistemologies of Predictive Policing: Mathematical Social Science, Social Physics and Machine Learning' (2021) 8(1) Big Data & Society <https://doi.org/10.1177/20539517211003118> (in English)
8. V V Vasylevych, 'Teoretychni problemy kryminolohichnoho prohnozuvannia' [Theoretical Problems of Criminological Forecasting] (2012) 5 Naukovo-Informatsiinyi Visnyk Pravo 118. (in Ukrainian)
9. Kenneth I Wolpin, 'An Economic Analysis of Crime and Punishment in England and Wales, 1894–1967' (1978) 86(5) Journal of Political Economy 815 <https://doi.org/10.1086/260713> (in English)
10. A M Hrushetskyi, 'Agentne modeliuvannia: osnovni idei ta perspektyvy' (Agent-Based Modelling: Main Ideas and Prospects) (2014) 161 Naukovi Zapysky NaUKMA: Sotsiolohichni Nauky 21 <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3194> (in Ukrainian)
11. V I Shakun, 'Analiz zlochynnosti: problemy terminolohii' [Crime Analysis: Problems of Terminology] (2023) 2 Filosofski ta Metodolohichni Problemy Prava 73 <https://doi.org/10.33270/02232602.73> (in Ukrainian)
12. D A Omelianchyk, 'Agentno-oriientovane modeliuvannia ekonomiky: osoblyvosti, vydy, problemy' [Agent-Oriented Modelling of the Economy: Features, Types, Problems] (2013) Teoriia Optymalnykh Rishen 9. (in Ukrainian)
13. A V Kalinina and S S Shramko, 'Zlochynnist v Ukraini: iak vona ye pid chas viiny i yakoiu mozhe buty u pisliavoiennyi chas?' [Crime in Ukraine: What It Is Like During the War and What It Might Be Like in the Post-War Period] (2022) 44 Pytannia Borotby zi Zlochynnistiu 98 <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-44-98> (in Ukrainian)

Conference Papers

1. O M Lytvynov, 'Publichne upravlinnia XXI stolittia: osoblyvosti voiennoho i pisliavoiennoho periodiv' in *XXIII Mizhnarodnyi Naukovyi Kongres* (Kharkiv National University named after V N Karazin, 2023) 19–20. (in Ukrainian)
2. V V Kovalenko, 'Suchasnyi stan ta perspektyvy kryminolohii: deiaki metodolohichni aspekty' in *Zbirnyk Naukovykh Prats za Materialamy Naukovo-Teoretychnoi Konferentsii* (Kyiv, 20 March 2014) 5–9 <https://www.navs.edu.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/zbir-tez-kriminol.pdf> (in Ukrainian)
3. A V Kalinina and S S Shramko, 'Naukove rozroblennia problemy zapobihannia avtotransportnoi zlochynnosti: stan ta perspektyvy' in *Almanakh Naukovykh Prats Fakhivtsiv Naukovo-Doslidnoho Instytutu Vyvchennia Problem Zlochynnosti imeni Akademika V V Stashysa* (Pravo 2022) 16–23. (in Ukrainian)
4. A A Bova, 'Metodychni problemy prohnozuvannia zlochynnosti' in *Kryminolohichna Teoriia i Praktyka: Dosvid, Problemy Siohodennia ta Shliakhy Yikh Vyrishennia* (National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 25 March 2016) 65–68. (in Ukrainian)
5. O M Tychyna, 'Suchasnyi stan ta perspektyvy kryminolohii: deiaki metodolohichni aspekty' in *Zbirnyk Naukovykh Prats za Materialamy Naukovo-Teoretychnoi Konferentsii* (Kyiv, 20 March 2014) 69–71 <https://www.navs.edu.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/zbir-tez-kriminol.pdf> (in Ukrainian)
6. Yu V Baulin, 'Prynstypovi vidminnosti proektu novoho KK vid chynnoho KK Ukrainy' in *Almanakh Naukovykh Prats 'Novitni Kryminalno-Pravovi Doslidzhennia – 2025'* (Mykolaiv, MNNIP NU 'OYA', 2025) 7–17. (in Ukrainian)

Websites

1. Johanna Kleffmann, 'Organised Crime in Post-Conflict Settings – Organised Crime as a Challenge for International Peacebuilding Efforts in Post-Conflict Colombia' (ResearchGate, 2019) <https://www.researchgate.net/publication/334130635_Organised_Crime_in_Post-Conflict_Settings_-_Organised_Crime_as_a_Challenge_for_International_Peacebuilding_Efforts_in_Post-Conflict_Colombia> (in English)
2. Walter L Perry and others, 'Predictive Policing: The Role of Crime Forecasting in Law Enforcement Operations' (RAND Corporation, 2013) <https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR233.html> (in English)
3. Office of the Prosecutor General, 'Statystyka zlochynnosti' (Crime Statistics) <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (in Ukrainian)
4. Gergely Hideg, 'Balancing Control and Awareness: Firearms and Safety in Ukraine' (Small Arms Survey, December 2024) <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-Situation-Update-2024-Ukraine-3-EN.pdf> (in English)
5. Matt Wood, 'Algorithm Predicts Crime a Week in Advance, but Reveals Bias in Police Response' (The University of Chicago Division of the Biological Sciences, 2022) <https://biologicalsciences.uchicago.edu/news/algorithm-predicts-crime-police-bias> (in English)
6. United Nations Office on Drugs and Crime, 'Ukraina: Dynamika Orhanizovanoi Zlochynnosti v Konteksti Viiny' [Ukraine: Dynamics of Organised Crime in the Context of War](UNODC, 2025) <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Ukraine/Ukraine_OC_Study.pdf> (in English)

Кабанець В. О.

Окремі питання стану сучасної наукової розробленості проблем прогнозування та запобігання злочинності у постконфліктних державах

Стаття присвячена аналізу сучасного стану наукової розробки проблем прогнозування та запобігання злочинності в постконфліктних державах з акцентом на Україну, як країну, що переживає наслідки збройного конфлікту. Автор розглядає цю тему як актуальну в контексті глобальних змін початку XXI ст., зокрема протистояння демократичних і авторитарних режимів, що призводить до дестабілізації суспільства, зростання організованої злочинності та порушення громадського порядку. Постконфліктні періоди характеризуються державною крихкістю, слабким соціальним капіталом і воєнними економіками, що сприяють розвитку кримінальної активності. В Україні, за даними Офісу Генерального прокурора, спостерігається зростання кримінальних правопорушень під час воєнного стану, подібно до ситуацій у Колумбії та Афганістані.

У вітчизняній кримінології слід робити акцент на адаптації класичних методів до локальних реалій (війна, ПТСР, міграція), з використанням регресійного аналізу, сценарного прогнозування. Зарубіжна кримінологія розвинена глибше, базуючись на теоріях раціонального вибору, рутинної активності та закономірностях злочинності, з емпіричними даними з Big Data, GIS та моделями SEPP, досягаючи точності 70–80%.

Прогалини включають методологічні суперечності (термінологічна неузгодженість, упередженість даних), емпіричні проблеми (недоступність баз даних у воєнний час) та поствоєнні аспекти (моделі для ПТСР, реінте-

грації комбатантів). Формується понятійний апарат: «конфліктна пастка», «спойлер миру», «машинне навчання для прогнозування конфліктів».

Визначаються перспективні напрямки: інтеграція ШІ, агентне моделювання, адаптація до євроінтеграції, реформ Кримінального кодексу, прогнозування для міграції, нелегальної зброї, кіберзлочинності. Стаття систематизує знання в ієрархічній моделі – від загальних теорій до контекстуальних аспектів, підкреслюючи потребу в міждисциплінарному підході та міжнародній співпраці.

Підкреслюється, що проблема є динамічною, водночас потребує подолання етичних і правових суперечностей, розвитку «воєнної кримінології».

Ключові слова: *кримінологічне прогнозування, запобігання злочинності, постконфліктні держави, машинне навчання, «конфліктна пастка», «спойлер миру».*

Kabanets V. O.

Certain Issues of the Current State of Scientific Development of Problems in Forecasting and Preventing Crime in Post-Conflict States

The article by analyzes the current state of scientific development regarding the issues of forecasting and preventing crime in post-conflict states, with a focus on Ukraine as a country experiencing the aftermath of armed conflict. The author views this topic as relevant in the context of global changes in the early 21st century, particularly the confrontation between democratic and authoritarian regimes, leading to societal destabilization, the rise of organized crime, and disruptions in public order. Post-conflict periods are characterized by state fragility, weak social capital, and war economies that foster criminal activity. In Ukraine, according to the Office of the Prosecutor General, there is an increase in criminal offenses during martial law, similar to situations in Colombia and Afghanistan.

In Ukrainian criminology, emphasis should be placed on adapting classical methods to local realities (war, PTSD, migration), using regression analysis and scenario forecasting. Foreign criminology is more advanced, based on theories of rational choice, routine activities, and crime patterns, with empirical data from big data, GIS, and SEPP models, achieving 70–80% accuracy.

Gaps include methodological contradictions (terminological inconsistencies, data bias), empirical issues (inaccessibility of databases during wartime), and post-war aspects (models for PTSD, combatant reintegration). The conceptual apparatus is formed: «conflict trap», «peace spoiler», «machine learning for conflict forecasting».

Prospective directions: integration of AI, agent-based modeling, adaptation to EU integration, reforms of the Criminal Code, forecasting for migration, illegal arms, cybercrime. The article systematizes knowledge in a hierarchical model, from general theories to contextual aspects, highlighting the need for an interdisciplinary approach and international cooperation.

It is emphasized that the problem is dynamic, while requiring overcoming ethical and legal contradictions and the development of «military criminology.»

Keywords: *Criminological forecasting, Crime prevention, Post-conflict states, Machine learning, «Conflict trap», «Peace spoiler».*

Стаття надійшла до редакції:12.11. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.9:314.74(477:438)”2022/…”
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-153

К. А. Новікова, кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України,
ORCID: 0000-0001-8646-3441

ТРАНСКОРДОННА ЗЛОЧИННІСТЬ, ПОВ’ЯЗАНА З НЕЛЕГАЛЬНОЮ МІГРАЦІЄЮ: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ВИМІР В УМОВАХ ВІЙНИ*

Постановка проблеми. Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, що розпочалася в лютому 2022 року, призвела до безпрецедентного переміщення людей через українсько-польський кордон. За даними Організації Об’єднаних Націй, лише за перші місяці війни до Польщі прибуло понад 2,9 млн українських біженців[1], а загалом протягом 2022–2023 років прикордонні служби Польщі оформили понад 35 млн перетинів на цьому напрямку[2]. Цей масовий і в основному легальний потік суттєво вплинув на характер транскордонної злочинності. З одного боку, Польща демонструвала виняткову відкритість для українців, надаючи їм тимчасовий захист і легальний статус перебування. З іншого боку, війна створила нові можливості для незаконної міграції та пов’язаних із нею кримінальних схем. Зокрема, запровадження воєнного стану в Україні і заборона виїзду чоловікам 18–60 років призвели до виникнення масштабного тіньового ринку з переправлення військовозобов’язаних за кордон. Водночас польські правоохоронці фіксують зростання випадків організованого сприяння нелегальним мігрантам – як вихідцям з України, так і іншим іноземцям, що використовують українську територію чи громадян України для нелегального потрапляння до ЄС[3].

Слід також зазначити, що посилення злочинної активності у сфері нелегальної міграції створює низку ризиків як для України, так і для Польщі. Для України це, зокрема, підрив обороноздатності через незаконний виїзд чоловіками призовного віку, зростання корупційних практик на кордоні та формування тіньової економіки навколо незаконних каналів переправлення. Для Польщі – збільшення навантаження на прикордонну інфраструктуру, загрози внутрішній безпеці, ризики інфільтрації кримінальних елементів та зниження рівня довіри до українських мігрантів. У ширшому європейському контексті нелегальна міграція, пов’язана з Україною, становить політичний виклик для ЄС, впливаючи на дискусії щодо прикордонного контролю, реформування європейської міграційної політики та інтеграційних процесів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри актуальність проблеми, наукові дослідження українсько-польської транскордонної злочинності у сфері нелегальної міграції в умовах війни залишаються фрагментарними.

* Примітка. Публікація була створена в рамках стипендіальної програми Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського.

[1] ’Poland: Trafficking, Exploitation Risks for Refugees’ (Human Right Watch) <https://www.hrw.org/news/2022/04/29/poland-trafficking-exploitation-risks-refugees> accessed 01 December 2025

[2] Michalska A., ’Ruch graniczny w 2023 r. – podsumowanie’ (Straż Graniczna Komenda Główna Straży Granicznej) <https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/12861,Ruch-graniczny-w-2023-r-podsumowanie.html> (data dostępu: 01.11.2025)

[3] ’У 2024 році у Польщі за сприяння нелегальним мігрантам до кримінальної відповідальності притягнуто близько 600 осіб, майже половина з яких є громадянами України’ (УКРІНФОРМ) <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3956895-torik-u-polsi-vidkrili-kriminalni-spravi-sodo-280-ukrainciv-za-sprianna-u-nelegalnij-migracii.html> (дата звернення 01.11.2025)

Так, польські науковці B. Błaszczak та M. Pietrzykowska[1] проаналізували вплив нелегальної міграції на безпеку Польщі з урахуванням як міжнародного, так і національного контексту. Вони відзначають, що серед причин цього явища є збройні конфлікти, бідність та пошук кращих умов життя, а найбільше до нелегальних перетинів наразі вразливий східний кордон Польщі. Дослідники окреслили ключові загрози, пов'язані з нелегальною міграцією, зокрема зростання діяльності організованих злочинних груп, контрабанду людей, наркотиків і зброї, а також потенційні терористичні ризики. У своєму аналізі науковці наголошують на потребі скоординованих політичних та адміністративних заходів (посилення прикордонного контролю, міждержавної співпраці та обміну інформацією), щоб ефективніше управляти міграційними процесами і мінімізувати пов'язані з ними загрози.

Своєю чергою, українські науковці Р. Орловський та В. Козак[2], аналізуючи наслідки запровадження воєнного стану, зокрема заборону виїзду чоловіків призовного віку з України, зазначили, що такі обмеження призвели до зростання кількості нелегальних перетинів українського кордону під час конфлікту, попри наявність окремих винятків для виїзду. Дослідники дійшли до висновку, що для протидії цьому явищу необхідно удосконалювати законодавство України та розвивати міжнародну співпрацю за європейськими стандартами. Вчені порівняли національні заходи з практиками ЄС і на основі цього запропонували рекомендації щодо підвищення ефективності боротьби з нелегальною міграцією, включаючи спільні дії з сусідніми країнами.

На розвиток порушеної проблематики спрямоване також узагальнювальне дослідження О. Джужі, В. Василевича та В. Сюравчика[3], у якому автори зосередили увагу на зв'язку кримінальної активності нелегальних мігрантів з організованою злочинністю та недостатності емпіричної бази для формування ефективної державної політики у цій сфері. Автори також підкреслюють важливу роль міжнародної взаємодії, зокрема через механізми Інтерполу та Європолу, в запобіганні злочинам, пов'язаним із нелегальною міграцією.

Міжнародні організації також приділяють увагу досліджуваній проблематиці. Згідно з дослідженням Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) (2025), масштабний потік біженців з України після початку війни не призвів до відповідного сплеску «контрабанди» мігрантів та торгівлі людьми завдяки скоординованій реакції ЄС[4]. Зокрема, запровадження безвізового в'їзду та режиму тимчасового захисту для українців суттєво знизило ризики нелегальної міграції, і лише близько 5% вимушених мігрантів з України вдавалися до послуг перевізників для незаконного перетину кордону[5].

Водночас, попри наявність окремих ґрунтовних наукових напрацювань, присвячених транскордонній злочинності у сфері нелегальної міграції, у працях українських і польських дослідників досі відсутній комплексний міждисциплінарний аналіз українсько-польського прикордоння як специфічного криміногенного простору в умовах повномасштабної збройної агресії рф. Існуючі дослідження, як правило, мають загальнотеоретичний характер або зосереджуються на окремих внутрішньодержавних аспектах протидії нелегальній міграції, не охоплюючи в належному обсязі трансформації структури та динаміки транскордонної злочинності після 2022 року, особливості діяльності організованих злочинних мереж, а також наслідки цих процесів для безпеки, економіки, міждержавної довіри та міжнародного іміджу

[1] Błaszczak B., Pietrzykowska M., 'Nielegalna migracja a bezpieczeństwo Polski' (2024) 2(3) Prawo i Bezpieczeństwo 33–44 <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_4467_29567610PIB_24_017_20780> (data dostępu: 01.11.2025)

[2] Orlovskyi R., Kozak V., 'Criminal liability for human trafficking in the context of the war in Ukraine: Challenges and impact' (2024) Oct 18;9 Forensic Sci Int Synerg <https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2024.100558> (accessed 01.11.2025)

[3] Dzhuzha O., Vasylevych V., Siuravchyk V. 'Problematic aspects of studying the impact of criminal activity among illegal migrants on organised crime' (2025) 15(1) Law Journal of the National Academy of Internal Affairs 9–17. <https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/Law_J._of_NAIA_15_1_2025-9-17.pdf> (accessed 01.11.2025)

[4] 'Refugee response has reduced risks of migrant smuggling and human trafficking stemming from war in Ukraine, new UNODC study finds' (UNODC) <https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2025/February/refugee-response-has-reduced-risks-of-migrant-smuggling-and-human-trafficking-stemming-from-war-in-ukraine--according-to-new-unodc-study.html> (accessed 01.11.2025)

[5] 'Refugee response has reduced risks of migrant smuggling and human trafficking stemming from war in Ukraine, new UNODC study finds' (UNODC) <https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2025/February/refugee-response-has-reduced-risks-of-migrant-smuggling-and-human-trafficking-stemming-from-war-in-ukraine--according-to-new-unodc-study.html> (accessed 01.11.2025)

України. Недостатньо також досліджено ефективність спільних заходів України та Польщі з протидії таким загрозам і потенціал міждержавної співпраці в цій сфері.

Отже, аналіз наукових джерел свідчить про наявність істотної прогалини у вивченні кримінологічних особливостей українсько-польської транскордонної злочинності у сфері нелегальної міграції в умовах війни, що зумовлює актуальність дослідження, спрямованого на комплексний аналіз зазначених процесів і формування практичних рекомендацій щодо їх запобігання.

Таким чином, **метою статті** є комплексний аналіз трансформації транскордонної злочинності, пов'язаної з нелегальною міграцією на українсько-польському напрямі в умовах війни, та обґрунтування шляхів удосконалення міждержавної протидії цим загрозам.

Виклад основного матеріалу. Статистичні дані правоохоронних органів Польщі та України, а також Європейського агентства прикордонної і берегової охорони (Frontex), чітко фіксують інтенсифікацію злочинної діяльності на українсько-польській ділянці державного кордону. Так, за даними Державної прикордонної служби України, з початку повномасштабного вторгнення було розпочато тисячі кримінальних проваджень та викрито сотні груп, що займалися незаконним переправленням осіб[1][2]. Звіти польської Прикордонної служби (Straż Graniczna) підтверджують цю тенденцію, демонструючи значне зростання кількості затримань громадян України за незаконний перетин кордону та нелегальне перебування у 2022 році та першому півріччі 2024 року порівняно з попередніми періодами[3]. Своєю чергою Агенція Frontex зазначає, що на так званому «Східному прикордонному маршруті», який включає українсько-польський кордон, кількість нелегальних перетинів зросла втричі, переважно на ділянках з Україною та Білоруссю[4].

Фактично сформувалася унікальна ситуація, коли на одному й тому ж кордоні існують два паралельні, масштабні, але юридично відмінні міграційні потоки. З одного боку, це легальний гуманітарний потік біженців, переважно жінок та дітей. З іншого боку, одночасно зростає нелегальний потік специфічної демографічної групи – чоловіків призовного віку. Величезний обсяг легальних перетинів створює значне операційне навантаження на прикордонні служби. Організовані злочинні групи використовують це навантаження як прикриття, оскільки високий трафік відволікає ресурси правоохоронних органів, полегшуючи проведення незаконних операцій. Таким чином, виникає парадокс: гуманітарна відповідь ЄС, спрямована на забезпечення безпечного проходу, ненавмисно створює операційні вразливості, які кримінальні мережі експлуатують для незаконного переправлення людей. Це ставить перед прикордонним менеджментом безпрецедентне за своїм масштабом завдання – одночасне управління двома абсолютно різними типами транскордонного руху.

У контексті сформованих обставин простежується виразна трансформація типологічного профілю нелегального мігранта. Якщо до 2022 року міграція з України до Польщі мала переважно економічний характер, то після початку повномасштабного вторгнення формується нова категорія нелегальних мігрантів – чоловіки віком від 18 до 60 років, які намагаються уникнути мобілізації в умовах воєнного стану. Дослідження UNODC підтверджує, що значно вищий відсоток опитаних українських чоловіків (9,7%) платив за нерегулярний перетин кордону порівняно з жінками (3,6%), причому багато з них були призовного віку[5]. Медійні повідомлення та соціологічні опитування свідчать, що бажання емігрувати є найвищим серед молодих чоловіків (18–29 років), що зумовлено загрозою війни та відсутністю перспектив[6].

[1] 'Підсумки оперативно-службової діяльності прикордонників за 11 місяців'(Державна прикордонна служба України) <https://dpsu.gov.ua/uk/news/45250-pidsumki-operativno-sluzhbovoyi-diyalnosti-prikordonnikiv-za-11-misyaciv> (дата звернення 01.11.2025)

[2] Войтович Н. Ф., 'Організована злочинність в умовах воєнного стану: сучасні виклики та наукові орієнтири' (2025) 9(19) Успіхи і досягнення у науці. Серія: Право 56 <https://eprints.zu.edu.ua/45387/1/1.pdf> (дата звернення 01.11.2025)

[3] 'Raporty informacyjne: Polsko – czeskie raporty o nielegalnej migracji' (Straż Graniczna) <https://dpsu.gov.ua/uk/news/45250-pidsumki-operativno-sluzhbovoyi-diyalnosti-prikordonnikiv-za-11-misyaciv> data dostępu: (01.11.2025)

[4] 'Migratory Routes' (Frontex) <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-routes/migratory-routes> (accessed 01.11.2025)

[5] 'UNODC study on Trafficking in Persons and Smuggling of Migrants in the Context of Displacement caused by the War in Ukraine' (UNODC) <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/studies/2025/TIP_Study_2025_Flyer.pdf> (accessed 01.11.2025)

[6] '1 in 4 Ukrainian Men Eye Emigration Due to Economic Struggles, War' (KyivPost) <https://www.kyivpost.com/post/45876> (accessed 01.11.2025)

Ця демографічна зміна є прямим наслідком державної політики України у сфері мобілізації в умовах безпекової кризи. Це не добровільний економічний вибір у традиційному розумінні, а рішення, прийняте під тиском обставин. Українське законодавство, зокрема заборона на виїзд чоловіків, перетворює частину населення, яка в інших умовах була б легальними мандрівниками, на «клієнтів» для кримінальних мереж. Чоловік призовного віку без законних підстав для виїзду, який бажає покинути Україну, стикається з державною забороною. Його єдиним виходом стає звернення до постачальника незаконних послуг – переправника. Таким чином, державна політика, хоч і необхідна для національної оборони, ненавмисно створює той самий ринок, на якому зараз наживаються організовані злочинні групи. Це класичний приклад того, як заборона може стимулювати розвиток «чорного» ринку.

Разом із цим, трансформація міграційних потоків не обмежується лише зміною мотивацій окремих індивідів. Слід також виокремити низку структурних чинників, які суттєво підсилюють зростання нелегальної міграції з України. До них належать суперечливість правового режиму між ЄС та Україною (механізми тимчасового захисту в ЄС), поглиблення соціально-економічної кризи в країні (втрата роботи, зниження доходів, обмежені перспективи відновлення економічної стабільності), деструктивний вплив інформаційних операцій країни-агресора (поширення наративів про масове «втечу» чоловіків та недовіру до українських інституцій), бажання возз'єднання сімей (коли дружини та діти вже перебувають у країнах ЄС, створюючи «тягнучий» фактор для чоловіків), , а також загальне «сек'юритизоване» середовище, у якому ухвалюються рішення про виїзд (високий рівень загроз життю, невизначеність і психологічний тиск війни). Сукупність цих факторів формує багатовимірний тиск, що спонукає до використання незаконних каналів перетину кордону та створює сприятливі умови для діяльності організованих злочинних груп.

Слід також зазначити й про адаптацію організованих злочинних груп до ситуації, що склалася в Україні через війну. Остання створила нові можливості для кримінальних мереж[1]. Ці групи стають все більш полікримінальними та технологічно підкованими, використовуючи інтернет та новітні технології, як-от штучний інтелект, для масштабування своїх операцій[2]. Вони вже мали налагоджену інфраструктуру: встановлені транскордонні маршрути, корумповані контакти та знання про вразливі місця на кордоні.

Війна порушила деякі традиційні ринки контрабанди, але відкрила новий, високоприбутковий ринок з високим попитом: переправлення людей. Мережі просто перепрофілювали свою існуючу інфраструктуру для обслуговування цього нового «продукту». Маршрут, що використовувався для цигарок, тепер використовується для людей. Це демонструє стійкість та ділову адаптивність сучасних організованих злочинних груп. Вони не є вузькоспеціалізованими, а диверсифікованими злочинними «підприємствами», що змінюють свою діяльність залежно від ризику та рентабельності.

Найпоширенішими схемами, які використовують організовані злочинні групи у сфері нелегальної міграції є: використання підроблених документів (наприклад, фальшивих медичних довідок про непридатність до служби, фіктивних документів для водіїв гуманітарної допомоги); перетин кордону поза офіційними пунктами пропуску («зелений кордон»), часто через ліси або річки; приховування в транспортних засобах. Деякі схеми обіцяють прохід через офіційні пункти пропуску без належних перевірок, що вказує на корупцію.

Різноманітність методів свідчить про масштабний кримінальний ринок, що здатний задовольняти різні рівні прийнятності ризику та фінансові можливості «клієнтів». Організовані злочинні групи використовують сучасні комунікаційні технології, зокрема зашифровані месенджери, як-от Telegram, для маркетингу, вербування та координації. Канали в Telegram слугують віртуальною вітриною, де переправники можуть рекламувати свої послуги, ціни та «історії успіху» для широкої, цільової аудиторії потенційних клієнтів[3]. Анонім-

[1] 'Europol's solidarity with Ukraine' (Europol) <https://www.europol.europa.eu/europols-solidarity-ukraine> (accessed 01.11.2025)

[2] Norris M.,'Europol: Organized Crime Networks Are Evolving and Becoming More Dangerous' (GTSC) <https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/cybersecurity/europol-organized-crime-networks-are-evolving-and-becoming-more-dangerous/> (accessed 01.12.2025)

[3] 'У Telegram працюють канали, які за 30–65 тис. грн обіцяють вивезти чоловіків за кордон' (NGL.media) <https://ngl.media/2022/05/03/u-telegram-pratsyuyut-kanaly-yaki-za-30–65-tys-grn-obitsyayut-vyvezty-cholovikiv-zakordon/> (дата звернення 1.11.2025)

ність та шифрування платформи забезпечують певний рівень захисту від правоохоронних органів. Це переносить початкові етапи злочинної транзакції з фізичної у цифрову сферу, що ускладнює їх викриття за допомогою традиційних методів поліцейської роботи. Це дозволяє здійснювати безмежне вербування та координацію.

Вартість послуг з переправлення значно коливається, від приблизно 2000–3000 доларів США до 15000 доларів США[1]. Ціни залежать від сприйнятої надійності та безпеки методу. Наприклад, простий перетин «зеленого кордону» є дешевшим, тоді як «гарантований» прохід з високоякісними підробленими документами або за допомогою корупції знаходиться на верхньому кінці цінового діапазону.

По суті, це чіткий ринок попиту та пропозиції, де ціна визначається ризиком, попитом та якістю незаконної послуги. Ціни є надзвичайно високими порівняно з іншими глобальними маршрутами переправлення, що свідчить про унікальну ринкову динаміку. «Клієнтура» (чоловіки, що ухиляються від мобілізації) часто походить із середнього класу, ІТ-сфери та бізнесу, які мають більші фінансові ресурси, ніж типові шукачі притулку на інших маршрутах. «Послуга» є високоризиковою для переправників через посилений контроль з боку українських та польських органів влади. Ця премія за ризик перекладається на клієнта. Висока ціна також діє як фільтр, що свідчить про те, що це не масове явище для економічно знедолених, а розрахований, дорогий вибір для тих, хто може собі це дозволити. Фінансові потоки від цієї торгівлі є значними, ймовірно, сягаючи сотень мільйонів доларів. Це надає організованим злочинним групам значний капітал для реінвестування в інші види злочинної діяльності, такі як корупція, торгівля зброєю чи наркотиками, що становить довгострокову загрозу регіональній стабільності.

Враховуючи суспільну небезпечність організованої злочинності у сфері нелегальної міграції Україна та Польща вживають ряд законодавчих, оперативних та технологічних заходів для протидії їй.

Протягом 2024–2025 років Україна суттєво модернізувала підходи до охорони кордону, намагаючись закрити системні прогалини. Так, прийняття Закону України від 11.04.2024 № 3633-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» створило чіткіший правовий механізм контролю. Обов'язкова наявність військово-облікового документа з актуальними даними для всіх чоловіків віком 18–60 років при перетині кордону значно спростила роботу інспекторів Державної прикордонної служби України на першій лінії контролю, дозволивши автоматично відсіювати осіб без належних документів. Прикордонники також отримали право застосовувати посилені перевірки і вибірковий контроль внутрішніх документів осіб, які прямували за кордон, щоб виявити незаконні спроби виїзду (як-от чоловіки, що маскуються під волонтерів або опікунів дітей тощо).

Також Кабінет Міністрів України затвердив План заходів на 2023–2025 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року (розпорядження від 27 грудня 2023 р. № 1212-р). Документ передбачає відновлення контролю на деокупованих ділянках, гармонізацію процедур з європейськими стандартами та розвиток інформаційної взаємодії.

Крім того, проведення масштабних загальнонаціональних операцій (наприклад, проведення 600 обшуків за одну добу в рамках розслідування діяльності корупційної мережі ТЦК/МСЕК[2]) свідчить про зміну тактики з локального реагування на удари по організаційних центрах злочинності.

Попри успіхи, система залишається вразливою через людський фактор та корупцію. Відсутність повної автоматизованої взаємодії в режимі реального часу між реєстрами Державної прикордонної служби України, Територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки («Оберіг»), Міністерства охорони здоров'я України та іншими відомствами створює «сірі зони», якими користуються злочинці.

[1] Пасс А., 'Втеча з України: скільки це коштує, хто допомагає виїхати і скільки чоловіків гине біля кордону' (ТСН) <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3956895-torik-u-polsi-vidkrili-kriminalni-spravi-sodo-280-ukrainciv-za-sprianna-u-nelegalnij-migracii.html> (дата звернення 1.11.2025)

[2] 'У результаті 600 обшуків по Україні оголошено понад 60 підозр організаторам та учасникам за незаконне переправлення осіб через держкордон, – Нацполіція' (Національна поліція України) <https://npu.gov.ua/news/u-rezultati-600-obshukiv-po-ukraini-oholosheno-ponad-60-pidozr-orhanizatoram-ta-uchasnykam-za-nezakonne-perepravlennia-osib-cherez-derzhkordon-natspolitsiia> (дата звернення: 01.11.2025)

Що стосується Польщі, то країна розглядає ситуацію на кордоні крізь призму національної оборони та протидії гібридним загрозам.

У 2024 році Польща запустила безпрецедентну програму укріплення східного кордону вартістю 10 мільярдів злотих. Проєкт передбачає створення комплексної системи фортифікацій, встановлення електронних бар'єрів, розгалуженої системи відеоспостереження та сейсмічних датчиків не лише на кордоні з Білоруссю та російською федерацією, але й посилення моніторингу на українській ділянці[1]. Метою є створення «розумного кордону», здатного виявляти порушників на ранніх стадіях[2].

Своєю чергою, за підтримки Європейського інвестиційного банку та програми ЄС «Connecting Europe Facility», Польща та Україна реалізують проєкти з модернізації залізничних та автомобільних переходів. Виділення 50 млн євро на модернізацію інфраструктури «Укрзалізниці» та розвиток пунктів пропуску має на меті пришвидшити легальний рух та покращити умови контролю, що опосередковано сприяє боротьбі з контрабандою та нелегальною міграцією[3].

Також Спеціалізовані підрозділи польської поліції (CBŚP) та Прикордонної варти активно співпрацюють з українськими колегами у викритті міжнародних злочинних груп. Розбиття групи, що займалася переправленням мігрантів, та екстрадиція її лідера з України до Польщі є прикладом ефективної «поліцейської дипломатії»[4].

Водночас, попри наявність значного масиву заходів, ужитих Україною та Польщею для протидії транскордонній злочинності у сфері нелегальної міграції, їхня ефективність залишається обмеженою. Аналіз чинних механізмів засвідчує, що на тлі трансформації маршрутів незаконного переміщення осіб, професіоналізації злочинних груп та зростання попиту на нелегальні міграційні послуги вони вже не забезпечують належного рівня превенції. Це зумовлює потребу в оновленні підходів та розширенні форм міждержавної координації.

У цьому контексті, на основі оцінки поточного стану можна сформулювати кілька ключових пропозицій, спрямованих на посилення українсько-польської взаємодії у боротьбі з транскордонною злочинністю, пов'язаною з нелегальною міграцією:

1. *Запровадження постійних механізмів спільного реагування.* Варто інституціоналізувати українсько-польську співпрацю на кордоні шляхом створення спільних координаційних центрів або контактних пунктів, де офіцери двох країн цілодобово обмінюються оперативною інформацією. Такий центр міг би забезпечувати миттєве сповіщення про виявлених порушників, координувати спільні патрулі на прикордонних ділянках та швидке залучення підкріплення у разі інцидентів. Досвід спільних операцій («Кордон-2023» та ін.) слід розвивати у форматі постійно діючих спільних мобільних груп з протидії нелегальній міграції.

Закріплення протоколів прямого зв'язку між нарядами двох країн, а також проведення регулярних спільних навчань і тренувань із моделюванням кризових ситуацій (масове прибуття нелегалів, прорив кордону озброєною групою тощо) підвищить готовність до спільної протидії загрозам. Окремо слід розглянути інтеграцію України в ширші ініціативи типу польського проекту «Східний щит» – наприклад, шляхом обміну даними радіолокаційного контролю або координації дій на випадок провокацій з боку Білорусі. Спільне планування і єдина стратегія реагування на гібридні загрози (такі як інструменталізація мігрантів режимом у Мінську) будуть набагато ефективнішими, ніж розрізнені зусилля.

2. *Мінімізація корупційних ризиків на кордоні*. Подолання корупції – критична передумова успіху будь-яких заходів проти нелегальної міграції. Рекомендовано вжити комплексних дій як на національному, так і на двосторонньому рівні. По-перше, необхідна цифровізація прикордонних процедур настільки, наскільки це можливо: максимальне переведення процесів перевірки документів, внесення даних про перетин, видачі дозволів тощо

[1] Wróblewski T., 'Narodowy program odstraszania i obrony «Tarcza Wschód» w strategii zabezpieczenia wschodniej granicy Polski' (2024) 18(2) International Journal of Legal Studies 119–136 <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.9842> (data dostępu: 01.11.2025)

[2] 'Poznaj program Tarcza Wschód' (Tarcza Wschód) <https://tarczawschod.wp.mil.pl/o-programie> (data dostępu: 01.11.2025)

[3] 'EBI przekazuje 50 mln euro na modernizację kolejowych przejść granicznych między Ukrainą a UE w ramach wsparcia łączności i wymiany handlowej' (Europejski Bank Inwestycyjny) <https://www.eib.org/en/press/all/2025–163-eur50-million-in-eib-support-for-ukraine-s-rail-border-crossings-and-infrastructure-to-boost-eu-connectivity-and-trade?lang=pl> (data dostępu: 01.11.2025)

[4] Figaj B., 'Ukraina wydała Polsce szefa gangu organizującego nielegalną migrację' (InfoSecurity24) <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/ukraina-wydala-polsce-szefa-gangu-organizujacego-nielegalna-migracje> (data dostępu: 01.11.2025)

в електронні системи. Скорочення прямого контакту між заявником і посадовцем знижує шанси передачі хабара. Інформація про осіб, яким надано право виїзду (за станом здоров'я, багатодітністю, волонтерськими бронями тощо), повинна бути оцифрована та інтегрована в єдиний реєстр, доступний для контролюючих органів у режимі реального часу. По-друге, необхідно посилити внутрішній контроль у самій прикордонній службі: ротація особового складу на пунктах пропуску, регулярні перевірки доброчесності (тестові спроби дати хабар інспектору), жорстке покарання викритих корупціонерів. По-третє, варто вдосконалити двосторонній обмін інформацією про корупційні загрози: наприклад, якщо польська сторона виявила, що певний канал нелегальної міграції став можливим через зловживання українських чиновників (як було з фіктивними довідками ВЛК), вона оперативно інформує українських партнерів для реагування – і навпаки. Спільні антикорупційні розслідування у сфері транскордонних злочинів могли б здійснюватися за підтримки міжнародних механізмів (Інтерпол, Європол). Окрім того, розширення практики спільних пунктів пропуску з «єдиним вікном» контролю двома державами може саме по собі зменшити простір для зловживань.

3. *Поглиблення обміну інформацією про злочинні мережі*. Необхідно налагодити ще більш тісний обмін розвідувальними даними між компетентними органами України і Польщі щодо діяльності транскордонних злочинних угруповань. Ідеться, зокрема, про обмін оперативною інформацією про організаторів та перевізників, схеми їх роботи, маршрути переміщення нелегалів, використовувані транспортні засоби, підроблені документи тощо. Доцільним є створення спільної бази даних або інтеграція національних баз, куди в режимі реального часу вноситимуться відомості про викритих осіб і нові методи, до яких вони вдаються. Польща як член ЄС має доступ до систем на кшталт Schengen Information System (SIS) та інших європейських платформ, тому доцільно розглянути надання українським прикордонникам імітованого доступу чи спільного використання окремих масивів даних. Україна вже підключила всі пункти пропуску до баз Інтерполу; наступний крок – прагнути синхронізації з європейськими інформаційними мережами. Можливо, у контексті наближення України до ЄС варто започаткувати обмін даними з Frontex та Європейською агентурою з питань притулку (EUAA) щодо міграційних ризиків. Окремо слід посилити канали зв'язку між спецслужбами та прикордонними відомствами двох країн. Важливо також долучати до інформаційного обміну треті сторони: профільні агентства ЄС, Міжнародну організацію з міграції, Інтерпол – усіх, хто може надати дані про транзитні потоки мігрантів або підозрюваних осіб.

4. *Посилення спроможності національних систем ідентифікації та контролю.* Обом державам слід інвестувати у сучасні технології та інфраструктуру прикордонного контролю, щоб випереджати винахідливість правопорушників. Для України пріоритетом має стати розширення матеріально-технічної бази служби кордону – закупівля нових засобів спостереження (тепловізорів, дронів), транспортних засобів підвищеної прохідності для патрулювання важкодоступних ділянок, оновлення засобів зв'язку. Впровадження інтелектуальних систем моніторингу (наприклад, сенсорів руху та камер з автоматичним розпізнаванням облич/номерів) на «зеленому кордоні» дозволить своєчасно виявляти спроби таємного переходу. Автоматизація процесів обліку та контролю міграційних потоків теж є важливим елементом: програмні системи можуть відстежувати нетипові маршрути, співставляти дані різних відомств і таким чином сигналізувати про підозрілі випадки.

Польща, маючи більш розвинену систему «smart border», може поділитися технологічними рішеннями з українськими колегами в межах програм допомоги. Йдеться і про біометричні технології: варто забезпечити, щоб біометрична верифікація відбувалася зі 100% охопленням на всіх пунктах пропуску, а зібрані біометричні дані оперативно звірялися з міжнародними масивами (списками розшукуваних осіб, терористичних загроз тощо).

Для підвищення надійності ідентифікації осіб, які прямують транзитом, можна розглянути впровадження на українсько-польському кордоні спільної системи попередньої перевірки (pre-screening) біженців та мігрантів за підтримки ЄС.

Також доцільно інвестувати у навчання персоналу: прикордонники і митники обох країн мають регулярно проходити тренінги з виявлення підроблених документів, розпізнавання ознак торгів-

лі людьми, профілювання потенційних перевізників тощо.

Міжвідомча координація всередині кожної країни теж потребує зміцнення – слід забезпечити чітку взаємодію між прикордонною службою, міграційною службою, поліцією, спецслужбами і прокурорами.

5. *Удосконалення правової бази та спільних процедур.* Україні варто продовжити гармонізацію свого міграційного та прикордонного законодавства з європейськими стандартами, що полегшить співпрацю з Польщею. Зокрема, необхідний перегляд двосторонніх угод між Кабінетом Міністрів України та урядом Польщі щодо прикордонного співробітництва з урахуванням нових реалій війни.

Слід спростити процедури обміну даними та проведення спільних слідчих дій, аби юридичні формальності не затягували розслідування транскордонних злочинів. Варто також узгодити позиції щодо посилення відповідальності за злочини, пов'язані з незаконною міграцією. Як в Україні, так і в Польщі вже передбачена кримінальна відповідальність за організацію незаконного переправлення осіб (ст. 332 КК України, ст. 264 КК Республіки Польща). Можливо, є сенс підвищити санкції – наприклад, збільшити строки позбавлення волі чи штрафи для організаторів великих каналів, аби зробити покарання більш неминучим і суворим. Узгоджена політика покарання на обох сторонах кордону унеможливить ситуацію, коли злочинці користуються м'якшими умовами в одній з юрисдикцій.

Насамкінець, успіх протидії транскордонній злочинності значною мірою залежить від стратегічного партнерства України і Польщі. В умовах війни обидві країни вже зблизилися як союзники: безпекова угода 2024 року між Варшавою і Києвом містить блок про невійськову безпеку, що охоплює й протидію спільним загрозам на кшталт нелегальної міграції. Реалізація цієї угоди повинна виразитися в конкретних кроках: обмін передовим досвідом (наприклад, польським досвідом управління міграційною кризою) і технологіями, спільні навчання, узгодження стандартів. Міжнародна підтримка також має значення – залучення ресурсів ЄС, ОБСЄ, ІОМ для зміцнення кордону та інституційної розбудови. Усі наведені пропозиції – розвиток спільних механізмів реагування, антикорупційні заходи, інформаційна інтеграція, технологічне оснащення – є взаємозалежними елементами ефективної системи контролю над міграційними процесами. Їх реалізація дозволить Україні і Польщі не лише більш результативно протидіяти нинішнім загрозам, але й бути готовими до майбутніх викликів, забезпечуючи стабільність та безпеку на спільному кордоні.

Висновки. 1. Війна докорінно змінила міграційну ситуацію на українсько-польському кордоні, спричинивши паралельне існування легального гуманітарного потоку та нелегальної міграції чоловіків призовного віку, що суттєво вплинуло на криміногенну динаміку прикордоння.

2. Профіль нелегального мігранта трансформувався: ключову групу становлять військовозобов'язані чоловіки, які намагаються обійти мобілізаційні обмеження. Це створило стабільний попит на незаконні послуги з переправлення.

3. Організовані злочинні групи швидко адаптувалися, перепрофілювавши існуючі контрабандні маршрути, використовуючи цифрові технології, корупційні зв'язки та широкий спектр схем – від «зеленого кордону» до підроблених документів та зловживань у пунктах пропуску.

4. Ринок незаконного переправлення є високоприбутковим, із цінами до 15 тис. доларів США, що посилює ресурсну базу кримінальних мереж та підвищує рівень організованої злочинності у регіоні.

5. Чинні українські й польські заходи протидії, попри масштабність модернізації та співпраці, залишаються недостатньо ефективними через корупційні ризики, фрагментований обмін інформацією та технологічні прогалини в контролі кордону.

6. Посилення двосторонньої взаємодії є ключовою умовою протидії загрозам, зокрема через:

– створення спільних координаційних структур і мобільних груп;

– цифровізацію процедур та мінімізацію корупції;

– інтеграцію інформаційних систем і спільний аналіз ризиків;

– інвестиції у сучасні технології «розумного кордону».

Комплексне впровадження таких заходів здатне зменшити вплив організованих злочинних мереж, підвищити ефективність контролю та забезпечити стабільність українсько-польського прикордонного регіону в умовах тривалої безпекової кризи.

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Błaszczak B, Pietrzykowska M, 'Nielegalna migracja a bezpieczeństwo Polski' [Illegal Migration and the Security of Poland] (2024) 2(3) Prawo i Bezpieczeństwo 33–44 <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_4467_29567610PIB_24_017_20780> (in Polish)
2. Orlovskyi R, Kozak V, 'Criminal liability for human trafficking in the context of the war in Ukraine: Challenges and impact' (2024) Oct 18;9 Forensic Sci Int Synerg <https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2024.100558> (in English)
3. Dzhuzha O, Vasylevych V, Siuravchyk V 'Problematic aspects of studying the impact of criminal activity among illegal migrants on organised crime' (2025) 15(1) Law Journal of the National Academy of Internal Affairs 9–17. <https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/Law_J._of_NAIA_15_1_2025-9-17.pdf> (in English)
4. Voitovych N F, 'Orhanizovana zlochynnist v umovakh voiennoho stanu: suchasni vyklyky ta naukovi oriientyry' [Organized Crime in the Conditions of Martial Law: Contemporary Challenges and Scientific Orientations] (2025) 9(19) Uspikhy i dosiahnennia u nautsi. Seriia: Pravo 50–61 <https://eprints.zu.edu.ua/45387/1/1.pdf> (in Ukrainian)
5. Wróblewski T, 'Narodowy program odstraszania i obrony «Tarcza Wschód» w strategii zabezpieczenia wschodniej granicy Polski' [The National Deterrence and Defense Program «Eastern Shield» in the Strategy for Securing Poland's Eastern Border] (2024) 18(2) International Journal of Legal Studies 119–136 <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.9842> (in Polish)

Websites

6. 'Poland: Trafficking, Exploitation Risks for Refugees' (Human Right Watch) <https://www.hrw.org/news/2022/04/29/poland-trafficking-exploitation-risks-refugees> (in English)
7. Michalska A, 'Ruch graniczny w 2023 r. – podsumowanie' [Border Traffic in 2023 – A Summary] (Straż Graniczna Komenda Główna Straży Granicznej) <https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/12861,Ruch-graniczny-w-2023-r-podsumowanie.html> (in Polish)
8. 'U 2024 rotsi u Polshchi za spryiannia nelehalnym mihrantam do kryminalnoi vidpovidalnosti prytiahnuto blyzko 600 osib, maishe polovyna z yakykh ye hromadianamy Ukrainy' [In 2024, around 600 people were prosecuted in Poland for assisting illegal migrants, nearly half of whom were Ukrainian nationals.] (UKRINFORM) <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3956895-torik-u-polsi-vidkrili-kriminalni-spravi-sodo-280-ukrainciv-za-sprianna-u-nelegalnij-migracii.html> (in Ukrainian)
9. 'Refugee response has reduced risks of migrant smuggling and human trafficking stemming from war in Ukraine, new UNODC study finds' (UNODC) <https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2025/February/refugee-response-has-reduced-risks-of-migrant-smuggling-and-human-trafficking-stemming-from-war-in-ukraine--according-to-new-unodc-study.html> (in English)
10. 'Pidsumky operatyvno-sluzhbovoi diialnosti prykordonnykiv za 11 misiatsiv' [Results of the Operational and Service Activities of Border Guards for 11 Months] (Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy) <https://dpsu.gov.ua/uk/news/45250-pidsumki-operativno-sluzhbovoyi-diyalnosti-prikordonnikiv-za-11-misyaciv> (in Ukrainian)
11. 'Raporty informacyjne: Polsko – czeskie raporty o nielegalnej migracji' [Information Reports: Polish – Czech Reports on Illegal Migration] (Straż Graniczna) <https://dpsu.gov.ua/uk/news/45250-pidsumki-operativno-sluzhbovoyi-diyalnosti-prikordonnikiv-za-11-misyaciv> (in Polish)
12. 'Migratory Routes' (Frontex) <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-routes/migratory-routes> (in English)
13. 'UNODC study on Trafficking in Persons and Smuggling of Migrants in the Context of Displacement caused by the War in Ukraine' (UNODC) <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/studies/2025/TIP_Study_2025_Flyer.pdf > (in English)
14. '1 in 4 Ukrainian Men Eye Emigration Due to Economic Struggles, War' (KyivPost) <https://www.kyivpost.com/post/45876> (in English)
15. 'Europol's solidarity with Ukraine' (Europol) <https://www.europol.europa.eu/europols-solidarity-ukraine> (in English)
16. Norris M, 'Europol: Organized Crime Networks Are Evolving and Becoming More Dangerous' (GTSC) <https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/cybersecurity/europol-organized-crime-networks-are-evolving-and-becoming-more-dangerous/> (in English)

17. ’U Telegram pratsiuiut kanaly, yaki za 30–65 tys. hrn obitsiaiut vyvezty cholovikiv za kordon’ [There are Telegram channels offering to take men abroad for 30–65 thousand hryvnias] (NGL.media) <https://ngl.media/2022/05/03/u-telegram-pratsyuyut-kanaly-yaki-za-30–65-tys-grn-obitsyayut-vyvezty-cholovikiv-zakordon> (in Ukrainian)
18. Pass A, ’ Vtecha z Ukrainy: skilky tse koshtuie, khto dopomahaie vyikhaty i skilky cholovikiv hyne bilia kordonu’ [Escape from Ukraine: How Much It Costs, Who Helps Men Leave, and How Many Die Near the Border] (TCH) <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3956895-torik-u-polsi-vidkrili-kriminalni-spravi-sodo-280-ukrainciv-za-sprianna-u-nelegalnij-migracii.html> (in Ukrainian)
19. ’Poznaj program Tarcza Wschód’ [Get to Know the Eastern Shield Program] (Tarcza Wschód) <https://tarczawschod.wp.mil.pl/o-programie> (in Polish)
20. ’U rezultati 600 obshukiv po Ukraini oholosheno ponad 60 pidozr orhanizatoram ta uchasnykam za nezakonne perepravlennia osib cherez derzhkordon, – Natspolitsiia’ [As a result of 600 searches across Ukraine, more than 60 suspects were notified to organizers and participants involved in the illegal transportation of persons across the state border, – National Police of Ukraine] (National Police of Ukraine) <https://npu.gov.ua/news/u-rezultati-600-obshukiv-po-ukraini-oholosheno-ponad-60-pidozr-orhanizatoram-ta-uchasnykam-za-nezakonne-perepravlennia-osib-cherez-derzhkordon-natspolitsiia> (in Ukrainian)
21. ’EBI przekazuje 50 mln euro na modernizację kolejowych przejść granicznych między Ukrainą a UE w ramach wsparcia łączności i wymiany handlowej’ [The EIB is providing 50 million euros for the modernization of rail border crossings between Ukraine and the EU as part of support for connectivity and trade exchange] (Europejski Bank Inwestycyjny) <https://www.eib.org/en/press/all/2025–163-eur50-million-in-eib-support-for-ukraine-s-rail-border-crossings-and-infrastructure-to-boost-eu-connectivity-and-trade?lang=pl> (in Polish)
22. Figaj B., ’Ukraina wydała Polsce szefa gangu organizującego nielegalną migrację’ [Ukraine has handed over to Poland the leader of a gang organizing illegal migration] (InfoSecurity24) <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/ukraina-wydala-polsce-szefa-gangu-organizujacego-nielegalna-migracje> (in Polish)

Новікова К. А.
Транскордонна злочинність, пов’язана з нелегальною міграцією: українсько-польський вимір в умовах війни

Стаття присвячена комплексному аналізу трансформації транскордонної злочинності, пов’язаної з нелегальною міграцією, на українсько-польському напрямі в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації. На основі статистичних даних, досліджень міжнародних організацій та практики правоохоронних органів України і Польщі встановлено суттєву зміну масштабів та структури незаконного переміщення осіб після 2022 року. Особлива увага приділена формуванню нової категорії нелегальних мігрантів – чоловіків призовного віку, які прагнуть уникнути мобілізаційних обмежень, що зумовило виникнення високоприбуткового тіньового ринку переправлення. Проаналізовано механізми адаптації організованих злочинних груп до воєнного контексту, їхнє технологічне удосконалення, диверсифікацію методів та використання корупційних можливостей на кордоні. Розглянуто заходи України та Польщі у сфері прикордонного контролю, цифровізації процедур, інфраструктурного укріплення та міжнародної координації, а також виявлено їхні обмеження в умовах зростання попиту на незаконні міграційні послуги та швидкої еволюції злочинних мереж. На основі виявлених тенденцій визначено ключові напрями підвищення ефективності протидії транскордонній злочинності, серед яких – створення постійних механізмів спільного реагування, мінімізація корупційних ризиків, поглиблення інформаційної інтеграції та впровадження сучасних технологій «розумного кордону». Зроблено висновок, що зміцнення українсько-польського партнерства є критично важливим для забезпечення безпеки регіону та стабільності міграційних процесів у Європі.

Ключові слова: *транскордонна злочинність; нелегальна міграція; українсько-польський кордон; воєнний стан; організовані злочинні групи; незаконне переправлення осіб; мобілізаційні обмеження; контрабандні маршрути; прикордонний контроль; корупційні ризики; міждержавна співпраця; «розумний кордон».*

Novikova K. A.
Cross-Border Crime Related to Illegal Migration: The Ukrainian – Polish Dimension in the Context of War

The article provides a comprehensive analysis of the transformation of cross-border crime related to illegal migration along the Ukrainian – Polish border in the context of the full-scale armed aggression of the Russian Federation against

Ukraine. Drawing on statistical data, reports of international organizations, and the operational practice of Ukrainian and Polish law enforcement agencies, the study identifies significant changes in the scale and structure of irregular movement since 2022. Particular attention is given to the emergence of a new category of illegal migrants-men of conscription age seeking to evade mobilization restrictions – which has generated a highly profitable shadow market for unlawful border crossing services. The article examines the mechanisms by which organized criminal groups have adapted to wartime conditions, including their technological sophistication, diversification of methods, and exploitation of corruption vulnerabilities at the border. The responses of Ukraine and Poland in the areas of border control, digitalization of procedures, infrastructure strengthening, and international coordination are assessed, along with the limitations of these measures amid the growing demand for illegal migration services and the rapid evolution of criminal networks. Based on the identified trends, the study outlines priority directions for enhancing cross-border crime prevention, such as establishing permanent joint response mechanisms, minimizing corruption risks, deepening information integration, and introducing advanced «smart border» technologies. The article concludes that strengthening Ukrainian – Polish cooperation is critical for ensuring regional security and stabilizing migration processes within Europe.

Keywords: *cross-border crime; illegal migration; Ukrainian – Polish border; martial law; organized criminal groups; illegal smuggling of persons; mobilization restrictions; smuggling routes; border control; corruption risks; interstate cooperation; smart border.*

Стаття надійшла до редакції:12.11. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.13:343.14
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-164

Н. В. Глинська, доктор юридичних наук, професор, завідувачка відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID ID 0000-0001-5835-3798

Д. І. Клепка, кандидат юридичних наук, старший дослідник, старша наукова співробітниця відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID ID 0000-0001-8423-4581

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРІОРИТЕЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА*

Постановка проблеми. Сучасна система кримінальної юстиції України функціонує в умовах постійного зростання навантаження на органи досудового розслідування та суди, що зумовлює необхідність ефективного використання обмежених ресурсів. У таких умовах особливої актуальності набуває питання пріоритезації у кримінальному провадженні (далі – ПКП) – визначення черговості, значущості та доцільності процесуальних дій залежно від характеру, суспільної небезпечності правопорушення, а також можливостей забезпечення принципів невідворотності покарання і розумних строків розгляду справи. Запровадження принципів пріоритезації сприяє підвищенню ефективності кримінального процесу, оптимізації роботи слідчих і прокурорів, а також зменшенню ризиків порушення прав учасників провадження. Водночас у вітчизняній правовій науці ця категорія ще не має усталеного теоретико-правового змісту, а її практичне застосування залишається фрагментарним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відмітимо, що питання пріоритезації здебільшого висвітлювались в економічній і технічній літературі. Щодо юридичних наукових розвідок, то фрагментарно ця проблематика підіймалась у роботах А. О. Гарницької та М. В. Соколовського в аспекті пріоритезації оперативних завдань над процесуальними, що призводить до втрати ключових доказів та ускладнює формування обвинувачення[2],А. В. Коваленка щодо взаємодії органів досудового розслідування із засобами масової інформації[3], А. І. Берлача в аспекті діяльності органів прокуратури[4] Першою цілісною науковою розвідкою проблематики пріоритезації у кримі-

* Підготовлено на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час», що досліджується в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0124U005212).

[2] Гарницька А О, Соколовський М В ’Особливості доказової діяльності під час досудового розслідування терористичних кримінальних правопорушень’ (2025) 2 Порівняльне аналітичне право. < http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/328122>

[3] Коваленко А. В. ’Взаємодія органів досудового розслідування із засобами масової інформації під час збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні’ (2022) 2 (38) Криміналістичний вісник 48–59. DOI: https:// doi.org/10.37025/1992–4437/2022-38-2-48.

[4] Берлач А. І. ’Дискреційні повноваження органів прокуратури як складовий елемент їх адімінстративно-правового статусу: зарубіжний досвід’ (2023) 34 (73) 3 Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки <https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/3_2023.pdf#page=156>

нальному провадженні є публікація члена авторського колективу однойменного фундаментального дослідження – М. І. Пашковського[1]. У наших попередніх публікаціях нами започатковано розробку фундаментальних положень цієї проблематики, зокрема, визначено поняття та критерії ПКП[2]. Тож у продовження нашого дослідження доктринальної розвідки, на наше переконання, потребує питання основних аспектів ПКП.

Метою дослідження є узагальнення та систематизація основних аспектів ПКП, визначення їх змісту.

Виклад основного матеріалу. Нагадаємо, що під ПКП ми пропонуємо розуміти зумовлений сукупністю соціально-правових чинників та здійснюваний на підставі певної сукупності критеріїв, що відповідають вимогам сучасної правової реальності, процес ранжування засобів кримінального провадження з метою підвищення ефективності вирішення його завдань[3].

У контексті розкриття природи ПКП видається необхідним виокремити основні зрізи (аспекти), в межах яких об'єктивно існує певна конкурентність чи навіть конфліктність тих чи інших елементів в кримінальному провадженні. Вважаємо, що такими аспектами є: аксіологічний, технологічний та економічний.

1. Аксіологічний аспект[4]. Необхідність ПКП насамперед зумовлена аксіологічною конкурентністю, навіть конфліктністю основних стратегічних векторів кримінальної процедури. На глобальному (чи надсистемному) рівні пріоритетом, найвищою цінністю в кримінальному провадженні як соціально-правової інституції у демократичному суспільстві є людина, її права та свободи, що визначають зміст та спрямованість будь-якої державної діяльності (ст. 8 КПК України). Як влучно зазначає О. М. Дуфенюк, «…система кримінального провадження має бути «надійним притулком», «останньою фортецею» для всіх скривджених, які шукають справедливості та відновлення порушених прав. Відтак, не викликає сумніву важливість аналізу рушійного фактора, що надає цілеспрямованості та планомірності діяльності органів кримінальної юстиції й водночас сигналізує суспільству про їх *стратегічний пріоритет*[5].

Такий антропологічний характер спрямованості кримінального провадження зумовлює і його мету – справедливе (в матеріальному та процедурному аспекті) вирішення кримінально-правового конфлікту, яка виступає аксіологічним виміром сучасної кримінальної процедури, що за своєю суттю є її лакмусовим папірцем та відрізняє сучасне кримінальне провадження від радянського процесу.

Утім, як вже зазначалось нами раніше, оголошуючи пріоритетне значення прав людини та основоположних свобод у кримінальному судочинстві, не можна забувати про те, що під час кримінальної процесуальної діяльності вирішується й комплекс інших, не менш важливих завдань правосуддя, пов'язаних із розкриттям вчиненого кримінального правопорушення та адекватного розв'язання питання про покарання винного.

Інакше кажучи, стратегічна пріоритетність прав людини у правовій державі зовсім не означає безумовну пріоритетність приватних інтересів перед суспільними під час кримінальної процедури. Адже через органічну єдність та взаємозв'язок завдань забезпечення державою прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, в тому числі потерпілого, з розкриттям злочину та справедливим покаранням винного, саме публічне начало кримінального процесу обслуговує не лише публічний інтерес, тобто інтерес держави та суспільства в цілому, а й інтерес особи.

Відтак реалізацію призначення кримінального процесу в сучасних умовах слід убачати у досягненні певного компромісу, досягненні балансу між суспільними, державними та особистими інтересами, тобто в узгодженні захисту прав особи з інтересами суспільства й держави. Адже так само, як домінування державних інтересів породжує обвинувальний ухил, надмірне розширення прав

[1] Пашковський М. І. 'Пріоритезація кримінальних проваджень за статтею 438 КК України: перспективи цифровізації' Альманах наукових праць фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за результатами досліджень у 2022 р. (Право, 2023) 82

[2] Глинська Н. 'Пріоритезація у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, ключові аспекти та виміри' (2025) 49 Питання боротьби зі злочинністю 86–100

[3] Глинська Н. 97

[4] Див. Клепка Д. 'Права людини в системі механізму пріоритезації у кримінальному провадженні' (2025) 49 Питання боротьби зі злочинністю 101–107

[5] Дуфенюк О М 'Концептуальна модель балансу в кримінальному провадженні: інституційний, правозастосовний, особистісний рівні' (дис. д-ра юрид. наук, Львів, 2023) 131 <https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/nauka/dorobok_zdobuvachiv/dufenuk_1.pdf >

учасників процесу може призвести до невиправданого звуження можливостей органів кримінальної юстиції щодо розкриття злочину, що своєю чергою ускладнює відновлення прав осіб, які постраждали від злочину[1].

Пошук цього важкодоступного, але необхідного балансу між публічними й приватними інтересами потребує такої злагодженої та раціональної побудови кримінальної процесуальної форми, яка здатна врівноважувати суперечливі вектори інтересів, зокрема шляхом визначення законодавцем акцентів щодо превалювання того чи іншого інтересу (надання йому більшої ваги) як на рівні окремих процесуальних елементів, так і на рівні інститутів чи їх сукупності.

Для уникнення правових колізій законодавець в одних випадках надає пріоритет забезпеченню державних інтересів, зокрема щодо оперативного розслідування злочину попри певне обмеження конституційних прав особи (наприклад, інститут невідкладного обшуку), а в інших випадках, навпаки, пріоритет надається забезпеченню прав особи перед загальносуспільними інтересами у спосіб створення певних складнощів для реалізації кримінальної процесуальної діяльності (наприклад, ускладнена процедура збирання доказів через інститут допустимості). При цьому, ми цілком погоджуємось з І. А. Тітко, що «…виокремити певну сферу кримінального процесу, в якій панівним був би лише приватний або публічний інтерес, можливо тільки за умови, що така сфера буде досить вузькою. Вбачається, що не можна назвати жодного різновиду провадження по кримінальних справах (не є винятком і провадження у формі приватного обвинувачення), де у чистому вигляді буде панувати виключно один вид інтересів»[2].

Звісно, механізм аксіологічної ПКП не є однолінійним, оскільки передбачає застосування різних пропорцій, зокрема різного ступеня пріоритетності одного інтересу над іншим у конкретній правовій ситуації, що залежить від низки обставин. Питання пріоритетності у кримінальному провадженні набувають особливої актуальності саме в контексті нормативного оформлення тих інститутів, у яких конфлікт приватних і публічних інтересів проявляється найгостріше. Йдеться, зокрема, про регламентацію меж диспозитивності, публічності й змагальності; механізм обчислення строків досудового розслідування; підстави та порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження; підстави проведення й критерії оцінки правомірності негласних слідчих (розшукових) дій; побудову процедур відновного правосуддя; визначення оптимальної моделі касаційних фільтрів тощо.

2. Ще один аспект ПКП пов'язаний із технологічною природою кримінального провадження (**технологічний аспект ПКП**).

Еволюція розуміння терміна «технологія» від суто впорядкування матеріального виробничого процесу до «способу організації будь-якої систематичної людської (соціальної) діяльності, спрямованої на отримання якого-небудь суспільно-корисного результату»,[34] зумовлює доцільність використання цього поняття й у сфері кримінального судочинства як різновиду правової діяльності, метою якої є вирішення кримінального правового конфлікту.

Технологічний аспект ПКП вбачається у двох площинах. По-перше, це раціональна побудова *кримінальної процесуальної форми*, котра, як влучно зазначається в процесуальній літературі, за своєю суттю є технологією кримінального судочинства, встановленим способом його здійснення, його алгоритмом. Саме завдяки процесуальній формі кримінальне, як і будь-яке інше, судочинство набуває ознак стрункості, оперативності, переконливості своїх результатів[5]. У цьому ***технологічному, чи інструментальному,*** вимірі ПКП передбачає добір найбільш ефективних й сучасних нормативних *механізмів та конструкцій (засобів)*, які здатні забезпечити максимально результативне провадження, зокрема в частині досягнення балансу приватних та публічних інтересів. Наприклад, у контексті конкуренції суспільних інтересів у вигляді державної безпеки та забезпечення прав особи при застосуванні заходів процесуального при-

[1] Глинська Н В 'Конфлікт інтересів у сфері кримінального судочинства: шляхи гармонізації' *Захист прав і законних інтересів особи у кримінальному судочинстві* : матеріали наук. семінару (20 трав. 2011 р. Харків) 92–95

[2] Тітко І А 'Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України' (дис. …д-ра юрид. наук Харків, 2016) 99

[3] *Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини – Право на справедливий суд (кримінальний аспект).* 41 <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr>

[4] Канюка І. М. 'Правова природа ідеї процесуальної економії у кримінальному судочинстві' (2014) 1(4) Прикарпатський юридичний вісник 228

[5] Канюка І. М. 230

мусу у справі «Chahal v. the United Kingdom» ЄСПЛ зробив такі зауваження: «Суд визнає, що у випадках, коли йдеться про державну безпеку, є ситуації, при яких не можна уникнути використання конфіденційних матеріалів. Однак це не означає, що державні органи стають непідконтрольними національним судам відразу після того, як цими органами буде визнано, що справа стосується національної безпеки чи пов'язана з тероризмом… *Існують технології* (курсив наш – *Н. Г., Д. К.*), що дозволяють, з одного боку, брати до уваги законну потребу органів безпеки зберігати в таємниці способи та джерела походження оперативної інформації, а, з другого боку, враховують необхідність здійснення судової процедури відповідно до вимог справедливого судочинства»[1].

Наведений приклад наочно демонструє органічний взаємозв'язок сутнісних питань побудови кримінального процесу (балансу інтересів) з технологічним чи процедурним аспектом, необхідність надавати пріоритет таким нормативно-правовим засобам, що максимально врівноважать конкуруючи інтереси.

У свою чергу, інструментальний зріз ПКП містить дві компоненти: *матеріальну* та *процедурну*. Якщо матеріальна компонента – це, по суті, увесь набір його правових засобів, то процедурна компонента зводиться до визначення черговості, послідовності реалізації таких правових засобів у перебігу кримінальної процедури. Адже кримінальний процес – це певним чином темпорально та функціонально організована діяльність, іманентною ознакою порядку здійснення якої є послідовність та алгоритмізованість[2]. Як зазначає О. В. Капліна, саме послідовність «є доволі важливим параметром характеристики будь-якого процесу, оскільки це сама суть процедури, яка за своєю природою є динамічною… Послідовність є змістовною якістю процедури, адже саме в ній реалізується системна-структурна побудова кримінального процесу»[3].

Послідовність здійснення кримінальної процесуальної діяльності передбачає визначену черговість проведення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень, що зумовлюється насамперед стадійною структурою кримінального провадження. Хоча термін «стадійність» формально не використовується в КПК 2012 р., фактично вона існує та упорядковує здійснення процесуальної діяльності в часі, запобігаючи пропуску будь-якої зі стадій. Кожна стадія має власні завдання й процесуальні особливості, а перехід до наступної можливий лише після завершення попередньої.

Інший аспект черговості у кримінальній процедурі зводиться до послідовності вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень як протягом всього провадження, так й у межах певного його етапу (стадії). Така черговість може бути як прямо чи опосередковано унормована, так і визначатись ситуативно особою, що здійснює провадження, в межах установлених законом.

Дотримання черговості у кримінальному провадженні є важливим для забезпечення законності, об'єктивності та повноти розслідування кримінального правопорушення й судового розгляду. Недотримання черговості може призвести до порушення прав учасників процесу, збору недопустимих доказів, прийняття незаконних або необґрунтованих рішень. З огляду на об'єктивну неможливість передбачити увесь набір процесуальних дій та рішень, що мають бути вчинені та прийняті у конкретному провадженні, законодавець у той чи інший спосіб задає загальні критерії їх черговості, а, значить, пріоритетності.

Одним із засобів впорядкування черговості процесуальної діяльності є нормативна алгоритмізація певних процедур, спрямованих на вирішення конкретного завдання. Так, наприклад, алгоритм процесуальних дій та рішень для оголошення особи в розшук можна представити у такому вигляді: виклик особи слідчим, прокурором → належне повідомлення особи → вжиття заходів щодо встановлення його місцезнаходження → прийняття рішення про оголошення в розшук такого підозрюваного (окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або рішення про зупинен-

---

[1] Гом'єн Д. *Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини* <http:// vgsu.arbitr.gov.ua/files/pages/ECHR.htm>

[2] *Примітка.* Термін «алгоритмізація» є похідним від поняття латинського походження «*algorismus*», що означає точний, однозначний опис, припис, який визначає на основі певної системи послідовність конкретних дій для вирішення конкретного завдання; у математиці – опис порядку і правил обчислень за заданих умов. [Шило О. Г., Глинська Н. В. Алгоритмізація кримінального провадження як антикорупційний стандарт кримінального процесуального законодавства. *Вісник Академії митної служби. Сер.: Право*. 2013. №2. С. 137–144.]

[3] О. В. Капліної (ред) *Особливі порядки кримінального провадження : підручник* (Право, 2024) 10

ня досудового розслідування з указівкою на оголошення особи в розшук) → внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 281 КПК).

Критеріями черговості виступають також нормативні умови ухвалення процесуальних рішень. КПК прямо або опосередковано пов'язує можливість прийняття того чи іншого кримінально-процесуального рішення з наявністю підстав та умов. Якщо підстави становлять сукупність конкретних обставин юридичного й фактичного характеру, що обумовлюють необхідність і правомірність відповідного рішення, то умови – це обставини, існування яких є необхідним для прийняття рішення, але які самі по собі, без достатніх підстав, не зумовлюють потреби в його ухваленні.

Нерідко ухвалення певного кримінально-процесуального рішення є можливим лише за умови попереднього ухвалення інших рішень. Так, зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК підставою застосування запобіжних заходів є наявність *обґрунтованої підозри* в учиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 цієї самої статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжних заходів без наявності для цього підстав, передбачених КПК. Отже, логічним є висновок про те, що складанню слідчим, прокурором клопотання про застосування запобіжного заходу щодо певної особи має передувати рішення у вигляді повідомлення такої особи про підозру в учиненні кримінального правопорушення[1]. Причому нерідко вчинення певної процесуальної дії чи прийняття певного рішення є не лише умовою для послідуючої процесуальної діяльності, а й прямо зумовлює характер чи сценарій такої діяльності. Наприклад, за загальним правилом, не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання особи їй має бути вручено письмове повідомлення про підозру (ч. 2 ст. 278 КПК).

Утім, нерідко на практиці виникає конкуренція певних процесуальних дій та рішень саме в ракурсі їх пріоритетного ухвалення чи реалізації. З огляду на пряму невизначеність у законі, такі ситуації вирішуються, виходячи із системно-функціонального тлумачення норм закону. Так, наприклад, за наявності підстав для зупинення провадження та його закриття, відповідні процесуальні акти стають ***конкуруючими*** між собою, ***взаємовиключними рішеннями***, різниця між якими полягає у тому, що в першому випадку процесуальна діяльність призупиняється на певний час, а в другому – остаточно припиняється. З огляду на змістовне тлумачення норм КПК, за наявності підстав для прийняття як одного, так й іншого рішення, рішення про закриття кримінального провадження має безумовний пріоритет над зупиненням кримінального провадження. Адже за наявності підстави для закриття кримінальне провадження не може зупинятися, оскільки це прямо суперечить приписам ч. 5 ст. 28 та ч. 1 ст. 283 КПК України.

Прикладом визначення критеріїв черговості процесуальних дій на горизонтальному рівні (тобто пріоритетності серед кримінальних проваджень) є, зокрема, імперативна вимога закону щодо першочергового (невідкладного) здійснення кримінального провадження щодо особи, яку тримають під вартою, та неповнолітньої особи (ч. 4 ст. 28 КПК), що зумовлює прискорення прийняття відповідних кримінально-процесуальних рішень.

Водночас у практичній діяльності існують і неформальні критерії, які визначають характер та послідовність процесуальних дій і рішень для конкретного провадження. Так, наприклад, при встановленні черговості (пріоритетності) проведення слідчих та інших процесуальних дій під час досудового розслідування враховують криміналістичну характеристику конкретних видів правопорушень, що відображено в методиках розслідування злочинів, зокрема при програмуванні початкових і наступних етапів розслідування з урахуванням слідчих ситуацій[2]. Окрім того, суттєвий вплив на визначення черговості процесуальних дій і рішень має судова практика, яка є одним із ключових чинників формування єдиного простору правозастосування в Україні; особливе значення в цьому контексті мають узагальнення та роз'яснення ви-

[1] Глинська Н. *Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : монографія*. (Істина, 2014) 202

[2] Пашковський М. І. 'Пріоритезація кримінальних проваджень за статтею 438 КК України: перспективи цифровізації' Альманах наукових праць фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за результатами досліджень у 2022 р. (Право, 2023) 82

щих судових інстанцій. Як справедливо зазначає Я. М. Романюк, «… узагальнення – це глибокий і різнобічний «зріз» судової практики незалежно від того, чи розглядалася певна справа в касаційному порядку. Це опис великої кількості різноманітних випадків, які траплялися під час розгляду справ однієї категорії судами всієї України. Аналіз такої великої кількості справ у єдиному документі дасть можливість порівняти ці справи, виділити максимальну кількість ключових нюансів, які є важливими для визначення напряму правозастосування, з'ясувати причини різного виду порушень, знайти способи їх виправлення. Для цього не потрібно, щоб кожна з таких справ подолала «фільтри» та потрапила до Верховного Суду для розгляду в касаційному порядку по суті. Відповідно й суди нижчих інстанцій та учасники справи в узагальненні одержать значно більше відповідей на свої питання, ніж із рішень Верховного Суду в окремих справах. Окрім того, постанови Пленуму Верховного Суду прийматимуться всіма суддями суду, тобто будуть містити висновки, що відповідають праворозумінню всіх суддів. Це дасть можливість мінімізувати випадки прийняття різних за змістом рішень в аналогічних спорах різними колегіями суддів Верховного Суду»[1].

Інша площина технологічної ПКП вбачається в поступовій цифровій трансформації кримінального судочинства як вимоги сучасності. Як влучно наголошував Л. М. Лобойко, «…технології, як відомо, мають бути передовими аби не відстати від цивілізації. Якщо усі за те, щоб передові технології використовувалися в економіці, то чому б їх не впровадити у кримінальному процесі?»[2]

У цьому сенсі вибір цифровізації кримінального провадження (далі – ЦКП) як одного з основних векторів трансформації кримінальних процесуальних правовідносин зумовлений численними позитивними очікуваннями. Ці очікування різноспрямовані та мають цінність як для забезпечення гарантій справедливої процедури (зокрема, права доступу до правосуддя, прозорості, швидкості та оперативності), так і в контексті інтегрального публічного інтересу щодо підвищення ефективності діяльності суб'єктів кримінального провадження при вирішенні його завдань (зокрема, способом надання органам досудового розслідування нових можливостей щодо розкриття злочину, встановлення особи, яка його вчинила, її місця знаходження, прискорення провадження через застосування режиму відеоконференції, процесуальної економії тощо). Наприклад, до основних переваг електронного кримінального провадження можна віднести: підвищення ефективності роботи всіх суб'єктів кримінального провадження при використанні ІТ-технологій та технічних засобів; спрощення та прозорість процесуальної діяльності, покращення координації між усіма суб'єктами кримінального провадження; можливість переведення великої кількості томів паперових кримінальних проваджень у цифровий формат; забезпечення здійснення правосуддя в екстраординарних умовах[3].

Позитивні ефекти діджиталізації царини правосуддя детально описані в Opinion n 26 (2023) of Consultative Council of European Judges (CCEJ) «Moving forward: the use of assistive technology in the judiciary» (Висновок Консультативної ради європейських суддів № 26 про використання допоміжних технологій у судочинстві). Зокрема, в цьому документі зазначається, що використання технологій суспільством продовжуватиме набирати обертів, а суди та судова влада повинні йти в ногу з такими подіями; серед найважливіших очікувань від цифрової трансформації судочинства – підвищення забезпеченості доступу особи до правосуддя як частини права на справедливий судовий розгляд. Адже саме сприяння дотриманню стандартів верховенства права, а також реалізація та повага до основних прав людини є центральною метою використання цифрових технологій у правосудді[4].

Поштовхом до інтенсифікації діджиталізації у царині правосуддя в Україні є обраний вектор євроінтеграції, що зумовлює необхідність адапта-

[1] 'Інтерв'ю з Я. Романюком' 11 (175) Судовий вісник <https://pravo.ua/ articles/praktichna-neobhidnist/>

[2] Шило О. *Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України : монографія* (НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016) 79

[3] Глинська Н. В. (ред) *Вступ до проблеми цифровізації кримінального провадження: монографія* (Право, 2023) <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2024/08/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE_%D0%93%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_2023_%D0%9D%D0%94%D0%86-%D0%92%D0%9F%D0%97_compressed. pdf>

[4] Opinion n 26 (2023) of Consultative Council of European Judges (CCEJ) «Moving forward: the use of assistive technology in the judiciary»https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/-/the-ccje-adopts-opinion-no.-26–2023-moving-forward-the-use-of-assistive-technology-in-the-judiciary –

ції національного кримінального процесуального законодавства до норм права Європейського Союзу (далі – ЄС). Відповідно ж до низки програмних документів Ради ЄС саме всеохоплююча стратегія діджиталізації системи кримінального правосуддя поставлена на адженду трансформації правосуддя в державах ЄС, що повністю відповідає визначенню цифрової трансформації одним із пріоритетів ЄС[1].

Разом із тим, беручи до уваги інтрузивний характер кримінального провадження стосовно прав та свобод людини, запровадження цифрових технологій у таку царину має бути контрольованим та виваженим з огляду на пов'язані із діджиталізацією потенційні чи ймовірні ризики, приховані небезпеки для охоронюваних законом цінностей.

3. ***Економічний аспект ПКП*** пов'язаний з об'єктивною потребою визначення *пріоритетів серед кримінальних проваджень* (***ПКП у вузькому розумінні,*** чи ***ПКП по горизонталі***). На сьогодні за концепцією КПК державні органи зобов'язані здійснювати кримінальне провадження за всіма фактами кримінальних правопорушень, зареєстрованих у Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Будь-яка вибірковість унеможливлена через положення ст. 2 КПК, яка вимагає швидкого та одночасно якісного проведення розслідування по кожній справі. Втім, кількість кримінальних проваджень, які система кримінальної юстиції може ефективно обробити за певний період, використовуючи наявні ресурси, є обмеженою. Викладене підсилюється додатковим звуженням ресурсної бази через воєнний стан, бюджетні обмеження та нестачу кадрів, водночас зростає загальне навантаження внаслідок збільшення кількості кримінальних проваджень, зокрема щодо вчинення воєнних злочинів. Наразі система кримінального провадження перебуває в стані трансформації, враховуючи потребу «виживання» в умовах війни та прискорення євроінтеграційних процесів. Це зумовлює пошук нових оптимальних механізмів вирішення завдань, що постали перед кримінальним судочинством у надзвичайній ситуації. Не випадково саме питання оновлення пріоритетів кримінальної процесуальної діяльності сьогодні «з посиленим наголосом» відображається в низці політичних та стратегічних документів. Так, зокрема, у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України, затвердженому Указом Президента України від 11.05.2023 р. №273[2] наголошено на необхідності «розширення меж дискреції прокурора в кримінальному провадженні для забезпечення виконання покладених на нього функцій, зокрема на початковому і завершальному етапах досудового розслідування, з урахуванням пріоритетних напрямів протидії злочинності». Як зазначає М. І. Пашковський, на відміну від КПК України, іноземні нормативно-правові акти, що регламентують кримінальне провадження, як правило, надають значні дискреційні повноваження прокурору, якщо не на етапі внесення відомостей про можливо вчинене кримінальне правопорушення, то на етапі порушення кримінального переслідування (повідомлення про підозру чи складання обвинувального акта). При цьому США має одну з найбільш розвинутих і диференційованих систем пріоритезації кримінальних проваджень, зважаючи на значну дискрецію прокурорів у цій царині. Політики пріоритезації справ застосовуються і в діяльності міжнародних судових органів, наприклад, ЄСПЛ такий підхід дозволив розподілити навантаження та зробити вплив ЄСПЛ на стан дотримання прав людини більш ефективним. Правила пріоритезації діяли і в міжнародних кримінальних трибуналах *ad hoc*[3].

Утім, відсутність чітко визначених критеріїв для відбору кримінальних справ, на які першочергово спрямовуються ресурси, створює корупційні ризики, може призводити до професійних конфліктів і порушень прав потерпілих, а також унеможливлює оцінку раціональності та прогнозованості використання ресурсів. Це робить розподіл ресурсів залежним від суб'єктивних рішень. Тож запровадження прозорої пріоритезації серед

[1] Дроздов О. М., Глинська Н. В. 'Євроінтеграційний вектор цифровізації кримінального провадження: виклики та шляхи реалізації' *Перспективні напрями розвитку кримінальної юстиції в цифрову еру* : матеріали Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. (Право, 2023) 104–117 <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/10/Збірник-тез_Перспективні-напрями_2023.pdf>

[2] Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text

[3] Пашковський М. І. 'Пріоритезація кримінальних проваджень за статтею 438 КК України: перспективи цифровізації' Альманах наукових праць фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за результатами досліджень у 2022 р. (Право, 2023) 82

кримінальних проваджень потребує не лише відомчих орієнтирів, а й відповідних законодавчих рішень. Це стосується насамперед нормативної корекції завдань кримінальної процедури. Адже в доктрині кримінального процесу лунає справедлива критика нормативної вимоги швидкого та водночас якісного кримінального провадження через її ідеологічну «забарвленість» та неможливість реального виконання, рівно як і відсутність кореляції з метою вирішення кримінального конфлікту, зокрема й шляхом застосування целерантного провадження.

Викладене формує запит, по-перше, на визначення пріоритетних напрямів модернізації кримінального провадження з метою його прискорення та здешевлення, а, по-друге, на перегляд кримінальної процесуальної форми крізь призму критеріїв, що продиктовані викликами воєнного періоду та прогнозованими потребами перехідного правосуддя в Україні у післявоєнний період. Такий комплексний підхід дозволить не лише оптимізувати розподіл обмежених ресурсів, а й забезпечити більшу справедливість та ефективність кримінального процесу, знизити корупційні ризики та підвищити довіру громадськості до системи кримінальної юстиції.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що пріоритезація кримінального провадження є складним багатовимірним явищем, яке поєднує в собі аксіологічний, технологічний та економічний аспекти. *Аксіологічний аспект* пріоритезації відбиває необхідність досягнення справедливого співвідношення між публічними й приватними інтересами у кримінальному судочинстві. Баланс цих інтересів є запорукою дотримання принципів верховенства права, справедливості та невідворотності покарання, що водночас не допускає надмірного обмеження прав особи. *Технологічний аспект* пріоритезації полягає в упорядкуванні процесуальної діяльності через раціональну побудову кримінальної процесуальної форми, визначення черговості процесуальних дій та рішень, а також у поступовій цифровій трансформації кримінального провадження. Цифровізація процесу здатна підвищити ефективність, прозорість і доступність правосуддя, однак потребує чіткого контролю задля недопущення ризиків порушення прав людини. *Економічний аспект* розкриває необхідність формування прозорих і законодавчо визначених критеріїв розподілу ресурсів у кримінальному судочинстві. Запровадження механізмів пріоритезації між кримінальними провадженнями (по горизонталі) сприятиме підвищенню ефективності використання обмежених ресурсів, зниженню корупційних ризиків та забезпеченню справедливого доступу до правосуддя.

Таким чином, пріоритезацію слід розглядати як інтегративний принцип сучасного кримінального процесу, що спрямований на оптимізацію кримінальної юстиції в умовах воєнного стану, ресурсних обмежень і цифрових трансформацій. Її подальше теоретичне осмислення та нормативне закріплення є передумовою підвищення ефективності кримінального провадження й довіри суспільства до системи правосуддя.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Opinion n 26 (2023) of Consultative Council of European Judges (CCEJ) «Moving forward: the use of assistive technology in the judiciary» URL: https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/-/the-ccje-adopts-opinion-no.-26–2023-moving-forward-the-use-of-assistive-technology-in-the-judiciary (in English)
2. Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text (in Ukrainian)

Bibliography

Authored books

1. Hlynsska N. *Kontseptualni zasady vyznachennia ta zabezpechennia standartiv dobroiakisnosti kryminalnykh protsesualnykh rishen : monohrafiia* [Conceptual principles for defining and ensuring standards of good quality of criminal procedural decisions: monograph.] (Istyna, 2014) 588 (in Ukrainian)

Edited books

2. Hlynska N. V. (red) *Vstup do problemy tsyfrovizatsii kryminalnoho provadzhennia: monohrafiia* [Introduction to the problem of digitalization of criminal proceedings: monograph] (Pravo, 2023) <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2024/08/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE_%D0%93%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C

%D0%BA%D0%B0_2023_%D0%9D%D0%94%D0%86-%D0%92%D0%9F%D0%97_compressed. pdf> (in Ukrainian)
3. Homien D. *Korotkyi putivnyk Yevropeiskoiu konventsiieiu z prav liudyny* [A short guide to the European Convention on Human Rights]<http:// vgsu.arbitr.gov.ua/files/pages/ECHR.htm>
4. Kaplina O. V. (red) *Osoblyvi poriadky kryminalnoho provadzhennia : pidruchnyk* [Special procedures of criminal proceedings: textbook] (Pravo, 2024) 366 (in Ukrainian)
5. Shylo O. H. *Kontseptualni osnovy pobudovy suchasnoho kryminalnoho protsesu Ukrainy : monohrafiia* [Conceptual foundations of the construction of modern criminal proceedings in Ukraine: monograph](NDI VPZ imeni akad. V. V. Stashysa NAPrNU, 2016) 264 (in Ukrainian)

Non-authored books

6. *Posibnyk zi statti 6 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny – Pravo na spravedlyvyi sud (kryminalnyi aspekt)* [Guide to Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal aspect)] 151 <https:// ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr> (in Ukrainian)

Journal aticles

7. Berlach A. I. 'Dyskretsiini povnovazhennia orhaniv prokuratury yak skladovyi element yikh adiminstratyvno-pravovoho statusu: zarubizhnyi dosvid' [Discretionary powers of prosecutors as a component of their administrative and legal status: foreign experience] (2023) 34 (73) 3 Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky <https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/3_2023.pdf#page=156> (in Ukrainian)
8. Harnytska A O, Sokolovskyi M V 'Osoblyvosti dokazovoi diialnosti pid chas dosudovoho rozsliduvannia terorystychnykh kryminalnykh pravoporushen' [Peculiarities of evidentiary activities during pre-trial investigation of terrorist criminal offenses] (2025) 2 Porivnialne analitychne pravo. < http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/328122> (in Ukrainian)
9. Hlynska N. 'Priorytezatsiia u kryminalnomu provadzhenni: poniattia, oznaky, kliuchovi aspekty ta vymiry' [Prioritization in criminal proceedings: concepts, characteristics, key aspects and dimensions] (2025) 49 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 86–100 (in Ukrainian)
10. Kaniuka I. M. 'Pravova pryroda idei protsesualnoi ekonomii u kryminalnomu sudochynstvi' [The legal nature of the idea of procedural economy in criminal proceedings] (2014) 1(4) Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk 224–232. (in Ukrainian)
11. Klepka D. 'Prava liudyny v systemi mekhanizmu priorytezatsii u kryminalnomu provadzhenni' [Human rights in the system of the prioritization mechanism in criminal proceedings] (2025) 49 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 101–107 (in Ukrainian)
12. Kovalenko A. V. 'Vzaiemodiia orhaniv dosudovoho rozsliduvannia iz zasobamy masovoi informatsii pid chas zbyrannia, doslidzhennia ta vykorystannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni' [Interaction of pre-trial investigation bodies with the media during the collection, research and use of evidence in criminal proceedings] (2022) 2 (38) Kryminalistychnyi visnyk 48–59. DOI: https:// doi.org/10.37025/1992–4437/2022-38-2-48. (in Ukrainian)
13. Pashkovskyi M. I. 'Priorytezatsiia kryminalnykh provadzhen za statteiu 438 KK Ukrainy: perspektyvy tsyfrovizatsii' [Prioritization of criminal proceedings under Article 438 of the Criminal Code of Ukraine: prospects for digitalization] Almanakh naukovykh prats fakhivtsiv Naukovo-doslidnoho instytutu vyvchennia problem zlochynnosti imeni akademika V. V. Stashysa Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy za rezultatamy doslidzhen u 2022 r. (Pravo, 2023) 81–82 (in Ukrainian)

Newspaper articles

14. 'Interviu z Ya. Romaniukom' [Interview with Y. Romanyuk] 11 (175) Sudovyi visnyk <https://pravo.ua/ articles/praktichna-neobhidnist/> (in Ukrainian)

Thesis

15. Dufeniuk O M 'Kontseptualna model balansu v kryminalnomu provadzhenni: instytutsiinyi, pravozastosovnyi, osobystisnyi rivni' [Conceptual model of balance in criminal proceedings: institutional, law enforcement, personal levels] (dys. d-ra yuryd. nauk, Lviv, 2023) 563 131. <https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/nauka/dorobok_zdobuvachiv/dufenuk_1.pdf> (in Ukrainian)
16. Titko I A 'Normatyvne zabezpechennia ta praktyka realizatsii pryvatnoho interesu v kryminalnomu protsesi Ukrainy' [Regulatory support and practice of implementing private interest in the criminal process of Ukraine] (dys. …d-ra yuryd. nauk Kharkiv, 2016) 450 (in Ukrainian)

Conference papers

17. Drozdov O. M., Hlynska N. V. 'Ievrointehratsiinyi vektor tsyfrovizatsii kryminalnoho provadzhennia: vyklyky ta shliakhy realizatsii' [European integration vector of digitalization of criminal proceedings: challenges and ways

of implementation] *Perspektyvni napriamy rozvytku kryminalnoi yustytsii v tsyfrovu eru :* materialy Vseukr. zaoch. nauk.-prakt. konf. (Pravo, 2023) 104–117 <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/10/Збірник-тез_Перспективні-напрями_2023.pdf> (in Ukrainian)

18. N V 'Konflikt interesiv u sferi kryminalnoho sudochynstva: shliakhy harmonizatsii' [Conflict of interest in criminal justice: ways to harmonise] *Zakhyst prav i zakonnykh interesiv osoby u kryminalnomu sudochynstvi* : materialy nauk. seminaru (20 trav. 2011 r. Kharkiv) 92–95 (in Ukrainian)

Глинська Н. В, Клепка Д. І.

Основні аспекти пріоритезації кримінального провадження: загальна характеристика

У статті досліджено сутність та ключові аспекти пріоритезації кримінального провадження як інноваційного напряму розвитку сучасного кримінального процесу. Автори розглядають пріоритезацію як складне багаторівневе явище, що поєднує аксіологічні, технологічні та економічні виміри діяльності органів кримінальної юстиції. Визначено, що аксіологічний аспект полягає у забезпеченні балансу між публічними й приватними інтересами, дотриманні принципів верховенства права, справедливості та невідворотності покарання. Технологічний аспект розкриває значення раціональної побудови кримінальної процесуальної форми, алгоритмізації процесуальних дій і рішень, а також цифрової трансформації кримінального судочинства, що здатна підвищити його ефективність і прозорість. Економічний аспект висвітлює необхідність впровадження прозорих критеріїв пріоритезації між кримінальними провадженнями з метою оптимізації розподілу ресурсів, зменшення корупційних ризиків і підвищення ефективності досудового розслідування. Підкреслено, що в умовах воєнного стану та обмеженого фінансування пріоритезація набуває особливого значення як інструмент підвищення результативності системи кримінальної юстиції. Зроблено висновок, що пріоритезація має розглядатися не лише як управлінська технологія, а й як концептуальний принцип кримінального процесу, який забезпечує гармонізацію правових, соціальних і ресурсних чинників. Крім того, запропоновано напрями подальшого наукового осмислення феномена пріоритезації та шляхи його нормативного закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві України.

Ключові слова: *пріоритезація кримінального провадження, кримінальний процес, баланс інтересів, цифровізація правосуддя, ефективність кримінальної юстиції, принцип пропорційності.*

Hlynska N. V., Klepka D. I.

Main aspects of prioritization of criminal proceedings: general characteristics

The article explores the essence and key aspects of prioritization in criminal proceedings as an innovative approach to enhancing the efficiency of modern criminal justice. The authors conceptualize prioritization as a multidimensional phenomenon that integrates axiological, technological, and economic dimensions of criminal procedure. The axiological aspect focuses on ensuring a fair balance between public and private interests, upholding the principles of the rule of law, justice, and inevitability of punishment. The technological aspect emphasizes the rational structuring of procedural forms, sequencing of procedural actions and decisions, and the implementation of digital transformation in criminal justice, which enhances transparency and procedural economy. The economic aspect highlights the need for transparent prioritization criteria among criminal cases to optimize resource allocation, reduce corruption risks, and improve investigation efficiency. The study underscores that, under martial law and resource constraints, prioritization becomes a vital mechanism for strengthening the adaptability and effectiveness of the criminal justice system. It is concluded that prioritization should be viewed not merely as an organizational or managerial tool but as a fundamental principle of criminal procedure, ensuring harmony between legal, social, and resource-related components. In addition, directions for further scientific understanding of the phenomenon of prioritization and ways of its normative consolidation in the criminal procedural legislation of Ukraine are proposed.

Keywords: *prioritization of criminal proceedings, criminal procedure, balance of interests, digitalization of justice, efficiency of criminal justice, proportionality principle.*

Стаття надійшла до редакції:12.10. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.13
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-174

***І. В. Гловюк*,** докторка юридичних наук, професорка, Заслужена юристка України,
професорка кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID 0000-0002-5685-3702

В. А. Завтур, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID 0000-0002-7171-2369

НЕВІДКЛАДНЕ ПРОНИКНЕННЯ ДО ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ЗА Ч. 3 СТ. 233 КПК УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РІШЕННЯ ЄСПЛ «КОРНІЄЦЬ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»

Постановка проблеми. Модифікації, які мали місце щодо ч. 3 ст. 233 КПК України у липні 2025 року, а також рішення ЄСПЛ «Корнієць та інші проти України»[1] зумовлюють необхідність екстраполяції позиції ЄСПЛ на правозастосовну практику та оцінки внесених змін до КПК України.

Зміни, які мали місце у КПК України[2], викладені у таблиці:

Ці доповнення були по-різному оцінені спільнотою[3], а тому з'явилися нові ідеї щодо змін до ст. 233 КПК України[4].

[1] Case of Korniyets and Others v Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights, (Applications № 2599/16, 6904/16, 12704/16) 10 July 2025 URL: https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001–244003%22]}

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України №4651-VI від 13 квітня 2012 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#n1584

[3] Петраковський В, 'Закон, що починався проєктом №12414: хороший, поганий, жахливий, президентський' <https://justtalk.com.ua/post/zakon-scho-pochinavsya-proektom-12414-horoshij-poganij-zhahlivij-prezidentskij>;

'Зеленський під тиском: Що нам пропонує Президент у своєму законопроєкті щодо НАБУ і САП?' <https://parlament.org.ua/analytics/zelenskyj-pid-tyskom-shho-nam-proponuye-prezydent-u-svoyemu-zakonoproyekti-shhodo-nabu-i-sap/> 'Позиція АПУ щодо загроз незалежності антикорупційних органів, ризиків для верховенства права та євроінтеграції у зв'язку з ухваленням Закону №4555-IX' <https://uba.ua/ukr/news/apu-vislovila-zanepokonnja-u-zvjazku-z-nabrannjam-chinnost-zakonu-12414>

[4] Стешенко А 'Обмежити позасудові обшуки, але не для НАБУ. Як депутати хочуть змінити закон' <https://lb.ua/news/2025/08/08/690388_obmezhiti_pozasudovi_obshuki_ale.

Частина 3 ст. 233 КПК України у редакції Закону №4555-IX (перше речення)	***Частина 3 ст. 233 КПК України у редакції Закону №4560-IX (перше речення)***
Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей, запобіганням безпосередній загрозі їхньому здоров'ю, статевій свободі чи особистій безпеці або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 112, 115–119, 121, 122, 124, 127, 129, 135, 136, 146, 147, 149, 152–156[1], 258, 258[1], 259 Кримінального кодексу України, або у разі необхідності невідкладного вилучення чи збереження доказів, що стосуються таких злочинів.	Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування ст. 233 КПК України неодноразово досліджувалися у доктрині І. Басистою, О. Білоусом, А. Бондюком, І. Вегерою-Іжевською, А. Вознюком, Н. Глинською, І. Гловюк, А. Гутник, М. Григою, О. Дроздовим, А. Дудою, О. Дульським, Д. Зайцевим, Д. Зеленюком, Т. Зелькіною, О. Калужною, Ю. Кравцем, М. Комаровою, В. Михайленко, В. Могилою, Л. М. Перцовою-Тодоровою, О. Салмановим, О. Смірновим, Т. Созанським, В. Сурником, С. Тарасюком, О. Торбасом, Л. Удаловою, С. Ханіним, С. Чапляном, С. Шаренко, С. Шульгіним та ін.

Питання трансформацій ст. 233 КПК України на основі новітніх законодавчих тенденцій досліджувалися С. Данилом, Є Крапивіним, В. Петраковським, Д. Пономаренком, Г. Токаревим, І. Цюприком.

Аспекти застосування рішення ЄСПЛ «Корнієць та інші проти України» обговорювались С. Борисом, К. Шулікою[1]. Як пише С. Борис, очевидними є такі необхідні зміни, які потрібно впроваджувати вже зараз: залучення обшукуваної особи та інших заінтересованих осіб до розгляду слідчим суддею клопотання про легалізацію невідкладного обшуку; надання можливості оскаржувати в апеляційному порядку ухвали слідчих суддів про дозвіл на проведення обшуку. Ці мінімальні зміни не матимуть негативних наслідків для кримінальних проваджень, натомість, сприятимуть балансу між суспільними інтересами та правами людини. Вже сьогодні правники, посилаючись на викладені вище позиції ЄСПЛ та рішення у справі «Корнієць та інші проти України», можуть оскаржувати в апеляційному порядку рішення суддів про легалізацію обшуку *ex post*, а в разі відмови у відкритті провадження – звертатися до Верховного Суду[2].

До речі, Уряд активно посилався на практику Касаційного кримінального суду, підходи якої з цього питання вже детально досліджувалися[3]. На думку Є. Крапивіна, необхідно впровадити механізм оскарження рішень слідчого судді за результатами легалізації обшуку, а при розгляді питання про наявність підстав для невідкладного обшуку має бути присутня сторона захисту (зміни до ч. 3 ст. 233 КПК України). Фактично це є виконанням заходів загального характеру у рішенні ЄСПЛ «Корнієць та інші проти України»[4].

Разом із тим до прийняття подальших рішень виникає необхідність у дослідженні рішення ЄСПЛ «Корнієць та інші проти України» та оцінці шляхів урахування позиції ЄСПЛ у законодавстві та на практиці. Отже, **метою** цієї статті є: ідентифікація потреб та можливостей врахування рішення ЄСПЛ «Корнієць та інші проти України» у законодавстві та на практиці; виокремлення можливостей трансформації ст. 233 КПК України**.**

Виклад основного матеріалу.

Загальний підхід ЄСПЛ щодо невідкладного проникнення.

ЄСПЛ зазначив стосовно ст. 233 КПК України, що «правовий режим, який, очевидно, спрямований на забезпечення ефективності кримінальних проваджень у ситуаціях, коли час має вирішальне значення, як такий, не видається проблематичним згідно зі статтею 8 Конвенції» (п. 14). Це, вочевидь, вказує на те, що режим невідкладного проникнення без судового рішення може бути сумісним із гарантіями ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). При цьому загроза правам людини полягає в іншому, зокрема, в оцінці підстав та браку засобів ефективного захисту.

Процедура судового контролю та обґрунтування ухвали слідчого судді.

---

html>; Цюприк І, 'Пропозиції щодо внесення змін до частини 3 статті 233 Кримінального процесуального кодексу України' <https://legalsynergy.org.ua/10506–2/>

[1] 'Експертна думка. Невідкладний обшук без ухвали слідчого судді є порушенням статті 8 Конвенції. Що це означає для правників та законодавця?'<https://uba.ua/ukr/news/ekspertna-dumka-nevdkladnijj-obshuk-bez-ukhvali-sldchogo-sudd-porushennjam-statt-8-konvenci-shho-ce-oznacha-dlja-pravnikv-ta-zakonodavcja>; 'Аналіз рішення ЄСПЛ у справі «Корнієць та інші проти України»' <https://nkp.com.ua/blog/analiz-rishennia-iespl-u-spravi-korniiets-ta-inshi-proty-ukrainy/>

[2] 'Експертна думка. Невідкладний обшук без ухвали слідчого судді є порушенням статті 8 Конвенції. Що це означає для правників та законодавця?' <https://uba.ua/ukr/news/ekspertna-dumka-nevdkladnijj-obshuk-bez-ukhvali-sldchogo-sudd-porushennjam-statt-8-konvenci-shho-ce-oznacha-dlja-pravnikv-ta-zakonodavcja>

[3] Гловюк І В, 'Питання тлумачення статті 233 КПК України Касаційним кримінальним судом' *Концептуальні напрями розвитку кримінального провадження та тенденції його криміналістичного забезпечення*: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 25-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (3 грудня 2024 року, м. Львів) 69–77 <https://www.researchgate.net/publication/390427410>

[4] Крапивін Є, 'Невідкладний обшук: як забезпечити баланс між повагою до приватного життя та необхідністю здобуття доказів?' <https://watchers.media/opinions/nevidkladnyj-obshuk-yak-zabezpechyty-balans-mizh-povagoyu-do-pryvatnogo-zhyttya-ta-neobhidnistyu-zdobuttya-dokaziv/>

ЄСПЛ, зокрема, вказав на два важливих положення стосовно потреби забезпечення участі зацікавленої особи у подальшому розгляді клопотання:

– оцінка щодо існування невідкладних обставин має здійснюватися слідчими та/чи прокурорами, часто під тиском часу, а тому наявність достатніх процесуальних гарантій при контролі *ex post facto* є особливо важливою. Суд постановив, що відсутність судового контролю за обшуками *ex ante* може бути збалансована можливістю для відповідної особи мати доступ до ефективного контролю *ex post facto* щодо питань фактів та права, оскаржуваного обшуку та способу його проведення (п. 65);

– єдиною можливістю для незалежного органу влади перевірити законність обшуку, проведеного за невідкладних обставин, була процедура перегляду *ex post facto* відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України. Однак відповідне національне законодавство не дозволяло заявникам брати участь у провадженні щодо такого перегляду. Згідно з КПК України процедура ретроспективного судового перегляду подібна до процедури *ex parte* для видачі ухвали слідчого судді перед обшуком: він проводиться без участі особи, в житлі якої було проведено обшук, або її адвоката, і ретроспективне підтвердження судом результатів обшуку оскарженню не підлягає. Хоча існують очевидні вагомі причини для виключення особи, житло якої має бути обшукане, з участі в обшуку, коли попередньо було подано клопотання щодо дозволу на обшук слідчому судді, здається, немає жодних підстав для застосування таких самих суворих обмежень під час ретроспективного судового перегляду (п. 68–69).

Зазначимо, що такий підхід загалом не є новелою для кримінально-процесуальної доктрини України. Зокрема, у 2015 році І. В. Гловюк щодо пропозиції Р. І. Тракала при розгляді клопотання за ст. 233 КПК України запрошувати підозрюваного та його захисника зазначила, що виникає питання з приводу запрошення саме підозрюваного та його захисника, адже реально процесуальний інтерес у розгляді його клопотання має володілець об'єкта, яким може бути не тільки підозрюваний[1]. У цьому зв'язку запропоновано таке формулювання ч. 3 ст. 233 КПК України: «Клопотання розглядається слідчим суддею згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, про що повідомляє володільця, неявка якого не перешкоджає розгляду клопотання, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді»[2]. І. Вегера-Іжевська писала про те, що ефективним засобом захисту інтересів особи, у житлі чи іншому володінні якої було проведено обшук, а також гарантією постановлення слідчим суддею законної та обґрунтованої ухвали в указаних випадках видається забезпечення участі цієї особи в судовому розгляді клопотання слідчого, прокурора. Із цією метою доцільно змінити порядок розгляду слідчим суддею клопотання слідчого, прокурора про проведення обшуку в невідкладних випадках і передбачити повідомлення цієї особи про розгляд клопотання та надання їй можливості брати в ньому участь[3]. Позиції про участь зацікавленої особи у розгляді клопотання висловлено й А. Бондюком[4].

Тобто позиції, які підтримав ЄСПЛ, вже давно сформульовані у доктрині, утім, так і не реалізовані на практиці.

Щодо ступеню обґрунтування ухвали слідчого судді слід звернути увагу на такі положення рішення ЄСПЛ:

– звертаючись до способу, яким національні суди розглядали клопотання слідчих про легалізацію проведених обшуків, що були проведені в житлі заявників, Суд зазначає, що відповідні рішення, сформульовані загальними фразами, які, по суті, відтворюють клопотання слідчих, не дають переконливих підстав стверджувати, що було проведено ретельну оцінку обставин кожної справи, зокрема щодо питання про те, чи були законні підстави для обшуків без попередньої ухвали слідчого судді та чи справді існували невідкладні випадки, що виправдовували відповідні обшуки. Той факт, що заявники не мали можливості пода-

[1] Гловюк І В *Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія* (Юридична література 2015) 636–637

[2] – 637

[3] Вегера-Іжевська ІВ 'Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні' (дис. канд. юрид. наук, Харків 2018) 106–107

[4] Бондюк АФ 'Особливості судового контролю за законністю та обґрунтованістю проведених слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із проникненням до житла чи іншого володіння особи' (2020) 4 Порівняльно-аналітичне право 683–691, 690

вати заяви або в інший спосіб брати участь у розгляді справи *ex officio*, з огляду на відсутність відповідної правової бази, здається, сприяв такому низькому рівню перевірки (п. 71).

На жаль, проблема належного обґрунтування та мотивування стосується не лише цих ухвал слідчих суддів[1]. Викладена позиція ЄСПЛ має актуалізувати проблему уточнення підходів до належного обґрунтування підстав обмеження прав людини в ухвалах слідчих суддів.

Відсутність ефективного способу правового захисту.

ЄСПЛ констатував відсутність ефективного способу правового захисту через те, що ухвала слідчого судді на обшук не підлягає оскарженню, незалежно від того, чи видана вона слідчим суддею до обшуку, чи затверджує *ex post facto* обшук, який був проведений без ухвали слідчого судді; провадження щодо перегляду *ex post facto* було ініційоване *ex officio* слідчим, а заявники не мали можливості брати в ньому участь (пп. 81, 82). Слід погодитись з тим, що необхідним є надання можливості оскаржувати в апеляційному порядку ухвали слідчих суддів про дозвіл на проведення обшуку[2]. При цьому, як видається, мають бути забезпечені обидві гарантії: як можливість участі у розгляді клопотання, так і можливість оскарження. Щодо суб'єктного складу, то до кола осіб можуть бути віднесені: володілець житла чи іншого володіння особи; особа, майно якої вилучено (оскільки ці суб'єкти у певних ситуаціях можуть бути різними).

Трансформації ст. 233 КПК України: виправити не можна залишити (де ставити кому?)

Дискурс із цього питання доречно почати з підходу В. Михайленко щодо невідкладного обшуку: це завжди простір для відповідального балансування: між потребами досудового розслідування й гарантіями прав особи, між ефективністю і верховенством права, між «пильністю» держави й довірою громадян до системи органів правопорядку, між законною метою й допустимими засобами її досягнення. І хоча проведення обшуку без ухвали слідчого судді в окремих, насправді невідкладних випадках, є допустимим, проте це *завжди є винятком*. Закон надає таку можливість не для зручності слідства, а для захисту суспільного інтересу у виняткових обставинах, коли в інший спосіб цей інтерес неможливо забезпечити[3]. Якщо проаналізувати норму ст. 233 КПК України, то через вживання формулювань «лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення» можна стверджувати, що законодавець визначає винятковий характер такого проникнення до житла чи іншого володіння особи.

Утім, проблема криється у (не)добросовісності використання цієї норми[4] стороною обвинувачення та питаннях ефективності судового контролю (що детально розглянув Д. Зеленюк[5]).

Отже, з урахуванням наявного досвіду застосування ст. 233 КПК України та законодавчих трансформацій існують проєкти законів, у яких пропонується внести зміни та доповнення до ст. 233 КПК України (законопроєкт 13 599 від 04.08.2025 р.[6],

---

[1] Могила В С, 'Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи: деякі теоретико-практичні питання' (2021) 4 Юридичний науковий електронний журнал 532–535 <http://www.lsej.org.ua/4_2021/133.pdf>; Радзієвський Ю Є, 'Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю' (2025) 2 Аналітично-порівняльне правознавство 1063–1070 <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/160.pdf>

[2] 'Оцінка доказів при застосуванні слідчими суддями стандарту доказування «обґрунтована підозра»' (2024) 1 Аналітично-порівняльне правознавство 628–633 <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/300070/292476>; Шило ОГ (ред) *Єдність судової практики у вимірі стандартів якості кримінального процесуального законодавства України: монографія*, за заг. ред (Нац академія прав наук України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В В Сташиса, Право 2023) <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19839/1/Shylo_mon_2023.pdf>

[3] 'Експертна думка. Невідкладний обшук без ухвали слідчого судді є порушенням статті 8 Конвенції. Що це означає для правників та законодавця?' <https://uba.ua/ukr/news/ekspertna-dumka-nevdkladnijj-obshuk-bez-ukhvali-sldchogo-sudd-porushennjam-statt-8-konvenci-shho-ce-oznacha-dlja-pravnikv-ta-zakonodavcja >

[4] Михайленко В 'Межі винятків: обшуки без судових рішень як випробування добросовісності' <https://justtalk.com.ua/post/mezhi-vinyatkiv-obshuki-bez-sudovih-rishen-yak-viprobuvannya-dobrosovisnosti>

[5] Туманянц А Р, Криворучко Д В, 'Зловживання правом на початок проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій без дозволу слідчого судді' (2022) 4 Аналітично-порівняльне правознавство 364–370 https://doi.org/10.24144/2788–6018.2022.04.66

[6] Зеленюк Д, 'Невідкладний обшук в порядку ч. 3 ст. 233 КПК: виняток, що став правилом' <https://protocol.ua/ua/nevidkladniy_obshuk_v_poryadku_ch_3_st_233_kpk_vinyatok_shcho_stav_pravilom/ >

[7] 'Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо посилення захисту прав людини під час проведення обшуку' <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56993>

проаналізований Б. Ковалем[1], Д. Терещенком[2], та іншими правниками[3]), законопроєкт 12 439[4].

Законопроєкт 12 439[5] у порівняльній таблиці (друге читання) передбачає: «у першому реченні слова *«та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення»* замінити словами і цифрами *«чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділом I (статті 109, 110, 111, 112–114[1]), розділом II (стаття 115), розділом VII (стаття 201), розділом IX (статті 257, 258, 260, 265[1] , 269), розділом XIII (статті 305, 307), розділом XIV (статті 328–332[2]), розділом XV (статті 345–347, 348–350), розділом XVII (стаття 368) Особливої частини Кримінального кодексу України».* Як бачимо, врятування майна є відсутнім. До того ж встановлено конкретний перелік злочинів, коли є можливим проникнення до житла чи іншого володіння особи у зв'язку із безпосереднім переслідуванням особи.

Законопроєкт 13 599 від 04.08.2025 р. передбачає, що «слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей, запобіганням безпосередній загрозі їх здоров'ю, статевій свободі чи особистій безпеці або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 115–118, 121, 127, 146, 147, 149, 152, 153, 155, 156[1], 258, 258[1], 259 Кримінального кодексу України, або у момент безпосереднього одержання неправомірної вигоди особами, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 368, 369 Кримінального кодексу України, або у разі необхідності невідкладного вилучення чи збереження речових доказів, що стосуються злочинів, передбачених зазначеними статтями, якщо існує ризик їх знищення, приховування або використання для продовження злочину» Підстав «запобігання безпосередній загрозі їх здоров'ю, статевій свободі чи особистій безпеці» у Конституції України немає. І якщо формулювання «запобігання безпосередній загрозі їх здоров'ю» ще можна витлумачити як «врятування здоров'я», то інші підстави явно текстуально виходять за межі конституційного формулювання. За межі конституційної норми виходить й формулювання «у разі необхідності невідкладного вилучення чи збереження речових доказів, що стосуються злочинів, передбачених зазначеними статтями, якщо існує ризик їх знищення, приховування або використання для продовження злочину», хоча, очевидно, це є спробою замінити відповідним формулюванням чинне положення щодо «врятування майна». При цьому Конституція України не містить обмежень щодо категорії злочинів для проникнення з метою врятування майна.

Що ж до оцінок уже наявних законодавчих спроб стосовно змін та доповнень до ст. 233 КПК України, то вони є неоднозначними. Так, Г. Токарев пише, що внесення змін до першого речення частини третьої статті 233 КПК України щодо вичерпного переліку статей КК України, при переслідуванні осіб за підозрою в учиненні яких слідчому, дізнавачу, прокурору надається право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла або іншого приміщення особи, то законодавець обмежує повноваження органів кримінального переслідування на порушення недоторканності житла випадками наявності підозри в учиненні злочину … лише у разі, якщо такий злочин входить до цього переліку. Разом із тим частина третя статті 30 Конституції України не встановлює обмежень щодо переліку злочинів, за яким при безпосередньому переслідуванні підозрюваних осіб може бути порушений загальний порядок проникнення до житла або іншого володіння особи. Виходячи з того, що відповідно до частини третьої Конституції України її норми є нормами прямо дії, введення зазначеного переліку статей КК України жодним чином не обмежує повноважень органів кримінального переслідування на законне порушення недоторканності житла. Оскільки в Законі №4555-IX не вказується на часовий зв'язок дії внесених

[1] Коваль Б, 'Чи змінить законопроєкт №13599 практику невідкладних обшуків' <https://pravo.ua/chy-zminyt-zakonoproiekt-13599-praktyku-nevidkladnykh-obshukiv/>

[2] Терещенко Д 'Чергові нові правила невідкладних обшуків – законопроєкт №13599' <https://blog.liga.net/user/dtereshchenko/article/57448>

[3] Стешенко А, 'Обмежити позасудові обшуки, але не для НАБУ. Як депутати хочуть змінити закон' <https://lb.ua/news/2025/08/08/690388_obmezhiti_pozasudovi_obshuki_ale.html>

[4] Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55696

[5] _

до КПК України змін із дією воєнного стану в Україні, зміни до першого речення частини третьої статті 233 КПК України (в частині його доповнення новим винятком – «у разі необхідності невідкладного вилучення чи збереження доказів, що стосуються таких злочинів») не відповідають положенню частини третьої Конституції України. Зважаючи на правові висновки Верховного Суду, можна стверджувати, що право слідчого, дізнавачу, прокурора увійти до житла або іншого приміщення особи до постановлення ухвали слідчого судді «у разі необхідності невідкладного вилучення чи збереження доказів, що стосуються таких злочинів» існувало на практиці й до внесення Законом №4555-IX змін до першого речення частини третьої статті 233 КПК України[1]. В. Петраковський має протилежну думку: єдиною позитивною рисою законопроєкту №12 414, що став Законом, була спроба звузити підстави для проникнення в житло чи інше володіння без дозволу суду (ст. 233 КПК). Спроба неідеальна, проте непогана[2]. Звертається увага й на те, що положення Закону 4 555-IX є більш вдалими в цьому питанні, так як вони більш конкретизовані[3].

Відмітимо, що і раніше були пропозиції вдосконалити диспозицію ч. 3 ст. 233 КПК України, додавши ще один невідкладний випадок – загроза знищення речових доказів[4], що синхронізується з формулюванням «у разі необхідності невідкладного вилучення чи збереження доказів, котрі стосуються таких злочинів», передбачених Законом №4 555-IX. Ця пропозиція розкритикована І. Вегерою-Іжевською, оскільки суперечить ч. 2 ст. 30 Конституції України. Якщо виходити з її значення для вирішення завдань кримінального провадження, то в окремих випадках проникнення до житла з метою врятування майна (у тому числі й речових доказів) може бути цілком виправдано, проте в ч. 2 ст. 30 Конституції України при формулюванні підстав для проникнення у невідкладних випадках має бути застосовано не єднальний сполучник «та», а розділовий сполучник «або»[5].

Отже, будь-які пропозиції мають бути синхронізовані зі ст. 30 Конституції України[6], згідно з якою: не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду й обшуку. На це слушно вказується деякими дослідниками. Як пише О. Смірнов, розширеному тлумаченню норми ст. 233 КПК України не підлягають. Більше того, пропозиції щодо нормативного розширення підстав для проникнення в житло чи інше володіння особи без ухвали слідчого судді, суду, у першу чергу, мають стосуватися внесення змін до Основного Закону, а вже після – до КПК України[7]. На думку С. Шаренко, на сьогодні є необхідність надання легальної можливості у невідкладних випадках, пов'язаних із загрозою знищення доказової інформації, проводити огляд, обшук житла або іншого володіння до постановлення ухвали слідчого судді із застосуванням інституту подальшого судового контролю. Водночас легалізація вказаної можливості не повинна виходити за межі конституційної норми щодо захисту недоторканності житла та іншого володіння особи. З огляду на вказане пропонується перше речення ч. 3 ст. 233 КПК викласти в такій редакції: «3. Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей, майна (зокрема, речей та документів, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні) чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які під-

[1] Токарев Г, 'Зміни, внесені до статті 233 КПК України, неприйнятні!' <https://khpg.org/1608814860 >

[2] Петраковський В, 'Закон, що починався проєктом №12414: хороший, поганий, жахливий, президентський' <https://justtalk.com.ua/post/zakon-scho-pochinavsya-proektom--12414-horoshij-poganij-zhahlivij-prezidentskij>

[3] Пономаренко Д, 'Обшуки без ухвали: законопроєкт №13533 може відкрити нові правові шпарини' <https://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/57359>

[4] Косьмін О В, 'Правові підстави проведення окремих слідчих дій, пов'язаних із проникненням до житла чи іншого володіння особи: проблемні питання' *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (Харків, 27 листопада 2015) вип. 7, 61–64, 64

[5] Вегера-Іжевська І В, 100–101

[6] Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

[7] Смірнов О С, 'Обшук у кримінальному провадженні' (дис. д-ра філософії з права, Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький 2023) 136

озрюються в учиненні кримінального правопорушення»[1]. Ця пропозиція є логічною, адже йдеться про врятування «речей та документів, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні» [2] в межах конституційної підстави – врятування майна.

Висновки. Висновки ЄСПЛ у справі «Корнієць проти України» та актуальні тенденції правозастосування вказують на нагальну потребу у посиленні гарантій прав осіб при здійсненні невідкладного обшуку та подальшої процедури судового контролю *ex post facto*, оскільки чинна нормативна регламентація цих аспектів є такою, що явно не відповідає мінімальним гарантіям ст. 8 Конвенції.

Проведений аналіз законопроектних і доктринальних пропозицій дозволяє виокремити низку концептуальних ідей, на яких може ґрунтуватися перспективне законодавче регулювання питань невідкладного обшуку та судово-контрольного провадження із затвердження його результатів: 1) підстави проведення невідкладного обшуку на рівні КПК України мають бути синхронізовані з конституційною регламентацією порядку проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду й обшуку у невідкладних випадках; 2) необхідною є нормативна регламентація участі власника та/або володільця житла або іншого володіння, в якому було проведено обшук, при розгляді слідчим суддею питання про затвердження його результатів (винятками можуть бути лише випадки, коли на даному етапі така участь може зашкодити досудовому розслідуванню, однак проведення розгляду у закритому судовому засіданні має бути обґрунтованим); 3) необхідним задля дотримання стандартів ст. 13 Конвенції є нормативне забезпечення можливості оскарження власником та/або володільцем житла або іншого володіння ухвали слідчого судді, постановленої у порядку ст. 233 КПК України в апеляційному порядку; 4) нормативного вдосконалення вимагає аспект, пов'язаний зі змістом ухвали слідчого судді, постановленої у порядку ч. 3 ст. 233 КПК України задля усунення потенційної формальності судового контролю щодо обмеження права недоторканності житла чи іншого володіння особи.

[1] Шаренко С Л, 'Теоретико-прикладні основи діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні' (дис. докт. юрид. наук, Харків 2021) 256

[2] –

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy, Zakon Ukrainy № 4651-VI vid 13 kvitnia 2012 roku https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#n1584 (in Ukrainian)
2. Konstytutsiia Ukrainy, Zakon Ukrainy № 254k/96-VR vid 28 chervnia 1996 roku [Constitution of Ukraine, Law of Ukraine No. 254k/96-VR of 28 June 1996] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text (in Ukrainian)

Cases

3. Case of Korniyets and Others v Ukraine (Applications № 2599/16, 6904/16, 12704/16), Judgment of the European Court of Human Rights, 10 July 2025 https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001–244003%22]}

Bibliography

Edited books

1. Shylo O H (red) *Yednist sudovoi praktyky u vymiri standartiv yakosti kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy: monohrafiia* [Unity of judicial practice in measuring the quality standards of criminal procedural legislation of Ukraine: monograph] (Pravo, 2023) <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19839/1/Shylo_mon_2023.pdf>(in Ukrainian)
2. Hloviuk I V *Kryminalno-protsesualni funktsii: teoriia, metodolohiia ta praktyka realizatsii na osnovi polozhen Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy 2012 r.* [Criminal procedural functions: theory, methodology and practice of implementation based on the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine 2012:] (Yurydychna literatura 2015) 712 (in Ukrainian)

Journal articles

3. Bondiuk A F 'Osoblyvosti sudovoho kontroliu za zakonnistiu ta obgruntovanistiu provedennykh slidchykh (rozshukovykh) dii, poviazanykh iz pronyknennia do zhytla chy inshoho volodinnia osoby' [Peculiarities of judicial control over the legality and validity of investigative (search) actions carried out related to the entry into a person's home or other property] (2020) 4 Porivnialno-analitychne pravo 683–691 (in Ukrainian)

4. Mohyla V S, 'Ukhuvala slidchoho suddi pro dozvil na obshuk zhytla chy inshoho volodinnia osoby: deiaki teoretyko-praktychni pytannia' [The decision of the investigating judge on permission to search a person's home or other possessions: some theoretical and practical issues] (2021) 4 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 532–535 <http://www.lsej.org.ua/4_2021/133.pdf> (in Ukrainian)
5. Radziievskyi Yu Ye, 'Yevropeiski standarty obgruntuvannia kryminalnykh protsesualnykh rishen, shcho ukhvaluiutsia za rezultatamy zdiisnennia sudovoho kontroliu' [European standards for substantiating criminal procedural decisions adopted following judicial review] (2025) 2 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 1063–1070 <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/160.pdf> (in Ukrainian)
6. -- 'Otsinka dokaziv pry zastosuvanni slidchymy suddiamy standartu dokazuvannia «obgruntovana pidozra»' [Assessment of evidence when investigating judges apply the standard of proof of «reasonable suspicion»] (2024) 1 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 628–633 http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/300070/292476 (in Ukrainian)
7. Tumaniants A R, Kryvoruchko D V, 'Zlovzhyvannia pravom na pochatok provedennia okremykh slidchykh (rozshukovykh) ta nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii bez dozvolu slidchoho suddi' [Abuse of the right to initiate individual investigative (search) and covert investigative (search) actions without the permission of the investigating judge] (2022) 4 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 364–370 https://doi.org/10.24144/2788–6018.2022.04.66 (in Ukrainian)

Thesis

8. Vehera-Izhevska I V 'Zabezpechennia prava na nedotorkannist zhytla chy inshoho volodinnia osoby v kryminalnomu provadzhenni' [Ensuring the right to inviolability of a person's home or other possessions in criminal proceedings] (dys. kand. yuryd. nauk, Kharkiv 2018) 233 (in Ukrainian)
9. Smirnov O S 'Obshuk u kryminalnomu provadzhenni' [Search in criminal proceedings] (dys. d-ra filosofii z prava, Donetskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Kropyvnytskyi 2023) 250 (in Ukrainian)
10. Sharenko S L 'Teoretyko-prykladni osnovy diialnosti slidchoho suddi v kryminalnomu provadzhenni' [Theoretical and applied foundations of the activities of an investigating judge in criminal proceedings] (dys. dokt. yuryd. nauk, Kharkiv 2021) 533 (in Ukrainian)

Conference papers

11. Hloviuk I V, 'Pytannia tlumachennia statti 233 KPK Ukrainy Kasatsiinym kryminalnym sudom' [Interpretation of Article 233 CPC of Ukraine by the Cassation Criminal Court] *Kontseptualni napriamy rozvytku kryminalnoho provadzhennia ta tendentsii yoho kryminalistychnoho zabezpechennia* (Lviv 2024) 69–77 https://www.researchgate.net/publication/390427410 (in Ukrainian)
12. Kosmin O V, 'Pravovi pidstavy provedennia okremykh slidchykh dii, poviazanykh iz pronyknennia do zhytla chy inshoho volodinnia osoby: problemni pytannia' [Legal grounds for conducting certain investigative actions related to the entry into a person's home or other property: problematic issues] *Dosudove rozsliduvannia: aktualni problemy ta shliakhy yikh vyrishennia* (Kharkiv 2015) 61–64 (in Ukrainian)

Websites

13. Petrakovskyi V, 'Zakon, shcho pochynavsia proiektom №12414: khoroshyi, pohanyi, zhakhlyvyi, prezydentskyi' [The law that started as Draft №12414: good, bad, ugly, presidential] <https://justtalk.com.ua/post/zakon-scho-pochinavsya-proektom--12414-horoshij-poganij-zhahlivij-prezidentskij> (in Ukrainian)
14. 'Zelenskyi pid tyskom: Shcho nam proponuie Prezydent u svoiemu zakonoproiekti shchodo NABU i SAP?' [Zelenskyy under pressure: What the President proposes in his draft law on NABU and SAP] <https://parlament.org.ua/analytics/zelenskyj-pid-tyskom-shho-nam-proponuye-prezydent-u-svoyemu-zakonoproyekti-shhodo-nabu-i-sap/> (in Ukrainian)
15. 'Pozytsiia APU shchodo zahroz nezalezhnosti antykoruptsiinykh orhaniv, ryzykiv dlia verkhovenstva prava ta yevrointehratsii u zviazku z ukhvalenniam Zakonu №4555-IX' [UPA position on threats to the independence of anti-corruption bodies, risks for the rule of law and European integration related to Law №4555-IX] <https://uba.ua/ukr/news/apu-vislovila-zanepokonnja-u-zvjazku-z-nabrannjam-chinnost-zakonu-12414> (in Ukrainian)
16. Steshenko A, 'Obmezhyty pozasudovi obshuky, ale ne dlia NABU. Yak deputaty khochut zminyty zakon' [To limit extrajudicial searches, but not for NABU. How MPs want to change the law] <https://lb.ua/news/2025/08/08/690388_obmezhiti_pozasudovi_obshuki_ale.html> (in Ukrainian)
17. Tsiupryk I, 'Propozytsii shchodo vnesennia zmin do chastyny 3 statti 233 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy' [Proposals for amendments to Part 3 of Article 233 of the CPC of Ukraine] <https://legalsynergy.org.ua/10506–2/> (in Ukrainian)

18. ’Ekspertna dumka. Nevidkladnyi obshuk bez ukhvaly slidchoho suddi ye porushenniam statti 8 Konventsii. Shcho tse oznachaie dlia pravnykiv ta zakonodavtsia?’ [Expert opinion: An urgent search without a court warrant violates Article 8 of the Convention. What it means for lawyers and legislators] <https://uba.ua/ukr/news/ekspertna-dumka-nevdkladnijj-obshuk-bez-ukhvali-sldchogo-sudd-porushennjam-statt-8-konvenci-shho-ce-oznacha-dlja-pravnikv-ta-zakonodavcja> (in Ukrainian)
19. ’Analiz rishennia YeSPL u spravi «Korniiets ta inshi proty Ukrainy»’ [Analysis of the ECtHR judgment in Korniyets and Others v Ukraine] <https://nkp.com.ua/blog/analiz-rishennia-iespl-u-spravi-korniiets-ta-inshi-proty-ukrainy/> (in Ukrainian)
20. Krapyvin Ye, ’Nevidkladnyi obshuk: yak zabezpechyty balans mizh povahoiu do pryvatnoho zhyttia ta neobkhidnistiu zdobuttia dokaziv?’ [Urgent search: how to balance privacy and the need to obtain evidence?] <https://watchers.media/opinions/nevidkladnyj-obshuk-yak-zabezpechyty-balans-mizh-povagoyu-do-pryvatnogo-zhyttya-ta-neobhidnistyu-zdobuttya-dokaziv/> (in Ukrainian)
21. Mykhailenko V, ’Mezhi vyniatkiv: obshuky bez sudovykh rishen yak vyprobuvannia dobrosovisnosti’ [Limits of exceptions: searches without court warrants as a test of good faith] <https://justtalk.com.ua/post/mezhi-vinyatkiv-obshuki-bez-sudovih-rishen-yak-viprobuvannya-dobrosovisnosti> (in Ukrainian)
22. Zeleniuk D, ’Nevidkladnyi obshuk v poriadku ch. 3 st. 233 KPK: vyniatok, shcho stav pravy lom’ [Urgent search under Part 3 Art. 233 CPC: an exception that became the rule] <https://protocol.ua/ua/nevidkladniy_obshuk_v_poryadku_ch_3_st_233_kpk_vinyatok_shcho_stav_pravilom/> (in Ukrainian)
23. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia zakhystu prav liudyny pid chas provedennia obshuku <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56993> (in Ukrainian)
24. Koval B, ’Chy zminyt zakonoproiekt № 13599 praktyku nevidkladnykh obshukiv’ [Will Draft Law № 13599 change the practice of urgent searches?] <https://pravo.ua/chy-zminyt-zakonoproiekt-13599-praktyku-nevidkladnykh-obshukiv/> (in Ukrainian)
25. Tereshchenko D, ’Cherhovi novi pravyla nevidkladnykh obshukiv – zakonoproiekt № 13599’ [New rules for urgent searches – Draft Law № 13599] <https://blog.liga.net/user/dtereshchenko/article/57448> (in Ukrainian)
26. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia harantii zakhystu subiektiv hospodariuvannia pid chas zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55696> (in Ukrainian)
27. Tokarev H, ’Zminy, vneseni do statti 233 KPK Ukrainy, nepryiniatni!’ [Amendments to Article 233 of the CPC of Ukraine are unacceptable!] <https://khpg.org/1608814860> (in Ukrainian)
28. Ponomarenko D, ’Obshuky bez ukhvaly: zakonoproiekt № 13533 mozhe vidkryty novi pravovi shparyny’ [Searches without a warrant: Draft Law № 13533 may open new loopholes] <https://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/57359> (in Ukrainian)

Главюк І. В., Завтур В. А.
Невідкладне проникнення до житла чи іншого володіння особи за ч. 3 ст. 233 КПК України у контексті рішення ЄСПЛ «Корнієць та інші проти України»

Стаття присвячена питанням ідентифікації потреб і можливостей врахування рішення ЄСПЛ «Корнієць та інші проти України» у законодавстві та на практиці, а також визначення потенційних напрямків трансформації ст. 233 КПК України.

Автори звертаються до широкого кола питань, які пов’язані із загальним підходом ЄСПЛ щодо відповідності положенням статті 8 Конвенції невідкладного проникнення до житла чи іншого володіння особи, процедури судового контролю та обґрунтування ухвал слідчого судді, постановлених у порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, впровадження у національне законодавство ефективного засобу юридичного захисту права недоторканності житла чи іншого володіння особи, порушеного внаслідок невідкладного обшуку. Крім того визначено можливі напрямки вдосконалення положень КПК України в означеному контексті.

Сформульовано низку концептуальних ідей, на яких може ґрунтуватися перспективне законодавче регулювання питань невідкладного обшуку та судово-контрольного провадження із затвердження його результатів, до яких віднесено: 1) недопустимість звуження на рівні КПК України підстав проведення невідкладного обшуку порівняно із конституційною регламентацією цього аспекту; 2) необхідною є нормативна регламентація участі власника та/або володільця житла або іншого володіння, в якому було проведено обшук, у розгляді слідчим суддею питання про затвердження його результатів (винятками можуть бути лише випадки, коли на даному етапі така участь може зашкодити досудовому розслідуванню, однак проведення розгляду у закритому судовому за-

сіданні має бути обґрунтованим); 3) необхідним задля дотримання стандартів ст. 13 Конвенції є нормативне забезпечення можливості оскарження власником та/або володільцем житла або іншого володіння ухвали слідчого судді, постановленої у порядку ст. 233 КПК України в апеляційному порядку; 4) нормативного вдосконалення вимагає аспект, пов'язаний зі змістом ухвали слідчого судді, постановленої у порядку ч.3 ст. 233 КПК України, задля усунення потенційної формальності судового контролю обмеження права недоторканності житла чи іншого володіння особи.

***Ключові слова**: кримінальне провадження, досудове розслідування, судовий контроль, слідчий суддя, слідчі (розшукові) дії, обшук, Європейський суд з прав людини.*

Iryna Hloviuk, Viktor Zavtur

Urgent Entry into a Person's Home or Other Possession under Part 3 of Article 233 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in the Context of the ECtHR Judgment in Korniyets and Others v. Ukraine

The article addresses the identification of needs and opportunities for incorporating the ECtHR judgment in Korniyets and Others v. Ukraine into legislation and practice, as well as determining potential directions for the transformation of Article 233 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (CPC).

The authors address a wide range of issues related to the ECHR's general approach to the compliance of urgent entry into a person's home or other property with Article 8 of the Convention, procedures for judicial review and justification of decisions of the investigating judge issued in accordance with Part 3 of Article 233 of the CPC of Ukraine, and the introduction into national legislation of an effective legal remedy for the right to inviolability of a person's home or other property violated as a result of an urgent search. In addition, possible directions for improving the provisions of the CPC of Ukraine in this context are identified.

A set of conceptual ideas is formulated, which may serve as a foundation for the prospective legislative regulation of urgent searches and judicial control proceedings concerning their approval. These include: 1) the inadmissibility of narrowing, at the level of the CPC, the grounds for conducting an urgent search compared to the constitutional regulation of this issue; 2) it is necessary to regulate the participation of the owner and/or possessor of the dwelling or other property in which the search was conducted in the consideration by the investigating judge of the issue of approving its results (the only exceptions may be cases where such participation at this stage may prejudice the pre-trial investigation, however, the conduct of the hearing in a closed court session must be justified); 3) to comply with the standards of Article 13 of the Convention, it is essential to ensure the possibility for the owner and/or possessor of the home or other possession to appeal the investigative judge's ruling issued under Article 233 of the CPC in appellate proceedings; 4) the content of the investigative judge's ruling issued under Part 3 of Article 233 of the CPC requires legislative refinement to prevent potential formalism in judicial control over the restriction of the right to the inviolability of one's home or other possession.

***Keywords:** criminal proceedings, pre-trial investigation, judicial control, investigative judge, investigative actions, search, European Court of Human Rights.*

Стаття надійшла до редакції:12.10. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.98:004.9:343.344
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-184

Д. О. Чекін, доктор філософії з права, науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID 0000-0002-9893-1588

МЕТОДИ І ЗАСОБИ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ У БОРОТЬБІ З НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ*

Постановка проблеми. У XXI столітті науково-технічний прогрес пов'язується зі стрімкими темпами розвитку цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій і робототехніки. Ці маркери науково-технічного прогресу, що є результатом накопичення знань та удосконалення існуючих технологій, революціонізують транспортну галузь, оснащуючи автомобілі все більш складними системами, включаючи автоматичні системи керування та інтелектуальні асистенти водія. Проте розвиток технологічних рішень, асоціюючись насамперед із комфортними умовами існування, водночас «обтяжується» потенційними ризиками і негативними наслідками, оскільки його досягнення можуть бути «пристосовані» людиною під протиправні цілі[1].

Незаконне заволодіння транспортними засобами у сучасних умовах є яскравим проявом цього парадоксу. Злочинці використовують спеціалізовані технічні засоби, наприклад, телекомунікаційні комплекси «кодграбер[2]-ретранслятор». У зв'язку з цим діяння часто кваліфікуються як несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, що підтверджується актуальною судовою практикою[3].

Сучасні автомобілі обладнуються виробниками новітніми системами контролю доступу, які працюють за бездротовими технологіями, зокрема безключовим доступом, управління системами безпеки автомобіля через мобільні застосунки тощо. Проте іноді такі системи компрометуються зловмисниками, що дозволяє за наявності навичок програмування або користування спеціальними приладами перехоплювати зашифровані сигнали обміну даними систем безпеки та отримувати доступ не лише до салону автомобіля, а й навіть віддалено вмикати двигун.

З огляду на це цифрова криміналістика повинна адаптувати свої методи і засоби для виявлення та фіксації цифрових слідів протиправної діяльності, які знаходяться не лише у вбудованих системах автомобіля, а й у зовнішніх динамічних джерелах – хмарних серверах виробників[4]. Важливим завданням залишається забезпечення доказової цінності, автентичності та цілісності цих слідів у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема заволодіння транспортними засобами є предметом ґрунтовного дослідження в Україні, свою увагу проблематиці приділяли як українські (А. Данилевський, С. Власенко, О. Федосова, О. Соломатіна), так і зарубіжні (M. Hargreaves,

* Примітка. Стаття підготовлена у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час» (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005212).

[1] Батиргареєва В. С. 'Науково-технічний прогрес і правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: окремі ракурси проблеми' (2024) 48 Питання боротьби зі злочинністю 103–115. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-48-103.

[2] *Примітка:* кодграббер – електронний пристрій, призначений для злому автомобільних сигналізацій шляхом перехоплення та підміни сигналу між брелоком та блоком керування, що дозволяє зловмиснику знешкодити охоронну систему та відкрити автомобіль.

[3] Постанова Верховного Суду від 02.10.2025 у справі № 523/503/20 (провадження № 12019160490003587) // Єдиний державний реєстр судових рішень. <URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130683584> (дата звернення: 10.11.2025)

[4] Ebbers S. 'Grand theft API: A forensic analysis of vehicle cloud data' *Forensic Science International: Digital Investigation* (2024) DOI: https://doi.org/10.1016/j.fsidi.2023.301691

V. Harinam, B. Ariel) вчені. З публікацій авторів вбачається, що вчинення злочинів у сфері заволодіння транспортними засобами залишається розповсюдженим явищем незалежно від географії та соціально-економічного розвитку, хоча й мають певні особливості з урахуванням вказаних параметрів.

Питання виявлення, фіксації, вилучення та дослідження цифрових слідів у кримінальному провадженні у своїх працях досліджували Г. К. Авдєєва, М. В. Капустіна, А. В. Коваленко, І. А. Колеснікова, О. І. Крицька, К. В. Латиш, Р. Л. Степанюк, С. В. Стороженко, І. А. Тітко, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько та інші науковці. Однак проблемам боротьби з незаконним заволодінням транспортними засобами з використанням можливостей цифрової криміналістики науковці приділяють недостатньо уваги.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі матеріалів узагальнення шести судових справ, які розглядалися судами України різної юрисдикції, встановити типові сучасні способи і засоби, які використовують злочинці для незаконного заволодіння транспортними засобами, проаналізувати ключові методи та засоби цифрової криміналістики для ефективного розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами, а також розробити практичні рекомендації для всіх зацікавлених сторін (науковців, правоохоронців і судових експертів) щодо мінімізації ризиків маніпуляції та забезпечення форензичної надійності, автентичності та цілісності цифрових слідів, отриманих із вбудованих та хмарних систем автомобілів, особливо в контексті технологізації у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Цифрова криміналістика сьогодні розглядається як комплексний напрям, що включає, окрім дослідження матеріальних пристроїв, також аналіз даних із хмарних сховищ електронно-обчислювальних машин та інформації, доступної через мобільні додатки-помічники[1]. Зростання модульності у виробництві, яке раніше детально не розглядалося науковцями, також збільшує ризики, що потребує окремого наукового пошуку[2].

Ключовим технічним методом для отримання даних є API-орієнтоване[3] отримання хмарних даних. Водночас існують загрози, пов'язані з витоком конфіденційної інформації через побічні канали, наприклад, відстеження активності мобільних пристроїв під час заряджання, навіть без проникнення в канали зв'язку, а тільки під час споживання пристроєм електроенергії[4].

Судова практика підтверджує, що незаконне заволодіння транспортними засобами (ч. 2 ст. 289 КК України) часто вчиняється із застосуванням спеціальних приладів. У справах, розглянутих Апеляційним судом м. Києва та Верховним Судом, фігурувало використання «Код-Грабера» для сканування автосигналізації та методу «провороту» для запуску автомобілів[5]. У справі № 646/110/17 було вилучено та досліджено пристрій із шістьма антенами та «глушилку» (пригнічувач частот)[6]. Верховний Суд у справі № 523/503/20 підтвердив, що використання кодграбера-ретранслятора є несанкціонованим втручанням в електронно-обчислювальні машини (ч. 2 ст. 361 КК України)[7].

Теоретично, криміналістичні дослідження мають спиратися на концепцію цифрового сліду, що є відображенням діяльності особи у матеріальному оцифрованому середовищі[8].

Аналіз сучасних методів злочину та технологій систем захисту транспортних засобів виявляє, що найбільшою проблемою є недосконалість або відсутність захищеного від втручання сховища да-

[1] –

[2] Голіна В. В. 'Вплив зарубіжних практик забезпечення безпеки дорожнього руху на концепції запобігання транспортним правопорушенням в Україні' (2024) 47 Питання боротьби зі злочинністю 124–132 DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-124

[3] *Примітка:* «API-орієнтоване» означає підхід до розробки програмного забезпечення, коли спочатку створюються API (Application Programming Interface – інтерфейси прикладного програмування), які дозволяють різним частинам програм взаємодіяти між собою та використовувати функціональність одна одної.

[4] Yang Q. 'On Inferring Browsing Activity on Smartphones via USB Power Analysis Side-Channel' (2017) 12 (5) IEEE Transactions on Information Forensics and Security. 1056–1066 DOI: 10.1109/TIFS.2016.2639446

[5] Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 08.08.2018 у справі № 755/13969/16-к (провадження № 12016100040004640) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75970298 (дата звернення: 02.12.2025).

[6] Ухвала Полтавського апеляційного суду від 13.09.2022 у справі № 646/110/17 (провадження № 12016220060000877) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106413158 (дата звернення: 02.12.2025)

[7] Постанова Верховного Суду від 02.10.2025 у справі № 523/503/20 (провадження № 12019160490003587) // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130683584 (дата звернення: 02.12.2025)

[8] Meteňko J., Meteňková M. Digital trace as a personal and criminalistics object (2024) 9 (1) Security Horizons. 2024. DOI: 10.35603/sws.iscss.2024/s02/12

них у сучасних автомобілях. Ця критична вразливість дозволяє компетентним зловмисникам маніпулювати інформацією, знижуючи її доказову цінність. Крім того, важливою залишається проблема забезпечення прозорості та відтворюваності методів вилучення даних, особливо під час використання API-орієнтованих інструментів для отримання відповідної інформації із хмарних джерел. У зв'язку із цим необхідно розробити чіткі стандарти розширеного логування[1] та гарантувати захист інформації про походження доказів, що забезпечуватиме дотримання форензичної надійності доказів[2].

1. Способи та типові засоби незаконного заволодіння транспортними засобами.

Незаконне заволодіння транспортним засобом часто має корисливий мотив. Досить розповсюдженим є вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Судова практика підтвердила можливість кваліфікації таких дій додатково за ч. 2 ст. 361 КК України (Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж).

Проаналізовані судові кейси чітко ілюструють, що злочини, пов'язані з незаконним заволодінням транспортними засобами, давно вийшли за рамки традиційного фізичного зламу, перетворившись на високотехнологічну кримінальну діяльність, що вимагає застосування спеціальних знань і цифрових пристроїв. Це прямо корелює з потребою технологізації розслідування правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами.

Дослідження судової практики розгляду справ, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами, дає зрозуміти, що типовими засобами, які застосовувалися злочинцями, є: телекомунікаційний комплекс «кодграбер-ретранслятор»; поєднання кодграбера та «методу провороту»; спеціалізовані пристрої «глушилки»; перепрограмований автомобільний комп'ютер та ін.

Випадок, розглянутий Верховним Судом у справі № 523/503/20, є знаковим для визначення правової природи сучасного угону. Обвинувачений разом із невстановленою особою придбав телекомунікаційний комплекс «кодграбер-ретранслятор», який складався з передавача і приймача, кустарним способом вмонтованих у корпуси побутової електроніки (відеопрогравача та телевізійної приставки). Механізм вчинення злочину полягав у тому, що шляхом використання цього комплексу було отримано доступ до салону, систем управління та двигуна автомобіля «Hyundai Santa Fe» Це, на думку суду, призвело до порушення встановленого порядку маршрутизації інформації. Саме цей аспект – порушення порядку маршрутизації інформації – дозволив судам кваліфікувати дії, спрямовані на електронний злом автомобіля, не лише за ч. 2 ст. 289 КК України (незаконне заволодіння), а й за ч. 2 ст. 361 КК України (несанкціоноване втручання в роботу ЕОМ). Таким чином, Верховний Суд визначив втручання у цифрові системи транспортного засобу як кіберзлочин.

Варто також зазначити, що у судовій справі № 755/13969/16-к фігурувало використання кодграбера для сканування автосигналізації та фізичного пристрою «провороту» для пошкодження замка запалення і запуску двигуна. Ця комбінація вказує на перехідний етап: від використання цифрового інструменту (кодграбера) для отримання доступу до подальшого застосування традиційних криміналістичних інструментів (провороту) для механічного заволодіння.

Випадок, розглянутий ухвалою Полтавського апеляційного суду у справі № 646/110/17, виявив застосування злочинцями спеціалізованих контрзасобів для запобігання викриттю та відстеженню. Обвинувачений був засуджений за замах на заволодіння транспортним засобом «Toyota Land Cruiser». Серед вилучених речових доказів фігурував пристрій, відомий як «глушилка». Експертне дослідження підтвердило, що цей пристрій був призначений для пригнічення сигналів CDMA/GSM, GPS, WIFI-частот, тобто для блокування мобільного зв'язку та GPS-трекерів, які можуть бути встановлені власником. На момент огляду всі тумблери пристрою були у ввімкненому положенні.

[1] *Примітка:* логування – процес запису подій, дій та стану програми чи комп'ютерної системи під час її роботи. Ця інформація фіксується у вигляді «бортових журналів» (логів), які допомагають розробникам аналізувати помилки, відстежувати поведінку системи та швидше їх усувати.

[2] Fröwis M. et al. 'Safeguarding the evidential value of forensic cryptocurrency investigations' (2020) 33 Forensic Science International: Digital Investigation Art. 200902. DOI: https://doi.org/10.1016/j.fsidi.2019.200902

Цей факт є надзвичайно важливим для цифрової криміналістики, оскільки він підтверджує, що злочинці активно технологізують процес приховування і знищення цифрових слідів. Використання «глушилок» унеможливлює відстеження викраденого транспортного засобу через GPS, що вимагає від правоохоронних органів автоматизації процесів збирання доказів шляхом аналізу інформації, яка міститься у вилученій у злочинців техніці («глушилка» та кодграбер) і досліджується в межах комп'ютерно-технічної експертизи.

Інші судові рішення підкреслюють пряму залежність угону від маніпуляцій внутрішніми електронними системами автомобіля:

1. Справа № 754/13878/17 (Київський апеляційний суд): злочинці для заволодіння автомобілями «Mitsubishi Lancer» та «Mazda-6» використовували не лише кодграбер для відкриття дверей і зняття з сигналізації, а й заздалегідь заготовлені так званий програматор автомобільних ключів, металевий ключ та електронний чіп для приведення в дію двигуна. Це свідчить про глибоке розуміння злочинцями архітектури безпеки транспортних засобів та здатність створювати нові ключі доступу.

2. Справа № 754/5026/20 (Київський апеляційний суд): Для незаконного заволодіння автомобілями «ВАЗ», «Hyundai Accent» та «Skoda Octavia» злочинці систематично використовували перепрограмований автомобільний комп'ютер та заготовку ключа. Як встановлено судом, особа, матеріали щодо якої виділені в окреме провадження, приєднувала перепрограмований комп'ютер до автомобіля, запускаючи двигун, тоді як обвинувачений виконував роль спостерігача.

Використання перепрограмованого автомобільного комп'ютера є квінтесенцією технологізації угону. Така «практика» – вже не просто обхід сигналізації, а пряма маніпуляція програмним забезпеченням вбудованих електронних блоків керування автомобіля, що замінює заводські налаштування і дозволяє ініціювати роботу двигуна без оригінального ключа. Це обґрунтовує наукове твердження про вразливість систем безпеки автомобілів, пов'язану з відсутністю або недосконалістю захищеного від втручання сховища даних у транспортних засобах, оскільки несанкціоноване втручання в електронну складову автомобіля стає типовим способом злочину. Крім того, наведені обставини підтверджують важливість роботи над методиками збору та дослідження цифрових доказів у вказаних категоріях справ.

2. Методи вилучення та аналізу цифрових слідів.

З огляду на те, що сучасний автомобіль функціонує як складна електронно-обчислювальна машина, яка постійно генерує та обмінюється даними, ефективне вилучення та дослідження цифрових слідів вимагає інтеграції методів, що охоплюють усі цифрові джерела: від внутрішніх блоків керування автомобілем до віддалених хмарних серверів. Цей комплексний підхід є ключовим для доведення стороннього втручання в роботу систем контролю за доступом до автомобіля.

Ефективність розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням автотранспортом, залежить від комплексного дослідження із застосуванням методів і засобів цифрової криміналістики усіх цифрових пристроїв автомобіля. При цьому вкрай важливим є дослідження електронної частини систем безпеки автомобіля, оскільки вони зберігають дані про історію відкривання / блокування дверей автомобіля, запуски двигуна та можуть фіксувати дані про історію його використання (швидкість, дистанція, час в дорозі, поточна геопозиція та маршрути переміщення). Під час виявлення автомобіля, який перебуває у розшуку як об'єкт протиправного заволодіння, криміналісту слідчо-оперативної групи є доцільним зняти (скопіювати) всю наявну інформацію з електронного блоку управління двигуном через діагностичні інтерфейси (OBD) та долучити електронний носій із копією такої інформації до протоколу огляду місця події. У випадку несанкціонованого доступу до транспортного засобу зловмисником така інформація стане доказом компрометації оригінального засобу доступу (ключа, картки, мобільного додатку), передбаченого виробником.

Зі зростанням функціоналу, прив'язаного до Інтернету речей (IoT), значна частина важливих для розслідування даних, включаючи геолокацію, історію поїздок та функції дистанційного керування, зберігається на віддалених серверах виробників транспортних засобів. Вилучення цих даних із зовнішніх динамічних джерел здійснюється методом API-орієнтованого отримання. Цей метод є наріжним каменем сучасної криміналістики, оскільки хмарне сховище часто містить сліди, які не можуть бути змінені зловмисником безпосередньо в авто-

мобілі. Проте успішність і, головне, форензична надійність цього процесу прямо залежить від його прозорості. Для забезпечення цілісності та автентичності отриманих хмарних даних необхідно впроваджувати розширене логування усіх комунікаційних параметрів, включаючи заголовки та методи HTTP (HyperText Transfer Protocol (*протокол передавання гіпертексту*) – примітка Д. Ч.), що забезпечує відстежуваність доказу. Обов'язковою умовою вилучення таких даних у кримінальному провадженні є збереження та подальше порівняння контрольної суми (хешу) первинно отриманих файлів та їх подальших копій[1].

Висновки. На основі проведеного аналізу встановлено, що незаконне заволодіння транспортними засобами трансформувалося у високотехнологічну злочинну діяльність, що систематично включає використання спеціальних засобів (як-от кодграбери-ретранслятори) і вимагає, у тому числі, кваліфікації за ч. 2 ст. 361 КК України (Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж). У зв'язку з цим цифрова криміналістика повинна більш глибоко вивчати методи, що охоплюють множинні джерела слідів: вбудовані системи, хмарні сервери та побічні канали мобільних пристроїв.

Ключовим викликом для забезпечення доказової цінності залишається відсутність захищеного від втручання сховища даних у транспортних засобах, що підвищує ризики маніпуляцій і вимагає обов'язкового застосування протоколів розширеного логування для гарантування форензичної надійності та відтворюваності доказів.

Проведений аналіз сучасних способів незаконного заволодіння транспортними засобами дозволив сформулювати такі рекомендації для боротьби з аналізованими правопорушеннями:

1. Для науковців у галузі криміналістики:

– продовжити наукові пошуки з метою пошуку шляхів захисту від несанкціонованого втручання у сховища даних транспортних засобів;

– розробити методи, які дозволять чітко артикулювати ступінь імовірності та можливі джерела помилок результатів технічних розслідувань;

– дослідити шляхи впровадження динамічної системи сертифікації кібербезпеки для автоматизованих транспортних засобів та аналіз ризиків, зокрема, пов'язаних із крадіжкою інтелектуальної власності.

2. Для практичних співробітників правоохоронних органів:

– завжди розглядати використання злочинцями спеціальних технічних засобів (кодграберів-ретрансляторів) як ознаку несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних систем (ч. 2 ст. 361 КК України);

– при розслідуванні незаконного заволодіння транспортними засобами приділяти першочергову увагу мобільним пристроям підозрюваних, оскільки вони є своєрідними «шлюзами» для доступу до хмарних даних;

– під час проведення API-орієнтованого отримання даних застосовувати протоколи, що вимагають розширеного логування всіх комунікаційних параметрів для забезпечення відстежуваності та надійності доказів.

3. Для судових експертів (у тому числі судових експертів-криміналістів):

– забезпечувати гарантовану відтворюваність та прозорість експертного дослідження та його результатів;

– детально фіксувати (документувати) інформацію про походження даних, виявлених під час експертних досліджень слідів незаконного заволодіння транспортними засобами.

[1] Ebbers S. 'Grand theft API: A forensic analysis of vehicle cloud data' *Forensic Science International: Digital Investigation* (2024) DOI: https://doi.org/10.1016/j.fsidi.2023.301691

REFERNSES

Legal documents

Cases

1. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 24 veresnia 2019 roku u kryminalnomu provadzhenni № 12016100040004640 (sprava № 755/13969/16-k) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75970298 (in Ukranian)
2. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 02 zhovtnia 2025 roku u kryminalnomu provadzhenni № 12019160490003587 (sprava № 523/503/20) [URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130683584 (in Ukranian)

3. Stratehiia pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2024 roku. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 zhovtnia 2020 r. № 1360-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360–2020-%D1%80#Text (in Ukranian)
4. Ukhvala Apeliatsiinoho sudu m. Kyieva vid 08 serpnia 2018 roku u kryminalnomu provadzhenni № 12016100040004640 (sprava № 11-kp/796/995/2018) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75970298 (in Ukranian)
5. Ukhvala Kyivskoho apeliatsiinoho sudu vid 19 serpnia 2020 roku u kryminalnomu provadzhenni pid № 12017100040007894 (sprava № 754/13878/17) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91185733 (in Ukranian)
6. Ukhvala Poltavskoho apeliatsiinoho sudu vid 13 veresnia 2022 roku u kryminalnomu provadzhenni № 12016220060000877 (sprava № 646/110/17 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106413158 (in Ukranian)
7. Ukhvala Kyivskoho apeliatsiinoho sudu vid 12 lystopada 2024 roku u kryminalnomu provadzhenni № 11-kp/824/3216/2024 (sprava № 754/5026/20) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123038410 (in Ukranian)
8. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON vid 31 serpnia 2020 roku Pidvyshchennia bezpeky dorozhnoho rukhu v usomu sviti URL: https://docs.un.org/en/a/res/74/299 (in Ukranian)

Bibliography

Authored books

1. Holina V. V., Shramko S. S. *Kulturolohiia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini: teoriia ta praktyka zapobihannia avtotransportnym pravoporushenniam: monohrafiia* [Culturology of road safety in Ukraine: theory and practice of preventing motor vehicle offenses: monograph] (Pravo, 2023) 184. <DOI:10.31359/9789669986870> (in Ukranian)
2. Kolodiazhnyi M. H. *Stratehiia Vision Zero: uroky dlia Ukrainy: monohrafiia* [Vision Zero Strategy: Lessons for Ukraine: Monograph] (Pravo, 2022) 300. <URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2022/11/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D0%B9.-%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-Vizion-zero_. pdf> (in Ukranian)
3. Ludger Hovestadt, Vera Bühlmann, *A Quantum City: Mastering the Generic* (Birkhäuser, 2015) 824. < https://dokumen.pub/a-quantum-city-mastering-the-generic-1nbsped-9783035606416–9783035606263.html>

Non-authored books

4. *Vision zero toolkit* (Department of Transportation in the interest of information exchange, 2024) 55. <https://highways.dot.gov/sites/fhwa.dot.gov/files/2024–04/Vision%20Zero%20Toolkit%20508_0.pdf>

Jornal articles

5. Batyrhareieva V. S. 'Naukovo-tekhnichnyi prohres i pravoporushennia u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportu: okremi rakursy problemy' [Scientific and technical progress and offenses in the field of road traffic safety and transport operation: separate perspectives of the problem] (2024) 48 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 103. DO I: 10.31359/2079-6242-2024-48-103 (in Ukranian)
6. Holina V. V. 'Zapobihannia transportnym pravoporushenniam v Ukraini v konteksti yevrointehratsii' [Prevention of transport offenses in Ukraine in the context of European integration] (2022) 4 Naukovyi zhurnal Pivdenno-ukrainskyi pravnychyi chasopys 61. DOI: https://doi.org/10.31359/9789669986870 (in Ukranian)
7. Holina V. V. 'Vplyv zarubizhnykh praktyk zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu na kontseptsii zapobihannia transportnym pravoporushenniam v Ukraini' [The influence of foreign road safety practices on the concepts of preventing transport offenses in Ukraine] (2024) 47 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 124. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-124 (in Ukranian)
8. Ebbers S, Gens S, Bakkouch M, Freiling F, Schinzel S. 'Grand theft API: A forensic analysis of vehicle cloud data' (2024) 48 Forensic Sci Int: Digit Invest 301691. DOI:10.1016/j.fsidi.2023.301691
9. Meteňko J, Meteňková M. 'Digital trace as a personal and criminalistics object' (2024) 9(1) Security Horizons 175. DOI: 10.35603/sws.iscss.2024/s02/12
10. Wessing R. Akteneinsichtsrecht, Besichtigungsrecht; Auskunftsrecht des Beschuldigten (Beck'scher Onlinekommentar StPO mit RiStBV und MiStra, 2018). DOI: 10.1515/9783110630244–020
11. Yang Q, Gasti P, Zhou G, Farajidavar A, Balagani K. 'On Inferring Browsing Activity on Smartphones via USB Power Analysis Side-Channel' (2017) IEEE T Inf Forens Sec. DOI:10.1109/TIFS.2016.2639446

Conference paper

12. Batyrhareieva V. S. 'Okremi fokusy problemy avtotransportnoi bezpeky v Ukraini' [Separate foci of the problem of road safety in Ukraine] *Derzhavna polityka u sferi ubezpechennia dorozhnoho rukhu: teoriia, zakonodavstvo, praktyka* (Pravo, 2021) DOI: 10.31359/978-966-998-313-8 (in Ukranian)

Чекін Д. О.

Методи і засоби цифрової криміналістики у боротьбі з незаконним заволодінням транспортними засобами

У статті представлено комплексне дослідження, присвячене виокремленню типових способів незаконного заволодіння транспортними засобами шляхом використання цифрових технологій та застосуванню спеціалізованих методів і засобів цифрової криміналістики в контексті боротьби з високотехнологічним незаконним заволодінням транспортними засобами. Актуальність теми дослідження та постановка проблеми обґрунтовані тим, що стрімкий науково-технічний прогрес у поєднанні із всеохоплюючою цифровізацією автомобільного сектору докорінно змінили ландшафт злочинної діяльності. Сучасні майнові злочини все частіше включають несанкціоноване втручання в роботу електронних систем та бортового обладнання за допомогою складних технічних комплексів, таких як кодграбери та ретранслятори сигналу. Ця технологічна трансформація зумовлює необхідність зміни парадигми у сфері цифрової криміналістики, вимагаючи негайної адаптації для забезпечення збереження, вилучення та доказової цінності цифрових слідів, отриманих із цих нових та вкрай нестабільних джерел.

Основною метою цього дослідження є виявлення, систематизація та визначення типових способів незаконного заволодіння транспортними засобами та методів цифрової криміналістики, застосовних до боротьби із сучасними злочинами аналізованої категорії, а також формулювання дієвих практичних рекомендацій для відповідних суб'єктів. Методологічна основа дослідження дозволила провести аналіз існуючих вразливостей у системі безпеки автомобілів. У ході дослідження встановлено, що критичним викликом для цієї сфери є притаманна недосконаліть механізмів захисту від втручання у джерела для зберігання даних про транспортні засоби, що створює значний ризик маніпулювання даними або їх втрати через дії зловмисників. Крім того, у дослідженні наголошується, що для гарантування цілісності та судової допустимості отриманих даних необхідним є впровадження протоколів розширеного логування під час процесу вилучення даних.

Сформульовано набір цільових практичних рекомендацій для підвищення ефективності розслідувань. Для наукової спільноти акцент зроблено на необхідності подальшого дослідження інноваційних рішень, що забезпечують повну відтворюваність проведених криміналістичних досліджень. Правоохоронним органам рекомендовано надати пріоритет належному технічному забезпеченню спеціальними мобільними криміналістичними пристроями та суворому дотриманню процедур логування для збереження ланцюга доказів. Для судових експертів у статті підкреслюється необхідність прозорого представлення результатів із чітким визначенням ймовірності висновків та ідентифікацією потенційних джерел помилок з метою відповідності суворим стандартам системи правосуддя.

Ключові слова: *цифрова криміналістика, незаконне заволодіння транспортними засобами, кодграбер, хмарні дані, API-орієнтоване отримання, доказова цінність.*

Chekin D. O.

Methods and Tools of Digital Forensics in Combating Vehicle Theft

The article presents a comprehensive study dedicated to identifying typical methods of illegal vehicle seizure through the utilization of digital technologies and the application of specialized digital forensics methods and tools in the context of combating high-tech vehicle theft. The relevance of the research topic and the problem statement are substantiated by the fact that rapid scientific and technical progress, combined with the pervasive digitalization of the automotive sector, have fundamentally altered the landscape of criminal activity. Modern property crimes increasingly involve unauthorized interference with the operation of electronic systems and on-board equipment using complex technical complexes, such as code grabbers and signal relay devices. This technological transformation necessitates a paradigm shift in the field of digital forensics, requiring immediate adaptation to ensure the preservation, extraction, and evidentiary value of digital traces obtained from these new and highly volatile sources.

The primary objective of this study is the identification, systematization, and definition of typical methods of illegal vehicle seizure and digital forensics methods applicable to combating modern crimes of this category, as well as the formulation of effective practical recommendations for relevant entities. The methodological basis of the study facilitated an analysis of existing vulnerabilities in vehicle security systems. The study established that a critical challenge for this sphere is the inherent imperfection of protection mechanisms against interference with vehicle data storage sources, which creates a significant risk of data manipulation or loss due to malicious actions. Furthermore, the study emphasizes that implementing extended logging protocols during the data extraction process is necessary to guarantee the integrity and judicial admissibility of the obtained data.

A set of targeted practical recommendations has been formulated to enhance the effectiveness of investigations. For the scientific community, emphasis is placed on the need for further research into innovative solutions that ensure the full reproducibility of forensic examinations conducted.

Law enforcement agencies are recommended to prioritize proper technical support with special mobile forensic devices and strict adherence to logging procedures to preserve the chain of evidence. For forensic experts, the article highlights the necessity of transparent presentation of results with a clear definition of the probability of conclusions and the identification of potential sources of error to comply with the rigorous standards of the justice system.

Keywords: *digital forensics, illegal vehicle theft, code grabber, cloud-data, API-based acquisition, evidentiary value.*

Стаття надійшла до редакції:27.10. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 346.5
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-192

О. В. Шамара, доктор філософії у галузі права, старший дослідник, доцент, головний консультант Центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень
ORCID: 0000-0002-0571-0437

РОЗВИТОК БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОРОЖНЬОЇ КАРТИ З ПИТАНЬ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА КОМПЛЕКСНОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ЧАСТИНИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ НА 2023–2027 РОКИ

Постановка проблеми. В науковій публікації продовжено наукову дискусію[1] щодо ефективних шляхів виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11.05.2023 року №273/2023[2], а також розгляд шляхів реалізації Дорожньої карти з питань верховенства права «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 №475-р[3], в контексті організації діяльності Бюро економічної безпеки України та посилення його спроможностей[4]

В рамках виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки слід констатувати, що з моменту прийняття Закону України «Про Бюро економічної безпеки України»[5] у правозастосовній діяльності склався вакуум серед органів правопорядку, які мають право на рівні закону здійснювати контррозвідувальний захист економічної безпеки держави та її економічного потенціалу. Вперше на цю проблему була звернута увага фахівцями консультативно-дорадчого органу Президента України у 2022 році[6] та у подальшому

[1] Shamara O. V. 'Priority measures within the framework of the implementation of the comprehensive strategic plan for reforming law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027' *Global Trends in the Development of Information Technology and Science:* Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. (August 27–29, 2025. Stockholm, Sweden) 114–117 <https://isu-conference.com/en/archive/global-trends-in-the-development-of-information-technology-and-science-27-08-25/.>

[2] Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України 11.05.2023 року №273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text (дата звернення: 09.10.2025).

[3] Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС». розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 №475-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475–2025-%D1%80#Text (дата звернення: 09.10.2025).

[4] Shamara O. V. 'Bureau of Economic Security as a Subject of Counterintelligence Protection of the Economic Security of Ukraine' *Science and Technology: Theory, Practice and Progress*: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. (September 3–5, 2025. Krakow, Poland) 200–205 <https://isu-conference.com/en/archive/science-and-technology-theory-practice-and-progress-3-09-25/.>; Шамара О. В. 'Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: законодавчі шляхи реалізації (частина перша)' (2025) 4 (2) Право і суспільство. Науковий журнал 108–117 <http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/4_2025/part_2/19.pdf.>

[5] Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 року №1150-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150–20#Text (дата звернення: 10.10.2025).

[6] Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень «Удосконалення правових основ діяльності

розкрито вітчизняними науковцями у своїх наукових публікаціях[1].

Одним з шляхів розв'язання зазначеної проблеми став законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів правопорядку у сфері забезпечення захисту економічної безпеки України та її економічного потенціалу»[2] [8]. Метою законопроекту визначено необхідність законодавчого унормування забезпечення контррозвідувального захисту економічної безпеки України та її економічного потенціалу шляхом надання таких повноважень Бюро економічної безпеки. Крім того, законопроектом поставлено мету:

– виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11.05.2023 року № 273/2023, шляхом надання прокуратурі України можливості ефективно забезпечувати дотримання вимог Конституції та законів України в діяльності органів сектору безпеки щодо виявлення порушення прав і свобод людини і громадянина та дотримання стану правопорядку в уповноважених органах сектору безпеки, під час здійснення оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності;

– положень Указу Президента України від 23.07.2025 року № 544[3] про заходи для скорочення бюрократичних процедур та проведення негайного аудиту державних видатків, з метою більш раціонального використання державних коштів та максимального спрямування державних ресурсів для захисту незалежності України та посилення її обороноздатності в умовах правового режиму воєнного стану, у зв'язку із забезпеченням контррозвідувального захисту економічної безпеки України та її економічного потенціалу та недопущення дублювання функцій органів правопорядку.

У розрізі піднятого питання, окремої уваги заслуговує, законопроект «Про скринінг прямих іноземних інвестицій» від 07.10.2025 № 14062–1, яким серед іншого передбачено доведення до логічного завершення реформи органів правопорядку у сфері забезпечення економічної безпеки України, шляхом надання повноважень Бюро економічної безпеки України у сфері здійснення контррозвідувального забезпечення інтересів України у сфері зовнішньоекономічної діяльності, а також забезпечення економічної безпеки держави шляхом контррозвідувального захисту економічної безпеки України та її економічного потенціалу, а також визначення інших напрямів посилення спроможностей Бюро економічної безпеки України[4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим підґрунтям досліджуваної теми стали чинне законодавство України, проекти законів України зареєстровані, у встановленому порядку у Верховній Раді України, праці вітчизняних вчених правознавців, які досліджували поняття та види функцій держави загалом та правоохоронної функції держави зокрема. До науковців, праці яких використано при написанні цієї статті слід віднести: В. Комашко, О. Кириченко, В. Пилипчук, О. Довгань, В. Доронін, Н. Ярмиш, М. Богуцький, М. Беланюк, Є. Курінний, Є. Скулиш, О. Титаренко, В. Литвиненко, В. Мельник, І. Коросташова, Ю. Ірха та інших провідних науковців України. Водночас більшість питань піднятих у науковій статті досліджено ґрунтовно не було у вітчизняній юридичній науці.

Метою статті є викладення результатів наукових розвідок за напрямом посилення спроможностей Бюро економічної безпеки України, за результатами аналізу законодавства України та відповід-

Бюро економічної безпеки», № 293/591 від 18.08.2022 року.

[1] Shamara O. V. 'Bureau of Economic Security as a Subject of Counterintelligence Protection of the Economic Security of Ukraine' *Science and Technology: Theory, Practice and Progress*: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. (September 3–5, 2025. Krakow, Poland) 200–205 <https://isu-conference.com/en/archive/science-and-technology-theory-practice-and-progress-3-09-25/.>; Шамара О. В. 'Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: законодавчі шляхи реалізації (частина перша)' (2025) 4 (2) Право і суспільство. Науковий журнал 108–117 <http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/4_2025/part_2/19.pdf.>

[2] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів правопорядку у сфері забезпечення захисту економічної безпеки України та її економічного потенціалу: проект Закону України від 02.09.2025 № 13725. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/57236 (дата звернення: 10.10.2025).

[3] Про заходи для скорочення бюрократичних процедур та проведення негайного аудиту державних видатків: Указ Президента від 23.07.2025р. № 544/2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/544/2025#Text (дата звернення: 10.10.2025).

[4] Про скринінг прямих іноземних інвестицій: проект Закону України від 07.10.2025 № 14062–1. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57597 (дата звернення: 10.10.2025).

них проектів законів України зареєстрованих у Верховній Раді України, в рамках реалізації Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11.05.2023 року № 273/2023 та Дорожньої карти з питань верховенства права «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р.

Виклад основного матеріалу. Дорожня карта з питань верховенства права є всеохоплюючим стратегічним документом, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорними Розділом 23 «Судова влада та основоположні права» та Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека». Цей документ є однією з ключових передумов відкриття офіційних переговорів про вступ України до ЄС у межах Кластера 1 «Основи процесу вступу до ЄС», що відкривається першим і закривається останнім. Його розробка та подальше виконання свідчать про готовність України відповідати стандартам ЄС, зміцнюють довіру з боку держав-членів та підсилюють статус України як надійного партнера. Зокрема, пунктом 4.3 Боротьба з організованою злочинністю (загальні засади боротьби з організованою злочинністю) Дорожньої карти з питань верховенства права передбачено прийняття та імплементація змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законів, щодо вдосконалення інституту підслідності, у якому буде передбачено:

– *чітке розмежування підслідності органів досудового розслідування;*

– *консолідацію повноважень органів правопорядку щодо розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки в єдиному органі правопорядку – Бюро економічної безпеки України (за винятком кримінальних правопорушень підслідних Національному антикорупційному бюро України).*

Стратегія забезпечення державної безпеки, затверджена Указом Президента України від 16.02.2022 року № 56/2022[1], визначає реальні й потенційні загрози державній безпеці України, напрями та завдання державної політики у сфері державної безпеки, що є основою для планування і реалізації політики у сфері державної безпеки. Серед об'єктів забезпечення державної безпеки визначено економічний потенціал держави. У зв'язку із цим, слушним буде визначити для Бюро економічної безпеки України, у статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, в якості альтернативної підслідності статтю 113 (Диверсія) Кримінального кодексу України, у разі, якщо об'єктом посягання буде встановлено економічний потенціал держави та/або економічна безпека України.

Слід звернути увагу, що Стратегія забезпечення державної безпеки серед основних завдань державної політики у сфері забезпечення державної безпеки визначає – економічний потенціал України та її економічну безпеку, а також системну протидію економічному тероризму. В рамках протидії тероризму, слід врахувати, що Бюро економічної безпеки України відповідно до статті 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» включено до числа суб'єктів, які здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції. У зв'язку із цим постає питання щодо включення до альтернативної підслідності Бюро економічної безпеки України, в рамках запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави, кримінальних правопорушень, передбачених статтею 209[1] (Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення) та статтею 258[5] (Фінансування тероризму) Кримінального кодексу України, у разі якщо злочинні посягання спрямовані на шкоду економічній безпеці держави або її економічному потенціалу, на національні інтереси України у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

На Бюро економічної безпеки України, як центральний орган виконавчої влади, покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держав, з метою забезпечення фінансової безпеки України, у зв'язку із цим доцільно віднести до його підслід-

[1] Стратегія забезпечення державної безпеки: Указ Президента від 16.02.2022р. № 56/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0088525-21#Text (дата звернення: 10.10.2025).

ності статтю 209 (Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом) Кримінального кодексу України.

Крім того, слід звернути увагу на зміни внесені до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», де до статті 5 внесено зміни відповідно до яких Бюро економічної безпеки України включено до державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю. У зв'язку із цим доцільно віднести до альтернативної підслідності Бюро економічної безпеки України кримінальні правопорушення – стаття 255 (Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній); стаття 255^1 (Встановлення або поширення злочинного впливу); стаття 209 (Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом) Кримінального кодексу України, у разі якщо злочинні посягання спрямовані завдати шкоди економічній безпеці держави або її економічному потенціалу та зашкодити національним інтересам України у зовнішньоекономічній діяльності.

Стаття 216 Кримінального процесуального кодексу України визначає підслідність Бюро економічної безпеки України, зокрема детективи органів Бюро економічної безпеки України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 199, 200, 201^1, 201^3, 201^4, 203^2, 204, 205^1, 206, 212, 212^1, 218^1, 219, 220^1, 220^2, 222, 222^1, 223^1, 224, 229, 231, 232, 232^1, 232^2, 233 Кримінального кодексу України, віднесених до розділу VII Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.

Проведений аналіз дає підстави констатувати, що виходячи зі статусу Бюро економічної безпеки України на нього Законом покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, проте не всі кримінальні правопорушення, що посягають на функціонування економіки держави, передбачені Кримінальним кодексом України віднесено до підслідності Бюро економічної безпеки України.

Приймаючи до уваги наведене вище пропонується пункти 1 та 2 частини третьої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України викласти у редакції:

«3. Детективи органів Бюро економічної безпеки України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених:

1) статтями 199, 200, 201^1, 201^2, 201^3, 201^4, 203^2, 204, 205^1, 206, 206^2, 209, 210, 211, 212, 212^1, 213, 218^1, 219, 220^1, 220^2, 222, 222^1, 222^2, 223^1, 224, 227, 229, 231, 232, 232^1, 232^2, 232^3, 233 Кримінального кодексу України;

2) статтями 113, 209^1, 255, 255^1, 258^5 (якщо їх об'єкт посягання є економічна безпека держави її економічний потенціал та нанесення шкоди національним інтересам України у зовнішньоекономічній діяльності), 191 (якщо предметом кримінального правопорушення є бюджетне відшкодування) Кримінального кодексу України;».

Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року[1] [12], що прийнята на підставі пункту 66 Стратегії національної безпеки України та затверджена Указом Президента України від 11.08.2021 року №347/2021, визначено стратегічний курс у сфері економічної безпеки, серед іншого у пункті 21.1 визначено завдання у сфері фінансової безпеки – розбудова ефективної моделі боротьби зі злочинами в економічній сфері шляхом забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України.

У цьому зв'язку, слід констатувати про відсутність в Україні нової Стратегії економічної безпеки України та Стратегії забезпечення державної безпеки, а дія чинних Стратегій сплив у 2025 році, що не спряє реалізації заходів передбачених положеннями Дорожньої карти з питань верховенства права та Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як *частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки.*

Розділом VI (Прикінцеві та перехідні положення) Закону України «Про Бюро економічної безпеки» у пункті 28 передбачено абзаци четвертий та шостий частини другої статті 1 Закону України «Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України»[2] [13] виключити.

Таким чином, із тексту Закону України «Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України» виключено зі структури Центрального управління Служби безпеки України та підпоряд-

[1] Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11.08.2021 року №347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text. (дата звернення: 10.10.2025).

[2] Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України: Закон України від 20 жовтня 2005 року №3014-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3014–15#Text (дата звернення: 10.10.2025).

кованих йому органах підрозділи: контррозвідувального захисту економіки держави та боротьби з корупцією і організованою злочинністю.

Крім того, з частини першої статті 2 Закону України «Про Службу безпеки України»[1], на підставі пункту 3 Розділу VI Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» слово «економічній» виключено.

Таким чином, Служба безпеки України через зміни в своєму основному Законі втратила таке завдання як захист економічної безпеки держави та економічного потенціалу України.

Разом із тим, Закон України «Про Службу безпеки України» в пункті другому частини першої статті 24 визначає повноваження Служби безпеки України – здійснення заходів контррозвідувального забезпечення інтересів України у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Такий підхід протирічить статті 2 Закону України «Про Службу безпеки України» та ідеології створення Бюро економічної безпеки України визначеної в пояснювальній записці до законопроекту «Про Бюро економічної безпеки України», № 3087-д від 02.07.2020: «*Створення єдиного державного органу, відповідального за боротьбу з економічними злочинами, та уникнення дублювання відповідних функцій у різних правоохоронних органах – це також одна з вимог Меморандуму про економічну та фінансову політику*», а також серед прогнозів результату прийняття законопроекту визначалось:

– *налагодженню партнерських відносин між бізнесом та контролюючими органами;*

– *ефективності дій єдиного правоохоронного органу в боротьбі зі злочинами у сфері економіки;*

– *підвищенню позиції України в рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business, що здійснюється експертами Світового банку.»*[2] .

З урахуванням відповідних змін в законодавстві України та ліквідації у структурі Центрального управління Служби безпеки України та підпорядкованих йому органах підрозділів контррозвідувального захисту економіки держави таку функцію доцільно закріпити за відповідними підрозділами Бюро економічної безпеки України, з метою прибрати вакуум у правозастосовній діяльності та забезпечити ефективний захист економічної безпеки України, її економічного потенціалу, а також захист національних інтересів України у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, питання контррозвідувального захисту економічної безпеки держави, її економічного потенціалу, а також захист національних інтересів України у сфері зовнішньоекономічної діяльності повинно бути покладено на відповідні підрозділи Бюро економічної безпеки України, як єдиного органу, який здійснює забезпечення економічної безпеки держави.

Указом Президента України від 23.07.2025 року № 544[3], з метою здійснення ефективної дерегуляції та сприяння реалізації економічних прав і свобод громадян України, більш раціонального використання державних коштів та максимального спрямування державних ресурсів для захисту незалежності України та посилення її обороноздатності в умовах правового режиму воєнного стану Кабінету Міністрів України доручено забезпечити відповідно до повноважень та з урахуванням загроз національній безпеці проведення аналізу інституційної та функціональної спроможності органів державної влади в інтересах національної безпеки та оборони України і вжити за результатами аналізу заходів, спрямованих насамперед на недопущення дублювання ними повноважень, виконання невластивих функцій і неефективного використання кадрового та бюджетних ресурсів.

Приймаючи до уваги Указ Президента України від 23.07.2025 року № 544 обґрунтованим вбачається надання повноважень здійснення контррозвідувального захисту економічної безпеки України, її економічного потенціалу, а також захист національних інтересів України у сфері зовнішньоекономічної діяльності Бюро економічної безпеки України, оскільки Служба безпеки України втратила відповідні повноваження у сфері забезпечення економічної безпеки України. У зв'язку із чим слід внести відповідні зміни Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» визна-

[1] Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229–12#Text (дата звернення: 10.10.2025).

[2] Про Бюро економічної безпеки України: проект Закону України від 02 липня 2020 року № 3087-д. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=3087-%D0%B4&conv=9. (дата звернення: 10.10.2025).

[3] Про заходи для скорочення бюрократичних процедур та проведення негайного аудиту державних видатків: Указ Президента від 23.07.2025р. № 544/2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/544/2025#Text (дата звернення: 10.10.2025).

чивши додаткові повноваження та задання Бюро економічної безпеки України щодо забезпечення економічної безпеки держави шляхом контррозвідувального захисту економічної безпеки України та її економічного потенціалу, контррозвідувального забезпечення національних інтересів України у сфері зовнішньоекономічної діяльності, а частину першу статті 1 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» слід викласти в редакції:

«Стаття 1. Статус Бюро економічної безпеки України

1. Бюро економічної безпеки України – це центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладаються завдання щодо контррозвідувального захисту економічної безпеки України та її економічного потенціалу, контррозвідувального забезпечення інтересів України у сфері зовнішньоекономічної діяльності, протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави.

Особливості спеціального статусу Бюро економічної безпеки України обумовлюються його завданнями та повноваженнями.

Відповідно до покладених завдань Бюро економічної безпеки України виконує контррозвідувальну, правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції.

Здійснення контррозвідувальних заходів у сфері забезпечення контррозвідувального захисту економічної безпеки України та її економічного потенціалу, контррозвідувального забезпечення інтересів України у сфері зовнішньоекономічної діяльності іншими суб'єктами, які мають право здійснювати контррозвідувальну діяльність, крім Бюро економічної безпеки України, забороняється.».

Відповідно, слід розширити завдання Бюро економічної безпеки України та визначити серед них:

«4) забезпечення економічної безпеки держави шляхом контррозвідувального захисту економічної безпеки України та її економічного потенціалу, запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави;

4[1]) здійснення заходів контррозвідувального забезпечення інтересів України у сфері зовнішньоекономічної діяльності;».

У зв'язку із цим гостро постає питання організації дієвого та ефективного нагляду прокуратури за дотриманням органами та підрозділами, які мають право здійснювати контррозвідувальну діяльність вимог Конституції та законів України, а також дотримання ними прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Це питання глибоко, системно та обґрунтовано було викладено в попередніх наукових працях[1].

В контексті зазначеного вище слід звернути увагу, що серед основних завдань Бюро економічної безпеки України у статті 4 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», визначено *виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги*.

У зв'язку із цим слід згадати про Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF), яке є частиною Європейської комісії, але є незалежним, як орган який здійснює розслідування. Він розслідує випадки шахрайства та корупції в інституціях та органах Європейського Союзу і допомагає органам Європейського Союзу в боротьбі з шахрайством. Як частина Європейської комісії, Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству також сприяє розробці, моніторингу та реалізації політики Європейського Союзу щодо боротьби з шахрайством. OLAF тісно співпрацює з Європейським парламентом, оскільки місія обох установ полягає у нагляді за витрачанням бюджету Європейського Союзу.

OLAF тісно співпрацює з парламентським комітетом з бюджетного контролю, який контролює виконання бюджету Європейського Союзу, вивчає законодавство, спрямоване на запобігання шахрай-

[1] Шамара О. В., Комашко В. В. 'Нагляд прокурора за додержанням Конституції та законів України органами та підрозділами, що проводять контррозвідувальну діяльність: законодавчий та суб'єктивний аспект' (2025) 2(53) Інформація і право. Науковий журнал. 244–257 <http://il.ippi.org.ua/article/view/334268>; Shamara O. V. Komashko V. V. 'État actuel du contrôle exercé par le parquet sur le respect de la loi par les organes et unités menant des activités de contre-espionnage' *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique*: c avec des matériaux de la VIII conférence scientifique et pratique internationale, (Paris, 4 avril 2025) 67–77 ; Шамара О. В., Комашко В. В. 'Контррозвідувальна діяльність організації нагляду прокурора за додержанням Конституції та законів України органами та підрозділами, що її провадять' *Проблеми формування й реалізації державної політики в секторі безпеки та оборони* : матеріали Міжрегіонального круглого столу (м. Київ, 23 травня 2025 р.) 125–138

ству та іншим порушенням, і ухвалює резолюцію у відповідь на щорічний звіт Комісії про боротьбу з шахрайством.

Поміж іншого, сфера розслідування OLAF охоплює зовнішню допомогу – для бенефіціарів за межами ЄС, яка становить 2% бюджету ЄС. Зокрема предметом розслідування OLAF є шахрайство у сферах:

- *фінансування національних агентств розвитку або міжнародних організацій;*
- *надання коштів для підтримки національних бюджетів країн, що не входять до ЄС, або великих інфраструктурних проектів у сусідніх країнах;*
- *гуманітарна допомога.*

OLAF співпрацює з національними правоохоронними органами, міжнародними організаціями та слідчими групами інших міжнародних донорів для виконання своїх завдань.

З метою сприяння поступового зближення України та Європейського Союзу у 2014 році було укладено Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах. Зазначену угоду було ратифіковано на підставі прийняття Закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16.09.2014 року№ 1678-VII[1]. Україна, виконуючи свої зобов'язання з питань виконання розділу VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та додатків до нього прийнято постанову Уряду від 07.07.2021 р. № 702[2].

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) та Європейським судом аудиторів (ЄСА) з питань виконання розділу VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та додатків до нього» від 07.07.2021 р. № 702 визначає Державну аудиторську службу Національним контактним пунктом з організації взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF). Урядом вказано на створення та функціонування структурного підрозділу Державної аудиторської служби, відповідального за здійснення функцій Національного контактного пункту з організації взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF).

Крім того, Урядом України постановою від 07.07.2021 р. № 702 було внесено зміни до абзацу тринадцятого пункту 2 Порядку функціонування національної системи управління та контролю за виконанням спільних операційних програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства 2014–2020, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 р. № 554 «Про запровадження національної системи управління та контролю за виконанням спільних операційних програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства 2014–2020»[3], яким викладено його в такій редакції:

«*Національний контактний пункт – центральний орган виконавчої влади*, який здійснює функції

[1] Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678–18#Text (дата звернення: 10.10.2025).

[2] Деякі питання взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) та Європейським судом аудиторів (ЄСА) з питань виконання розділу VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та додатків до нього: постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2021 р. № 702. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702–2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 09.10.2025).

[3] Про запровадження національної системи управління та контролю за виконанням спільних операційних програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства 2014–2020: постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. № 554. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554–2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 09.10.2025).

Національного контактного пункту з організації взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) та Європейським судом аудиторів (ЄСА) з питань виконання розділу VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та додатків до нього;».

Слід зауважити, що до внесення змін постановою Уряду України від 7 липня 2021 р. № 702 до постанови Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1110 «Про запровадження національного механізму координації взаємодії органів державної влади з метою захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу»[1] *забезпечення виконання функцій Національного контактного пункту з організації взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF)* з питань виконання розділу VI Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та додатків до нього *було покладено на Міністерство внутрішніх справ України*, який у своїй структурі має органи досудового розслідування (Національна поліція України).

Постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1110 «Про запровадження національного механізму координації взаємодії органів державної влади з метою захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу» утворено Міжвідомчу координаційну раду з питань протидії порушенням, які впливають на фінансові інтереси України та ЄС, яку очолює Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. Враховуючи склад комісії, її міжвідомчий характер та виконання зобов'язань з питань протидії порушенням, які впливають на фінансові інтереси України та ЄС, виходячи з функцій та завдань Європейського управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) доцільно покласти функцію *взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF)* з питань виконання розділу VI Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та додатків до нього на Бюро економічної безпеки України. З цією метою доцільно внести зміни до постанов Уряду України від 25.10.2017 р. № 1110, від 07.07.2021 р. № 702, від 11.07.2018 р. № 554 та змінити структуру Бюро економічної безпеки України до якої включити *Національний контактний пункт*, який здійснює функції Національного контактного пункту з організації взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF).

Висновоки. Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року[2], що прийнята на підставі пункту 66 Стратегії національної безпеки України та затверджена Указом Президента України від 11.08.2021 року № 347/2021, визначено стратегічний курс у сфері економічної безпеки, серед іншого у пункті 21.1 визначено завдання у сфері фінансової безпеки – розбудова ефективної моделі боротьби зі злочинами в економічній сфері шляхом забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України. Слід констатувати відсутність в Україні нової Стратегією економічної безпеки України та Стратегії забезпечення державної безпеки.

Запропоновані у науковій статті зміни до законодавства України відповідають напрямам реалізації Дорожньої карти з питань верховенства права схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р. та Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого указом Президента України від 11.05.2023 року № 273/2023.

Слід констатувати, що розбудова спроможностей Бюро економічної безпеки України навряд досягне мети реалізації Дорожньої карти з питань верховенства права, Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як час-

[1] Про запровадження національного механізму координації взаємодії органів державної влади з метою захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу: постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1110. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1110–2017-%D0%BF#Text (дата звернення: 09.10.2025).

[2] Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11.08.2021 року № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text. (дата звернення: 10.10.2025).

тини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки та відповідної ефективності, без реалізації запропонованих змін до законодавства України.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roky. Ukaz Prezydenta Ukrainy 11.05.2023 roku № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text (in Ukranian)
2. Deiaki pytannia zabezpechennia perehovornoho protsesu pro vstup Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu za klasterom 1 «Osnovy protsesu vstupu do YeS». rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.05.2025 № 475-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475–2025-%D1%80#Text (in Ukranian)
3. Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 sichnia 2021 roku № 1150-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150–20#Text (in Ukranian)
4. Analitychna zapyska Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen «Udoskonalennia pravovykh osnov diialnosti Biuro ekonomichnoi bezpeky», № 293/591 vid 18.08.2022 roku. (in Ukranian)
5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo reformuvannia orhaniv pravoporiadku u sferi zabezpechennia zakhystu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy ta yii ekonomichnoho potentsialu: proekt Zakonu Ukrainy vid 02.09.2025 № 13725. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/57236 (in Ukranian)
6. Pro zakhody dlia skorochennia biurokratychnykh protsedur ta provedennia nehainoho audytu derzhavnykh vydatkiv: Ukaz Prezydenta vid 23.07.2025r. № 544/2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/544/2025#Text (in Ukranian)
7. Pro skryninh priamykh inozemnykh investytsii: proekt Zakonu Ukrainy vid 07.10.2025 № 14062–1. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57597 (in Ukranian)
8. Stratehiia zabezpechennia derzhavnoi bezpeky: Ukaz Prezydenta vid 16.02.2022r. № 56/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0088525-21#Text (in Ukranian)
9. Stratehiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.08.2021 roku № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text. (in Ukranian)
10. Pro zahalnu strukturu i chyselnist Sluzhby bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20 zhovtnia 2005 roku № 3014-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3014–15#Text (in Ukranian)
11. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 roku № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229–12#Text (in Ukranian)
12. Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: proekt Zakonu Ukrainy vid 02 lypnia 2020 roku № 3087-d. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=3087-%D0%B4&conv=9. (in Ukranian)
13. Pro zakhody dlia skorochennia biurokratychnykh protsedur ta provedennia nehainoho audytu derzhavnykh vydatkiv: Ukaz Prezydenta vid 23.07.2025r. № 544/2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/544/2025#Text (in Ukranian)
14. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Zakon Ukrainy vid 16 veresnia 2014 roku № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678–18#Text(in Ukranian)
15. Deiaki pytannia vzaiemodii z Yevropeiskym upravlinniam z pytan zapobihannia zlovzhyvanniam ta shakhraistvu (OLAF) ta Yevropeiskym sudom audytoriv (IeSA) z pytan vykonannia rozdilu VI «Finansove spivrobitnytstvo ta polozhennia shchodo borotby iz shakhraistvom» Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony, ta dodatkiv do noho: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 lypnia 2021 r. № 702. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702–2021-%D0%BF#Text (in Ukranian)
16. Pro zaprovadzhennia natsionalnoi systemy upravlinnia ta kontroliu za vykonanniam spilnykh operatsiinykh prohram prykordonnoho spivrobitnytstva Yevropeiskoho instrumentu susidstva 2014–2020: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 lypnia 2018 r. № 554. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554–2018-%D0%BF#Text (in Ukranian)
17. Pro zaprovadzhennia natsionalnoho mekhanizmu koordynatsii vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady z metoiu zakhystu finansovykh interesiv Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 zhovtnia 2017 r. № 1110. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1110–2017-%D0%BF#Text (in Ukranian)

Bibliography

Journal articles

1. Shamara O. V. 'Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roky: zakonodavchi shliakhy realizatsii (chastyna persha)' [Comprehensive strategic plan for reforming law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027: legislative ways of implementation (part one)] (2025) 4 (2) Pravo i suspilstvo. Naukovyi zhurnal 108–117 <http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/4_2025/part_2/19.pdf.> (in Ukranian)
2. Shamara O. V., Komashko V. V. 'Nahliad prokurora za doderzhanniam Konstytutsii ta zakoniv Ukrainy orhanamy ta pidrozdilamy, shcho provodiat kontrrozviduvalnu diialnist: zakonodavchyi ta subiektyvnyi aspekt' [Prosecutor's supervision of compliance with the Constitution and laws of Ukraine by bodies and units conducting counterintelligence activities: legislative and subjective aspects] (2025) 2(53) Informatsiia i pravo. Naukovyi zhurnal. 244–257 <http://il.ippi.org.ua/article/view/334268> (in Ukranian)

Conference papers

3. Shamara O. V. 'Bureau of Economic Security as a Subject of Counterintelligence Protection of the Economic Security of Ukraine' *Science and Technology: Theory, Practice and Progress*: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. (September 3–5, 2025. Krakow, Poland) 200–205 <https://isu-conference.com/en/archive/science-and-technology-theory-practice-and-progress-3-09-25/.>
4. – 'Priority measures within the framework of the implementation of the comprehensive strategic plan for reforming law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027' *Global Trends in the Development of Information Technology and Science:* Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. (August 27–29, 2025. Stockholm, Sweden) 114–117 <https://isu-conference.com/en/archive/global-trends-in-the-development-of-information-technology-and-science-27-08-25/.>
5. Shamara O. V. Komashko V. V. 'État actuel du contrôle exercé par le parquet sur le respect de la loi par les organes et unités menant des activités de contre-espionnage' *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique*: c avec des matériaux de la VIII conférence scientifique et pratique internationale, (Paris, 4 avril 2025) 67–77
6. Shamara O. V., Komashko V. V. 'Kontrrozviduvalna diialnist orhanizatsii nahliadu prokurora za doderzhanniam Konstytutsii ta zakoniv Ukrainy orhanamy ta pidrozdilamy, shcho yii provadiat' [Counterintelligence activities of the organization of the prosecutor's supervision over compliance with the Constitution and laws of Ukraine by the bodies and units that carry them out] *Problemy formuvannia y realizatsii derzhavnoi polityky v sektori bezpeky ta oborony* : materialy Mizhrehionalnoho kruhloho stolu (m. Kyiv, 23 travnia 2025 r.) 125–138 (in Ukranian)

Шамара О. В.

Розвиток Бюро економічної безпеки України в контексті реалізації дорожньої карти з питань верховенства права та комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки

Наукова стаття містить результат аналізу законодавства України, проектів законів України у сфері діяльності та розбудови органів правопорядку України та прокуратури. Наукова публікація є продовженням наукової дискусії щодо ефективних шляхів виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11.05.2023 року № 273/2023, а також розгляд шляхів реалізації Дорожньої карти з питань верховенства права «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р, в контексті організації діяльності Бюро економічної безпеки України та посилення його спроможностей. Особливої уваги заслуговує законопроект «Про скринінг прямих іноземних інвестицій» від 07.10.2025 № 14062–1, яким серед іншого передбачено доведення до логічного завершення реформи органів правопорядку у сфері забезпечення економічної безпеки України, шляхом надання повноважень Бюро економічної безпеки України у сфері здійснення контррозвідувального забезпечення інтересів України у сфері зовнішньоекономічної діяльності, а також забезпечення економічної безпеки держави шляхом контррозвідувального захисту економічної безпеки України та її економічного потенціалу, а також визначення інших напрямів посилення спроможностей Бюро економічної безпеки України.

Проведений аналіз дав підстави констатувати, що виходячи зі статусу Бюро економічної безпеки України на нього Законом покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, проте не всі кримінальні правопорушення, що посягають на функціонування економіки держави, передбачені Кримінальним кодексом України віднесено до підслідності Бюро економічної безпеки України. Констатовано про відсутність в Україні нової Стратегії економічної безпеки України та Стратегії забезпечення державної безпеки, а дія чинних Стратегій сплив у 2025 році, що не сприяє ефективній реалізації заходів, передбачених положеннями Дорожньої карти з питань верховенства права та Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки.

Ключові слова: *Бюро економічної безпеки України, прокуратура, нагляд за контррозвідувальною діяльністю, органи правопорядку, реформування органів правопорядку, контррозвідувальна діяльність, контррозвідувальний захист економічної безпеки України, економічний потенціал, економічна безпека, державна безпека, підслідність, кримінальні правопорушення, Стратегії економічної безпеки України, Стратегія державної безпеки, дорожня карта з питань верховенства права.*

Shamara O. V.

Development of the Bureau of economic security of Ukraine in the context of the implementation of the roadmap on the rule of law issues and the comprehensive strategic plan for the reform of law enforcement bodies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027

The scientific article contains the result of the analysis of the legislation of Ukraine, draft laws of Ukraine in the field of activity and development of law enforcement agencies of Ukraine and the prosecutor's office. The scientific publication is a continuation of the scientific discussion on effective ways to implement the Comprehensive Strategic Plan for the Reform of Law Enforcement Agencies as Part of the Security and Defense Sector of Ukraine for 2023–2027, approved by the Decree of the President of Ukraine dated May 11, 2023 № 273/2023, as well as a consideration of ways to implement the Roadmap on the Rule of Law «Some Issues of Ensuring the Negotiation Process on Ukraine's Accession to the European Union under Cluster 1 «Fundamentals of the EU Accession Process», approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 14, 2025 № 475, in the context of organizing the activities of the Bureau of Economic Security of Ukraine and strengthening its capabilities. The draft law «On Screening of Foreign Direct Investments» dated 07.10.2025 № 14062–1 deserves special attention, which, among other things, provides for the logical completion of the reform of law enforcement agencies in the field of ensuring the economic security of Ukraine, by granting the Bureau of Economic Security of Ukraine powers in the field of counterintelligence support of Ukraine's interests in the field of foreign economic activity, as well as ensuring the economic security of the state through counterintelligence protection of Ukraine's economic security and its economic potential, as well as identifying other areas of strengthening the capabilities of the Bureau of Economic Security of Ukraine.

The analysis conducted gave grounds to state that, based on the status of the Bureau of Economic Security of Ukraine, it is assigned by the Law tasks of counteracting offenses that encroach on the functioning of the state economy, however, not all criminal offenses that encroach on the functioning of the state economy, provided for by the Criminal Code of Ukraine, are attributed to the jurisdiction of the Bureau of Economic Security of Ukraine. It was noted that Ukraine does not have a new Strategy for the Economic Security of Ukraine and the Strategy for Ensuring State Security, and the current Strategies expired in 2025, which will not contribute to the effective implementation of measures provided for by the provisions of the Roadmap on the Rule of Law and the Comprehensive Strategic Plan for Reforming Law Enforcement Agencies as Part of the Security and Defense Sector of Ukraine for 2023–2027.

Keywords: *Bureau of Economic Security of Ukraine, Prosecutor's Office, Counterintelligence Supervision, Law Enforcement Agencies, Law Enforcement Reform, Counterintelligence, Counterintelligence Protection of Ukraine's Economic Security, Economic Potential, Economic Security, State Security, Investigation, Criminal Offenses, Economic Security Strategies of Ukraine, State Security Strategy, Roadmap on the Rule of Law.*

Стаття надійшла до редакції:13.10. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

ТРИБУНА ДОКТОРАНТА І АСПІРАНТА

УДК 343.13:347.235.4
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-203

В. М. Геник, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID 0009-0004-8261-6366

УХВАЛА СЛІДЧОГО СУДДІ ЯК ПРАВОВА ПІДСТАВА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ (СПІВМІРНОСТІ)

Постановка проблеми. Сучасна модель кримінального провадження ґрунтується на поєднанні ефективності публічного переслідування та належного забезпечення прав людини, що особливо актуалізується на стадії досудового розслідування. Саме на цьому етапі органи правопорядку здійснюють найбільш інтенсивні втручання у права особи, зокрема шляхом обшуку, арешту майна, тимчасового доступу до речей і документів, накладення запобіжних заходів тощо. Тож особливого значення під час досудового розслідування набуває дотримання принципу пропорційності. Цей принцип тлумачиться Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) у різних аспектах, зокрема, під час визначення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ)), права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 ЄКПЛ), права власності (ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ) тощо. Водночас є універсальні критерії, виокремленні ЄСПЛ, які надають підстави визначати, чи було обмеження прав людини сумісним із принципом пропорційності. Такими критеріями, наприклад, є: законність, легітимна мета, втручання у права людини, що має відповідати вимогам співмірності. У свою чергу, законність обмеження прав особи передбачає наявність контролю та нагляду за заходами процесуальних обмежень, детальне визначення в законодавстві правових підстав, меж і порядку їх застосування[1]. Тож, ключовим юридичним інструментом, що легітимує обмеження прав та свобод особи під час досудового розслідування, виступає ухвала слідчого судді, яка у правовій площині є гарантією від свавілля публічної влади та має забезпечувати дотримання стандартів прав людини. У цьому контексті постає необхідність комплексного дослідження ролі ухвали слідчого судді як правової підстави для обмеження прав людини у контексті принципу пропорційності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принцип пропорційності активно досліджується в наукових роботах і визначається у правозастосовній практиці. Зокрема, О. Ю. Льошенко приділяє окрему увагу принципу пропорційності під час визначення права на справедливий суд у кримінальному провадженні України[2]. О. М. Федорів розглядає принцип пропорційності у світлі європейських стандартів ефективності досудового розслідування[3]. І. Л. Беспалько у своїй статті аналізує питання реалізації пропорційності при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадженн-

[1] Зайцев Д. О. ’Реалізація принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканність житла чи іншого володіння’ (дис. доктора філософію Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025) 75

[2] Льошенко О. Ю. ’Реалізація права на справедливий суд у кримінальному провадженні України’(дис. к.ю.н. Одеса, 2021) 235

[3] Федорів О. М. ’Європейські стандарти ефективності досудового розслідування’(дис. к.ю.н. Львів, 2023) 240

ня[1]. Окремі аспекти реалізації принципу пропорційності під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні так само розглядає й В. К. Волошина[2]. Генезу принципу пропорційності у системі джерел міжнародного та національного кримінального процесуального права дослідили Д. О. Зайцев і С. О. Заїка[3]. Т. О. Лоскутов проаналізував правове регулювання засади пропорційності у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану[4]. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці Європейського суду з прав людини став предметом дослідження в роботі Я. О. Берназюк. Ці та інші наукові роботи визначають зміст принципу пропорційності в кримінальному провадженні. Водночас окремого дослідження правової підстави обмеження прав людини під час досудового розслідування – ухвали слідчого судді в аспекті забезпечення принципу пропорційності на сьогодні не проводилось.

Метою статті є з'ясування дії принципу пропорційності (співмірності) у кримінальному провадженні під час обмеження прав людини на стадії досудового розслідування на прикладі аналізу правової підстави такого обмеження – ухвали слідчого судді.

Виклад основного матеріалу. У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) прямо не закріплюється визначення та зміст принципу пропорційності. Але водночас у тексті Кодексу містяться згадки про пропорційність, зокрема:

– ч. 1 ст. 121 встановлює, що компенсація за втрачений заробіток обчислюється *пропорційно* від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять – *пропорційно* від розміру мінімальної заробітної плати;

– у п. 5 ч. 5 ст. 234 закріплено, що слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що: за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукання та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, *пропорційним* втручанню в особисте і сімейне життя особи.

В окремих випадках вживаються синоніми терміна «пропорційність», зокрема, «співмірність». Так, у ч. 8 ст. 170 КПК установлено, що вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову або стягнення отриманої неправомірної вигоди, повинна бути *співмірною* (курсив наш – *В. Г.*) розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної у цивільному позові, розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою.

У частині 6 статті 100 КПК України визначається доля речових доказів, а саме: речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів або великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість чи з інших причин неможливо без зайвих труднощів, або витрати на забезпечення спеціальних умов зберігання яких *співмірні* з їх вартістю (курсив наш – В. Г.), а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, повертаються власнику (законному володільцю) або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження; передаються для реалізації за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження; або знищуються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан тощо.

У кримінальному процесуальному аспекті одним з яскравих прикладів дії принципу пропорційності є втручання у право особи на мирне володіння майном, яке здійснюється у формі вилучення та накладення арешту на майно як речового до-

[1] Беспалько І. Л. 'Реалізація пропорційності при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження' (2020) 2 Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 119–123. DOI https://doi.org/10.15421/392057.

[2] Волошина В. К. 'Щодо окремих аспектів реалізації принципу пропорційності під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні' (2019) 6 Юридичний науковий електронний журнал DOI https://doi.org/10.32782/2524–0374/2019–6/87

[3] Зайцев Д. О., Заїка С. О. 'Генеза принципу пропорційності у системі джерел міжнародного та національного кримінального процесуального права' (2022) 5 Юридичний науковий електронний журнал DOI https://doi.org/10.32782/2524–0374/2022–5/135

[4] Лоскутов Т. О. 'Правове регулювання засади пропорційності у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану.' (2023) 1 Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство 524–529. DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2023.01.91

казу у кримінальному провадженні для належного розгляду кримінальної справи; вилучення та накладення арешту для забезпечення цивільного позову тощо. Далі, вирішуючи долю речових доказів, слідчий суддя, суд також втручається у реалізацію особою права власності. Для більш детального розуміння втручання у право особи на мирне володіння майном слід звернутися до рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ), а також практики ЄСПЛ.

Так, КСУ у своєму рішенні від 22 червня 2022 р. № 6-р (II)/2022, зазначив, що приписи ст. 41 Конституції України щодо права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, щодо заборони протиправного позбавлення права власності узгоджені з приписами ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (абз. 2 п. 5 мотивувальної частини)[1]. За ст. 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений його/її власності інакше як в інтересах суспільства й на умовах, що їх визначено законом і загальними принципами міжнародного права (абз. 1)[2].

Оцінюючи пропорційність або непропорційність обмеження прав людини, ЄСПЛ сформульовано, так званий, трискладовий тест на пропорційність:

1. Обмеження прав має передбачатись національним законом. Обмеження прав людини в такому разі повинно прямо передбачатись у законі, який існує на момент введення обмеження, а зміст закону повинен буди доведений до відома громадянам[3].

2. Обмеження прав людини повинно відповідати легітимній меті. Така мета зумовлена потребою захистити певні найбільш важливі для держави блага та принципи. Такими принципами, відповідно до ЄКПЛ, є права людини, людське життя чи здоров'я, державний суверенітет, суспільство, верховенство права та демократія. Водночас втручання у права окремого індивіда має бути виправданим у цьому випадку, і таке втручання не повинно мати співмірних альтернатив без втручання у права людини[4].

3. Втручання у права людини має відповідати вимогам співмірності. Співмірність означає, що характер та обсяг втручання держави у права людини має бути не самоціллю, а засобом для захисту необхідного суспільного блага. Таке тлумачення не повинно бути самоціллю, воно має бути необхідним – безальтернативним та достатнім, а не надмірним[5].

Враховуючи мету дослідження, вважаємо за доцільне більш детально зупинитись на такій частина тесту на пропорційність, як передбачуваність обмеження прав національним законом. Відповідно до принципу пропорційності закон, який обмежує основні права, має бути придатним і необхідним для досягнення мети, що переслідується; закон є придатним, якщо за його допомогою можна досягти наміченого позитивного результату, він є необхідним, якщо законодавець не зміг вибрати інший, так само дієвий засіб, однак менш обтяжливий для основних прав; крім того, при загальній оцінці суттєвості втручання і його значення, а також значущості підстав, які виправдовують таке втручання, має бути збережена межа адекватності для адресатів заборони; таким чином, захід не повинен їх занадто обтяжувати (заборона надмірності заходів чи сумірність у вузькому сенсі)[6].

Говорячи про «закон», ст. 1 Першого протоколу до Конвенції посилається на ту саму концепцію, що міститься й в інших положеннях Конвенції. Ця концепція вимагає насамперед, щоб такі заходи мали підстави в національному законодавстві. Вона також відсилає до якості такого закону, вимагаючи, щоб він був доступним для зацікавлених осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні. Суд зазначає, що вимога законності, яка випливає з Кон-

---

[1] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України від 22 червня 2022 року № 6-р(II)/2022; Справа № 3–188/2020(455/20). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-22#Text

[2] Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

[3] Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. *Принципи кримінального провадження у світлі практики європейського Суду з прав людини: монографія* («Аспект – Поліграф» 2013) 55–56

[4] – 56

[5] --57

[6] Євтушко Є. О. 'Тест на пропорційність як потужна методологічна основа належної мотивації у справах за конституційними скаргами' (2020) 4 Право і суспільство 5 <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e47c24be-4cd4-488c-a467-83e8699237f9/content>

венції, означає вимогу дотримання відповідних положень національного закону і принципу верховенства права[1].

Ще одна вимога ЄСПЛ до якості національного законодавства щодо обмеження прав і свобод особи полягає в тому, щоб його норми містили дієві гарантії запобігання та протидії свавіллю. До них відносять механізм контролю та нагляду за заходами процесуальних обмежень, детальне визначення в законодавстві правових підстав, меж і порядку їх застосування[2]. У справах «Круслін проти Франції» від 24 квітня 1990 р., а також «Ювіг проти Франції» від 24 квітня 1990 р., досліджуючи правомірність втручання в право на конфіденційність телефонних розмов, ЄСПЛ зауважив, що такі заходи мають бути регламентовані нормами, які виключають можливість двозначного трактування і забезпечують гарантії протидії свавіллю публічної влади. У справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» від 4 грудня 2008 р. ЄСПЛ робить висновок, що відсутність у процесуальному законодавстві інститутів контролю та нагляду за застосуванням заходів обмежень вказує на порушення гарантованих прав і свобод[3];[4];[5].

У рішеннях від 13 червня 2019 р. № 4-р/2019 та від 17 березня 2020 р. № 5-р/2020 КСУ фактично визначає правові критерії принципу пропорційності в кримінальному процесі, від дотримання яких залежить його реалізація. До них належать такі:

– обмежувальні заходи слід застосовувати на підставах і в порядку, визначеному законодавством;

– процесуальні обмеження мають бути обґрунтовані легітимною метою, бути співмірними з нею та необхідними;

– кримінальне процесуальне забезпечення справедливого балансу інтересів особи та суспільства має враховувати акти міжнародного права й позиції ЄСПЛ;

– за наявності варіативності в застосуванні заходів процесуальних обмежень слід надавати перевагу тому, який передбачає найменший обсяг втручання в гарантоване право;

– *суд (суддя) – ключовий суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності, який зобов'язаний перевіряти справедливість і правомірність застосованих обмежень прав і свобод* (курсив мій – *В. Г.*)[6].

Із наведеного випливає, що ефективний судовий контроль є одним з елементів забезпечення пропорційного обмеження прав людини під час досудового розслідування. КПК передбачає як попередній (надання дозволу на обмеження прав людини під час досудового розслідування, зокрема щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, проведення слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи тощо), так і подальший судовий контроль (наприклад, розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність, якими обмежуються права особи). Тож від якості рішення слідчого судді, як правової підстави обмеження прав особи, напряму залежить й пропорційність обмеження прав людини під час досудового розслідування.

Як і будь-яке судове рішення, ухвала слідчого судді має відповідати таким вимогам, як: законність, обґрунтованість і вмотивованість. Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права, з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, перед-

[1] Справа «Серявін та інші проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини (Заява N 4909/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text

[2] Зайцев Д. О. 'Реалізація принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканність житла чи іншого володіння' (дис. доктора філософію Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025) 75

[3] Case of Huvig v. France (Application No. 11105/84) : decision of the European Court of Human Rights of 24.04.1990. *European Court of Human Rights* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001–57627%22]}.

[4] Case of Kruslin v. France (Application No. 11801/85) : decision of the European Court of Human Rights of 24.04.1990. *European Court of Human Rights* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001–57626%22]}.

[5] Case of S. and Marper v. the United Kingdom (Application No. 30562/04, 30566/04) : decision of the European Court of Human Rights of 04.12.2008. *European Court of Human Rights* URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001–90051%22]}.

[6] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глущенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 черв. 2019 р. № 4-р/2019. Справа № 3–208/2018 (2402/18). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text. ; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17 берез. 2020 р. № 5-р/2020. Справа № 3–358/2018 (4975/18). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20/#Text.

бачених КПК. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 КПК. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення (ст. 370 КПК). Аналіз інших положень КПК України дає можливість виділити ще й такі вимоги, як: повнота, ясність, точність, відповідність визначеній законом процесуальній формі[1]. Отже, розглянемо законодавчі вимоги більш докладно.

Так, законність випливає з Конституції України та містить три критерії: 1) рішення має бути ухвалене компетентним судом (слідчим суддею);

2) при ухвалі судового рішення необхідним є дотримання норм матеріального та процесуального закону;

3) судове рішення має бути ухвалене з додержанням установленої законом процесуальної форми. Проте деякі науковці вважають, що надавати процесуальній формі великого значення не варто, оскільки вимога скасування вироку за лише формальними підставами призводить до фетишизації форми[2]. Обґрунтованість рішень – це підтвердження правильності усіх висновків, що містяться в конкретному процесуальному рішенні, посиланнями на певні норми права, сукупністю доказів і взаємопов'язаних із ними переконливих доводів. У кримінальному процесі обґрунтування прийнятого кримінально-процесуального рішення дістає вияв у його мотивуванні. Мотивування – це сукупність мотивів, що обґрунтовують яке-небудь положення, викладене у кримінальному процесуальному рішенні. Обґрунтування є ширшим поняттям, яке, крім мотивування, містить у собі й доведеність обставин, що обґрунтовуються, а, отже, і наявність у провадженні доказів, отриманих із передбачених у законі джерел. Мотивування як спосіб зовнішнього вираження обґрунтування прийнятого рішення є його істотною ознакою. Як справедливо зазначається в юридичній літературі стосовно рішень слідчого, «… мотивування є обов'язковою, невід'ємною ознакою, що входить у поняття обґрунтованості процесуального рішення слідчого, настільки обов'язковою, що будь-яке рішення не може бути визнане обґрунтованим, якщо воно немотивоване»[3].

В юридичній літературі деякі автори вказують й на інші вимоги, зокрема, вичерпність, легітимність, остаточність, категоричність, безумовність, чіткість, справедливість, визначеність, зрозумілість, чиста мова, доступність[4]. Н. Глинська вважає, що правомірний характер кримінально-процесуальних рішень *(до яких належить й рішення слідчого судді (примітка наша – В. Г.))* може бути забезпечений лише за умов дотримання правозастосовником системи правових стандартів, а саме: законності, обґрунтованості, справедливості, розумності та своєчасності.

В умовах єдиного правового простору незалежно від особливостей окремих судових систем і судової практики в різних країнах судове рішення повинно відповідати низці загальних принципових вимог-критеріїв. Позиція Консультативної ради європейських суддів полягає в тому, що базовими вимогами до судових рішень є їх обґрунтованість та вмотивованість (що є важливими аспектами права на справедливий суд), зрозумілість (чіткість та доступність стилю мови тексту), однозначність та своєчасність (або досягнення належного результату у швидкий спосіб). Причому в аспекті сучасних очікувань користувачів судових послуг важливими є не лише правова якість фактичного рішення як така, а й тривалість, прозорість ведення судового процесу, спосіб спілкування судді зі сторонами та спосіб звітування судової влади про свою роботу перед суспільством (п. 58)[5].

Звернімо увагу на таку вимогу до судового рішення, як зрозумілість. Із цього приводу в науковій літературі зазначають, що «прийняття рішення як акта розумово-вольової діяльності передбачає надання йому такої загальнозначущої форми, в якій викладений у ньому зміст стає зрозумілим всім учасникам процесу, для того щоб «рішення право-

[1] Хижняк М. О. Вимоги до оформлення судових рішень. <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dbce8fcc-743b-4b08-bfee-8d2c2d8e0a83/content>

[2] Деркач Н. 'Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень' (2013) 3 Слово Національної школи суддів України 28–29 <http:// nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_3_9>

[3] Глинська Н. В. 'Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень' (дис. доктора юрид наук. Харків, 2015) 221

[4] Деркач Н.

[5] Висновок №11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf.

застосовного суб'єкта перейшло в іншу його якість – рішення для суб'єктів»[1].

На нашу думку, особливого значення така вимога набуває в аспекті застосування до особи заходів забезпечення, запобіжних заходів. Так, наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 194 КПК якщо під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, прокурор доведе наявність всіх обставин, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий суддя, суд застосовує відповідний запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором. До таких обов'язків законодавець відніс: 1) прибувати до визначеної службової особи з установленою періодичністю; 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; 7) докласти зусиль до пошуку роботи або навчання; 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України й в'їзд в Україну; 9) носити електронний засіб контролю. Підкреслимо, що цей перелік є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню.

Таким чином, ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу має бути максимальна чітка та зрозуміла, особливо щодо покладення на особу обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК. Водночас на практиці трапляються випадки, коли такі обов'язки сформульовані занадто широко, або взагалі не конкретизовані. Так, наприклад, ухвалою Київського районного суду м. Одеси від 28.07.2025 р. на особу покладено обов'язок «утримуватись від спілкування з іншими учасниками кримінального провадження, свідками»[2]. Нагадаємо, що відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК учасниками кримінального провадження є фактично всі особи, які залучаються до орбіти кримінального судочинства, зокрема, наприклад, перекладач. Отже, вважаємо, що ухвала слідчого судді у частині застосування обмеження щодо заборони спілкування з учасниками кримінального провадження, оскільки таке формулювання, позбавлене конкретизації осіб, з якими забороняється спілкування, порушує принцип юридичної визначеності та створює пряму загрозу порушенню конституційного права особи на захист через можливість довільного тлумачення меж заборони.

На думку окремих суддів, немає необхідності зазначати ПІБ осіб, стосовно спілкування з якими потрібно встановлювати заборону, і КПК такої вимоги не містить. Це усталена судова практика. Нами виявлено понад 500 рішень, де судді застосували формулювання про заборону підозрюваному спілкуватися з невизначеним колом осіб[3]. Однак такий підхід видається хибним, що підтверджується й позицією Вищої ради правосуддя, яка залишила в силі дисциплінарне стягнення щодо судді, який у своїй ухвалі від 11 липня 2024 р. визначив не конкретних осіб, з якими заборонено спілкуватися підозрюваному, і навіть не якусь категорію, а поширив цю заборону на необмежене коло осіб. Фактично він поклав на підозрюваного неконкретизований процесуальний обов'язок. У такий спосіб були закладені підстави для настання для підозрюваного негативних процесуальних наслідків у виді стягнення застави, посилення запобіжного заходу тощо[4].

У контексті вищевикладеного вважаємо, що такі неконкретні та незрозумілі рішення, як юридична підстава для обмеження прав особи, призводять до порушення принципу пропорційності.

---

[1] Глинська Н. В. 'Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень' (дис. доктора юрид наук. Харків, 2015) 55

[2] Ухвала Київського районного суду м. Одеса від 28.07.2025 справа № 947/38994/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129108538

[3] 'Порушення права на захист не може бути «частковим» – ВРП залишила в силі дисциплінарне стягнення судді ВАКС Віктору Маслову, який заборонив підозрюваному спілкуватися «з усіма на світі' (Судово-юридична газета) https://sud.ua/uk/news/publication/341869-narushenie-prava-na-zaschitu-ne-mozhet-byt-chastichnym-vsp-ostavil-v-sile-distsiplinarnoe-vzyskanie-sude-vaks-viktoru-maslovu-kotoryy-zapretil-podozrevaemomu-obschatsya-so-vsemi-na-svete?fbclid=iwznrzaanbokxlehrua2flbqixmqabhrsex

[4] –

Крім того, на наше переконання, науковий інтерес становить й рішення Придніпровського районного суду м. Черкаси, яким серед покладених на обвинувачених обов'язків передбачено: «утримуватись від участі в суспільних заходах, публічних виступах чи виданні друкованих матеріалів – брошур, листівок, дописів»[1]. Як нами вже зазначалося, ч. 5 ст. 194 КПК містить вичерпний перелік обов'язків, які можуть бути покладені на підозрюваного / обвинуваченого, і вказана норма не передбачає такого обов'язку. В цьому випадку суд фактично вийшов за межі своїх повноважень та застосував до обвинувачених обмеження їх прав, яке не передбачене законом. У цьому випадку очевидним видається висновок, що таке обмеження прав особи не може вважатися пропорційним.

Важливим є й наявність процесуальної можливості оскаржити таке рішення в апеляційному порядку. Із цього приводу Верховний Суд (далі – ВС), здійснюючи тлумачення засади пропорційності (співмірності), у справі №157/1664/22 зазначає, що положення ст. 309 КПК щодо неможливості окремого апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про передачу майна (речових доказів) для реалізації, постановленої на підставі п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК в кримінальному провадженні, де жодній особі не повідомлено про підозру, не узгоджуються із положеннями ч. 5 ст. 9 КПК, ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, не гарантують особі ефективної реалізації її конституційного права на судовий захист, не відповідають критеріям справедливості та співмірності (пропорційності), не забезпечують справедливого балансу інтересів особи та суспільства, а тому суперечать вимогам статей 1, 3, 8, 21, частин 4, 5 ст. 41, статей 55, 129 Конституції України, які в цьому кримінальному провадженні Суд застосовує як норми прямої дії. Чинна редакція п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України, згідно з якою однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення, закріплює гарантії права на апеляційний перегляд справи, а також передбачає, що випадки оскарження судових рішень визначаються в законі. Проте віднесення цього питання на розсуд законодавця не виключає прямого застосування норм Основного Закону в разі відсутності ефективного механізму захисту гарантованих Конституцією України прав людини внаслідок такого регулювання[2].

Висновки. Принцип пропорційності має розглядатися як ключовий інструмент забезпечення балансу між інтересами суспільства та правами особи у кримінальному провадженні. У свою чергу, ухвала слідчого судді є центральним правовим інструментом, який визначає межі допустимого втручання у права людини на стадії досудового розслідування. Якість цього рішення прямо впливає на ступінь дотримання принципу пропорційності, який, хоча і не закріплений у КПК у вигляді окремої норми, проте є внутрішньо притаманним кримінальному процесу та активним стандартом відповідно до практики ЄСПЛ. В аспекті дотримання принципу пропорційності ухвала слідчого судді повинна бути зрозумілою, обґрунтованою, мотивованою та передбачуваною, а її зміст – чітко відповідати вимогам законності й конвенційним стандартам.

[1] Ухвала Придніпровського районного суду м. Черкаси від 23 травня 2025 року справа №711/4401/25 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127567835

[2] Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 27 березня 2025 року; справа №157/1664/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126153460

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Protokol do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (in Ukrainia)
2. Vysnovok №11 (2008) Konsultatyvnoi rady yevropeiskykh suddiv do uvahy Komitetu ministriv Rady Yevropy shchodo yakosti sudovykh rishen URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf (in Ukrainia)
3. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Aktsionernoho tovarystva «Derzhavnyi oshchadnyi bank Ukrainy» shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) prypysu pershoho rechennia chastyny pershoi statti 1050 Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy vid 22 chervnia 2022 roku №6-r(II)/2022; Sprava №3–188/2020(455/20). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-22#Text (in Ukrainia)

Cases

4. Case of Huvig v. France (Application No. 11105/84) : decision of the European Court of Human Rights of 24.04.1990. *European Court of Human Rights* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001–57627%22]}. (in English)
5. Case of Kruslin v. France (Application No. 11801/85) : decision of the European Court of Human Rights of 24.04.1990. *European Court of Human Rights* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001–57626%22]}. (in English)
6. Case of S. and Marper v. the United Kingdom (Application No. 30562/04, 30566/04) : decision of the European Court of Human Rights of 04.12.2008. *European Court of Human Rights* URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001–90051%22]}. (in English)
7. Postanova Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu vid 27 bereznia 2025 roku; sprava № 157/1664/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126153460 (in Ukrainia)
8. Sprava «Seriavin ta inshi proty Ukrainy»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny (Zaiava N 4909/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text (in Ukrainia)
9. Ukhvala Kyivskoho raionnoho sudu m. Odesa vid 28.07.2025 sprava № 947/38994/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129108538 (in Ukrainia)
10. Ukhvala Prydniprovskoho raionnoho sudu m.Cherkasy vid 23 travnia 2025 roku sprava № 711/4401/25 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127567835 (in Ukrainia)

Bibliography

Authored books

1. Kuchynska O. P., Fulei T. I., Barannik R. V. *Pryntsypy kryminalnoho provadzhennia u svitli praktyky yevropeiskoho Sudu z prav liudyny: monohrafiia* [Principles of criminal proceedings in the light of the practice of the European Court of Human Rights: monograph] («Aspekt – Polihraf» 2013) (in Ukrainia)

Journal articles

2. Bespalko I. L. 'Realizatsiia proportsiinosti pry zastosuvanni zakhodiv zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia' [Implementation of proportionality in the application of measures to ensure criminal proceedings] (2020) 2 Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii 119–123. DOI https://doi.org/10.15421/392057. (in Ukrainia)
3. Derkach N. 'Dostup do pravosuddia ta oboviazkovist sudovykh rishen' [Access to justice and binding nature of court decisions] (2013) 3 Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy <http:// nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_3_9> (in Ukrainia)
4. Loskutov T. O. 'Pravove rehuliuvannia zasady proportsiinosti u kryminalnomu provadzhenni v umovakh voiennoho stanu' [Legal regulation of the principle of proportionality in criminal proceedings under martial law] (2023) 1 Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 524–529. DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2023.01.91 (in Ukrainia)
5. Voloshyna V. K. 'Shchodo okremykh aspektiv realizatsii pryntsypu proportsiinosti pid chas zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv u kryminalnomu provadzhenni' [Regarding certain aspects of the implementation of the principle of proportionality when applying preventive measures in criminal proceedings] (2019) 6 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal DOI https://doi.org/10.32782/2524–0374/2019–6/87 (in Ukrainia)
6. Yevtushko Ye. O. 'Test na proportsiinist yak potuzhna metodolohichna osnova nalezhnoi motyvatsii u spravakh za konstytutsiinymy skarhamy' [The proportionality test as a powerful methodological basis for proper reasoning in constitutional complaint cases] (2020) 4 Pravo i suspilstvo <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e47c24be-4cd4-488c-a467-83e8699237f9/content> (in Ukrainia)
7. Zaitsev D. O., Zaika S. O. 'Heneza pryntsypu proportsiinosti u systemi dzherel mizhnarodnoho ta natsionalnoho kryminalnoho protsesualnoho prava' [The genesis of the principle of proportionality in the system of sources of international and national criminal procedural law] (2022) 5 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal DOI https://doi.org/10.32782/2524–0374/2022–5/135 (in Ukrainia)

Thesis

8. Hlynska N. V. 'Kontseptualni zasady vyznachennia ta zabezpechennia standartiv dobroiakisnosti kryminalnykh protsesualnykh rishen' [Conceptual principles for defining and ensuring standards of good quality of criminal procedural decisions] (dys. doktora yuryd nauk. Kharkiv, 2015) 469 (in Ukrainia)
9. Fedoriv O. M. 'Ievropeiski standarty efektyvnosti dosudovoho rozsliduvannia' [European standards for the effectiveness of pre-trial investigation] (dys. k.iu.n. Lviv, 2023) 240 (in Ukrainia)

10. Loshenko O. Yu. 'Realizatsiia prava na spravedlyvyi sud u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy' [Implementation of the right to a fair trial in criminal proceedings in Ukraine] (dys. k.iu.n. Odesa, 2021) 235 (in Ukrainia)
11. Zaitsev D. O. 'Realizatsiia pryntsypu proportsiinosti pry obmezhenni prava osoby na nedotorkannist zhytla chy inshoho volodinnia' [Implementation of the principle of proportionality when restricting a person's right to the inviolability of their home or other possessions] (dys. doktora filosofiiu Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav, Kyiv, 2025) 267 (in Ukrainia)

Conference papers

12. Khyzhniak M. O. Vymohy do oformlennia sudovykh rishen. [Requirements for the execution of court decisions] <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dbce8fcc-743b-4b08-bfee-8d2c2d8e0a83/content> (in Ukrainia)

Websites

13. 'Porushennia prava na zakhyst ne mozhe buty «chastkovym» – VRP zalyshyla v syli dystsyplinarne stiahnennia suddi VAKS Viktoru Maslovu, yakyi zaboronyv pidozriuvanomu spilkuvatysia «z usima na sviti' [Violation of the right to defense cannot be «partial» – the Supreme Court of Justice upheld the disciplinary sanction imposed on the High Court of Criminal Appeals judge Viktor Maslov, who forbade the suspect from communicating «with everyone in the world»] (Sudovo-yurydychna hazeta) https://sud.ua/uk/news/publication/341869-narushenie-prava-na-zaschitu-ne-mozhet-byt-chastichnym-vsp-ostavil-v-sile-distsiplinarnoe-vzyskanie-sude-vaks-viktoru-maslovu-kotoryy-zapretil-podozrevaemomu-obschatsya-so-vsemi-na-svete?fbclid=iwznrzaanbokxlehrua2flbqixmqabhrsex (in Ukrainia)

Геник В. М.

Ухвала слідчого судді як правова підстава обмеження прав людини на стадії досудового розслідування: окремі питання визначення принципу пропорційності (співмірності)

У статті досліджено ухвалу слідчого судді як ключову правову підставу обмеження прав людини на стадії досудового розслідування в контексті забезпечення принципу пропорційності. Автор наголошує, що саме на цьому етапі кримінального провадження здійснюється найбільш інтенсивне втручання держави у сферу приватних прав особи, а відтак, особливої ваги набуває наявність чітких, передбачуваних і обґрунтованих рішень слідчих суддів як підставі обмеження прав людини. На основі аналізу положень КПК України, рішень Конституційного Суду України та практики ЄСПЛ обґрунтовано, що пропорційність виступає універсальним критерієм оцінки допустимості та меж втручання у права людини. Особливу увагу приділено вимозі «якість закону», передбачуваності процесуальних норм та дієвим механізмам судового контролю. Підкреслено, що ухвала слідчого судді має відповідати вимогам законності, обґрунтованості, вмотивованості й зрозумілості, що забезпечує реальний захист прав особи й унеможливлює свавілля. Наведені приклади із судової практики демонструють проблеми невизначеності змісту ухвал, надмірно широких або невластивих обмежень, що призводять до порушення принципу пропорційності. На підставі аналізу позицій Верховного Суду підкреслено значення ефективного апеляційного перегляду для гарантування справедливого балансу між публічними інтересами та правами особи.

У підсумку зроблено висновок, що якість процесуальних рішень слідчого судді є визначальним елементом забезпечення пропорційного втручання в права людини та фундаментальною гарантією справедливості досудового розслідування.

Ключові слова: *ухвала слідчого судді; пропорційність; співмірність; обмеження прав людини; досудове розслідування; судовий контроль; якість закону.*

Henyk V. M.

The decision of the investigating judge as a legal basis for restricting human rights at the stage of pre-trial investigation: certain issues of determining the principle of proportionality

The article examines the investigating judge's ruling as a key legal basis for restricting human rights at the pre-trial investigation stage, with particular emphasis on the principle of proportionality. This stage of criminal proceedings involves the most intensive interference by the state with individual rights; therefore, the clarity, predictability, and justification of judicial decisions become crucial safeguards against arbitrariness. Based on the Criminal Procedure Code of Ukraine, case law of the Constitutional Court, and the jurisprudence of the European Court of Human Rights, the author demonstrates that proportionality serves as a universal criterion for assessing the necessity, scope, and legitimacy of restrictions imposed on individuals. Special attention is paid to the requirement of the «quality of law,» foreseeability of procedural norms, and the existence of effective judicial oversight mechanisms. It is emphasized that rulings of investigating judges must meet the standards of legality, reasoning, motivation, and comprehensibility, as these ensure genuine protection of individual rights. Examples from national case law illustrate problems arising from vague, excessively broad, or unlawful restrictions that contradict proportionality. The article also highlights the importance of effective

appellate review, as affirmed by the Supreme Court, for maintaining a fair balance between public interests and individual rights. The author concludes that the quality of procedural decisions by investigating judges is a decisive factor in ensuring proportionate interference with human rights and constitutes an essential safeguard of fairness in pre-trial proceedings.

Keywords: *investigating judge's ruling; proportionality; proportional balance; restriction of human rights; pre-trial investigation; judicial oversight; quality of law.*

Стаття надійшла до редакції:11.09. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.13
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-213

***О. Г. Клепка*,** аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID 0009-0005-1089-038X

ЗНАЧЕННЯ ЕТАПУ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Постановка проблеми. Ефективність кримінального провадження значною мірою залежить від узгодженості та послідовності процесуальних дій на всіх його етапах, однак особливого значення набуває саме завершення досудового розслідування. Саме на цьому етапі відбувається остаточне формування обсягу доказів, визначення процесуального результату розслідування та забезпечення реалізації сторонами своїх прав, зокрема права на доступ до матеріалів провадження. В умовах зростання навантаження на органи досудового розслідування, підвищених суспільних очікувань щодо якості кримінальної юстиції та необхідності забезпечення гарантій справедливого судового розгляду належне нормативне та практичне осмислення цього етапу набуває особливої актуальності.

Важливість етапу завершення досудового розслідування зумовлена також його подвійною правовою природою: з одного боку, він має правозахисне значення, забезпечуючи стороні захисту та потерпілому можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, підготувати ефективну правову позицію та реалізувати право на оскарження; з другого, – виконує публічно-правову функцію, пов'язану з остаточним процесуальним визначенням результатів досудового розслідування та формуванням обвинувачення, або припиненням переслідування. Саме тому баланс між захистом приватних прав і досягненням завдань кримінального провадження на цьому етапі набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання заключного етапу досудового розслідування висвітлювалися в публікаціях І. В. Басистої, Н. Р. Бобечка, І. В. Гловюк, Б. Ю. Головка, О. М. Дроздова, А. В. Лапкіна, В. В. Михайленко, О. О. Торбаса та ін. Однак дослідження значення етапу завершення досудового розслідування у національній кримінальний процесуальній науці не проводилось.

Мета статті полягає у визначенні значення етапу завершення досудового розслідування, розкриття його ролі у забезпеченні прав і свобод людини та у виконанні публічних завдань кримінального провадження. Для досягнення цієї мети проаналізовано нормативні засади завершення досудового розслідування, практику його застосування, позиції національної доктрини та релевантні стандарти ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Якщо ми говоримо про основне кримінальне провадження (поліструктурне об'єднання, спрямоване на встановлення обставин, які відповідно до ст. 91 КПК підлягають доказуванню у кримінальному провадженні), то часовий порядок розвитку подій у ньому відбувається в межах послідовно поступового змінюваних стадій (обов'язкових – отримання інформації про кримінальне правопорушення, досудове розслідування, підготовче провадження, судовий розгляд і виконання судових рішень; факультативних – провадження з перегляду судових рішень, яке включає: провадження в суді апеляційної інстанції; провадження в суді касаційної інстанції; провадження за нововиявленими або виключними обставинами), котрі перебувають між собою у функціонально-часовому зв'язку і спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження. В межах інших проваджень забезпечувального характеру процесуальна діяльність також здійснюється не хаотично, адже законодавець ал-

горитмізує її здійснення як змістовно, так і процедурно[1].

Адже кримінальний процес – це певним чином темпорально та функціонально організована діяльність, іманентною ознакою порядку здійснення якої є послідовність та алгоритмізованість. Як зазначає О. В. Капліна, саме послідовність «є доволі важливим параметром характеристики будь-якого процесу, адже це сама суть процедури, яка за своєю природою є динамічною… Послідовність є змістовною якістю процедури, адже саме в ній реалізується системна-структурна побудова кримінального процесу»[2].

Будь-який елемент структури кримінального процесу (провадження, стадія, етап) має фундаментальне значення як з огляду виконання завдань кримінального провадження, забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, так і можливості подальшого руху кримінального провадження.

Під завершенням досудового розслідування нами запропоновано розуміти етап стадії досудового розслідування, що починається з прийняття рішення про завершення досудового розслідування та закінчується внесенням відомостей до ЄРДР відповідно до форми закінчення досудового розслідування, передбаченої ч. 2 ст. 283 КПК України[3]. Розглядаючи питання значення етапу завершення досудового розслідування, варто виокремити кілька основних векторів дослідження. *По-перше*, вбачається необхідним визначити значення етапу завершення досудового розслідування з позиції захисту прав та свобод людини. *По-друге*, вважаємо за необхідне розглянути значення етапу завершення досудового розслідування щодо забезпечення публічних інтересів (кримінального провадження в цілому).

Значення етапу завершення досудового розслідування в аспекті забезпечення прав та свобод людини.

Враховуючи завдання кримінального провадження, суть досудового розслідування та необхідність збереження в таємниці відомостей досудового розслідування, вбачається логічним, що до певного часу для ознайомлення надаються не всі матеріали досудового розслідування. Обсяг таких матеріалів визначається слідчим, прокурором, виходячи з конкретних обставин кримінального провадження та потреб досудового розслідування зберігати в таємниці певні відомості. Відповідний обов'язок прокурора або слідчого надати доступ до всіх матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, встановлений ч. 2 ст. 290 КПК України та компенсує тимчасову законодавчо регламентовану необізнаність захисту і потерпілого з усіма матеріалами досудового розслідування до моменту його завершення[4].

Таким чином, одним із центральних елементів етапу завершення досудового розслідування можна вважати ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. З цього приводу вважаємо за доцільне звернути увагу на рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 18 січня 2012 р. по справі № 1–4/2012, в якому йдеться про те, що «право на ознайомлення з усіма матеріалами справи, гарантує реалізацію конституційного права обвинуваченого на отримання інформації, зокрема щодо суті пред'явленого обвинувачення та стану розгляду справи, а також забезпечує обвинуваченому чи його захиснику можливість підготувати захист від пред'явленого обвинувачення. Отже, право обвинуваченого на ознайомлення із матеріалами справи та право на отримання інформації про закінчення розслідування у кримінальній справі є складовими конституційного права на захист»[5].

Важливість інституту забезпечення права сторін на доступ до матеріалів кримінального провадження підкреслено і в міжнародному законодавстві. Так, міжнародні стандарти – Загальна

[1] Капліна О. В., Шило О. Г. (ред) *Кримінальний процес : підручник* (Право, 2019) 12

[2] Капліна О. В. (ред) *Особливі порядки кримінального провадження : підручник* (Право, 2024) 10

[3] Клепка О. Г. 'Завершення досудового розслідування в системі кримінального процесу' (2025) 49 Питання боротьби зі злочинністю 225–233

[4] Михайленко В 'Завершення і закінчення досудового розслідування: гра слів чи різні етапи досудового розслідування' Юридична газета online <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zavershennya-i-zakinchennya-dosudovogo-rozsliduvannya-gra-sliv-chi-rizni-etapi-dosudovogo-rozsliduva.html>

[5] Рішення Конституційного суду України від 18 січня 2012 р. у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) № 1–4/2012 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-12#Text (дата звернення: 12.09.2025)

декларація прав людини[1] та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права[2] визнають право на належну правову допомогу, включаючи право на доступ до матеріалів досудового розслідування.

У цьому контексті зазначимо, що п. b ч. 3 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) гарантує кожному обвинуваченому право мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту. Деталізуючи це положення, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) звертає увагу, що 3 (b) ст. 6 Конвенції передбачає, що дії, пов'язані з ґрунтовним захистом, можуть включати все, що «необхідне» для підготовки до судового розгляду. Обвинувачений повинен мати можливість організувати свій захист у належний спосіб і без обмежень щодо можливостей вживати усіх засобів захисту під час судового розгляду, а також впливати на його результат (п. 53 рішення у справі «Can v. Austria»; п. 51 рішення у справі «Gregačević v. Croatia»). При оцінці наявності в обвинуваченого необхідного часу для підготовки свого захисту особливу увагу слід звертати на характер провадження, а також складність справи й стадію провадження («Грегачевич проти Хорватії» (Gregačević v. Croatia), § 51). Питання щодо належного характеру наданих обвинуваченому можливостей і часу слід вивчати з огляду на обставини кожної справи («Iglin v. Ukraine», п. 65; «Galstyan v. Armenia», п. 84). У своїй практиці ЄСПЛ зазначає, що «…у справі, в якій заявник та його захисник мали п'ять днів для вивчення шеститомної справи обсягом близько 1 500 сторінок, Суд не вважав, що час, наданий стороні захисту на вивчення матеріалів справи, був достатнім для захисту сутності права, гарантованого § 1 та 3 (b) ст. 6 («Ламбін проти Росії» (Lambin v. Russia), §§ 43–48)»[3]. «Поміж засобів, які мають бути надані обвинуваченому з метою підготовки захисту, має бути можливість, ознайомлюватись із результатами слідства, накопиченими протягом усього часу його провадження («Хусейн та інші проти Азербайджану» (Huseyn and Others v. Azerbaijan), § 175; «ОАО Нафтова Компанія Юкос проти Росії» (OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia), § 538)»[4].

Варто зазначити, що ознайомлення з матеріалами кримінального провадження має значення не лише в контексті забезпечення прав і законних інтересів підозрюваного, а й потерпілого. Так, відповідно до ч. 7 ст. 290 КПК України про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, після чого останній має право ознайомитися з ними за правилами, викладеними в цій статті. З цього приводу у науковій спільноті звертають увагу, що ч. 2 ст. 56 КПК України, яка закріплює загальні права потерпілого, надає йому право бути повідомленим про закінчення досудового розслідування. Отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, він має після закінчення досудового розслідування, тобто, враховуючи п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, після закриття кримінального провадження або направлення обвинувального акта чи відповідного клопотання до суду. Таким чином, буквальне тлумачення вказаних положень КПК України може звужувати права потерпілого в моменті отримання копій матеріалів та обізнаності щодо руху кримінального провадження[5].

Також У контексті ознайомлення з матеріалами досудового розслідування зазначимо, що у науковій літературі, зокрема, звертається увага на відсутність в КПК положень щодо надання доступу стороні захисту до матеріалів досудового розслідування у разі прийняття рішення про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК[6]. Ю. В. Жовтан підкреслює, що особливо гостро питання можливості ознайомлення з матеріалами закритого кримінального провадження постає у випадку його закриття за не-

[1] Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/995_015#Text

[2] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/card/995_043

[3] *Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальних аспект).* <https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf>(дата звернення: 12.09.2025)

[4] –

[5] Михайленко В 'Завершення і закінчення досудового розслідування: гра слів чи різні етапи досудового розслідування' Юридична газета online <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zavershennya-i-zakinchennya-dosudovogo-rozsliduvannya-gra-sliv-chi-rizni-etapi-dosudovogo-rozsliduva.html>

[6] Жовтан Ю. В. *Доступ до матеріалів досудового розслідування: теорія і практика: монографія* (Юридична література, 2024) 146

реабілітуючими підставами[1]. Підтримуючи думку щодо необхідності закріплення надання доступу до матеріалів досудового розслідування у випадку закриття кримінального провадження стороні захисту, додамо, що в цьому сенсі релевантною видається практика ЄСПЛ, відповідно до якої «… обвинуваченому треба надати інформацію, достатню для того, аби він міг свідомо сформулювати скаргу («Зун проти Нідерландів» (Zoon v. the Netherlands), §§ 40–50; «Боше проти Франції» (Baucher v. France), §§ 46–51)». Вказане підкреслює, що для підготовки скарги на постанову про закриття кримінального провадження сторона захисту має володіти інформацією щодо проведеного досудового розслідування та його результатів.

У світлі зазначеного також вважаємо за доцільне поширити право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у випадку закриття кримінального провадження й на потерпілого. Як нами вже зазначалося, від ознайомлення з матеріалами досудового розслідування при закритті кримінального провадження безпосередньо залежить ефективність реалізації потерпілим права на оскарження. Адже обізнаність із матеріалами може надати потерпілому можливість більш ретельно обґрунтувати свою скаргу, виявити додаткові підстави для скасування постанови про закриття кримінального провадження тощо[2].

Вищевикладене видається актуальним й з огляду на те, що для вирішення скарг на постанову про закриття кримінального провадження слідчому судді, як правило, необхідно дослідити матеріали кримінального провадження. Водночас у правозастосовній практиці часто трапляються випадки, коли слідчий прокурор або зволікають з наданням цих матеріалів, або взагалі не надають їх. Наприклад, в ухвалі слідчого судді Комунарського районного суду м. Запоріжжя зазначається, що «слідчий, будучи повідомленим судом своєчасно та належним чином, у судове засідання не з'явився. Причини неявки суду не відомі. Матеріали кримінального провадження № 62021080000000106 від 02.12.2021 р. за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 358 КК України, до суду не надано»[3]. Аналогічна ситуація описується й в ухвалі слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва[4] та інших рішеннях[5]. Водночас відсутність матеріалів кримінального провадження може подекуди унеможливити розгляд скарги. Тож можливість потерпілого долучити до скарги копії матеріалів кримінального провадження, отриманих під час ознайомлення з останніми, може істотним чином вплинути на ефективність розгляду таких скарг.

Окремої уваги заслуговує положення ч. 1 ст. 283 КПК, відповідно до якої особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження. Отже, фактично своєчасність прийняття рішення про завершення досудового розслідування (фактично «запуск» етапу завершення досудового розслідування) є одним з елементів дотримання стандарту розумних строків. Як справедливо зазначають у науковій літературі, «зволікання прокурора з прийняттям рішення про завершення досудового розслідування або про його закриття (тобто несвоєчасне прийняття такого рішення) може бути визнано порушенням стандарту розумних строків»[6]. Із цього приводу ЄСПЛ робить акцент, що обвинувачений у кримінальній справі повинен мати право розраховувати на здійснення провадження в його справі з особливою ретельністю і що положення ст. 6 Конвенції покликані не допускати в кримінальних справах надто тривалого перебування обвинувачуваної особи в стані невизначеності щодо своєї долі (див. п. 89 рішення ЄСПЛ від 02 березня 2006 р. у справі «Нахманович проти Росії» та п. 71 рішення ЄСПЛ від 07 грудня 2006 р. у справі «Іванов проти України»)[7].

---

[1] Жовтан Ю. В. 147

[2] Клепка О. Г. 228–229

[3] Ухвала слідчого судді Комунарського районного суду м.Запоріжжя від 12 лютого 2024 року по справі № 333/536/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117013744 (дата звернення: 12.09.2025)

[4] Ухвала слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва від 28 березня 2024 року по справі № 755/4325/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118038177 (дата звернення: 12.09.2025)

[5] Ухвала слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва від 27 червня 2024 року по справі № 755/10679/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120244684; Ухвала слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва від 9 квітня 2024 року по справі № 755/4140/20 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118357886 (дата звернення: 12.09.2025)

[6] Донченко А. А. Своєчасність процесуальних рішень, що приймаються під час досудового розслідування. (дис. доктора філософії НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Харків, 2022) 237

[7] Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року. URL: https://zib.com.ua/ua/print/33771-uzagalnennya_praktiki_

Стандарт «розумний строк провадження» має значення як для всіх учасників провадження, так і для держави. Зокрема, для обвинуваченого, якщо він не вчиняв кримінального діяння, цей стандарт надає можливість виправдати себе без зволікань, тоді як обвинувачений, вина якого доведена, не піддається додатковому покаранню у формі надмірних зволікань із розглядом його справи, що може мати негативні наслідки для реалізації інших його прав, гарантованих ЄКПЛ[1]. Для потерпілого вирішення кримінально-правового спору у стислий строк забезпечує якнайшвидше поновлення порушених прав та відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Узагалі вимога розумного строку забезпечує передбачуваність всіма учасниками провадження моменту його закінчення, що, у свою чергу, є важливою компонентою принципу правової визначеності як одного з аспектів верховенства права, що охороняє стабільність суспільних відносин, забезпечує процесуальну економію державних ресурсів тощо[2].

Підсумовуючи викладене, вбачається, що в аспекті забезпечення прав людини етап завершення досудового розслідування відіграє важливу роль щодо дотримання стандарту розумного строку провадження, забезпечення права на захист та конвенційної компоненти цього права мати час і можливість для підготовки свого захисту, а також забезпечення права на ефективне оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що опосередковано може сприяти ефективності діяльності судової системи.

Значення етапу завершення досудового розслідування щодо забезпечення публічних інтересів.

Окрему увагу варто звернути на питання значення етапу завершення досудового розслідування для сторони обвинувачення. У процесуальній літературі стверджується, що «досудове розслідування закінчується тоді, коли вирішені всі його завдання. Зокрема, визнати досудове розслідування закінченим – означає визнати, що немає потреби проведення будь-яких ще слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на збирання, перевірку і дослідження доказів: усі необхідні докази для ухвалення підсумкового рішення зібрані, перевірені, досліджені й належним чином оцінені. Досудове розслідування визнається закінченим, коли виконані вимоги ст. 91 КПК України про встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні»[3].

Тому етап завершення досудового розслідування для сторони обвинувачення можна визначити як підсумковий етап, наслідком якого є закінчення досудового розслідування. Саме на цьому етапі формується остаточне обвинувачення або приймається рішення про необхідність закриття кримінального провадження.

Аналізуючи заключний етап досудового розслідування, Б. Ю. Головко вважає, що «його сутність полягає у здійсненні уповноваженими на ведення кримінального провадження особами (слідчим, прокурором) відповідної процесуальної діяльності (комплексу процесуальних дій організаційно-комунікативного характеру, які й утворюють зміст цього етапу), яка має значення як для подальшого його перебігу внаслідок ухвалення відповідного підсумкового рішення, так і для досягнення завдань кримінального провадження в цілому» [4].

Тому завершення досудового розслідування має вагоме значення, оскільки на цьому етапі формується остаточний процесуальний результат діяльності органів кримінальної юстиції та визначається подальший рух кримінального провадження. Так, саме на етапі завершення досудового розслідування відбувається формування остаточного обвинувачення. З цього приводу зазначимо, що відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом. Таким чином, на відміну від підозри, яка розглядається як формальне припущення правоохоронних органів (слідчого, прокурора) про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке ґрунтується на зібраних доказах та є попереднім висновком, обвинувачення має більш сталий характер. На-

zastosuvannya_statey_3_5_6_konvencii_p.html.

[1] Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції; вид. 3-тє. (Реферат, 2010) 306–310

[2] Глинська Н. В. 'Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень' (дис. доктора юрид наук. Харків, 2015) 301

[3] Драгоненко А. О. 'Форми закінчення досудового розслідування: новели законодавства' (2021) 10 Наукові записки. Серія: Право 100

[4] Головко Б. Ю. 'Сутність і зміст етапу закінчення досудового розслідування та їх значення для кримінальної процесуальної діяльності прокурора' (2017) 4 Право і безпека. 86

лежне формування обвинувачення має фундаментальне значення для подальшого руху кримінального провадження, адже недоброякісно сформоване обвинувачення призводить до затягування судового розгляду; повторне направлення актів прокурору створює додаткове навантаження на органи юстиції; помилки на етапі завершення досудового розслідування часто стають підставою для виправдувальних вироків або закриття проваджень на судовій стадії.

Так, наприклад, згідно з усталеною практикою Верховного Суду саме звернення до суду з обвинувальним актом, а не лише його складання, затвердження чи вручення стороні захисту, має бути вчинено в межах строку досудового розслідування. Наслідком недотримання вказаних вимог є закриття кримінальне провадження судом на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК Україною[1].

Отже, дотримання процесуальної форми на етапі завершення досудового розслідування забезпечує виконання завдань кримінального провадження, зокрема, швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Таким чином, етап завершення досудового розслідування становить стратегічно важливий інструмент реалізації публічних інтересів, що забезпечує результативність, ефективність і справедливість кримінального провадження. Він виконує функцію узгодження позицій сторін, стабілізації обвинувачення, оптимізації державних ресурсів та формування суспільної довіри до системи кримінальної юстиції. Саме від якості правозастосування на цій стадії залежить спроможність держави забезпечувати верховенство права та належний рівень захисту публічного порядку.

Висновки. Завершення досудового розслідування є самостійним та змістовно насиченим етапом кримінального провадження, який має комплексне значення як для учасників кримінального провадження, так і для держави. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що його правова природа полягає не лише у підготовці до прийняття рішення про одну з форм закінчення, а й у забезпеченні реалізації процесуальних гарантій, передбачених національним та міжнародним правом.

Завершення досудового розслідування виконує системоутворюючу функцію у кримінальному процесі, забезпечуючи баланс між приватними та публічними інтересами, реалізацію процесуальних гарантій, формування правової визначеності та зміцнення довіри суспільства до органів кримінальної юстиції. Подальший розвиток законодавства та практики має бути спрямований на усунення наявних прогалин, удосконалення процедур доступу до матеріалів досудового розслідування та забезпечення своєчасності прийняття процесуальних рішень на цьому етапі.

[1] Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 1 липня 2021року по справі № 752/3218/20 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98146645

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16.12.1966 r. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/card/995_043 (in Ukrainian)
2. Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10 hrud. 1948 r.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/995_015#Text (in Ukrainian)

Caces

3. Postanova Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 1 lypnia 2021roku po spravi № 752/3218/20 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98146645 (in Ukrainian)
4. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 18 sichnia 2012 r. u spravi za konstytutsiinymy podanniamy 47 ta 50 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyn shostoi, somoi statti 218 Kryminalno-protsesualnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro oznaiomlennia obvynuvachenoho i zakhysnyka z materialamy kryminalnoi spravy) № 1–4/2012 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-12#Text (in Ukrainian)

5. Ukhvala slidchoho suddi Komunarskoho raionnoho sudu m.Zaporizhzhia vid 12 liutoho 2024 roku po spravi № 333/536/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117013744 (in Ukrainian)
6. Ukhvala slidchoho suddi Dniprovskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 28 bereznia 2024 roku po spravi № 755/4325/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118038177 (in Ukrainian)
7. Ukhvala slidchoho suddi Dniprovskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 27 chervnia 2024 roku po spravi № 755/10679/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120244684 (in Ukrainian)
8. Ukhvala slidchoho suddi Dniprovskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 9 kvitnia 2024 roku po spravi № 755/4140/20 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118357886 (in Ukrainian)

Bibliography

Authored books

1. Zhovtan Yu. V. *Dostup do materialiv dosudovoho rozsliduvannia: teoriia i praktyka: monohrafiia* [Access to pre-trial investigation materials: theory and practice: monograph] (Iurydychna literatura, 2024) 300 (in Ukrainian)
2. Shevchuk S. *Sudovyi zakhyst prav liudyny: praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u konteksti zakhidnoi pravovoi tradytsii; vyd. 3-tie.* [Judicial Protection of Human Rights: The Case Law of the European Court of Human Rights in the Context of the Western Legal Tradition; 3rd ed.] (Referat, 2010) 848 (in Ukrainian)

Edited books

3. Kaplina O. V., Shylo O. H. (red) *Kryminalnyi protses : pidruchnyk* [Criminal procedure: textbook] (Pravo, 2019) 584 (in Ukrainian)
4. Kaplina O. V. *Osoblyvi poriadky kryminalnoho provadzhennia : pidruchnyk* [Special procedures of criminal proceedings: textbook] (Pravo, 2024) 366 (in Ukrainian)

Non-authored books

5. *Posibnyk iz statti 6 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny. Pravo na spravedlyvyi sud (kryminalno-protsesualnykh aspekt).*[Guide to Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal procedural aspect)] <https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf> (in Ukrainian)

Journal articles

6. Holovko B. Iu. 'Sutnist i zmist etapu zakinchennia dosudovoho rozsliduvannia ta yikh znachennia dlia kryminalnoi protsesualnoi diialnosti prokurora' [The essence and content of the stage of completion of the pre-trial investigation and their significance for the criminal procedural activities of the prosecutor] (2017) 4 Pravo i bezpeka. 82–88 (in Ukrainian)
7. Drahonenko A. O. 'Formy zakinchennia dosudovoho rozsliduvannia: novely zakonodavstva' [Forms of completion of pre-trial investigation: legislative amendments] (2021) 10 Naukovi zapysky. Seriia: Pravo 99–103 (in Ukrainian)
8. Klepka O. H. 'Zavershennia dosudovoho rozsliduvannia v systemi kryminalnoho protsesu' [Completion of pre-trial investigation in the criminal process system] (2025) 49 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 225–233 (in Ukrainian)

Newspaper article

9. Mykhailenko V 'Zavershennia i zakinchennia dosudovoho rozsliduvannia: hra sliv chy rizni etapy dosudovoho rozsliduvannia' [Completion and end of the pre-trial investigation: a play on words or different stages of the pre-trial investigation] Yurydychna hazeta online https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zavershennya-i-zakinchennya-dosudovogo-rozsliduvannya-gra-sliv-chi-rizni-etapi-dosudovogo-rozsliduva.html (in Ukrainian)

Thesis

10. Hlynska N. V. 'Kontseptualni zasady vyznachennia ta zabezpechennia standartiv dobroiakisnosti kryminalnykh protsesualnykh rishen' [Conceptual principles for defining and ensuring standards of good quality of criminal procedural decisions] (dys. doktora yuryd nauk. Kharkiv, 2015) 469
11. Donchenko A. A. 'Svoiechasnist protsesualnykh rishen, shcho pryimaiutsia pid chas dosudovoho rozsliduvannia' [Timeliness of procedural decisions made during pre-trial investigation] (dys. doktora filosofii NDI VPZ im. akad. V. V. Stashysa NAPrN Ukrainy, Kharkiv, 2022) 237

Клепка О. Г.

Значення етапу завершення досудового розслідування

Стаття присвячена комплексному аналізу значення етапу завершення досудового розслідування у кримінальному провадженні та його ролі у забезпеченні прав і свобод учасників процесу, а також реалізації публічних інтересів держави. Особливу увагу зосереджено на забезпеченні права сторони захисту та потерпілого на доступ

до матеріалів провадження, що становить ключову гарантію реалізації права на захист та відповідає позиції ЄСПЛ щодо необхідності забезпечення особі достатньої поінформованості для ефективного використання процесуальних засобів захисту.

У статті підкреслено важливість своєчасного прийняття рішень на завершальній стадії, оскільки порушення розумних строків веде до стану правової невизначеності та порушує принцип верховенства права. Досліджено публічно-правове значення цього етапу: формування якісного обвинувачення, оптимізація використання державних ресурсів, запобігання поверненню обвинувальних актів та підвищення ефективності кримінального судочинства. Зроблено висновок, що завершення досудового розслідування має самостійний зміст і стратегічне значення, оскільки забезпечує баланс між приватними та публічними інтересами й визначає результативність функціонування кримінальної юстиції. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчого регулювання, зокрема щодо доступу до матеріалів у разі закриття провадження, що є ключовою умовою гарантування права на справедливий суд.

Ключові слова: *досудове розслідування, завершення розслідування, доступ до матеріалів, право на захист, публічні інтереси, розумний строк, обвинувальний акт.*

Klepka O. G.

The significance of the stage of completion of the pre-trial investigation

The article provides a comprehensive analysis of the significance of the final stage of pre-trial investigation in criminal proceedings and its role in safeguarding individual rights as well as ensuring the effective protection of public interests. Special attention is devoted to the procedural guarantee of granting the defence and the victim access to case materials, which is essential for the effective exercise of the right to defence and corresponds to the standards developed by the European Court of Human Rights regarding the individual's right to sufficient information for meaningful use of remedies.

The study emphasizes the importance of timely decision-making at this stage, since delays lead to legal uncertainty and violate the principle of the rule of law. The article analyzes the public-law dimension of the final stage, including the formation of a well-founded accusation, optimization of state resources, prevention of the return of indictments, and enhancement of the overall efficiency of criminal justice. It is argued that the final stage of pre-trial investigation has independent substantive value and strategic importance, as it ensures a balance between private and public interests and directly affects the effectiveness and predictability of criminal proceedings. The author concludes that legislative refinement is necessary, particularly regarding access to materials in cases of termination of criminal proceedings, as this is essential for guaranteeing the right to a fair trial and ensuring compliance with international human rights standards.

Keywords: *pre-trial investigation, completion stage, access to materials, right to defence, public interests, reasonable time, indictment.*

Стаття надійшла до редакції:5.09. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.3/.7:343.9:316.324.8
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-221

В. В. Копча, аспірант відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID: 0009-0005-3905-6292

ДО ПИТАННЯ РОЗРОБКИ СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ВИПРАВДОВУВАННЮ, ВИЗНАННЮ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЮ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЇ ЇЇ УЧАСНИКІВ (СТ. 436² КК УКРАЇНИ)

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, поставила перед українською державою та суспільством безпрецедентні виклики не лише у військовій та економічній сферах, а й у площині інформаційної безпеки та протидії ворожій пропаганді. В умовах гібридної війни інформаційна складова стала невід'ємною частиною агресії, спрямованої на легітимізацію воєнних кримінальних правопорушень, дезорієнтацію громадської думки та підрив національної єдності українського суспільства.

Відповіддю на ці виклики стала криміналізація виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників шляхом доповнення Кримінального кодексу України статтею 436². Водночас саме по собі встановлення кримінальної відповідальності за окресленні у ній діяння не вирішує комплексної проблеми запобіганню їх вчиненню.

Особливої гостроти проблема набуває в контексті масового характеру інформаційних атак, які здійснюються через соціальні мережі, месенджери та інші цифрові платформи, що ускладнює виявлення, фіксацію та припинення протиправних діянь. Водночас на сьогодні спостерігається відсутність системного підходу до запобігання таким кримінальним правопорушенням, що охоплював би не лише кримінально-правові, а й криміналогічні, інформаційні, освітні та інституційні заходи протидії.

Таким чином, існує нагальна потреба в розробці цілісної системи заходів запобігання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 436² КК України, яка враховувала ю специфіку інформаційної війни, міжнародний досвід протидії пропаганді війни, особливості національного законодавства та необхідність дотримання демократичних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка ефективної системи заходів запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників потребує ретельного аналізу наявного наукового доробку з цієї проблематики. Проблемам протидії інформаційній агресії ворога приділено увагу такими вченими, як: Н. С. Юзікова[1], В. В. Негребецький[2], Т. А. Павленко[3]; а роз-

[1] Юзікова Н. С. 'Інформаційні загрози та заходи протидії інформаційній агресії: зарубіжний досвід'. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу* (Харків, 21 червня 2024 р.) 35–41.

[2] Негребецький В. В. 'Криміналістичні технології подолання інформаційної агресії проти культурної спадщини України'. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу* (Харків, 21 червня 2024 р.) 115–119.

[3] Павленко Т. А. 'Рашизм та символіка воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну: характеристика та перспективи протидії' (2023) 7 Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-01-03>.

робці безпосередніх заходів запобігання глорифікації російської агресії – В. С. Батиргареєва[1] та Н. В. Нетеса[2].

Мета цієї статті – надати орієнтири у розробці системи заходів запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікації її учасників, з урахуванням специфіки триваючої збройної агресії та необхідності забезпечення балансу між вимогами національної безпеки і дотриманням демократичних стандартів.

Виклад основного матеріалу. В глобальному сенсі криміналізація відповідальності за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію у вигляді доповнення у 2022 році Кримінального кодексу України ст. 436[2] КК України здійснювалась з метою протидії ворожим інформаційним впливам засобами кримінально-правової політики в умовах триваючої гібридної війни РФ проти України. У Пояснювальній записці до законопроєкту чітко було визначено прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття рішення про криміналізацію таких дій: посилення ефективної протидії гібридній інформаційній війні, що її веде держава-агресор проти України, захист державного суверенітету та територіальної цілісності України, сприяння зміцненню патріотичних настроїв у ЗСУ та загалом в українському суспільстві[3]. Відтак, сама криміналізація відповідальності за ст. 436[2] КК України першочергово була складовою протидії інформаційній злочинності та гібридним загрозам національній безпеці України.

Водночас сама по собі криміналізація певних діянь не може призводити до викорінення таких дій, оскільки ефективна профілактика злочинності вимагає комплексного підходу, що включає не лише каральні заходи, а й системну роботу з усунення соціальних, економічних, психологічних та інформаційних передумов формування проросійських настроїв серед населення. Тому варто погодитись з В. С. Батиргареєвою та Н. В. Нетесою, які вказують, що основна ідея розробки системи запобіжних заходів щодо явища глорифікації – зниження рівня тиску глорифікації до контрольованого суспільством, навчившись виявляти ці факти, ідентифікувати осіб, що виявляються рупорами глорифікації, всебічно прораховувати чисельні наслідки від цієї протиправної діяльності, з тим, щоб якомога ефективніше й швидше впливати як на саме явище, так і на його агентів, нейтралізуючи або принаймні обмежуючи деструктивну дію ворожих наративів[4].

Підтримуючи ідею щодо існування так званої «піраміди глорифікації», викладену в Рукописі щодо заходів протидії глорифікації в Україні[5], вважаємо що унікальні виклики на кожному з трьох рівнів такої піраміди можуть бути подолані через формування та реалізацію трьох ланок запобігання злочинності за ст. 436[2] КК України: загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання. Саме вони забезпечать синергетичний ефект протидії на всіх етапах формування та поширення пропагандистських наративів: від нейтралізації першоджерел дезінформації на макрорівні через блокування каналів її розповсюдження на мезорівні до корекції індивідуальної свідомості потенційних правопорушників на мікрорівні. Така трирівнева система дозволить не лише реагувати на вже вчинені правопорушення, а й сформує стійкий імунітет суспільства до ворожої пропаганди, створить несприятливі умови для її поширення та забезпечить превентивний вплив на осіб, схильних до виправдовування, визнання промірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікаціїї її учасників, що в сукупності призведе до існування цілісного механізму захисту інформаційного простору держави від деструктивних впливів.

---

[1] Батиргареєва В. ’Запобігання явищу глорифікації: вхідна інформація’. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 16 березня 2023 року) 34–38.

[2] Батиргареєва В. С., Нетеса Н. В. ’ Глорифікація збройної агресії та її учасників: підсумки соціально-правового та кримінологічного аналізу’ (2024) 48 Питання боротьби зі злочинністю 92–100.

[3] Пояснювальна записка до Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції) (реєстр. № 5102 від 19.02.2021 р.). URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/555691

[4] Батиргареєва В. С., Нетеса Н. В. ’ Глорифікація збройної агресії та її учасників: підсумки соціально-правового та кримінологічного аналізу’ (2024) 48 Питання боротьби зі злочинністю 97.

[5] Рукопис щодо заходів протидії глорифікації в Україні. Архівні матеріали НДІВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за проєктом «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» за підтримки НФДУ (реєстр. №186/0060) (2024).

1. Серед заходів *загальносоціального запобігання* виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників пропонуємо виділяти такі:

Комплексна державна підтримка патріотичного виховання та історичної освіти.

Державна політика має ґрунтуватися на формуванні стійкого імунітету суспільства до деструктивних ідеологічних впливів. З огляду на те, що більшість осіб, що вчиняються кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436[2] КК України, є особами старшого віку, вплив на такі категорії населення у держави обмежений, адже перевиховання є складним і комплексним процесом, який важко реалізувати. Причина криється в тому, що ідеологічна основа їх переконань формувалася протягом десятиліть під впливом радянської та пострадянської пропаганди, що створило, врешті-решт, стійкі когнітивні спотворення та емоційну прив'язаність до російських наративів. Саме тому основну увагу держава повинна зосередити на молодшому поколінні, яке, по-перше, вже не піддавалося сильному ідеологічному впливу Росії; по-друге, здатне поширити ідеї української державності серед старшого покоління набагато краще, ніж це зможуть зробити офіційні державні інституції.

Відтак, комплексна державна програма патріотичного виховання та історичної освіти здатна стати тим інструментом, який сформує стійкий ідеологічний імунітет суспільства до російських маніпулятивних наративів через системну роботу з молодим поколінням.

Соціально-економічна підтримка (особливо підтримка постраждалих від російської агресії регіонів).

Створення нових робочих місць та зниження рівня безробіття виступає одним із ключових напрямів соціально-економічної політики держави, що безпосередньо впливає на формування суспільних настроїв і готовності населення до сприйняття деструктивної інформації. Сучасні дослідження демонструють пряму залежність між рівнем безробіття та схильністю до радикальних поглядів, оскільки соціальна незахищеність й економічна невизначеність створюють сприятливе підґрунтя для маніпулятивного впливу ворожої пропаганди.

Крім того, не менш важливим соціально-економічним заходом запобігання є забезпечення доступного житла та медичного обслуговування. Особливо це стосується тих осіб, які втратили своє житло внаслідок військової агресії РФ. Важливим та водночас складним питанням щодо розробки соціально-економічних заходів запобігання є регіональний розвиток. З одного боку, Україна як суверенна держава в рівній мірі зобов'язана забезпечувати потреби всіх регіонів України, з другого боку – на сьогодні важливо сконцентруватися на тих регіонах, які Росія прийшла «захищати». Для запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників важливо приділяти увагу зниженню «градусу» соціальної напруги на цих територіях, оскільки саме вони є об'єктами посиленого інформаційного впливу з боку агресора. Росія хоче показати населенню України (особливо південних та східних регіонів), що при Росії буде жити краще, водночас послідовна соціальна економічна політика нашої держави повинна доводити інше, викорінюючи зі вжитку російські наративи, тим самим запобігаючи виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників.

Розвиток цифрової, медіаграмотності та кібезахисту населення.

У цьому контексті найважливішим аспектом виступає інформаційна політика держави щодо створення комплексної системи заходів загальносоціального характеру, спрямованих на підвищення рівня медіаграмотності громадян, розвиток критичного мислення та формування відповідального споживання інформації. Такі заходи можуть реалізовуватися різними шляхами, але головним їх завданням є зміцнення інформаційного суверенітету та забезпечення доступу до якісного, об'єктивного і суспільно корисного контенту. Ще до початку повномасштабного вторгнення у 2021 році була прийнята Стратегія інформаційної безпеки[1], в якій серед глобальних викликів та загроз, з якими зіштовхнулася наша держава, було, зокрема, названо: збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній, у тому числі спеціальні інформаційні операції Російської Федерації; соціальні мережі як суб'єкти впливу в інформацій-

[1] Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text

ному просторі; інформаційний вплив Російської Федерації як держави-агресора на населення України, в тому числі її інформаційне домінування на тимчасово окупованих територіях України, тощо.

Так, найскладнішим викликом для України на сьогодні є інфоагресія, яка проникає в розум окремих категорій громадян, закарбовує проросійські ідеологічні настрої та сприяє розквіту таких дій, як виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників.

Як справедливо вказує Н. С. Юзікова, комплексна та системна взаємодія держави з приватним сектором і громадськістю в інтересах ефективного розвитку інформаційної сфери є запорукою спільного захисту особи, держави та суспільства від загроз, пов'язаних з інформаційними технологіями та інформаційною агресією[1]. З цього приводу підтримуємо думку В. В. Негребецького, який наголошує на необхідності вироблення у суспільства інформаційного імунітету – здатності ідентифікувати маніпуляцію, фейк, оцінити рівень їх небезпеки і визначити спосіб, як їм можна запобігти[2].

Міжнародна співпраця у сфері боротьби з російською інформаційною агресією.

Міжнародна співпраця у сфері боротьби з російською інформаційною агресією (яка безпосередньо впливає на тенденції вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України) становить стратегічно важливий напрям загальносоціального запобігання, що передбачає активну участь України в багатосторонніх ініціативах та двосторонніх програмах із країнами-партнерами для створення ефективної системи протидії гібридним загрозам та інформаційним маніпуляціям. Основою такої співпраці повинно бути розуміння того, що російська інформаційна агресія має глобальний характер і загрожує не лише Україні, а й демократичним цінностям та інституціям у всьому світі.

2. На другому рівні, а, отже, серед заходів *спеціально-кримінологічного запобігання* пропонуємо виділяти такі:

Контроль за інформаційним простором.

Так, увагу варто зосередити на створенні системи обов'язкової кримінологічної експертизи медіа-контенту, соціальних мереж та інших інформаційних ресурсів на предмет наявності ознак виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників.

Вбачається, що на сьогодні рівень розвитку цифрових технологій дозволяє реалізувати ідею автоматичного виявлення потенційно небезпечного контенту. Зокрема, це може бути зроблено за допомогою використання платформ штучного інтелекту, які аналізують текстовий контент за ключовими словами, фразами та семантичними конструкціями. Застосування таких технологій дозволить швидко відреагувати на потенційно небезпечний контент, залучивши людський фактор вже до об'єктивної оцінки віднайденого штучним інтелектом матеріалу. Ефективність такого підходу полягає у його здатності не лише блокувати вже виявлений шкідливий контент, а й формувати превентивне середовище, яке ускладнює можливості для поширення наративів, що виправдовують, визнають правомірною, заперечують або глорифікують збройну агресію РФ, створюючи передумови для зниження кримінальної активності.

Програми переорієнтації антисуспільних установок через роз'яснювальну роботу.

Як зазначає В. С. Мельниченко, для подолання негативного явища у вигляді глорифікації агресора необхідно проводити певну роботу з населенням, зокрема роз'яснювати про недопустимість таких дій, оскільки подібні дії тягнуть за собою негативні наслідки у вигляді кримінальної відповідальності за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України[3]. Відповідно, цільовою аудиторією такої роботи є ті особи, які ще не вчинили правопорушення, але демонструють схильність до проросійських настроїв або перебувають у групі ризику. Наприклад, різноманітні пам'ятки, банери, брошури що містять

[1] Юзікова Н. С. 'Інформаційні загрози та заходи протидії інформаційній агресії: зарубіжний досвід'. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: *матер. міжн. наук.-практ. круглого столу* (Харків, 21 червня 2024 р.) 36.

[2] Негребецький В. В. 'Криміналістичні технології подолання інформаційної агресії проти культурної спадщини України'. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: *матер. міжн. наук.-практ. круглого столу* (Харків, 21 червня 2024 р.) 118.

[3] Мельниченко В. С. 'До питання кримінально-правових та кримінологічних засад протидії глорифікації збройної агресії РФ в Україні'. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: *матер. міжн. наук.-практ. круглого столу* (Харків, 21 червня 2024 р.) 161

доступні роз'яснення складу кримінального правопорушення, конкретні приклади протиправної поведінки та можливі правові наслідки, дозволяють громадянам самостійно оцінити межі дозволеної поведінки та усвідомити ризики притягнення до кримінальної відповідальності, що є ефективним інструментом первинної профілактики через підвищення правової обізнаності населення.

Стратегічна суспільна комунікація та демонстраційний ефект.

Так, проведення інформаційних кампаній про кримінальну відповідальність за виправдовування агресії повинно супроводжуватися демонстрацією реальних наслідків для осіб, які здійснюють виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників. Видається, що ефективними заходами запобігання у цьому випадку можуть стати:

– інформаційні кампанії у медіа про реальні судові вироки та їх наслідки для засуджених;

– створення спеціального розділу на сайтах правоохоронних органів з інформацією про притягнення до відповідальності за ст. 436² КК України;

– оприлюднення статистики та конкретних прикладів притягнення до відповідальності з метою створення певного психологічного бар'єру для потенційних порушників через демонстрацію неминучості покарання.

Заходи активного втручання правоохоронних органів з урахуванням підслідності.

Заходи активного втручання реалізуються у ситуаціях, коли особа вже розпочала поширення забороненого контенту або здійснює підготовчі дії до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України.

Серед конкретних заходів активного втручання правоохоронних органів можна назвати:

– моніторинг соціальних мереж та інтернет-ресурсів у режимі реального часу для виявлення фактів поширення забороненого контенту та встановлення особи порушника через аналіз цифрових слідів, IP-адресів та метаданих;

– оперативне документування злочинної діяльності з метою недопущення знищення доказів, що супроводжується внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР);

– створення спільних оперативних груп СБУ та кіберполіції для швидкого реагування;

– розробка регламенту взаємодії з інтернет-провайдерами та соціальними мережами.

3. У свою чергу, *індивідуальне запобігання* вчиненню кримінального правопорушення становить ту частину запобіжної діяльності, яка здійснюється на стадії, що передує виникненню індивідуального злочинного наміру.

Визначення групи осіб для індивідуального запобігання у контексті ст. 436² КК України є складним завданням. Разом із тим можна виділити окремі категорії населення, які характеризуються підвищеним ризиком вчинення аналізованого діяння, а тому потребують цільової профілактичної роботи. Серед них:

– особи, які систематично поширюють у соціальних мережах контент, що межує з виправдовуванням, визнанням правомірною чи запереченням збройної агресії, але ще не досягає рівня кримінально караного діяння;

– особи, які ностальгують за радянським минулим, особливо це стосується осіб похилого віку, пенсіонерів;

– жителі деокупованих територій, які тривалий час перебували під впливом російської пропаганди а також жителі регіонів, що межують з РФ;

– особи, що мають родичів на окупованих територіях або в РФ;

– безробітні громадяни, з мінімальним рівнем освіти, особливо у віці старше 40 років;

– особи, що раніше вчиняли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436² КК України, або кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Вбачається, що варто диференційовано підходити до заходів індивідуального запобігання для осіб, які раніше не вчиняли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436² КК України, та раніше судимих за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України чи злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Для осіб, які раніше не вчиняли правопорушення за ст. 436² КК України, ефективним є: проведення індивідуальних профілактичних бесід із роз"ясненням суспільної небезпеки та правових наслідків виправдовування, визнання правомірною,

заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників; організація зустрічей із ветеранами війни, волонтерами, постраждалими від війни; навчання критичному сприйняттю інформації та розпізнаванню пропаганди, сприяння оволодінню платформ для розпізнавання фейків; психологічна підтримка та соціальна адаптація для жителів деокупованих територій; допомога у працевлаштуванні для безробітних громадян, надання робочих місць для внутрішньо-переміщених осіб тощо.

Для осіб, раніше судимих за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України чи злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, це може бути: активна робота органів пробації щодо поглибленої ідеологічної роботи з демонстрацією помилковості їх переконань; залучення до благодійних робіт патріотичного спрямування; покладення обов'язку з проходження індивідуальних бесід з психологами та соціальними працівниками; соціальна підтримка сім'ї правопорушника для мінімізації негативних наслідків, зупинення поширення російських наративів; тощо.

Висновки. Ефективність протидії інформаційній агресії залежить від синергетичної взаємодії всіх рівнів запобігання, що забезпечуватиме формування стійкого імунітету суспільства до ворожої пропаганди, блокування каналів поширення деструктивних наративів та корекцію індивідуальної свідомості схильних до правопорушень осіб. Впровадження комплексної системи запобіжних заходів дозволить не лише мінімізувати кількість кримінальних правопорушень за ст. 436[2] КК України, а й забезпечить захист інформаційного суверенітету держави в умовах триваючої збройної агресії.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Poiasniuvalna zapyska Proektu Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy (shchodo posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti za vyhotovlennia ta poshyrennia zaboronenoi informatsiinoi produktsii) vid 19 .02.2021 r. №5102. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/555691(in Ukrainian).
2. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року №685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text

Bibliography

Journal articles

1. Batyrhareieva V. S., Netesa N. V. Hloryfikatsiia zbroinoi ahresii ta yii uchasnykiv: pidsumky sotsialno-pravovoho ta kryminolohichnoho analizu' [Glorification of armed aggression and its participants: results of socio-legal and criminological analysis] (2024) 48 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 92–100 (in Ukrainian).
2. Pavlenko T. A. 'Rashyzm ta symvolika voiennoho vtorhnennia Rosiiskoi Federatsii v Ukrainu: kharakterystyka ta perspektyvy protydii' [Rashism and symbolism of the Russian Federation's military invasion of Ukraine: characteristics and prospects for counteraction] (2023) 7 Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_7_2023 (in Ukrainian).

Conference papers

3. Batyrhareieva V. 'Zapobihannia yavyshchu hloryfikatsii: vkhidna informatsiia' [Prevention of the glorification phenomenon: input information] *Aktualni problemy pravookhoronnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii.* (Khmelnytskyi, 16 bereznia 2023 r.) 34–38 (in Ukrainian).
4. Melnychenko V. S. 'Do pytannia kryminalno-pravovykh ta kryminolohichnykh zasad protydii hloryfikatsii zbroinoi ahresii RF v Ukrain'' [On the issue of criminal law and criminological principles of counteracting the glorification of Russian Federation's armed aggression in Ukraine] *Informatsiina ahresiia v suchasnomu sviti: pravovyi analiz ta protydiia: materialy mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho kruhloho stolu*. (Kharkiv, 21 chervnia 2024 r.). 158–161 (in Ukrainian).
5. Nehrebetskyi V. V. 'Kryminalistychni tekhnolohii podolannia informatsiinoi ahresii proty kulturnoi spadshchyny Ukrainy' [Forensic technologies for overcoming information aggression against Ukraine's cultural heritage] *Informatsiina ahresiia v suchasnomu sviti: pravovyi analiz ta protydiia: materialy mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho kruhloho stolu*. (Kharkiv, 21 chervnia 2024 r.). 115–119 (in Ukrainian).

6. Yuzikova N. S. 'Informatsiini zahrozy ta zakhody protydii informatsiinii ahresii: zarubizhnyi dosvid' [Information threats and measures to counter information aggression: foreign experience] *Informatsiina ahresiia v suchasnomu sviti: pravovyi analiz ta protydiia: materialy mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho kruhloho stolu*. (Kharkiv, 21 chervnia 2024 r.). 35–41 (in Ukrainian).

Archives

7. 'Rukopys shchodo zakhodiv protydii hloryfikatsii v Ukraini' Arkhivni materialy NDIVPZ im. akad. V. V. Stashysa NAPrN Ukrainy za proiektom «Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady protydii hloryfikatsii zbroinoi ahresii rf v Ukraini» za pidtrymky NFDU (reiestr. № 186/0060) (2024) (in Ukrainian).

Копча В. В.

До питання розробки системи заходів запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436² КК України)

Стаття присвячена розробці комплексної системи заходів запобігання кримінальному правопорушенню, передбаченому статтею 436² КК України (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників). Автор акцентує увагу на тому, що актуальність дослідження зумовлена масштабними інформаційними атаками в умовах триваючої збройної агресії та відсутністю системного підходу до протидії таким діянням. У статті обґрунтовано необхідність побудови трирівневої системи запобіжних заходів. На загальносоціальному рівні пропонується: комплексна державна підтримка патріотичного виховання з акцентом на молодому поколінні; соціально-економічна підтримка постраждалих регіонів для зниження соціальної напруги; розвиток медіаграмотності та формування інформаційного імунітету суспільства; активізація міжнародної співпраці у протидії російській дезінформації. Серед заходів спеціально-кримінологічного запобігання у статті наводяться: створення системи автоматизованого моніторингу інформаційного простору з використанням штучного інтелекту; розробка програм переорієнтації антисуспільних установок через роз'яснювальну роботу; стратегічні комунікаційні кампанії із демонстрацією реальних правових наслідків; заходи активного втручання правоохоронних органів, включаючи оперативне документування та міжвідомчу координацію. На рівні індивідуального запобігання автор визначає групи ризику та диференційовані підходи до профілактичної роботи. Пропонується до осіб без кримінального минулого застосовувати профілактичні бесіди, організовувати зустрічі з ветеранами, проводити навчання медіа грамотності та соціальну адаптацію. Для раніше судимих – сконцентрувати увагу на посиленій роботі органів пробації, залученні до патріотичних проектів та психологічному супроводі.

У підсумку вказується, що запропонована система здатна забезпечити синергетичний ефект протидії на всіх етапах формування та поширення пропагандистських наративів, створюючи цілісний механізм захисту інформаційного простору держави в умовах гібридної війни.

Ключові слова: *глорифікація, збройна агресія, інформаційна безпека, заходи запобігання, кримінологічне запобігання, російська пропаганда, гібридна війна.*

Kopcha V. V.

On the issue of developing a system of measures to prevent justification, recognition as lawful, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and glorification of its participants (article 436² of the Criminal code of Ukraine)

The article is devoted to developing a comprehensive system of measures to prevent the criminal offense provided for in Article 436² of the Criminal Code of Ukraine (justification, recognition as lawful, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, glorification of its participants). The author emphasizes that the relevance of the research is determined by large-scale information attacks in the conditions of ongoing armed aggression and the absence of a systematic approach to countering such acts. The article substantiates the need to build a three-level system of preventive measures. At the general social level, the following are proposed: comprehensive state support for patriotic education with an emphasis on the younger generation; socio-economic support for affected regions to reduce social tension; development of media literacy and formation of society's information immunity; activation of international cooperation in countering Russian disinformation. Among the measures of special criminological prevention, the article cites: creation of an automated monitoring system for the information space using artificial intelligence; programs for reorientation of antisocial attitudes through explanatory work; strategic communication campaigns demonstrating real legal consequences; measures of active intervention by law enforcement agencies, including operational documentation and interdepartmental coordination. At the level of individual prevention, the author identifies risk groups and differentiated

approaches to preventive work. It is proposed to apply preventive conversations, meetings with veterans, media literacy training, and social adaptation to persons without a criminal past. For previously convicted persons – to concentrate attention on enhanced work of probation bodies, involvement in patriotic projects and psychological support.

In conclusion, it is indicated that the proposed system is capable of providing a synergistic effect of counteraction at all stages of formation and dissemination of propaganda narratives, creating an integral mechanism for protecting the state's information space in conditions of hybrid war.

Keywords: *glorification, armed aggression, information security, prevention measures, criminological prevention, russian propaganda, hybrid war.*

Стаття надійшла до редакції:11.09. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.541:347.157(477)
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-229

Д. О. Куковинець, здобувачка поза аспірантурою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID: 0000-0002-8417-5873

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ДІЇ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ» У КОНТЕКСТІ МЕТИ ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ

Постановка проблеми. Однією з обов'язкових ознак кримінального правопорушення домагання дитини для сексуальних цілей, передбаченого ст. 156[1] Кримінального кодексу України (далі – КК), є його мета. Вона має ускладнену структуру: її утворює уявлення правопорушника про найближчий (попередній) та кінцевий (остаточний) результат свого суспільно небезпечного діяння. Перший компонент цієї ознаки пов'язаний зі спрямованістю на формування у дитини готовності зустрітися із правопорушником, а другий – із вчиненням щодо неї під час такої зустрічі будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій (за ч. 1 ст. 156[1] КК) чи втягнення у виготовлення дитячої порнографії (за ч. 2 цієї статті). У контексті кримінально-правової кваліфікації найбільшої уваги потребує оцінка саме кінцевої мети домагання дитини. Як бачимо, складниками різновидів такої мети на рівні конструктивного аналізу норми ст. 156[1] КК є поняття «дії сексуального характеру», «розпусні дії» та «виготовлення дитячої порнографії». Якщо визначення останніх двох для цілей встановлення спрямованості суспільно небезпечного діяння зазвичай не викликає сутнісних практичних складнощів, то відносно першого ситуація є діаметрально протилежною. Відсутність легального визначення поняття «дії сексуального характеру», брак регламентованого переліку конкретних проявів поведінки, що ним охоплюється, створюють умови, за яких одне й те саме діяння отримує різну правову оцінку у діяльності правоохоронних органів.

Так, зокрема, за результатами проведеного нами опитування серед представників Національної поліції України установлено, що у їх діяльності відсутнє єдине бачення того, яка поведінка у сенсі ч. 1 ст. 156[1] КК включена до змісту мети «вчинення будь-яких дій сексуального характеру». Серед загальної кількості опитаних 14,6% (618 респондентів) вважають, що означеним поняттям мають охоплюватися усі можливі види сексуальної активності із дитиною, передбачені різними статтями Особливої частини КК. При цьому 3% (128 респондентів) впевнені, що мова йде про сексуальну активність із дитиною, відповідальність за різновиди якої передбачена виключно нормами розділу IV КК України («Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»). Водночас 2% (84 респонденти) зазначене поняття поширюють лише на вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, що регламентовано ст. 155 КК України[1]*.

Наведені дані демонструють відсутність сталості в розумінні такої мети домагання дитини для сексуальних цілей й актуалізують потребу в теоретичному осмисленні змісту поняття «дії сексуального характеру».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі змістовного навантаження поняття «дії сексуального характеру» присвячено відносно не-

[1] * *Примітка.* Опитування проводилося протягом 14–28 жовтня 2025 р. Загальна кількість респондентів, відповіді яких потрапили до узагальнення, складає 4 235 осіб. Інша частка відповідей на запитання «Які дії включаються до змісту мети «вчинення будь-яких дій сексуального характеру» за ч. 1 ст. 156[1] КК України?» є неінформативною: «у моїй практиці такі випадки не зустрічалися» – 78,4% (3319); «важко відповісти» – 0,09% (4); «невідомо» – 0,09% (4); «не знаю» – 0,2% (7); «непридатні для інтерпретації та нерелевантні відповіді» – 1,7% (71).

багато публікацій як зарубіжних (Беатріс Корреа Камарґо (Beatriz Corrêa Camargo), Йоахім Ренциковскі (Joachim Renzikowski)), так і вітчизняних (В. Ю. Омецинська, Л. М. Шеховцова) науковців. Значно більша частина наукового доробку в цій площині стосується окреслення конкретних різновидів поведінки, що підпадає під означене поняття. Відправними дослідженнями у цьому контексті є роботи І. В. Воскресенської, О. О. Дудорова, Т. Д. Лисько, О. О. Світличного, О. В. Харитонової тощо. Не менш важливе значення також мають окремі розробки з питання визначення меж сексуального характеру відповідної поведінки, прикладом чого є публікації Дебори А. Еллісон (Deborah A. Elliston).

Водночас попри розгалужену палітру досліджень означеної проблематики, наразі, принаймні на рівні вітчизняного простору, варто констатувати відсутність окремих праць, спеціально присвячених загальнотеоретичному моделюванню поняття «дії сексуального характеру» та, відповідно, його адаптації до конструкції мети домагання дитини для сексуальних цілей.

Метою статті є наукове осмислення підходів до трактування поняття «дії сексуального характеру», формування узагальнених моделей його змісту та визначення такого способу його тлумачення, що є оптимальним для окреслення мети домагання дитини для сексуальних цілей за ст. 156[1] КК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відправною точкою в дослідженні змісту поняття «дії сексуального характеру» видається визначення основних моделей, на яких ґрунтується його опис. Логічною підставою для їх формування є типи сприйняття сексуального як соціально-поведінкового феномену. Загальне уявлення про них класично виводиться із дихотомічної пари «суб'єктивне – об'єктивне». Зважаючи на це, можемо запропонувати щонайменше дві базові моделі до окреслення зазначеного вище поняття: біологічно-фізіологічну (суб'єктивну) та культурно-інтерпретаційну (об'єктивну).

Так, згідно з *першою моделлю* під діями сексуального характеру розуміють різноманітні дії (акти), що спрямовані на збудження та (або) задоволення статевої (*сексуальної* – прим. Д. К.) пристрасті суб'єкта кримінального правопорушення[1]. Її ядром, відповідно, є сексуальний намір особи: будь-яка поведінка, що сприймається як така, що здатна задовольнити сексуальне бажання, потенційно може кваліфікуватися як дія сексуального характеру.

Натомість, у межах *другої моделі* діями сексуального характеру є такі дії, що мають сексуальну конотацію[2]; за своїм зовнішнім проявом вони сприймаються у конкретному соціумі та культурному середовищі як сексуальні, незалежно від сприйняття конкретного суб'єкта. При цьому таке сприйняття може і не бути однорідним. Наприклад, певна поведінка, що в одній культурній системі за своїм виразом явно сприймається як така, що має сексуальну природу, в іншій може бути елементом релігійних чи ритуальних практик, що не мають сексуального змісту[3].

Водночас узагальнення наукових знань із цього приводу дає підстави сформувати ще й *третю (змішану) модель* визначення аналізованого поняття. Крізь таке бачення відповідна поведінка розглядається як дії сексуального характеру одночасно з урахуванням чинників соціальної взаємодії, культурної інтерпретації та особисто усвідомлюваної сексуальної спрямованості. Як підкреслюють Беатріс Корреа Камарґо та Йоахім Ренциковскі, такими діями є будь-які дії, що, відповідаючи певному культурному контексту, належать до сфери сексуальної взаємодії і свідомо виконуються особою саме через таке їх значення[4]. Така модель видається більш оптимальною, адже дозволяє узгодити та гармонізувати об'єктивні критерії оцінки сексуальної поведінки із суб'єктивним осмисленням такого її характеру.

Є вона більш дотичною і в контексті визначення мети домагання, пов'язаного із бажанням

[1] ЛІ Шеховцова, 'До питання про зміни у кримінальному законодавстві щодо статевих злочинів' у Коломоєць ТО (ред), *Запорізькі правові читання: щорічна міжнародна науково-практична конференція* (ЗНУ 2018) 71 <https://surl.li/qunbnq>; ВЮ Омецинська, 'Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дитини' (дис канд юрид наук, Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України 2019) 123.

[2] CoM, *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence* (Explanatory report on 07.04.2011 № CM(2011)49-addfinal) <https://surl.li/sjsisr> (in English)

[3] DA Elliston, 'Erotic anthropology: «ritualized homosexuality» in Melanesia and beyond' (1995) 22(4) American Ethnologist 848–867 <http://dx.doi.org/10.1525/ae.1995.22.4.02a00100>

[4] Corrêa Camargo B and Renzikowski J, 'The Concept of an «Act of a Sexual Nature» in Criminal Law' (2021) 22(5) German Law Journal 766–767 <http://dx.doi.org/10.1017/glj.2021.37>.

вчинення щодо дитини дій сексуального характеру (за ч. 1 ст. 156[1] КК). Визначення такої моделі дозволяє враховувати, з одного боку, конкретний зовнішній прояв відповідної поведінки, який у межах соціально-культурних уявлень та правових норм однозначно сприймається як сексуальний, а з другого – усвідомлення особою такого її змісту (що може мати більш прихований вияв), яке й визначає спрямованість домагання. У такий спосіб оцінка мети означеного кримінального правопорушення видається більш точною, адже не допускає розриву між об'єктивним і суб'єктивним сприйняттям, унеможливлює відведення за межі такої поведінки дій, що можуть і не мати очевидного сексуального змісту й не ідентифікуються дитиною як сексуальні через її вікову незрілість. Тим самим *змішана модель* розгляду поняття «дії сексуального характеру» забезпечує розуміння мети домагання дитини, пов'язаної з учиненням дій сексуального характеру, як уявлення суб'єкта кримінального правопорушення про такий бажаний результат свого діяння, що за своїм зовнішнім проявом та суб'єктивною оцінкою належить до сфери сексуальної взаємодії. У такий спосіб запропонована модель створює підґрунтя для подальшої конкретизації змісту мети домагання дитини для сексуальних цілей у кримінально-правовому розумінні.

Водночас варто зауважити, що концептуальне послуговування такими моделями, зокрема і змішаною, є прийнятним насамперед на рівні теоретичного бачення змісту поняття. У правозастосовній площині, під час тлумачення відповідних кримінально-правових приписів стосовно конкретного діяння та визначення меж кримінальної відповідальності, їх використання не є достатньо ефективним, адже спирається на певний рівень абстрактності та оцінності суджень. У цих умовах більш релевантним видається перелікоорієнтований підхід, що дозволяє чітко окреслити коло суспільно небезпечної поведінки, що охоплюється родовим поняттям «дії сексуального характеру».

З огляду на таке, аналізоване поняття може бути витлумачено за допомогою трьох способів: найбільш широкого, широкого та звуженого. Згідно з першим із них (*найбільш широким*) «діями сексуального характеру» є різноманітна поведінка, об'єктивно виражена в окремих актах фізичного чи вербального характеру, яка суб'єктивно має сексуальну спрямованість, *що передбачена різними статтями Особливої частини КК*. Це, зокрема, кримінальні правопорушення, передбачені як статтями розділу IV КК («Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»), так й статтями інших розділів Особливої частини КК: як-от: торгівля людиною з метою сексуальної експлуатації (ст. 149), ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, у т.ч. дитячої порнографії (статті 301, 301[1]), проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301[2]), створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303) тощо. Водночас, попри свою доктринальну привабливість, такий підхід для застосування у контексті визначення мети домагання дитини для сексуальних цілей за ст. 156[1] КК видається надто розгалуженим, оскільки певним чином дублює інші окремо визначені різновиди мети за цією статтею та передбачає відсилання до багатьох інших форм поведінки, попередження яких концептуально не ставилося у зміст її норм.

Відповідно до другого (*широкого*) способу трактування, діями сексуального характеру є лише прояви сексуальної поведінки, відповідальність за які передбачена *виключно нормами розділу IV КК*. Аналіз його положень дозволяє припустити, що у загальному розумінні до дій сексуального характеру варто віднести кримінально карану поведінку, що як пов'язана, так і не пов'язана з пенетрацією. Це, зокрема, діяння, передбачені статтями 152, 153, 154, 155 та 156 КК, а саме: 1) вагінальне, анальне, оральне проникнення в тіло іншої особи (як за допомогою геніталій, іншого органу, частини тіла, так і будь-яких сторонніх предметів); 2) сім'явипорскування на зовнішні геніталії; тертя по зовнішніх геніталіях, сідницях, інших частинах тіла; мацання геніталій руками; кунілінгус; анілінгус; притуляння чоловічого статевого члена до входу у піхву жінки, до її стегон; введення статевого органу чоловіка між молочними залозами жінки; орогенітальний контакт тощо[1]; 3) розбещення, 4) інші форми задоволення статевої (*сексуальної* – прим. Д. К.) пристрасті[2],

[1] Дудоров ОО, *Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики)* (РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018) 52–53.

[2] Воскресенська ІВ, 'Кримінально-правова характеристика примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК

а також 5) примушування до вступу у сексуальний зв'язок. І хоча цей варіант тлумачення видається більш органічно наближеним до мети кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156[1] КК, навіть він не відповідає цільовому призначенню відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей.

З огляду на таке, доцільно виокремити третій, *звужений*, підхід до розуміння дій сексуального характеру. В одних випадках зміст цього поняття є чітко визначеним (як, наприклад, за ст. 152 КК – «дії сексуального характеру, *пов'язані з вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого предмета*»), а в інших – потребує додаткового установлення шляхом застосування історичного, телеологічного чи логічного тлумачення норми права (що й має місце у випадку аналізованої статті КК).

Так, ст. 156[1] «Домагання дитини для сексуальних цілей» була уведена до КК України у зв'язку з імплементацією положень однойменної ст. 23 Ланцаротської конвенції (далі – Конвенція)[1]. Вищезгадана стаття Конвенції, зі свого боку, містить відсильне положення: «Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисної пропозиції, зробленої дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, щодо зустрічі з дитиною, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, для скоєння проти неї одного з правопорушень, *передбачених підпунктом «а» пункту 1 статті 18* (*курсив наш* – Д. К.) або підпунктом «а» пункту 1 статті 20 цієї Конвенції, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі». Так, зокрема, згідно з п. 2 ст. 18 цього документу Держави – члени Ради Європи та інші держави – підписанти Конвенції, визначаючи мету домагання дитини для сексуальних цілей, прагнули запобігти заняттю діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру[2].

Подібні положення знаходимо в тексті й іншого провідного міжнародно-правового акта у сфері захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства – Директиви ЄС № 2011/93/ЄС (далі – Директива), орієнтація на положення якого є особливо важливою в умовах української інтеграції до європейського простору. Так, ст. 6 зазначеної Директиви так само обмежує домагання бажанням вступити у статеві (*сексуальні* – прим. Д. К.) зносини з дитиною, яка не досягла віку статевої (*сексуальної* – прим. Д. К.) згоди[3].

Отже, як Конвенція, так і Директива виходять з того, що домагання для сексуальних цілей скеровується на досягнення майбутнього сексуального контакту тільки із такою дитиною, яка не досягла нижньої вікової межі сексуальної згоди. За українським законодавством такий вік наразі складає 16 років. У зв'язку з цим певним нормативним відповідником такої заборони у КК України є «вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку», передбачене ст. 155 Кодексу.

Із цього випливає, що ст. 156[1] КК була уведена до законодавства України про кримінальну відповідальність з метою попередження передусім вчинення щодо дитини у майбутньому дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в її тіло з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета.

Підтверджується така думка і шляхом застосування системно-логічного аналізу та співставлення норм ст. 155 КК та ч. 1 ст. 156[1] КК у частині виявлення вікових ознак потерпілих від описаних у них діянь. За ст. 155 КК – це дитина від 14 до 16 років; за ч. 1 ст. 156[1] КК – так само.

Знаходить підтвердження така позиція і в судових рішеннях щодо випадків домагання дитини

України)' (дис канд юрид наук, Харківський національний університет внутрішніх справ 2016) 105.

[1] Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» (реєст. № 3055, доопрацьований). *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=3055&conv=9.

[2] Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Міжнародний документ від 25.10.2007 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show(/994_927#Text.

[3] Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA : Directive of 13.12.2011 no. 2011/93/EU. *EUR-lex*: website. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/eng.

для сексуальних цілей, із вивчення яких стає зрозумілим, що мета «вчинення дій сексуального характеру» була реалізована саме у подальшій поведінці, що заборонена ст. 155 КК. Так, згідно з вироком Народицького районного суду Житомирської області від 10 листопада 2022 р. винний після виказаної пропозиції зустрічі, знаходячись поруч із п'ятнадцятирічною потерпілою, «припустив з себе штани і труси, оголив свій статевий орган, після чого за добровільною згодою потерпілої вступив із нею в неприродний статевий акт шляхом орального проникнення геніталіями в тіло іншої особи»[1].

Відтак, за ч. 1 аналізованої статті, визначаючи мету вчинення щодо дитини дій сексуального характеру, варто мати на увазі уявлення правопорушника щодо зайняття з дитиною *передусім* такою діяльністю, що пов'язана із вагінальним, анальним або оральним проникненням у її тіло з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета (що відсилає до ст. 155 КК відповідно).

Водночас окремо варто зауважити, що таке твердження є справедливим виключно на рівні основного складу, передбаченого ч. 1 ст. 156[1] КК, і втрачає свою релевантність у контексті складу з обставинами, що обтяжують відповідальність (ч. 3 – «дії, передбачені частинами першою … цієї статті, вчинені … щодо *малолітньої особи*» (курсив наш – Д. К.). Оскільки малолітня особа не може бути потерпілою за ст. 155 КК, то, відповідно, і під «вчиненням дій сексуального характеру» щодо неї повинна матися на увазі якась інша поведінка.

Логічно «спорідненою» із ст. 155 КК є ст. 152 КК, що як кримінально карані визначає дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування). Малолітство потерпілої при цьому є обставиною, що обтяжує відповідальність за вчинене. Зважаючи на це, у контексті оцінки мети вчинення дій сексуального характеру щодо малолітньої особи за ч. 3 ст. 156[1] КК функцію нормативного орієнтира для конкретизації її змісту має виконувати ст. 152 КК, а не ст. 155 КК. Практично такий умовивід також підтверджується судовою практикою. Зокрема, за вироком Святошинського районного суду м. Києва від 17 березня 2025 р. засуджений під час спілкування із десятирічною дитиною запропонував її зустрітись та провести час разом, що у подальшому надало йому можливість вчинити дії сексуального характеру, пов'язані з анальним проникненням у тіло потерпілої з використанням геніталій, що було кваліфіковано за ч. 3 ст. 156[1] та ч. 4 ст. 152 КК[2].

Висновок. Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що під метою «вчинення будь-яких дій сексуального характеру» за ст. 156[1] КК варто розуміти *уявлення суб'єкта кримінального правопорушення про такий бажаний результат своєї поведінки, що полягає у вступі із дитиною у сексуальний контакт, пов'язаний з вагінальним, анальним, оральним проникненням у її тіло (як за допомогою геніталій, іншого органу, частини тіла, так і будь-яких сторонніх предметів)*. При цьому, коли мова йде про основний склад кримінального правопорушення (ч. 1 статті), то означена мета відсилає до положень ст. 155 КК, а коли про склад з обставинами, що обтяжують відповідальність (ч. 3 статті) – до ст. 152 КК. Таке розуміння забезпечує послідовність та узгодженість із міжнародними стандартами, а також сприяє уніфікації судової практики за ст. 156[1] КК.

[1] Вирок Народицького районного суду Житомирської області від 10 листопада 2022 року (справа № 284/453/22; провадження № 1-кп/284/46/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: оф. вебсайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107243051.

[2] Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 17 березня 2025 року (справа № 759/123/24; провадження № 1-кп/759/444/25). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: оф. вебсайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125866729.

REFERENCE

List of legal documents

Legislation

Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA : Directive of 13.12.2011 no. 2011/93/EU. *EUR-lex*: website. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/eng (in English)

Konventsiia Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva: Mizhnarodnyi dokument vid 25.10.2007 r. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*: website. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show(/994_927#Text. (in Ukrainian)

Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo implementatsii Konventsii Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva (Lantsarotskoi konventsii)» (reiest. № 3055, doopratsovanyi). *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*: website. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=3055&conv=9 (in Ukrainian)

Cases

Vyrok Narodytskoho raionnoho sudu Zhytomyrskoi oblasti vid 10 lystopada 2022 roku (sprava № 284/453/22; provadzhennia № 1-kp/284/46/22). *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*: website. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107243051 (in Ukrainian)

Vyrok Sviatoshynskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 17 bereznia 2025 roku (sprava № 759/123/24; provadzhennia № 1-kp/759/444/25). *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*: website. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125866729 (in Ukrainian)

Bibliography

Authored books

OO Dudorov, *Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti osoby (osnovni polozhennia kryminalno-pravovoi kharakterystyky)* [Crimes against sexual freedom and sexual integrity of a person (basic provisions of criminal law characteristics)] (RVV LDUVS im. E. O. Didorenka – RVV LSUIA named after E. O. Didorenko, 2018) 92 (in Ukrainian)

Journal articles

Corrêa Camargo B and Renzikowski J, 'The Concept of an «Act of a Sexual Nature» in Criminal Law' (2021) 22(5) German Law Journal 753 <http://dx.doi.org/10.1017/glj.2021.37> (in English)

DA Elliston, 'Erotic anthropology: «ritualized homosexuality» in Melanesia and beyond' (1995) 22(4) American Ethnologist 848–867 <http://dx.doi.org/10.1525/ae.1995.22.4.02a00100> (in English)

Disertations

VIu Ometsynska, 'Kryminalno-pravova okhorona statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti dytyny [Criminal law protection of sexual freedom and sexual integrity of children] (PhD thesis, Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine 2019) 265 (in Ukrainian)

IV Voskresenska, 'Kryminalno-pravova kharakterystyka prymushuvannia do vstupu v statevyi zviazok (st. 154 KK Ukrainy) [Criminal law characteristics of coercion to engage in sexual intercourse (Article 154 of the Criminal Code of Ukraine)] (PhD thesis, Kharkivskyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav – Kharkiv National University of Internal Affairs 2016) 197 (in Ukrainian)

Conference paper

LI Shekhovtsova, 'Do pytannia pro zminy u kryminalnomu zakonodavstvi shchodo statevykh zlochyniv [On the issue of changes in criminal legislation regarding sexual offences] in Kolomoiets TO (ed), *Zaporizki pravovi chytannia: shchorichna mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* [*Zaporizhzhia Legal Readings: Annual International Scientific and Practical Conference*] (ZNU 2018) 70–73 <https://surl.li/qunbnq> (in Ukrainian)

Report

CoM, *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence* (Explanatory report on 07.04.2011 № CM(2011)49-addfinal) <https://surl.li/sjsisr> (in English)

Куковинець Д. О.

Щодо розуміння поняття «дії сексуального характеру» у контексті мети домагання дитини для сексуальних цілей

Стаття присвячена науковому осмисленню підходів до трактування поняття «дії сексуального характеру», виокремлення узагальнених моделей його змісту та визначення такого способу його тлумачення, що є оптимальним для окреслення мети домагання дитини для сексуальних цілей за ст. 156[1] КК.

Крізь призму уявлення про типи сприйняття сексуального як соціально-поведінкового феномену виведено бачення трьох моделей окреслення поняття «дії сексуального характеру»: біологічно-фізіологічної (суб'єктивної), культурно-інтерпретаційної (об'єктивної) та змішаної. Обґрунтовано переваги застосування змішаної моделі та доведено доцільність її використання для встановлення мети домагання дитини для сексуального характеру.

Окрім цього, визначено три способи тлумачення поняття «дії сексуального характеру» (найбільш широкий, широкий та звужений). Аргументовано, що з урахуванням положень міжнародно-правових актів та з огляду на системно-логічне тлумачення норм права мету «вчинення будь-яких дій сексуального характеру» за ст. 156[1] КК доцільно пов'язувати передусім з уявленням правопорушника про такий бажаний результат своєї поведінки, що полягає у вступі із дитиною у сексуальний контакт, пов'язаний з вагінальним, анальним, оральним проникненням у її тіло (як за допомогою геніталій, іншого органу, частини тіла, так і будь-яких сторонніх предметів). При цьому підкреслено, що коли мова йде про основний склад кримінального правопорушення (ч. 1 статті), то означена мета відсилає до положень ст. 155 КК, а коли про склад з обставинами, що обтяжують відповідальність (ч. 3 статті), – до ст. 152 КК.

***Ключові слова**: дії сексуального характеру, дитина, домагання дитини для сексуальних цілей, мета правопорушення, кримінальне правопорушення.*

Kukovynets D. O.

Understanding the concept of 'acts of a sexual nature' in the context of the targeting of solicitation of a child for sexual purposes

This article explores the scientific understanding of approaches to interpreting the concept of 'acts of a sexual nature', identifies generalised models of its content and determines the optimal method of interpretation for defining the solicitation of a child for sexual purposes under Art. 156[1] of the CC.

Through the lens of perceiving sexuality as a socio-behavioural phenomenon, three models for defining the concept of 'acts of a sexual nature' are proposed: biological-physiological (subjective), cultural-interpretative (objective) and mixed. The advantages of using a mixed model are substantiated, as is its suitability for establishing the objective of the solicitation of a child for sexual purposes (Art. 156[1] of the CC). It has been established that using such a model enables the specific external manifestation of the relevant behaviour to be taken into account. Due to socio-cultural perceptions and legal boundaries, this behaviour is clearly perceived as sexual. It also enables the person's perception of its content to be understood. This perception determines the direction of the solicitation.

In addition, three interpretations of the term 'acts of a sexual nature' have been identified: the broadest, the broad, and the narrow. Taking into account the provisions of international legal acts and considering the systematic and logical interpretation of legal norms, it is argued that the purpose of 'committing any acts of a sexual nature' under Art. 156[1] of the CC should be understood primarily in relation to the offender's desired outcome of their behaviour. This outcome consists of engaging in sexual contact with a child involving vaginal or anal intercourse, or the penetration of the child's body (using the genitals, another organ, part of the body, or any foreign objects) for the purpose of sexual gratification. It is emphasised, however, that with regard to the basic composition of a criminal offence (Part 1 of the Art.), the specified objective refers to the provisions of Art.155 of the CC. With regard to the composition involving aggravating circumstances (Part 3 of the Art.), it refers to Art. 152 of the CC.

***Keywords**: acts of a sexual nature, child, solicitation of a child for sexual purposes, purpose of the offense, criminal offense.*

Стаття надійшла до редакції:20.10. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

УДК 343.13:342.7
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-236

Д. В. Мілов, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID 0009-0001-5676-1293

ПИСЬМОВЕ КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ VS ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Постановка проблеми. Згідно з даними статистичних звітів Верховного Суду на розгляд Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) упродовж першого півріччя 2025 року усього надійшло 3 852 процесуальні звернення і справи кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення. З урахуванням нерозглянутих за попередній рік справ і матеріалів у першому півріччі цього року на розгляді Верховного Суду усього перебувало 5 230 процесуальних звернень і справ кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення[1]. Упродовж минулого року до Суду надійшло 8332 процесуальні звернення та кримінальні провадження. З урахуванням нерозглянутих за попередній рік справ і матеріалів на розгляді перебувало 10 039 процесуальних звернень і справ кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення[2].

Враховуючи наявні касаційні фільтри, таке навантаження на суддів ККС ВС є істотним. Тож недарма питання оптимізації роботи Верховного Суду є вельми актуальними. Така оптимізація може відбуватися за різними векторами, зокрема, шляхом: запровадження додаткових касаційних фільтрів, подальшої діджитилізації правосуддя, запровадження альтернативних форм касаційного провадження тощо.

У цьому сенсі однією з ключових цілей розвитку Верховного Суду, задекларованих у проєкті Стратегії на 2023–2027 роки, є «сприяння цифровій трансформації процесів (діджиталізації) для забезпечення кращого доступу до правосуддя, кращого сервісу та скорочення витрат», і досягнення цієї мети, що передбачає модернізацію та підвищення ефективності роботи судової системи, може бути реалізовано, зокрема, шляхом максимально можливого застосування письмового розгляду справ[3].

Також варто відзначити наявні законодавчі ініціативи щодо розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції, зокрема проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо правового регулювання письмового провадження та вчинення окремих процесуальних дій» від 3 вересня 2025 р. (реєстр. № 13178), який (далі – законопроєкт) у зв'язку з його потенційним впливом на оптимізацію роботи ККС ВС робить актуальним дослідження того, як застосування письмового провадження корелює з реалізацією права особи на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти письмового провадження в суді касаційної інстанції висвітлювались у роботах Н. Бобечко, В. Вільгушинського, Н. Глинської, Л. Кульчак, Л. Лобойко, В. Маринів та ін. Щодо забезпечення права на справедливий суд, то ця тематика широко представлена у роботах: І. Гловюк, В. Завтура, О. Капліної, Д. Клепки, І. Тітка, А. Туманянц,

[1] Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у першому півріччі 2025 року. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analiz_statistika_KKS_Ipol2025.pdf (дата звернення: 11.08.2025)

[2] Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у 2024 році. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analiz_pravosud_KKS_2024.pdf (дата звернення: 11.08.2025)

[3] Проєкт Стратегії розвитку Верховного Суду на 2023–2027 роки URL: https://drive.google.com/file/d/1pFBJyBAfrCCoopnHEOS5WFFq0ANSBk-t/view (дата звернення: 11.08.2025)

О. Шило та ін. Водночас питання впливу письмового провадження на реалізацію права особи на справедливий суд у науковій літературі не висвітлювались.

Мета статті – визначення та дослідження потенційних ризиків розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції в аспекті гарантування права особи на справедливий суд.

Виклад основного матеріалу.

До питання доцільності розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції.

Відмітимо, що питання письмового провадження в суді касаційної інстанції постійно обговорюється в науковій літературі, висловлюються діаметрально протилежні думки щодо можливості та необхідності розширення такої форми розгляду справ у суді касаційної інстанції. Так, наприклад, Н. Бобечко наголошує, що «Запровадження цього інституту за чинної моделі касації в інтересах сторін означає суто формальний підхід законодавця до виконання завдань, покладених на суд касаційної інстанції. Письмове касаційне провадження, безперечно, значно полегшує роботу колегії суддів, проте це турбота про державний орган, а не про інтереси сторін. На відміну від провадження в суді першої інстанції зі спрощеною процесуальною формою (судове провадження щодо кримінальних проступків та судове провадження на підставі угод), результат спрощеного касаційного провадження для ініціатора перевірки судового рішення наперед не є визначеним. Тому участь сторін у касаційному розгляді безпосередньо відповідає їх інтересам. На наш погляд, існування інституту письмового касаційного провадження є доречним і виправданим лише у межах касації в інтересах закону[1].

В. Вільгушинський зазначає, що «за вказаними ознаками письмового касаційного провадження (щодо економії часу, процесу, зменшення навантаження на секретарів судових засідань і помічників суддів) стоять людські долі, а тому з огляду на необов'язковий характер касаційного провадження взагалі втрачається логіка необхідності звернення до вищої інстанції, щоб у результаті письмового провадження не бути вислуханим судом та не надати аргументи й доводи на свою користь»[2].

Протилежна позиція полягає в обстоюванні необхідності розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції. Її прихильниками є: Н. Глинська та Л. Лобойко[3], В. Маринів[4], К. Легких[5] та ін.

Поділяючи підхід розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції, вважаємо слушною позицію В. Маринів, який зазначає про «… необхідність пошуку і практичного застосування засобів, які б зменшували навантаження на вищі судові інстанції шляхом спрощення процедури перегляду судових рішень. Такий підхід цілком відповідає європейським стандартам, зокрема, положенням Рекомендації № R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо спрощення кримінального правосуддя від 17 вересня 1987 р., яка поміж багатьох засобів спрощення й прискорення кримінального провадження наголосила на необхідності спрощення звичайних судових процедур. Зокрема, увага акцентується на тому, що процедура слухань має передбачати можливість уникнення усіх зайвих формальностей. Держави-члени мають розглянути питання про надання своїм судам можливості розглядати справи та ухвалювати рішення за відсутності обвинуваченого, за умови що його належним чином поінформовано про дату слухання, його право на захисника чи іншу особу, уповноважену представляти його інтереси, тощо»[6].

Дійсно, сучасні соціально-політичні умови, на наше переконання, додатково підкреслюють необхідність запровадження альтернативних форм

---

[1] Бобечко Н Р 'Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України' (дис доктора юрид наук Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014) 183

[2] Вільгушинський В. 'Особливості реалізації принципів гласності ті відкритості під час касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні України' (2018) December Jurnalul juridic național: teorie și practică. <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/6/part_1/40.pdf>

[3] Лобойко Л., Глинська Н. 'Письмове касаційне провадження в кримінальному процесі України' (2018) 8 Право України. 139–149 (142)

[4] Маринів В. 'Письмове провадження в судах апеляційної та касаційної інстанцій як засіб спрощення кримінального судочинства' (2018) 2 Науковий вісник публічного та приватного права. < http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/2/vip2_2018.pdf#page=281>

[5] Легких К. В. Кримінальний процесуальний кодекс України: письмове касаційне провадження (2012) 5 (3) 16 Часопис Академії адвокатури України 1–4

[6] Маринів В. 283

провадження в суді касаційної інстанції. Збройний конфлікт став каталізатор змін кримінальної процесуальної форми у багатьох аспектах. Нагадаємо, що відповідно до чинної редакції ст. 435 КПК України суд касаційної інстанції має право ухвалити судове рішення за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності. Тож законодавцем передбачено нормативну модель, за якою можливість використання письмового провадження судом касаційної інстанції напряму ***залежить від волевиявлення всіх учасників судового провадження***. У зв'язку з цим така форма судового розгляду застосовується дуже рідко. Наприклад, у Єдиному державному реєстрі судових рішень містяться лише дві постанови ККС ВС за результатами письмового провадження, винесені у період з 01.01.2024 р. по 30.09.2025 р. Натомість, письмове провадження дає можливість суду розглядати справи без дотримання зовнішньої атрибутики, значно економити час, який при «звичайному» провадженні витрачається на виклик учасників, використання зали судового засідання, застосування технічної фіксації під час провадження[1].

Як справедливо підкреслюють Н. Глинська та Л. Лобойко, сучасні аргументи на користь розширення можливостей суду касаційної інстанції застосовувати саме письмову форму провадження полягають у такому: 1) письмове провадження враховує обмеженість можливостей судді сприймати та запам'ятовувати великий обсяг складної інформації на слух, на відміну від усного; 2) воно характеризується простотою, економічністю, безпосередністю та зручністю; 3) для більшості фізичних та юридичних осіб, чиї права чи інтереси порушені судовим рішенням, усне провадження вимагає значних часових та матеріальних витрат[2]. Додатковим аргументом на користь застосування письмового провадження виступає мінімізація безпекових ризиків. Це зумовлено тим, що центральні судові установи, як й об'єкти критичної інфраструктури, зокрема Укрзалізниця, перебувають під постійною загрозою атак з боку ворога.

Щодо аргументів опонентів письмового провадження в суді касаційної інстанції, наведених вище, то вважаємо, що посилання на «суто формальний підхід законодавця до виконання завдань, покладених на суд касаційної інстанції», а також «неможливість бути вислуханим судом та надати аргументи й доводи на свою користь», є певним перебільшенням. Адже письмове провадження передбачає можливість надання письмових аргументів та пояснень на свою користь. Однак, із цього приводу G. Alisade, критикуючи вже згадуваний законопроєкт від 03.09.2025 р. (реєстр. № 13 178), зазначає, що «письмове провадження не створює належних умов для повноцінного з'ясування усіх істотних обставин, що мають значення для розв'язання питання зміни підсудності, оскільки унеможливлює безпосередню комунікацію між судом та сторонами, яка є ключовою при розгляді процесуально складних категорій справ. Відсутність усного розгляду обмежує суд у доступі до живої аргументації, уточнень, реакцій та пояснень, що є необхідними для належної оцінки правової позиції кожної сторони. Без живого діалогу сторони втрачають можливість донести неформальні, але значущі обставини, які можуть залишитися непоміченими або недооціненими у письмових поясненнях / запереченнях»[3].

У цьому сенсі слушними є зауваження Н. Глинської та Л. Лобойка, які роблять акцент на тому, що «… суд касаційної інстанції за своєю природою є судом права, а не факту. Його завданням є перевірка та оцінювання правильності застосування норм права судами першої та апеляційної інстанцій до певних фактичних обставин, що вже встановлені на основі доказів, досліджених та оцінених судом з огляду на їх допустимість, належність та достатність. Іншими словами, суд касаційної інстанції виправляє помилки у застосуванні права, але не може знову встановлювати фактичні обставини та оцінювати докази. Головне його завдання – розв'язання питань юридичної кваліфікації (правового оцінювання) встановлених фактичних обставин. Отже, судове провадження на цьому етапі вже позбавлене дискусій сторін щодо оцінювання доказів та встановлення фактів»[4]. Тому письмове провадження в цілому може забезпечити як виконання касаційним судом завдань, покладених

[1] Легких К. В. 2

[2] Лобойко Л., Глинська Н. 145

[3] Gunay Alisade 'Письмове провадження у кримінальному процесі: прогресивна ініціатива чи загроза змагальності?' (LEX) <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=bcf13594-8cab-4153-bbcd-956f9310e303> (дата звернення: 1.09.2025)

[4] Лобойко Л., Глинська Н. 142

на нього законодавцем, так і право особи на оскарження судових рішень.

У контексті дослідження письмового провадження в суді касаційної інстанції вважаємо за доцільне також звернутися до аналізу нормативного закріплення цього інституту в законодавстві інших країн. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 352 Кримінально-процесуального кодексу Естонської Республіки Державний суд (суд касаційної інстанції – *прим. наша Д. М.*) розглядає кримінальні справи, як правило, у письмовому провадженні. У такому разі Державний суд призначає та повідомляє сторонам касаційного провадження: 1) склад суду; 2) строк, протягом якого сторони касаційного провадження можуть подати суду в письмовому вигляді свої думки, заявити відводи та інші клопотання, а також спосіб їх подання 3) час та спосіб оголошення рішення; 4) інші обставини, які Державний суд вважає важливими[1].

Слушною видається ч. 1 ст. 360–1 Кримінально-процесуального кодексу Естонської Республіки, відповідно до якої для забезпечення правового заслуховування Державний суд протягом всього касаційного провадження має право ставити письмові питання стороні касаційного провадження, а також стороні судочинства, яка не є стороною касаційного провадження. Письмові питання підписує член складу суду, який розглядає справу. При письмовому питанні вказується термін відповіді на них, який не може бути коротшим, ніж один тиждень[2].

Відповідно до частин 1 і 2 ст. 583 Кримінально-процесуального кодексу Латвійської Республіки під час порушення касаційного провадження суд визначає, чи розглядатиметься справа в письмовому провадженні, чи в судовому засіданні; справа розглядається в письмовому провадженні, якщо на підставі матеріалів справи можливо прийняти рішення. Якщо потрібні додаткові пояснення від осіб, які мають право брати участь у провадженні, або якщо, на думку Верховного Суду, відповідна справа може мати особливе значення для тлумачення положень закону, справа розглядається в судовому засіданні[3].

З наведеного можна зробити висновок, що кримінальне процесуальне законодавство інших європейських країн закріплює широку дискрецію суду в аспекті визначення форми розгляду касаційної скарги. Водночас вважаємо, що для аргументованої пропозиції стосовно нормативної моделі національного інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції необхідно дослідити можливі ризики порушення фундаментальних прав особи у перебігу такої форми розгляду касаційної скарги.

До питання ризиків порушення права на справедливий суд у перебігу письмового касаційного провадження.

Право на справедливий суд охоплює вимоги до суду та його складу (суд, встановлений законом; вимоги щодо незалежності та неупередженості), а також процесуальні гарантії під час судового розгляду (право на доступ до суду; рівність сторін; публічний розгляд справи; презумпція невинуватості; розгляд справи у розумний строк; право на захист; обґрунтованість рішення).

Письмове провадження в суді касаційної інстанції передбачає можливість розгляду справи судом на основі поданих учасниками судового провадження матеріалів без їх особистої присутності[4]. Важливо наголосити, що письмове провадження відбувається за відсутності всіх учасників судового провадження.

Тож, враховуючи сутність такої форми розгляду касаційної скарги, фактично обмежується право особи брати безпосередню участь у судовому засіданні (брати участь у дебатах), а, отже, й право бути заслуханим, яке відповідно до ст. 11 Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 6 Європейської конвенції з прав людини та ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. є однією із компонент фундаментального права на захист особи при розгляді будь-якого пред'явленого їй кримінального обвинувачення.

Зазначимо, що відповідно до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) право на усне слухання має бути забезпечене принай-

[1] Кримінальний процесуальний кодекс Естонської Республіки від 12.02.2003 станом на 1.07.2024 URL: https://surl.li/ncguft

[2] Кримінальний процесуальний кодекс Естонської Республіки від 12.02.2003 станом на 1.07.2024 URL: https://surl.li/ncguft

[3] Кримінальний процесуальний кодекс Латвійської Республіки від : 21.04.2005 станом на 15.07.2023 URL: https://surl.li/zwtyfe

[4] Кульчак Л. С. 'Письмове касаційне провадження у вітчизняному кримінальному процесі: правозастосування та перспективи вдосконалення' (2023) Збірник наукових статей <https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/18832/1/7255-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-21838-1-10-20231127.pdf>

мні на рівні першої інстанції[1]. Принцип дебатів сторін і публічного судового розгляду має особливу вагу в кримінальному провадженні, коли обвинувачений загалом повинен мати можливість бути присутнім під час розгляду справи у суді першої інстанції («Юссіла проти Фінляндії» (Jussila v. Finland) [ВП], § 40; «Тірсе та інші проти Сан-Марино»» (Tierce and Others v. San Marino), § 94; «Ігор Паскарі проти Республіки Молдова» (Igor Pascari v. the Republic of Moldova), § 27, щодо недопущення заявника у провадження, в якому була визнана його вина в дорожньо-транспортній пригоді)[2]. Водночас до судів вищих інстанцій висуваються менш суворі стандарти, і проведення усних слухань не є обов'язковим[3]. Процедура прийняття апеляційної скарги до провадження, або ж процедура присвячена виключно питанням права, а не фактів, може відповідати вимогам ст. 6, навіть якщо апеляційний або касаційний суд не надали заявнику можливості особисто висловитись у такому суді, за умови, що в суді першої інстанції засідання відбувалось публічно («Моннелл і Морріс проти Сполученого Королівства» (Monnell and Morris v. the United Kingdom), § 58, стосовно питання про прийняття апеляційної скарги; «Саттер проти Швейцарії» (Sutter v. Switzerland), § 30, стосовно касаційного оскарження)[4].

Крім того, ЄСПЛ зазначає, що сам по собі факт розгляду справи Вільнюським регіональним судом у порядку письмового провадження (див. п. 20 цього рішення) не свідчить про його формальність чи про те, що заявник опинився у невигідному становищі порівняно з державними органами влади – Управлінням пенітенціарними установами та Генеральною прокуратурою. Це пояснюється тим, що представники цих установ також не брали участі у судовому засіданні, а, отже, не мали можливості спростувати письмові твердження заявника під час розгляду справи (навпаки, mutatis mutandis, Prebil, цит. вище, § 43). З цього випливає, що кожній стороні має бути надана можливість представляти свою справу на умовах, що не ставлять її у явно невигідне становище порівняно з протилежною стороною. Відповідна усталена практика підтверджує, що п. 1 ст. 6 Конвенції насамперед спрямований на забезпечення інтересів сторін й інтересів належного відправлення правосуддя, а також забезпечення того, аби такі основоположні принципи, як право на змагальне провадження та принцип рівності сторін, були дотримані. Крім цього, ЄСПЛ підкреслив, що під час наступного етапу провадження, в межах якого було знову розглянуто питання законності розвідувальних заходів щодо заявника, заявник погодився на розгляд справи в порядку письмового провадження (пункт 69 рішення)[5].

В іншій справі Суд підкреслив, що усний розгляд не проводився ані у Вищому адміністративному суді, ані в іншому органі влади, і що Вищий адміністративний суд діяв як суд першої інстанції. Він був єдиним судовим органом, наділеним повною юрисдикцією, що не обмежувалась розглядом лише питань права. Наприклад, Конституційний суд обмежував обсяг судового розгляду лише питаннями конституційного права (п. 33 рішення). З огляду на це, ЄСПЛ підкреслив, що ключовими в справі були не правові чи суто технічні питання, а питання факту, яке оспорювалося сторонами: чи на час інциденту до робочих завдань заявника входило підняття на екскаватор, з якого він упав. Хоча національне законодавство не зобов'язувало Вищий адміністративний суд проводити усні слухання, згідно з усталеною практикою Суду, заявник мав на це право. Відмова від усного слухання могла бути виправдана лише винятковими обставинами (порівняйте *Stallinger and Kuso v. Austria*, 23.04.1997, § 51, а також див. *Göç v. Turkey* [ВП], no. 36590/97, § 47, ECHR 2002-V, з подальшими посиланнями) (п. 36 рішення)[6].

У справі «Варела Ассаліно проти Португалії» ЄСПЛ вказує, що у випадках, коли вирішенню під-

[1] Frobrich v. Germany: decision of the European Court of Human Rights № 23621/11, 16 March 2017 URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–171971

[2] *Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект)* Оновлено 31 грудня 2019 року <https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf> (дата звернення: 1.09.2025)

[3] Fexler v. Sweden : decision of the European Court of Human Rights, № 36801/06, 13 October 2011 URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–106918

[4] *Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект)* Оновлено 31 грудня 2019 року <https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf> (дата звернення: 1.09.2025)

[5] Adomaitis v. Lithuania: decision of the European Court of Human Rights 18.01.2022 (№ 14833/18)

[6] Огляд рішень Європейського суду з прав людини (липень 2020 року) URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogljad_ESPL_07_2020.pdf (дата звернення: 1.09.2025)

лягають тільки питання права, розгляд письмових заяв є більш доцільним, ніж дебати сторін, і, можливо, розгляд справи на основі письмових доказів є достатнім… Нарешті, в певних випадках влада має право брати до уваги і міркування ефективності й економії, наприклад, коли фактичні обставини не є предметом спору, а питання права не становлять особливої складності[1].

На додаток, як пише О. Калінніков, посилаючись на Коментар до Договору про функціонування ЄС, «право бути вислуханим (бути почутим) порушується, якщо не дотримана одна з перелічених далі вимог. По-перше, адміністративний орган повинен поінформувати зацікавлену особу про відповідні факти та передбачені заходи (C-462/98 Mediocurso v Commission). Інформація повинна бути достатньо точною (T-170/06 Alrosa v Commission). По-друге, зацікавленій особі повинна бути надана можливість висловити свої погляди у корисний та ефективний спосіб під час адміністративної процедури до прийняття будь-якого рішення, яке може негативно вплинути на її інтереси (C-384/16 Sacko або C-558/17 OZ v EIB). *Не обов'язково надавати особі можливість висловити свою думку усно; достатньо, якщо їй буде надана можливість викласти її в письмовій формі* (курсив наш – *Д. М.*) (T-199/99 Sgaravatti Mediterranea v Commission). По-третє, думка зацікавленої особи повинна бути врахована у прийнятому заході, навіть якщо адміністративний орган не пов'язаний нею (C-315/99 Ismeri Europa v Court of Auditors and C-277/11 M.)»[2].

З урахуванням вищевикладеного можна зробити висновок, що обмеження права на присутність та бути заслуханим під час судового розгляду в суді касаційної інстанції, а саме – застосування письмового провадження, є сумісним зі ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), за умови належної правової регламентації цього інституту.

Щодо нормативної моделі національного інституту письмового касаційного провадження.

Варто зазначити, що прихильники розширення інституту письмового касаційного провадження пропонують різні нормативні моделі його закріплення. Так, наприклад, на думку Я. Скоковської, «доцільно було б внести зміни до ст. 435 КПК України та надати суду касаційної інстанції на власний розсуд вирішувати питання про проведення письмового касаційного розгляду, у випадках, коли участь сторін у кримінальному провадженні не є обов'язковою»[3]ю Зокрема, на думку авторки, призначення письмового касаційного провадження є неможливим у випадку, коли на підставі ст. 52 КПК передбачається обов'язкова участь захисника в кримінальному провадженні[4].

Однак, такий підхід видається не зовсім правильним. На нашу думку, вимога обов'язкової участі захисника в кримінальному провадженні у випадку письмового касаційного провадження може бути забезпечена шляхом участі захисника у підготовці пояснень / заперечень до касаційної скарги. Таким чином, вважаємо, що можливість призначення письмового провадження має залежати не від формального закріплення в КПК обов'язкової участі певних суб'єктів, а від сутності кримінальної справи.

Л. Лобойко та Н. Глинська підкреслюють, що «доцільним є запровадження до нормативних актів правила про віднесення до дискреції суду касаційної інстанції вирішення питання про форму касаційного провадження. Під час відкриття касаційного провадження суд, залежно від достатності матеріалів для розгляду касаційної скарги, які є у справі, має призначати касаційний розгляд в письмовому провадженні або в судовому засіданні. У разі наявності певних підстав, зокрема, якщо для винесення законного та обґрунтованого рішення потрібно отримати від сторін та інших учасників судового провадження пояснення та додаткові документи, або якщо, на думку суду, рішення за результатами касаційного розгляду матиме істотне значення для застосування норм права, та в інших випадках, суд касаційної інстанції призначає касаційний розгляд у судовому засіданні»[5].

[1] Варела Ассаліно проти Португалії: рішення Європейського суду з прав людини. 25 квітня 2002 р. (№ 64336/01)

[2] Калінніков О. В. Право бути заслуханим (почутим) як складова права на судовий захист у кримінальному провадженні in absentia. (2024) 11 Юридичний електронний журнал < http://lsej.org.ua/11_2024/107.pdf>; *Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС*. (Wolters Kluwer ČR, 2024) 1680–1681

[3] Скоковська Я. П. 'Письмове касаційне провадження: проблеми правозастосування' *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали Міжнар. наук. – практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) 195

[4] --, 191

[5] Лобойко Л., Глинська Н. 147

Видається, що такий підхід науковців є правильним. Водночас вважаємо за доцільне звернути увагу й на те, що принциповим є не лише значення рішення за результатами касаційного розгляду для застосування норм права, а і його значення для засудженого / виправданого.

В аспекті розглядуваного питання нам імпонує підхід литовського законодавця. Так, ч. 2 ст. 373 Кримінально-процесуального кодексу Литовської Республіки передбачає, що судді колегії, ознайомившись з касаційною скаргою та справою, вирішують, чи розглядатиметься справа в усному провадженні. Касаційна справа розглядається в усному провадженні у випадках, передбачених ст. 374 (2) цього Кодексу. В інших випадках касаційна справа розглядається в письмовому провадженні. Під час підготовки колегією суддів касаційної справи та визначення порядку її розгляду Голова Верховного Суду Литви або Голова відділу кримінальних справ призначає дату розгляду касаційної справи. Відповідно до ст. 374 (2) касаційна справа розглядається в усному порядку, якщо: 1) *касаційну скаргу подано з підстав, що погіршують становище засудженої особи, виправданої особи або особи, справу щодо якої закрито*, або (курсив наш – *Д. М.*) 2) справу передано на розгляд до розширеного складу із семи суддів або на пленарне засідання Відділу кримінальних справ Верховного Суду Литви, або 3) справу розглянуто в першій інстанції колегією з трьох суддів Відділу кримінальних справ крайового суду, або 4) апеляційний суд у випадках, передбачених пунктами 1–3 статті 329 цього Кодексу, скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення, або 5) колегія з трьох суддів вирішить, що необхідно заслухати усні пояснення учасників провадження[1].

На підставі викладеного вище вважаємо за можливе запропонувати таку нормативну модель інституту письмового касаційного провадження: «У разі відкриття касаційного провадження суд призначає касаційний розгляд в письмовому провадженні або в судовому засіданні. Касаційний розгляд призначається в письмовому провадженні, якщо для розгляду касаційної скарги достатньо матеріалів, які є у справі. Суд касаційної інстанції призначає касаційний розгляд у судовому засіданні, якщо необхідно отримати від сторін та інших учасників судового провадження пояснення та документи, або, на думку суду, рішення за результатами касаційного розгляду матиме істотне значення для застосування норм права, касаційну скаргу подано з підстав, що погіршують становище засудженого, виправданого або особи, справу щодо якої закрито, та в інших випадках, виходячи з обставин кримінальної справи».

Висновки. Письмове провадження може розглядатися як один із шляхів оптимізації діяльності ККС ВС. Така форма розгляду справ судом касаційної інстанції може значно зменшити навантаження на Верховний Суд, процесуальні та фінансові витрати. На підставі аналізу міжнародно-правових актів, практики ЄСПЛ вважаємо, що обмеження права на присутність під час судового розгляду та бути заслуханим у перебігу письмового провадження в суді касаційної інстанції (за умови належної правової регламентації цього інституту) є сумісним зі ст. 6 ЄКПЛ та відповідає європейським практикам. Нормативна модель національного інституту письмового касаційного провадження має передбачати віднесення до дискреції ККС ВС вирішення питання про форму касаційного провадження з урахуванням таких критеріїв: достатність матеріалів у справі; складність кримінальної справи; значення рішення за результатом розгляду справи для правозастосування; можливість погіршення становище засудженого, виправданого або особи, справу щодо якої закрито; та ін.

[1] Кримінальний процесуальний кодекс Литовської Республіки від 14.03.2002 станом на 23.12.2010 URL: https://surli.cc/yafgal

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Estonskoi Respubliky vid 12.02.2003 stanom na 1.07.2024 URL: https://surl.li/ncguft (in Russian)
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Lytovskoi Respubliky vid 14.03.2002 stanom na 23.12.2010 URL: https://surli.cc/yafgal (in Lithuanian)

3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Latviiskoi Respubliky vid : 21.04.2005 stanom na 15.07.2023 URL: https://surl.li/zwtyfe (in Latvian)
4. Proiekt Stratehii rozvytku Verkhovnoho Sudu na 2023–2027 roky URL: https://drive.google.com/file/d/1pFBJyBAfrCCoopnHEOS5WFFq0ANSBk-t/view (in Ukrainia)

Cases

5. Adomaitis v. Lithuania: decision of the European Court of Human Rights 18.01.2022 (№ 14833/18) (in English)
6. Fexler v. Sweden : decision of the European Court of Human Rights, № 36801/06, 13 October 2011 URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–106918 (in English)
7. Frobrich v. Germany: decision of the European Court of Human Rights № 23621/11, 16 March 2017 URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–171971 (in English)
8. Ohliad rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny (lypen 2020 roku) URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogljad_ESPL_07_2020.pdf (in Ukrainia)
9. Varela Assalino proty Portuhalii: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. 25 kvitnia 2002 r. (№ 64336/01) (in Ukrainia)

Bibliography

Non-authored books

1. *Komentar do Dohovoru pro funktsionuvannia YeS, Dohovoru pro YeS ta Khartii osnovopolozhnykh prav YeS.* [Commentary on the Treaty on the Functioning of the EU, the Treaty on European Union and the Charter of Fundamental Rights of the EU] (Wolters Kluwer ČR, 2024) 1780 (in Ukrainia)
2. *Posibnyk iz statti 6 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny. Pravo na spravedlyvyi sud (kryminalno-protsesualnyi aspekt)* [Guide to Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal procedural aspect)] Onovleno 31 hrudnia 2019 roku <https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf> (in Ukrainia)

Journal articles

3. Vilhushynskyi V. 'Osoblyvosti realizatsii pryntsypiv hlasnosti ti vidkrytosti pid chas kasatsiinoho oskarzhennia sudovykh rishen u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy' [Peculiarities of implementing the principles of transparency and openness during cassation appeals of court decisions in criminal proceedings in Ukraine] (2018) December Jurnalul juridic național: teorie și practică. <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/6/part_1/40.pdf> (in Ukrainia)
4. Kalinnikov O. V. 'Pravo buty zaslukhanym (pochutym) yak skladova prava na sudovyi zakhyst u kryminalnomu provadzhenni in absentia' [The right to be heard as a component of the right to judicial protection in criminal proceedings in absentia.] (2024) 11 Yurydychnyi elektronnyi zhurnal < http://lsej.org.ua/11_2024/107.pdf> (in Ukrainia)
5. Kulchak L. S. 'Pysmove kasatsiine provadzhennia u vitchyznianomu kryminalnomu protsesi: pravozastosuvannia ta perspektyvy vdoskonalennia' [Written cassation proceedings in domestic criminal proceedings: law enforcement and prospects for improvement] (2023) Zbirnyk naukovykh statei <https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/18832/1/7255-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-21838-1-10-20231127. pdf> (in Ukrainia)
6. Lehkykh K. V. 'Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: pysmove kasatsiine provadzhennia' [Criminal Procedure Code of Ukraine: written cassation proceedings] (2012) 5 (3) 16 Chasopys Akademii advokatury Ukrainy 1–4 (in Ukrainia)
7. Loboiko L., Hlynska N. 'Pysmove kasatsiine provadzhennia v kryminalnomu protsesi Ukrainy' [Written proceedings in courts of appeal and cassation as a means of simplifying criminal proceedings] (2018) 8 Pravo Ukrainy. 139–149 (142) (in Ukrainia)
8. Maryniv V. 'Pysmove provadzhennia v sudakh apeliatsiinoi ta kasatsiinoi instantsii yak zasib sproshchennia kryminalnoho sudochynstva' [Written proceedings in courts of appeal and cassation as a means of simplifying criminal proceedings] (2018) 2 Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava < http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/2/vip2_2018.pdf#page=281> (in Ukrainia)

Thesis

9. Bobechko N R 'Apeliatsiine ta kasatsiine provadzhennia u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy' [Appeal and cassation proceedings in criminal proceedings of Ukraine] (dys doktora yuryd nauk Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2014) 498 (in Ukrainian)

Analytical documents

10. ’Analiz zdiisnennia pravosuddia Kasatsiinym kryminalnym sudom u skladi Verkhovnoho Sudu u pershomu pivrichchi 2025 roku’ [Analysis of the administration of justice by the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court in the first half of 2025] <https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analiz_statistika_KKS_Ipol2025.pdf > (in Ukrainia)
11. ’Analiz zdiisnennia pravosuddia Kasatsiinym kryminalnym sudom u skladi Verkhovnoho Sudu u 2024 rotsi’ [Analysis of the administration of justice by the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court in 2024] <https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analiz_pravosud_KKS_2024.pdf> (in Ukrainia)

Conference papers

12. Skokovska Ya. P. ’Pysmove kasatsiine provadzhennia: problemy pravozastosuvannia’ [Written cassation proceedings: problems of law enforcement] *Doktrynalni ta pravozastosovni problemy kryminalnoho protsesu, detektyvnoi ta operatyvno-rozshukovoi diialnosti* : materialy Mizhnar. nauk. – prakt. konf., prysv. 10-y richnytsi nabuttia chynnosti Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (m. Odesa, 9 hrudnia 2022 r.) 192–195 (in Ukrainia)

Websites

13. Gunay Alisade ’Pysmove provadzhennia u kryminalnomu protsesi: prohresyvna initsiatyva chy zahroza zmahalnosti?’ (LEX) <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=bcf13594-8cab-4153-bbcd-956f9310e303> (in Ukrainia)

Мілов Д. В.
Письмове касаційне провадження в кримінальному судочинстві vs право на справедливий суд

У статті досліджується співвідношення письмового касаційного провадження в кримінальному судочинстві України з правом особи на справедливий суд, гарантованим ст. 6 ЄКПЛ. Автором наводяться доктринальні підходи щодо можливості та доцільності розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції. Здійснено компаративістське дослідження кримінального процесуального інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції різних країн.

Аналізуються міжнародно-правові нормативні акти та практика ЄСПЛ з точки зору ризиків письмового касаційного провадження на ефективність реалізації права на справедливий суд. За результатами проведеного аналізу зроблено висновок, що обмеження права на присутність під час судового розгляду та бути заслуханим у перебігу письмового провадження в суді касаційної інстанції (за умови належної правової регламентації цього інституту) є сумісним зі ст. 6 ЄКПЛ. Автором сформовано власне бачення нормативної моделі письмового касаційного провадження На підставі вищевикладеного автор вважає можливим запропонувати таку нормативну модель інституту письмового касаційного провадження, відповідно до якої у разі відкриття касаційного провадження суд призначає касаційний розгляд в письмовому провадженні або в судовому засіданні. Касаційний розгляд призначається в письмовому провадженні, якщо для розгляду касаційної скарги достатньо матеріалів, які є у справі. Суд касаційної інстанції призначає касаційний розгляд у судовому засіданні, якщо необхідно отримати від сторін та інших учасників судового провадження пояснення та документи, або, на думку суду, рішення за результатами касаційного розгляду матиме істотне значення для застосування норм права, касаційну скаргу подано з підстав, що погіршують становище засудженого, виправданого або особи, справу щодо якої закрито, та в інших випадках, виходячи з обставин кримінальної справи.

Ключові слова: *касаційне провадження, кримінальне судочинство, письмове провадження, право на справедливий суд, ЄСПЛ, Верховний Суд.*

Milov D. V.
Written cassation proceedings in criminal justice vs the right to a fair trial

The article examines the correlation between written cassation proceedings in the criminal justice system of Ukraine and the individual’s right to a fair trial guaranteed by Article 6 of the European Convention on Human Rights (ECHR). The author presents doctrinal approaches regarding the feasibility and expediency of expanding the institution of written proceedings in the cassation court. A comparative (comparativist) study of the criminal procedural institution of written cassation proceedings in different countries is carried out.

International legal instruments and the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR) are analyzed in terms of the potential risks of written cassation proceedings for the effective implementation of the right to a fair trial. Based on the conducted analysis, it is concluded that the limitation of the right to be present and to be heard during cassation proceedings conducted in written form (provided that this institution is properly regulated by law) is compatible with Article 6 of the ECHR.

The author develops a normative model of written cassation proceedings and proposes that, upon opening cassation proceedings, the court may schedule a written or oral hearing. A written hearing should be appointed if the materials available in the case are sufficient for the consideration of the cassation appeal. The cassation court should hold an oral hearing if it is necessary to obtain explanations or documents from the parties and other participants, or if, in the court's opinion, the decision resulting from the cassation review will have significant importance for the interpretation of legal norms, the cassation appeal is filed on grounds that worsen the position of the convicted, acquitted, or a person whose case has been closed, or in other cases depending on the circumstances of the criminal case.

Keywords: *cassation proceedings, criminal proceedings, written proceedings, right to a fair trial, ECHR, Supreme Court.*

Стаття надійшла до редакції:20.09. 2025 р.
Прийнята до друку: 20.11.2025 р.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-246

Ю. А. Пономаренко, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-1030-1072

ПРО ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕЖІ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ*

Агресивна війна Російської Федерації проти України стала джерелом чи каталізатором багатьох законодавчих новел, у тому числі й у кримінальному праві. Серед іншого, у ньому з'явилися й нові кримінальні правопорушення, що вчиняються так званим вербальним діянням, тобто шляхом висловлювання усно, письмово чи в іншій формі інформації певного змісту. До останніх належить й виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників, кримінальна відповідальність за що встановлена у статті 436[2] КК України, якою Кодекс був доповнений Законом, прийнятим на восьмий день широкомасштабного вторгнення, тобто 3 березня 2022 року.

Криміналізація вербальних діянь завжди піднімає питання про її обґрунтованість, у тому числі щодо її узгодженості з правом кожного «на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», правом вільно «поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ч. 1 і 2 ст. 34 Конституції). Україна має бути готовою пояснити й кожній окремій особі, зокрема, й міжнародному співтовариству загалом, що доповнення КК статтею 436[2] було необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадської безпеки, запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я чи моралі, захисту репутації чи прав інших осіб (ч. 3 ст. 34 Конституції, ч. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини).

У цьому контексті можуть бути взяті до уваги правові позиції Європейського Суду з прав людини щодо обґрунтованості криміналізації заперечення Голокосту. Так, у справі *Garaudy v. France* Суд констатував: «Немає сумнівів, що заперечення реальності чітко встановлених історичних фактів, таких як Голокост, як це робить заявник у своїй книзі, не є історичним дослідженням, подібним до пошуку істини. Мета та результат такого підходу зовсім різні, справжня мета полягає в реабілітації націонал-соціалістичного режиму та, як наслідок, звинуваченні самих жертв у фальсифікації історії. Заперечення злочинів проти людяності, таким чином, є однією з найсерйозніших форм расової дифамації євреїв та підбурювання до ненависті до них. Заперечення або переписування такого типу історичних фактів підриває цінності, на яких базується боротьба з расизмом та антисемітизмом, і становить серйозну загрозу громадському порядку. Такі дії несумісні з демократією та правами людини, оскільки вони порушують права інших»[2]. У справі *Perinçek v. Switzerland* Суд розвинув цю тезу і дійшов висновку, що «обґрунтованість визнання його (Голокосту – Ю. П.) заперечення

* Рецензія на: Євтєєва Д П, Лапкін А В, Новікова К А Науково-практичний коментар до статті 436[2] Кримінального кодексу України (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників): електронне наукове видання)/ передмова Батиргареєвої В С; за наук. ред.: Батиргареєвої В С (Майдан, 2025) 82

[2] Case of Garaudy v. France [Extracts] (Application № 65831/0, 24.06.2003). *HUDOC*: of. website. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–23829 (дата звернення: 07.10.2025)

як кримінального злочину полягає не стільки в тому, що це чітко встановлений історичний факт, скільки в тому, що з огляду на історичний контекст у відповідних державах … його заперечення, навіть якщо воно маскується під неупереджене історичне дослідження, незмінно має розглядатися як таке, що означає антидемократичну ідеологію та антисемітизм. Таким чином, заперечення Голокосту є подвійно небезпечним, особливо в державах, які пережили жахи нацистів і які можна вважати такими, що несуть особливу моральну відповідальність за дистанціювання від масових злочинів, які вони скоїли або сприяли їм, зокрема, заборонивши їх заперечення»[1].

Застосовуючи ці правові позиції ЄСПЛ *mutatis mutandis* до криміналізації в Україні виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників, я вважаю, що остання є цілком обґрунтованою і не становить порушення частин 1 і 2 ст. 34 Конституції чи ч. 1 ст. 10 Конвенції. Адже, по-перше, факт неспровокованої і невиправданої російської агресії є загальновідомим і не потребує спеціального доведення, принаймні для інтелектуально зрілих людей та цивілізованих націй. По-друге, заперечення чи спотворення цього факту в Україні, яка досі переживає жахіття російської агресії, є не лише глибоко аморальним фактом, а й заподіює серйозних психоемоційних страждань усім українцям, які потерпають від війни. По-третє, заперечення чи спотворення факту російської агресії проти України неминуче тягне перекладення тягаря відповідальності з винуватця на жертву агресії. Нарешті, по-четверте, усе це разом є додатковим рушієм посилення таких популярних у Росії і насаджуваних нею за її межами антиукраїнських і україножобських переконань.

Ось чому кримінальне законодавство України не лише може, а й повинне бути нетолерантним до осіб, які є нетолерантними у своїх висловлюваннях щодо причин і перебігу цієї війни. Такі висловлювання повинні *ultima ratio* присікатися й каратися кримінальним правом. З цього приводу як не згадати відомий парадокс терпимості (толерантності) Карла Поппера, який писав: «Необмежена терпимість повинна призвести до зникнення терпимості. Якщо ми безмежно терпимі навіть до нетерпимих, якщо ми не готові стати на захист терпимого суспільства від нападу нетерпимих, тоді загинуть терпимі, а разом з тим і терпимість… Ми повинні проголосити *право* позбавляти їх голосу в разі необхідності навіть силою: адже цілком може бути, що вони не готові спілкуватися з нами на рівні доказів розуму і розпочнуть з того, що заперечать будь-які докази. Вони можуть заборонити своїм послідовникам прислухатися до раціональних доказів, оскільки вважатимуть їх обманливими, і навіть вживати в суперечках кулаки та пістолети замість доказів. Ось чому в ім'я терпимості, ми повинні проголосити право бути нетолерантними до нетерпимих»[2].

Автори рецензованого коментаря, хоча і назвали § 2 «Кримінально-правова характеристика злочинів, передбачених у статті 436[2] КК України», але уникнули окремого аналізу проблематики *соціальної зумовленості криміналізації* цього діяння, яка в літературі називається необхідним елементом кримінально-правової характеристики будь-якого кримінального правопорушення[3]. Вочевидь, для авторів, як і для багатьох інших дослідників та й суспільства загалом, соціальна обумовленість криміналізації цих діянь є самоочевидною і не потребує спеціального доведення. Крім того, звертає на себе увагу й той факт, що автори коментаря з догматичних позицій підійшли до проблеми оцінки реальної суспільної небезпечності діянь, криміналізованих у ст. 436[2] КК України. Вони пишуть, що «хоча підтримка таких дій (агресії РФ проти України – Ю. П.), як і будь-якої іншої агресивної війни, опосередковано посягає на суспільні відносини у сфері забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, однак має інший основний об'єкт. Ним виступають насамперед суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки України, адже виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників становлять значно більшу небезпеку саме для інтересів національної безпеки України, ніж для системи міжнародних відносин» (с. 13–14). І хоча цей висновок може породити чимало запитань щодо кваліфікації

[1] Case of Perinçek v. Switzerland (Application №27510/08, 15.10.2015). *HUDOC*: of. website. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–158235 (дата звернення: 07.10.2025)

[2] Поппер К, *Відкрите суспільство та його вороги*, т 1 / Перекл. з англ. Коваленка О (Основи 1994) 315–316

[3] Борисов В, Пащенко О 'До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів' (2005) 3 (42) Вісник Академії правових наук України 186–187

за ст. 436[2] КК України передбачених нею діянь (позаяк, на думку авторів, шкода від них заподіюється основному об'єктові, що лежить за межами родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК), але змістовно він задає правильний, на мою думку, вектор розуміння характеру і ступеня суспільної небезпечності досліджуваного кримінального правопорушення.

Далі у рецензованому коментарі читач знаходить відповіді на цілу низку питань, що стосуються застосування названої статті. Зокрема, це проблематика тлумачення кожної з ознак обох основних та кваліфікованого складів передбачених нею злочинів (§ 2), визначення видів і розмірів покарань, що встановлені у санкціях усіх трьох частин ст. 436[2] КК України, та практичних проблем їх застосування (§ 3), а також питання розмежування складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України, зі складами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111, ч. 1 ст. 111[1], статтями 111[2], 436 і 436[1] КК України. На особливу увагу читача заслуговують судження авторів щодо необхідності конкретизації у вироках форм вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436[2] КК України (с. 27); можливості визнання малозначними окремих проявів діянь, що формально підпадають під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого названою частиною (с. 28–29); відмежування продовжуваного вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 або ч. 2 ст. 436[2] КК України, від їх повторності (с. 50–53); підстави застосування ст. 75 КК України при засудженні за ст. 436[2] КК України (с. 63–66) та ін.

Висвітлення порушених у коментарі питань здійснене на належному теоретичному рівні, ґрунтується на аналізі й оцінці матеріалів судової практики (часто – узагальнених), супроводжується доктринально обґрунтованими висновками та рекомендаціями, окремі з яких адресовані законодавцеві і стосуються удосконалення приписів кримінального закону, а інші – правозастосувачеві і спрямовані на поліпшення практики правозастосування. Текст коментаря написаний науковим стилем, але читається і сприймається легко, позаяк виклад матеріалу є логічним, чітким і послідовним.

Загалом я вважаю, що будь-яка книга відбулася не тоді, коли вона написана чи опублікована, а коли вона прочитана. Книга має знайти свого читача, і тільки будучи прочитаною ним, вона досягає того, про що мріяли її автори. Рецензований коментар, безумовно, знайшов своїх читачів і серед допитливого студентства, і серед вдумливих дослідників, але головним його читачем стали практикуючі юристи, а саме: слідчі, прокурори, адвокати, судді – ті, кому належить тлумачити і застосовувати приписи чинного КК про відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників. Знайшов цей коментар свого читача і на кафедрі кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, співробітники якої не лише використовують його під час занять зі студентами та в наукових дослідженнях, а й посилаються на нього у науково-практичних висновках на запити практикуючих юристів щодо проблемних питань кваліфікації діянь за ст. 436[2] КК України. Ця книга поповнила скарбницю нашої наукової думки, а значить, вона відбулася, і те, про що мріяли її автори, здійснилося, з чим їх і варто привітати.

ПЕРЕЛІК
ПЛАТНИХ ПОСЛУГ, ЩО МОЖУТЬ НАДАВАТИСЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИМ ІНСТИТУТОМ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

1. Проведення науково-дослідних робіт у сфері законодавства і права.

2. Наукові та науково-правові висновки (експертизи) відповідно до договорів, укладених з фізичними та юридичними особами в установленому законодавством порядку.

3. Розроблення програмного продукту, впровадження, реалізація та супровід програмних засобів і продуктів у сфері діяльності Інституту.

4. Надання консультацій з питань наукових досліджень, їх організації та наукового обслуговування, послуг з розроблення науково-технічної документації на науково-технічну продукцію.

5. Підготовка на основі результатів аналізу, оцінки та узагальнення бібліографічних, реферативних і аналітичних оглядів, аналітичних і фактографічних матеріалів, добірок, каталогів, буклетів, інформаційної та рекламної продукції для провадження наукової діяльності у сфері законодавства і права.

6. Підготовка понад державне замовлення відповідно до договорів, укладених з фізичними та юридичними особами, аспірантів і докторантів, у тому числі іноземців в обсягах ліцензійних умов.

7. Прийом кандидатських іспитів, видання та розповсюдження авторефератів, дисертацій, стенографування під час захисту дисертацій, організація підготовки до захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / доктора філософії та його проведення для осіб, які навчалися відповідно до договорів, укладених з фізичними або юридичними особами.

8. Організація та проведення наукових семінарів, конференцій, симпозіумів, лекторіїв, виставок, тренінгів тощо.

9. Упровадження результатів наукових досліджень.

10. Забезпечення доступу до мережі Інтернет, автоматизованих баз даних та пошукових систем (повністю у постанові пункт звучить так: забезпечення доступу до локальних і корпоративних комп'ютерних мереж, до мережі Інтернет, автоматизованих баз даних та пошукових систем через сегменти локальних і корпоративних мереж наукових установ).

11. Перекладацькі послуги.

12. Видання, розповсюдження та реалізація наукових, науково-технічних, науково-інформаційних, науково-практичних, науково-популярних видань, тиражування матеріалів бібліотек на носіях інформації, надання поліграфічних послуг.

13. Створення, впровадження і реалізація наукової, науково-технічної, інноваційної продукції, техніки, обладнання, приладів та устаткування, що виготовлені за власними технологіями.

14. Надання юридичних послуг фізичним та юридичним особам, у тому числі надання наукових консультацій щодо законодавства України та зарубіжних країн, яке регулює окремі сфери правовідносин.

15. Розроблення за кошти замовників проєктів програм, стратегій боротьби зі злочинністю в окремих регіонах, містах, громадах.

16. Організація стажування спеціалістів, консультування та підвищення кваліфікації на замовлення юридичних та фізичних осіб.

17. Надання поліграфічних та рекламних послуг, реалізація власної друкованої продукції, у тому числі інформаційної, рекламної та бланкової (крім видання та реалізації друкованих засобів масової інформації), видання та розміщення на веб-сайтах банерів, рекламної продукції в електронній формі; розроблення поліграфічного дизайну.

18. Надання послуг з виготовлення рекламної та поліграфічної продукції іншим суб'єктам господарювання шляхом використання фондів бібліотек із дотриманням вимог законодавства про авторське право.

19. Надання дистанційних інформаційних послуг відповідно до законодавства.

20. Виготовлення повнотекстових електронних копій видань (документів) на замовлення установ та фізичних осіб із дотриманням вимог законодавства про авторське право.

21. Друкування, копіювання, сканування, ламінування, запис інформації на носії, виконання палітурних, брошурувальних робіт.

22. Здійснення заходів, пов'язаних із провадженням виставково-ярмаркової діяльності, згідно із законодавством.

23. Надання послуг з проведення експертизи засобів навчання, зокрема навчальних та навчально-методичних видань.

Заявки щодо отримання послуг надсилати за адресою:

вул. Григорія Сковороди, 49. м. Харків, 61002
E-mail: ivpz@aprnu.rol.net.ua; officemanager@aprnu.rol.net.ua
Контактний телефон: (057) 706-02-91; (057) 700-65-81

Науковий редактор *В. С. Батиргареєва*
Відповідальна за випуск *Д. І. Клепка*

Збірник наукових праць «Питання боротьби зі злочинністю» внесено до:
Переліку наукових фахових видань України з юридичних наук
(наказ Міністерства освіти і науки України від 17 березня 2020 р. № 409);
Реєстру суб'єктів у сфері друкованих медіа – Ідентифікатор медіа R30-05694
(рішення Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення
від 28 листопада 2024 р. № 3136)

Підписано до друку 30.12.2025. Формат 60×84/8.
Ум. друк. арк. 29,1. Обл.-вид. арк. 23. Тираж 200 прим.

Адреса редакції:
НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
вул. Григорія Сковороди, 49, Харків, 61002
Тел.: +38 (057) 706-02-91, +38 (057) 700-65-81
E-mail: officemanager@aprnu.rol.net.ua
Сайт: https://ivpz.kh.ua

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: https://pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017